

M. TULLI CICERONIS

QUAE VULGO FERUNTUR

ORATIONES QUATUOR

I. POST REDITUM IN SENATU

II. AD QUIRITES POST REDITUM

III. PRO DOMO SUA AD PONTIFICES

IV. DE HARUSPICUM RESPONSIS

RECOGNOVIT

ANIMADVERSIONES INTEGRAS

I. MARKLANDI ET I. M. GESNERI

SUASQUE ADIECIT

FRID. AUG. WOLFIUS.

BEROLINI

IMPENSIS F. T. LAGARDII

MDCCCXI.

Ln A 3080

V I R O I L L U S T R I
L A R C H E R O
C I V I F R A N C I C O

I N S T I T U T I D O C T R I N A R U M N A T I O N A L I S S O D A L I

M U S A R U M H E R O D O T E A R U M I N T E R P R E T I

E R U D I T I S S I M O E T E L E G A N T I S S I M O

H U N C C E L I B R U M

A N T I Δ Ω P O N

G R A T I S S I M O A N I M O

O B T U L I T

W O L F I U S.

EDITOR LECTORIBUS.

Haec editio a nobis eo potissimum consilio suscepta est, ut quatuor Orationes, nunc uno volumine iunctas, quae vulgo Ciceronis auctoritate venditantur, rationibus in utramque partem exponendis demonstremus, Cicerone indignissimas esse, et declamatorio studio exercendi vel ostentandi ingenii conscriptas. Eam rem superiore saeculo primus idemque unus vidit in Britannis sagacissimus vir et utriusque antiquitatis in paucis peritus: verum quum dubitationibus illius a litteratore magni nominis in Germania satisfactum videretur, in huius sententiam deinceps ita concesserunt eruditi, ut, quicquid a Britanno dictum est et animadversum, iam paene pro indicto habendum, totaque quaestio de integro ad disceptationem vocanda sit. Sed nonnullorum lectorum

gratia paullo altius ordiamur, et omnis huius controversiae memoriam paucis repetamus.

Nam postquam *Con. Middletonus*, Cantabrigiensis, ediderat celebrem commentarium suum *de Vita Ciceronis*: qui liber, ceteroquin ad legendum Cicero-
nem omnemque illorum temporum historiam cognoscendam utilissimus, facilem reprehendendi et corrigendi copiam praebebat, quum tria haberet eximiis laudibus iuncta peccata, primum quod heros ille saepius intentiore ipsius quam veritatis studio ornatus et expictus esset, tum quod idem magis ut civis in regenda republica versatus, quam ut homo doctrina excellens optimeque de litteris merens esset spectatus, denique quod non raro historicae res minore diligentia et critica cura tractatae essent: post paullo, sed eodem anno 1741, exortus est in eadem civitate *Iac. Tunstallus*, qui *Epistola*, ad Middletonum ipsum Latine scripta, postremam reprehensionis partem arriperet, pluraque, ab eo perperam relata, testibus Epistolis ad Atticum et ad Q. Fratrem convinceret,

atque ad extremum nonnullas dubitationes expromeret de *αὐθεντία* Epistolarum, nomine *Ciceronis ad Brutum* et *Bruti ad Ciceronem* inscriptarum, quarum fidem aequae ac reliquarum ille in rebus tradendis sequutus erat. Huic libro rescripsit a. 1743 Middletonus, edita earundem in controversiam vocatarum Epistolarum interpretatione Anglica, imprimis Dissertatione praemissa, qua eas nominatis auctoribus vindicare studiose contendit, faventibus tum plerisque, etiam iis, qui modo ad partes adversarii inclinarant. Ac statim anno post hic liber universus fere in Gallicam istarum Epistolarum translationem insertus est a *Prevosto*: id quod monendum putamus, ne quis forte, cui haec translatio ad manum sit, rariorem Middletonianam nimis desideret. Sed hoc anno 1744 Middletonum, qui a Tunstallo omnia tela exhausta, suoque ingenio retusa existimabat, subito oppresserunt novae *Observationes* Tunstalli, singulare et satis magnum volumen, Anglice scriptum, in quo plures et evidentiores fraudes Epistolarum accurate arguuntur singulis locis, partim

declamatorium stilum, partim pudendos errores in historia testantibus. Iam certamini intervenit alius Cantabrigiensis, *Ier. Marklandus*, magna vir auctoritate, quippe qui aliquot editis monumentis interioris doctrinae, pluribusque parandis et expoliendis, tum maxime *Rich. Bentleii* gloriam proximus, quamquam aliquo intervallo, aemulabatur. Is igitur libro *Animadversionum*, item Anglice scripto a. 1745, non solum acutissimi Tunstalli sententiam assensu suo comprobavit, novisque additis argumentis docuit, eas Epistolas non clarissimis viris, quibus vulgari opinione adscribuntur, sed exercitationibus scholae rhetoricae esse tribuendas; verum etiam in parte posteriore primus quasdam dubitationes subiunxit de his quatuor Orationibus, tanto excogitatas acumine, tamque eleganti et exquisita doctrina explicatas, ut alteram quaestionem simul commovisse et magna ex parte profligasse, alteram plane ad exitum suum perduxisse videatur. Huic Marklandi libro, quem, etsi festinanter scriptum, in optimis huius generis speciminibus numerandum

censemus, haec in fronte inscriptio est:
Remarks on the Epistles of Cicero to Brutus and of Brutus to Cicero; in a Letter to a Friend. With a Dissertation upon four Orations ascribed to M. Tullius Cicero etc. To which are added some Extracts out of the Notes of learned Men upon those Orations, and Observations on them. By Ier. Markland, Fellow of St. Peter's College, Cambridge. London, in 8.

Non constat, quid animi aut consilii fuerit Middletono, haec omnia perlegenti et consideranti: illud videmus et vehementer miramur, eum adeo sive constantem sive pertinacem fuisse, ut in *Vita Ciceronis* ne verbum quidem mutandum aut revocandum putarit. Nimirum videbatur sibi fortasse satis tuto acquiescere in secundis rumoribus populi sui: in quo existunt iam, qui quum suspicionibus criticis etiam Orationes, elegantiori cuique a puero lectas, labefactari audiunt, omnem pudorem perisse clament,

Indignumque putent parere minoribus, et, quae Imberbi didicere, senes perdenda fateri:

alii disputationem et universam rationem Marklandi in risum et iocum vertere conati sunt; in qua re plerumque, quo quis studiorum imperitior est, eo magis excelsit, eoque plures in mobili turba plausores nanciscitur. Hac in classe censendus est libellus ambiguo titulo: *A Dissertation, in which the Defence of P. Sulla ascribed to M. T. Cicero is clearly proved to be spurious, after the manner of Mr. Markland, with some introductory Remarks on other Writings of the Ancients never before suspected. London, in 8. sine nota temporis, sed 1745 vel 1746.* Qui ad hanc chartam accessit recens a Marklando, eum fallere non potest ironia et cavillatio, qua rem peragere voluit auctor, *Rossius*, Episcopus, ut quidam perhibent; neque is p. 13. 53. 63. scite dissimulat, quid sibi velit. Etenim sperabat, credo, si similes leges criticas ad alia scripta traduceret, ita ut eorum auctoritatem convelleret notandis vocabulis quibusdam et constructionibus formulisque loquendi, prava imitatione audaciae audaciam Marklandi conspectiorem reddi, et

hac obliqua refutatione maiorem viro praeclaro conflare posse invidiam. Igitur dum levissimis de causis Orationes Cicero-
 nis, quae sunt *pro P. Sulla, pro Mi-
 lone, pro Coelio, pro Murena, pro Flac-
 co, duas ex Catilinariis, duos libros
 Tusculanarum*, secundum *de Finibus B.
 et M.*, Epistolas *Coelii Rufi* et aliquot
 alia antiquorum scripta, tum etiam recen-
 tiorum, duas conciones *Tillotsoni*, unam
Atterburii, satis ridicule in suspicionem
 νοθεύας vocabat, hoc unum serio agebat,
 ut intelligeretur, quantam in licentiam eva-
 sura esset illa argumentandi ratio. Atque
 haud dubie, quod voluit, assequutus est
 scriptor apud indoctam multitudinem, quae
 quoniam vera a falsis discernere nescit,
 facillime tali rerum assimulatione in frau-
 dem illicitur; viri docti autem, qui opuscu-
 lum ipsum non legerant, hunc prope no-
 vum Harduinum exstitisse dolebant: mihi
 quidem eadem huius ludi videbatur uti-
 litas esse, quam mercatores capere solent
 ex genuinis et factitiis mercibus compa-
 randis. Nam in hoc genere ad vim iudi-
 cii acuendam nimio plus valent exempla

inter se collata, quam subtilissimae praeceptiones regularum. Quare vellem huc animum operamque contulisset alius scriptor ignotus, qui hunc libellum refellere adortus est: *A Dissertation, in which the Observations of a late Pamphlet to the Writings of the Ancients, after the manner of Mr. Markland, are clearly answered; those Passages in Tully corrected, on which some of the Objections are founded. With Amendments of a few Pieces of criticism in Mr. Markland's Epistola critica. London, 1746. 8.* Quamquam enim istius consilium recte odoratus hic scriptor affert nonnulla, egregie apta ad eum castigandum, simulque aliquoties, sed minus feliciter, proprium ingenium experitur in emendandis locis veterum; nihil tamen de ipsa causa et critica ratione, ab isto irrisa, neque de harum Orationum auctoritate disputat, excepta una probabili animadversione ad Orat. pro Domo c. 40, quam nos ibi repetivimus: ceterum Marklandi maximus admirator, hunc virum *divae Criticae unicam delicias* vocat, et eximium eius acu-

men doctrinaeque copiam, etiam ubi ab eo dissentit, summis laudibus effert.

Itaque usque adhuc, Middletoni maxime culpa, quaestiones illae, patrio Anglorum sermone disceptatae, venerant in iudicium illud mille capitum, sed unius nationis; apud exteras nationes paucis eruditorum scripta Tunstalli et Marklandi innotuerunt. Quae res in universum nobis graviter conquerenda, et ad incrementa studiorum parum utilis videri solet. Nihil enim profecto potest esse perversius, quam ad controversias de reconditis partibus litterarum, omnibus communium gentibus, invitari popularium vulgus vernaculis linguis: ex quo consequitur, ut causae, quas tractamus, ab exiguo numero eorum, qui praecipue iudices expeti debeant, iudicari possint, ab indoctis autem et saepe hominum personas, non rerum momenta, ponderantibus tanto maiore vel levitate vel cupiditate iudicentur. Omnino pauci sunt omni tempore, qui talem causam, qualis haec nostra est, cognoscere operae pretium ducant; pauciores, qui id facere possint; sed qui iidem et velint et possint,

longe paucissimi. Atque haud scio an illa aetate nullus eorum, quos novimus, doctorum in Britannia plane idoneus fuerit, cuius sententiae res committi posset, praeter unum Bentleium. Eo sane praeside, Phalarideae disputationis auctore, etsi is sedem doctrinae suae in aliis potius scriptoribus quam in Cicerone fixerat, eo tamen sive praeside, sive honorario arbitro, decertare inter se debebant nobiles disceptatores. Ille vero vix ingressum haec stadia adspexit Tunstallum; novas Animadversiones Marklandi, morte praeventus, non vidit; neque inventus est, quem in illius locum surrogaret civitas litteratorum.

Quodsi cui percontari libeat, quid, qui postea principes habiti sunt in his artibus et in rerum Romanarum scientia, de scriptis illis atque omni controversia iudicarent, is sciat, plures palam periclitari noluisse iudiciis suis; nonnullos tamen, eosque Latini sermonis doctissimos, de Epistolis penitus accessisse Tunstalli sententiae, sed Marklandianam de suppositis Orationibus et eosdem et ceteros omnes uno ore repudiavisse. Omitto *Brossium*,

Fergusonum, alios, in historiis illorum temporum cum laude versatos, ut eos tantum appellem, a quorum professione proprie expectatur Aristarchea censura scriptorum. Ac *Ruhnkenius* quidem, quem, quid in libris Latinorum antiquum, probum et elegans esset, subtiliter calluisse, ipsum eius purum et limatum genus scribendi declarat, is igitur, ne, quod ex ore desideratissimi viri coram excepi, alieno tempore referam, ad Velleium Paterculum p. 109 et 326 iniecta rei mentione, altero loco non significat, sed aperte profitetur, se *facile*, i. e. sine dubitatione, assentiri Britannis, qui Ciceronis ad Brutum Brutique ad Ciceronem Epistolas a falsario fictas esse docuerint: idem autem de his Orationibus, neque ad Aquilam Romanum p. 149 et 160, neque ad Iulium Rufinianum p. 200 et 203, a quibus Oratio *de Domo* laudatur, quicquam adiecit de iudicio suo; ipse contra et ad Velleium p. 64. 102. 227. eandem Orationem *de Domo*, et ad Rutilium p. 90 eam, quae est *de Haruspicum responsis*, tamquam Ciceronianas laudare non dubitavit. Nec aliter,

sed magis praecise, de utrisque scriptis pronuntiavit *Wyttenbachius*, tum in Bibl. crit. Vol. II. P. 3 p. 78, tum in Vita maximi praeceptoris p. 219 et 290. Eiusdemque sententiae iam antea se patronum praebuerat senectute et meritis spectabilis vir, *Saxius*, qui in I Parte Onomastici litterarii p. 160, postquam Tunstallum de Epistolis illis praelusisse narravit, *Acrius etiam*, inquit, *quod nollem, tibias inflavit Marklandus* — et mox: *Vel sic tamen bonum factum, Marklandi subinde argumentationes et suspensiones a viro magno, Io. Matthia Gesnero, enervatas fuisse.*

De hoc viro, harum quatuor Orationum acerrimo defensore, iam dudum nobis separatim dicendum fuit. Nam quisquis sibi ius dicendae sententiae non arrogabat, illum potissimum habebat locupletem auctorem, utpote linguae Latinae scientissimum, eiusque per Lexica largissimum dispensatorem. Etenim tractavit rem *Gesnerus* duabus praelectionibus, aa. 1753 et 1754 habitis, insertisque Tomo III Commentariorum Soc. Reg. Göt-

Göttingensis, quas *Ciceronem restitutum* inscripsit; in quibus omnia Marklandi argumenta singillatim excutere et annotationibus suis refutare aggressus est, nulla usquequaque causa reperta, cur a communi litteratorum opinione recedendum censeret. Unde accidisse opinor, ut *Ernestius* in Cicerone suo nullam mentionem iniecerit huius controversiae, et ne ad Epistolas quidem istas quicquam scripserit ex eo genere animadversionum, cuius ibi saepe occasio ac necessitas erat. Quin etiam in repetita editione Bibliothecae Fabricianae T. I p. 161 de Criticorum illorum libris et Gesneri, amicissimi sui, praelectionibus falso prodidit, et, velut de vili rixa, paucissimis verbis: id quod memorabile videtur in Ciceronis editore eo, qui postrema Praefatione perfectum Criticum Ciceronianum informare de industria instituit. Quam ob causam minime mirum est, si iam totum illud certamen vix aliquot viris historiae litterariae cupidioribus cognitum, a plerisque ne memoria quidem, nedum renovatione, dignum haberi videmus. Itaque non mo-

b

do leguntur edunturque istae Orationes una cum reliquis monumentis eloquentiae Ciceronianae, sed unam duasve earum propter insignem scilicet elegantiam in numerum *selectarum*, quas vocant, receperunt Editores, scholasticae iuventuti a prima aetate praelegendas; ita ut nullus forsitan mensis abeat, quin aliquod auditorium per cultissimas terras Europae vocibus magistrorum resonet, pulchras earum sententias et verba interpretantium.

Tot et tantis auctoritatibus quis non moveatur verecundus homo? quis non deterreatur, quo minus desertae relictaeque causae patrocinium suscipiat? *) Immo fortius ad publicam opinionem reiicimur testimoniis veterum scriptorum, tum eorum, quos Marklandus nominavit, *Pediani*, *Quintiliani*, *Arnobii*, fortasse *Ammiani Marcellini*, tum aliorum paullo minore auctoritate, *Mamertini* Iunioris, Oratoris panegyrici, *Servii*, Grammatici

*) Notabile est, Marklandum anno 1776 obiisse, Gesnero autem, cuius libellus eum latere vix potuit, nihil respondisse. Quamquam ex ea re conici nolum, ipsum ab hoc deductum esse de sententia sua.

Virgiliani, *Prisciani*, tum Rhetorum, quos supra attuli, *Aquila*e et *Rufiniani*, fortasse etiam *Dionis Cassii*, *Lactantii* et *Charisii*, ac si qui forte alii animadversionem nostram fugerunt. Vide ad Orat. in Senatu §. 1. 11. ad Quir. §. 2. 24. pro Domo §. 37. 41. 45. (unde verba *Vobismet ipsis Pontifices* laudantur ap. Prisc. XII p. 947) et ad §. 101. seq. 134. de Har. resp. in Summar. et ad §. 18. 23. 24. Verum qui in quaque re nihil praeter rem spectare didicit, neque extrinsecus suspensas habere iudicandi rationes, quamvis prima specie minime verisimile putet, tam multis, tamque partim praestantibus viris imposuisse scholasticum hominem imitamento artis Ciceronianae, non tamen illud ex eo genere esse arbitrabitur, quod plane sit τῶν ἀδυνάτων.

Sed mihi ab hoc loco alienum videtur, quasi praeiudicii causa in memoriam revocare similes fraudes, quibus interdum prudentissimi homines se circumveniri humanitus passi sunt: quippe nullo saeculo defuerunt, qui scripta interpolarent, falsis inscriptionibus ornarent, pro-

pria et sua aliorum, praesertim clarorum, hominum personis affingerent: accidisse hoc ipsi Ciceroni, testantur manifesto, quae hodieque in manibus sunt, duae Declamationes, a Marklando commemoratae, et, quae nunc rarius leguntur, aliae duae *de Pace* (amnestia) et *in Valerium*; exstantque plura huiusmodi specimina, si ea ad nos pervenissent, quae de Ciceronianis argumentis aetate M. Senecae a rhetoribus declamari, plaudentibus auditoriis, solebant: *) neque nostris temporibus de-

*) Lepidum locum M. Senecae adscribam, a Marklando praetermissum, Excerptorum Controvv. III. Praef. p. 399. edit. Bipont. „Pueri fere aut iuvenes scholas frequentant. Hi non tantum disertissimis viris, quos paullo ante retuli, sed etiam Ciceroni *Cestium* suum praeferrent, nisi lapides timerent. Quo tamen uno modo possunt, praeferunt: huius enim Declamationes ediscunt; illius Orationes non legunt nisi eas, *quibus Cestius rescripsit*. Memini me intrare scholas, quum recitaturus esset *in Milonem* Cestius; ex consuetudine sua miratus dicebat: Si Thrax essem, Fufius essem; si pantomimus essem, Bathyllus essem; si equus, Melissio. Non continui bilem, exclamavi: Et si cloaca esses, Maxima esses. Risus omnium ingens: scholastici intueri me, quis essem, qui tam crassas cervices haberem. Cestius, *Ciceroni responsurus*, mihi quid responderet, non invenit, sed negavit se exequuturum, nisi exirem de domo. Ego negavi, me de balneo exiturum, nisi lotus essem” etc. De eodem Cestio, Milonis umbratico defensore, loquitur etiam Quintilianus X, 5, 20.

sunt, qui supposititios libros, etiam dudum explosos, pro genuinis agnoscere non dubitent; ut nuper *Blacklockus* quidam Britannos docuit *Consolationem* istam, a Sigonio conscriptam, ad Ciceronis auctoritatem referre — sed quid attinet haec persequi, et exempla fraudum humanosque errores recensere, quum ita nihil non in suspicionem et dubitationem devocari oporteat, eademque ratiunculae haud magis valeant ad has quatuor Orationes, quam ad Milonianam, ad Philippicas, ad omnes reliquas suo auctori abiudicandas? Necesse est igitur nobis talem disquisitionem sic aggredi, ut ipso genere scribendi et singulis locis vestigia suspicionum demonstremus, accurateque subducamus rationes, unde appareat, etiamsi nihil umquam simile usu venisse constaret, librum, tamquam subditivum, quocumque demum consilio scriptum, ex integro scriptoris corpore eximendum esse. Qua de re posthac nonnulla dicam; nunc, quid in edendis his Orationibus et in Commentario instruendo agere voluerim, indicabo.

Textum exhibui, ex optimis exemplaribus, qua scriptis, qua impressis, novo studio recognitum, in quo religiose hanc mihi legem posui, ut, si in diversas partes traherent codicum testimonia, eas fere lectiones deligerem, quae elegantiores et magis Ciceronianae essent, ne ullum calumniae locum relinquerem. Ita aliquot locis Latinitas harum Orationum plus nitore accepit, quam priores Editores dederant, etiam Graevius, cuius recensioem maxime sum sequutus: contra, ubi in variis erroribus et declamatoriis nugis consentiebant libri omnes, vel certe meliores, eodem animo reieci, quod Ciceronis causa, non librorum consensu, praetulerant superiores; qua ratione non raro etiam verba emendavi, minus emendatis inferendis, uti monitum est in Orat. ad Quir. p. 124. Ceterum nihil mutavi de vulgata scriptura, ubi antiqua et vera manus peccatis et correctionibus librariorum prorsus obscurata erat, neque ex integerrimis Lambini, Graevii, aliorum, et nuper collatis codd. exemplorum Oxoniensis et Neapolitani lucem dispicere licebat.

In Commentario pleraque omnia relata sunt ad eam unam rem, cuius causa susceptus est, videlicet ut explicetur, quid in scribendo sit rectum, quid Latinum, quid Ciceronianum, quid non; ne temere lectores attentionem animorum distrahere cogantur. Quocirca nemo hic quaerat interpretationem, quae verba ad communem intelligentiam illustret: satis habemus editionum, tali annotatione instructarum, ex quibus intelligendi praesidia petat, qui eis indigebit; et in obscurioribus locis nonnumquam aliquid allatum esse ex P. Manutii, Hotomani, Graevii, Ferratii, Ernestii, Garatonii copiis, horum virorum nomina memorata ostendunt: multo minus expectetur alienarum rerum ex adversariis petita explicatio; non quod hanc commentandi rationem contemnam, quae tantam lucem his studiis nostris affudit; sed nunc ea erant expromenda, quae adhuc nobis tradere noluerunt, qui toti erant in adversariis condendis. Ante omnia vero operam dedimus, ut lecturis universae in manus traderentur Marklandi et Gesneri contrariae disputationes et animad-

versiones, suis quaeque locis, partim in vestibulo, partim sub textu, repositae. Quapropter Gesneri praelectiones minutatim concidendae fuerunt, et quod vir doctissimus Societati suae continuo tenore recitaverat, nonnullis verbis omissis aut mutatis, ad commoditatem interruptae lectionis aptandum; omittenda etiam argumenta Marklandi, nimio brevitatis studio excerpta: de reliquo litteram demere mihi religio fuit, praeter aliquot manifestos errores, qui nihil ad rem facerent, viroque occupato ac seni excidisse viderentur. Aliquanto plus operae sumendum fuit in Marklandi animadversionibus. Nam ut eae maiorem numerum iudicum allicerent, partem libri supra laudati ex Anglica in Latinam linguam converti, tum in quibusdam annotationibus seriem mutavi, dispersasque ad suos locos revocavi, in omnibus tamen fidem interpretis sedulo praestiti; ubi licebat, verbum e verbo exprimens; alias sententiam reddens ad Latinam consuetudinem, sed ita, ut nihil elegantiae et ceterae gratiae vernaculi sermonis decederet. Quem ad modum, iam diu mihi

in optatis fuit, ut et prior pars Marklandiani libri cum Tunstalli Observationibus et reliquis istarum Epistolarum censuris Latine verteretur: ac, si recte auguror, vir quidam doctus et industrius, ex meis olim familiaribus, brevi tempore hoc oneris sibi in gratiam studiosorum imponet. Sed isti causae simplici interpretatione abunde satisfactum videbitur, quoniam coniuncta Britannorum diligentia, quam utilissimus contentioris ardor exacuebat, omnem fere materiam occupavit, et perpauca de nonnullis Epistolis reliquit nobis rectius constituenda: contra in hac causa Orationum tantum otii nobis paratum non esse, doctorum virorum, de quibus ante retulimus, iudicia demonstrant. Haec causa usque adhuc erat ampliata, non iudicata: exstat unus libellus accusationis; auditus est unus disertior patronus; tres produximus accusati Scriptoris laudatores; reliquum est, ut velut integra re disceptemus, ut peroremus, ut eatur in consilium. Quod ut tandem fiat ab aequis et peritis iudicibus, quando nemo ab ingenio vel doctrina instructior agere voluit, id ego nunc agam,

et in unum corpusculum redactis accusatoris et defensoris libris, adiectisque novis annotationibus una hac opera quaestionem pertractabo. Non iniucundum dicitis negotium; omnia quiete et tranquille acta, sine ullis conviciis et probris in contrariae causae patronos, qualia olim apud politissimos populos audiebantur in iudiciis; unus subinde castigatur, ubi quid commiseruit, vetus Scriptor, qui id non sentiet, ac, si sentiret, haberet profecto, quo vel acerbiora maledicta obruere posset, admiratorum suorum per tot saecula consonantes laudes et praeconia. Ergo hic nusquam fere sermo est de Marklando aut Gesnero, de rebus est, de criminibus est, de causa est: id quod Gesnerus quoque, liberaliter eruditus, et intellexit et ubique tenuit, semel directe professus, non cum quoquam homine sibi negotium esse, nec adversus virum doctum, sed adversus rationes eius suscipi disputationem.

Atque hoc genus liberalitatis et humanitatis in his litteris novimus unum, idque constanter sequemur, non illud, quod ignavi homines, novae cuiusdam humani-

tatis magistri, prae se ferunt, et quo idem-
tidem inculcando accusationes levitatis suae
exarmare, eosque in invidiam adducere
cupiunt, qui ipsorum et vulgi sententias
adspernari, qui iudicia sua graviter et li-
bere defendere, qui scire aliquid, non so-
lum opinari, audent. Nihil enim est istis
humanius, qui nulla certa cognitione freti,
de omnibus rebus in omnes partes sic
varie disserunt, ut saepe, quid ipsi sentiant,
difficile sit intelligere. Imprimis autem in-
vidiosa solet esse eorum conditio, qui ea
scripta, quae semper ab eruditis probata
erant, atque adeo saeculorum praescriptio-
ne in prima classe locum occuparant, cre-
ditis auctoribus indigna et loco summo-
venda iudicant. Nempe ita perit multis
voluptas, quam a primis annis ex talibus
libris perceperant, quos cum reliquis anti-
quitatis monumentis confusos admiraban-
tur; perit simul existimatio quaedam sol-
lertiae et acuminis, si forte aliquid eius-
modi laudaverant vel publice interpretati
erant. Ac sane satis inhumanum est, co-
ram amatore arguere amicae vitia, quae
caecum fallunt, vel etiam delectant,

veluti Balbinum polypus Hagnae, aut coram iis, quibus familiariter utimur, reprehendere eorum cognatos et amicos. Probamus hoc nos quoque, et hanc facilitatem morum saepe utilissimam in usu hominum esse reperimus. At aliam putabamus lenitatem, qua stultissimum quemque ad libidinem suam vivere et vanissimis gaudiis frui aequo animo patimur; aliam suo nomine dignam humanitatem, quae nulla potest esse nisi coniuncta cum veritate et iustitia; quas virtutes, vehementer erraret, qui in studiis litterarum minoris quam in reliqua vita momenti esse statueret. Habent tamen isti, quos inauditae sententiae offendunt, et nulla vis argumentorum permovet, iucundum solatium in mira varietate dissentientium hominum, quorum sic comparata est vita et natura, ut saepe tu aliter atque ego, ego aliter ac tu; ut in multis rebus etiam cupidissimus veri nil nisi verisimile ac probabile sequi possit; ut nullus denique liber sit improbus, ineptus, insulsus, qui non patronum et amatorem suum invenerit. In his communibus locis se iactent illi; mo-

do per eos liceat nobis afferre, quae pro
 veris habemus, quae oculis nostris cernere
 videmur, quae argumentis optima fide ex-
 plicandis confirmamus: ipsis vicissim hanc
 veniam largimur, ut ex nominibus, ex ti-
 tulis, homines et scriptores et libros
 aestiment, in eoque iudicio superiorum
 aetatum oculis abutantur; postremo ut
 ocius abiiciant Commentarios, quibus, quid
 intersit inter Ciceronem et simium Cice-
 ronis paullo subtilius inquiritur, caveant-
 que diligenter, ne forte numero et pon-
 dere rationum oppressi in contrariam sen-
 tentiam pertrahantur.

Etenim ratione, id quod saepius di-
 cendum est, non incerto et crepero sensu
 cuiusdam verisimilitudinis institui debet
 disputatio de his rebus, quae, quoad a
 nobis fieri potest, ab opinionis arbitrio
 seiungendae certaue scientia comprehen-
 dendae sunt. Nimirum curis nostris in-
 digna foret ars critica, si nos doceret su-
 spiciones et coniecturas capere, de quibus
 non modo imperiti cum peritis, quod sa-
 ne non est postulandum, sed ne periti
 quidem inter se et ab omni falsa religione

vacui consentirent; tamque vanae et frivolae artis non fines essent regundi, sed ipsa potius tota funditus sepelienda. Ex ista tamen perversa de criticis studiis persuasione vulgaria plerorumque iudicia pendunt, etiam nonnullorum ex iis, qui Criticos se dici haberique volunt. Aliis praeterea illud suspecta reddit haec studia, quod monuerunt excellentes quidam viri, divinandi vim et sagacitatem, quibus maxime illa constant, ne pertinacissimo quidem labore neque ulla vitae longinquitate parari, sed unius naturae munere obtingere iis, quibus obtingant, remque adeo totam in iis esse, quae doceri et disci nequeant. Quasi non eadem esset ratio multarum aliarum artium, ut poeticae, ut eloquentiae, ut politicae, ut quodammodo omnium artium reginae, virtutis: siquidem aliud est, percepisse leges et praecepta earum; aliud, sic natura factum imbutumque esse, ut praeceptionis subtilitatem praecurrat et superet divinus impetus ingenii. Sed ne haec secus, ac volumus, accipiantur, appareatque, quam sobrio numine haec divinatio regatur; age, paucis

explicemus praecipuas rationes, quas in occultis fraudum vestigiis odorandis sequuti sumus. Ita simul fiet, ut lectores in quoque loco, quem in suspicionem adductum videbunt, continuo intelligant, ad quod rerum caput nostrae, id est Marklandi et meae, animadversiones revocandae sint.

Primum quidem facile omnes concedent, in libro, qui alicui ex illo praestantissimorum linguae Latinae auctorum ordine tribuatur, nihil inesse debere, neque in simplicibus verbis, neque in iunctura eorum, quod ab optima loquendi consuetudine et classica auctoritate abhorreat. De *ratione grammatica* loquimur, quae Ciceroniano aevo sic plerisque partibus suis conformata et certis regulis adstricta erat, ut eam nemo, vel scribens, vel ad populum dicens, impune negligere posset. Igitur, quod nemo non faciebat, qui illa aetate aliquid viris legendum componeret, ut sermone uteretur puro et emendato, id apparet vel imprimis expectandum esse a scriptore summae auctoritatis; apud quem adeo librariorum incuriam vel stu-

porem iure accusamus, si quid in oratione eius barbarum, aut soloecum, aut peregrinum, aut *ἀνυγοῦν* offendimus, aut denique aliquid ulla re contrarium iis, quae hoc in genere legitima esse docet Cicero Partitt. or. c. 6. Quae recta Latine loquendi consuetudo etsi magis temporum illorum quam hominum laus fuit, quum, ut ille ait, non tam praeclarum erat scire Latine quam turpe nescire: tamen vehementer a vero aberraret, qui putaret satis Latinum esse, quicquid certa fide apud ullum scriptorem illius optimi saeculi legeretur. Non enim saeculum facit perfectos scriptores, sed praestantia digna saeculo; nec quisquam eloquentiae gloriam adeptus est ex eo, quod nasci ei contigit eloquentium virorum aetate: sicut Amafiniis, opinor, et Rabiriis numquam laudi fuit, quod aequales erant Caesari et Ciceroni. Nam facultas bene eleganterque scribendi nobis non insita et innata est, sed institutione atque exercitatione comparatur. Itaque pueri Romani scholas grammaticas et rhetoricas frequentabant, ut addiscerent usum bene scriben-

tium

tium: magistros autem, quibus illi operam dabant, iam extremis Augusti temporibus cito cadentis eloquentiae vitiis et ineptiis se inquinasse, multis argumentis et testimoniis intelligimus. Quid ergo mirandum est, si scholasticus Declamator, sive peregrinus in Urbe, sive provincialis, fortasse in aliquo Galliae vel Hispaniae angulo docens, longe afuit a nitore sermonis aequalium, ac similitudinem Ciceronis, quam laboriosa arte quaesierat, in naturam suam vertere non potuit?

Alteram rem, qua dictionis bonitas censetur, breviter attingere satis erit, *logicam veritatem sententiarum*, sine qua ex verbis rectissime positis inanis et futillis strepitus nascitur. Sed latius patet haec virtus, nec singulas tantum partes sed omnem perpetuitatem orationis complectitur. Nam ipse ordo et series, qua, quae animo concepimus, explicamus, quatenus ad recte intelligendum pertinet, dialecticae seu logicae artis est, quam constat finitimam esse grammaticae et rhetoricae. Quamobrem qui Ciceronem, non modo loquendi sed et intelligendi maxi-

mun artificem, artificiosa imitatione exprimere conatur, eum necesse est ante omnia posse perspicere, quid in quaque re sit, et quale quidque sit, ac ratione et via disputare; quod qui non accurate didicit, ne potest quidem dicendi materiam recte instruere, argumentationes apte concludere, atque ita omnia persequi, ut nusquam hiet aut discrepet sententia, nihilque ponatur ullo in loco, quod non prius dictis consequens, et iis, quae deinceps dicentur, consentaneum sit. Hac autem parte, animadversiones nostrae docebunt, quam pueriliter saepe peccarit hic Cicero noster, ut non magistrum eloquentiae sed infantem hominem audire tibi videare, nihil curantem nisi verborum ad oratorium quendam modum compositorum copiam ac tinnitum.

Nam in hoc studio dictionis ad scholasticas regulas fingendae et componendae omnem operam conterit hic Orator; sed raro assequitur *elegantiam* et ceteras *virtutes rhetoricas*, quod tertium requiritur in scriptione Ciceroni adiudicanda. Huius enim eloquentissimi viri maxime proprium erat, copiose, magnifice, ornate politeque

dicere, electis verbis perspicuis, gravibus, ad numerum iucundis, ad sensum perfectis et cuique rei accommodatis; neque ea, quae forte extemporali impetu fuderat, sine novae emendationis cura in vulgus edere sustinuit. Qui ergo Ciceronis esse poterit oratio, in qua sententiarum ieiunitas prope singulis paginis certet cum ineptiis verborum; in qua loquutiones modo otiosae et nihil significantes, modo perplexae et parum lucidae, modo affectatae et frigidae, modo tales reperiantur, ut scriptorem more tironum id, quod sentiret, expedite eloqui nescisse appareat? Atque haec sunt vitia illa, quae in his Orationibus ubique haerentia sagacissime notavit Britannus: quae addita ad languorem, per omnes partes fusum, efficiunt, ut, etiamsi nullum vocabulum, nulla singularis loquutio offenderet, tamen universum dicendi genus Cicerone indignum iudicandum esset. Sed perpauci sunt, qui, quid sit languidum, molestum, argutum, frigidum, subinsulsum, arcessitum, diffluens, tortuosum, aut in omni habitu orationis vitiosum, satis acriter iudicent, praesertim in

lingua, quam non a matre didicerunt, qui denique inanem et puerilem loquentiam a virili eloquentia callide distinguant: vocabula et formulas loquendi plerique spectant unice, haud cogitantes, illa vel pulcherrima undique collecta misere iacere, nisi animus magni artificis vim et artem et spiritum oratorium afflaverit. Nempe haec deficiunt in Orationibus istis *de Pace*, et, *Antequam iret in exilium*, non eloquentiae species adumbrata verbis Ciceronianis: in quibus qui lente acquiescit, is poterit cum *Othone Verdmullero*, antiquo Interprete posterioris libelli, multisque aliis superiorum saeculorum, admirari in eo elegantias verborum et figurarum et numerorum ad eum usque modum, vix ut risum contineant lectores intelligentes. Sed, quum prioris Declamationis auctoritas mature explosa esset, ad posterioris fraudem detegendam expectandus fuit Lambinus, qui primus eam ex Ciceronis exemplaribus sustulit, ut *inelegantem*, *inconcinnam*, *insulsam* atque *ineptam*, potius ludimagistro alicui semidocto, semirustico et impolito, quam

*summo oratori Romano tribuendam; atque hanc ab illo praescriptam censuram deinceps maximo consensu sunt sequuti omnes, qui in his rebus aliquid intelligere audebant *)*.

Iam pergendum nobis est ad quartum genus argumentorum, quod etiam indoctissimis assensum eripit, animadversionem *errorum et peccatorum in historia*, qualia imputari viro, in ipso rerum actu dicenti scribentique, nullo pacto possunt. Huc referendum est, si quid vel in factis rebusque gestis, recentis praesertim me-

*) Apponamus hic opportunam consilijs nostris annotationem Lambini ex edit. sec. Oratt. Cic. Vol. II extremo: „Hanc Orationem (*Ad populum et Equites Rom., antequam iret in exilium*) ego in priore Ciceronis editione sustuleram. Quo facto, quum bibliopolae, quorum sumptibus Cicero noster editus fuerat, a sciolis quibusdam certiores facti, eam Orationem desiderari, de se actum esse quererentur, quasi, quod ea esset praetermissa, iccirco homines ad Ciceronem coëmendum essent futuri tardiores, et mecum hoc nomine odiose expostularent; quumque eis constanter respondissem, eam Orationem non esse Ciceronis, eoque me vetuisse eam excudi: tandem ab illis multis precibus oratus, hanc eis veniam dedi, ut in calce secundi voluminis, quod orationes omnes continet, locaretur. Ita illis animum reddidi, qui se periisse clamabant. Nunc item, et vero multo magis, quia hac editione non solum doctis et politis hominibus gratum facere, verum

memoriae, vel in temporum rationibus scriptum est contra certam historiae fidem; si quid alio modo est relatum, quam facit ille, cuius nomen scripturae praefixum videmus; si in iisdem eventibus narrandis apud eundem scriptorem inconstantia et varietas notatur, quae non conveniat ei, qui iis interfuit ipse; denique si quid in historiis praeter rem et verisimilitudinem ornatum verbisque exaggeratum est. Atqui nihil est horum omnium, quod non idoneis exemplis coargui debeat in his quatuor Orationibus: neque ego cuiquam

etiam indoctis et ineptis morem gerere studui, hanc Orationem ab aliquo Ciceronis simiolo et imitatore stultissimo, qui sibi bellus ac disertus videbatur, conscriptam, suo quidem loco non, sed tamen hoc secundo volumine, excudi permisi, ne cui aut stolido aut malevolo vel minimam de me querendi causam aut occasionem relinquerem; sed ea lege, ut *dissimilibus litteris* imprimeretur: hoc consilio, ut etiam cordati ac docti sibi a me satisfactum et consultum esse intelligerent, quibus multo placere malo quam excordibus atque indoctis." Exinde sordere etiam vulgo coepit ista Declamatiuncula: quae fortuna nunc, si vere coniicio, nostras quoque Orationes manet; apud eruditos quidem cito, apud imperitos certe post aliquot aetates, si forte rationes nostras adiuverit *dissimilitudo litterarum*, a futuris typothetis in integris editionibus Ciceronis utiliter adhibenda.

auctor fuerim, ut eas res accipiat pro veris et exploratis, quae ibi leguntur sine adiumento gravioris auctoritatis; id quod de Oratione *pro Domo* in pluribus quaestionibus antiquitatis adhuc fecerunt Iureconsulti, in posterum fortasse cautiores futuri. Quamquam mihi quidem vix dubium est, quin hic Rhetor aliquot deperditas Orationes Ciceronis ante oculos habuerit, indeque et res et sententias quasdam mutuatus sit, quae ipso non indignae Cicerone videantur. Immo interdum mihi probabile videbatur, locos eos, quos Pedianus, Aquila et Rufinianus ex postremis duabus harum Orationum attulerunt, consideranti et cum textu nostro conferenti, Rhetorem saepe nihil aliud quam totos locos exempli sui variasse, interpolasse et scholasticae incudi reddidisse. Qua de re breviter, sed dubitanter, monui in Orat. *de Har. resp.* c. 12. p. 340. Eaque coniectura si non displicebit viris eruditis, admodum minuetur numerus antiquorum testium, quorum consensus nos detertere a nova sententia poterat; siquidem, quae a Pediano, Quintiliano et aliis laudantur,

Orationes *de Domo* et *de Har. resp.* non sunt fortasse omnino eadem, quas hodie habemus in manibus.

Sequitur quinto loco res, quae multo facilius sentiri potest, quam ad exactas regulas artis redigi, *civilis prudentia quaedam*, qualis et solet et debet esse hominis, qui in usu rerum civilium et consuetudine prudentissimorum virorum conuenisse ipso nomine suo profitetur. Talem enim scriptorem decet didicisse, quid amicis ac bene de se meritis debeatur, qua moderatione de alienis et inimicis loquendum sit, qua arte in omni re agenda serviendum sit locis ac temporibus. Itaque si quis illa omnia ignorat, si de summorum virorum, tum maxime in republ. eminentium, personis tacenda dicenda effutit; tantae *μετεωρίας* et *ἀβλεψίας* suspicio in scholasticum declamatorem cadere potest, in Ciceronem vero non potest: nisi forte quis existimat, miserum Consularem in exilio repente insanire incepisse. Nam sicut in congressibus aliter loquuntur et agunt homines de schola, aliter aulici, sic de iisdem rebus aliter Consularis, ali-

ter umbraticus magister verba faciet; ac posterior, quantumvis doctus et sapiens ceterarum rerum, non potest non ruere in eo genere, quod nimis alienum est ab ipsius vita et studiis et moribus.

Superest sexta ratio argumentationis, ducta ex eo, quod *character cuique scriptori proprius* dicitur, id est genus exprimendorum mentis sensorum, varietate notatum temperaturae ingeniorum et formae operum; quod oritur ex compositione sententiarum, ex delectu loquutionum posituque partium omnium, quibus universa oratio conflatur. Simile quiddam videmus in ceteris quoque artibus, quae maiore animorum libertate tractantur, in musica, in pictura, in sculptura, in quibus nullus umquam fuit excellens artifex, qui non haberet quandam characteris seu stili proprietatem. Ac, ne quis putet, illud esse nihil, quod ipse videre et percipere nequeat; in scriptoribus quidem saepe res adeo non obscura est, ut et auribus hebetioribus ultro se ingerat. Comparet enim aliquis inter se vel unius aevi terminis inclusos duos tres scriptores, ex

Graecis v. c. Platonem, Xenophontem, Isocratem, ex Latinis Tacitum, Suetonium, Plinium Caecilianum; et facile intelliget, quam diversi tum inter se, tum a superioribus sint universo genere et sentiendi et scribendi. Nam, ut de uno, quem postremum appellavi, Plinio loquar, verissime iudicavit Ruhnkenius in Praef. T. IV. Opp. Muretinorum, apud hunc, etsi perstudiosum lectorem Ciceronis, nullam vel in Epistolis vel in Panegyrico periodum reperiri, quam ille pro sua agnoscere velle videretur. Verum si imitator assidua lectione et meditatione sese ita ad exempli sui normam composuit, versatilique ingenio assequutus est, ut illius non vocabula solum, non quandam orationis figurationem, non compositionem numerorum arripuerit, sed scriptorem, qualem eum in propriis operibus cognovimus, omnibus virtutibus ac vitiis reddat: tum naturali quadam caliditate et insigni acumine opus est, ut illud *nescio quid*, in quo tamen duorum vel trium hominum opera discrepant, investigetur, et suis indiciiis arguatur. Atque id munus non est nisi eorum, qui multo

accuratoque usu se in familiaritatem scriptorum insinuarunt atque immerserunt, ut eos nihil fallat, quod ulla parte ad perfectam ipsorum similitudinem desit. Neque adeo de tali censura cuiusvis litteratoris iudicium valere poterit, sed locum hic habebit veteris sapientis dictum, ΕΙΣ ΕΜΟΙ ΜΥΡΙΟΙ, paucisque res diiudicanda quasi publico decreto permittatur oportet a ceteris, quamvis prudentissimis, lectoribus.

At vehementer dubito, an causa nostra tam impedita et difficilis sit ad iudicandum, si modo iudices fuerint ab omni cupiditate remoti: quippe in his Orationibus ubique apparent vestigia alienae manus, tum in compilatione Ciceronianorum locorum, multum diversa illa quidem a fortuita repetitione priorum dictorum, tum in conformatione νοήσεων σχολαστικῶν, etiam ubi nihil manifesto falsum subest, tum in plurimis aliis rebus, quae non Cicero- nem, sed imitatore[m] eius, veluti aliquem Aonium Palearium ex celebri secta Ciceronianorum, a nobis audiri significant: tanto maiore forsitan peritia huius artis musicae excellere oportebit eum, qui ali-

quando cognoscere volet, num in extremis Orationibus Ciceronis *etiam alia quaedam* lateat, *non in Senatu dicta*, uti creditur, *sed in otio scholae composita*. Sed quoniam nemo ante nos talem coniecturam attulit, universe rem indicasse satis habemus, integramque relinquimus iis, qui in his studiis omnia sibi declarari et expediri moleste ferunt; praesertim quum magnopere vereamur, ne hoc surdis aurbus cantaturi simus, quoniam in illa Oratione pleraque argumenta *νοθείας* ex una dissimilitudine characteris ducenda erunt. Relinquimus itidem aliud quid, sed longe facilius, cuicumque libeat, demonstrandum, a nobis saepe significatum nulla ratione adiecta, haud pluribus quam uni auctori istas quatuor Orationes tribuendas esse. Nimirum hoc non minus certum videbitur eas aliquoties uno tenore perlegenti, quam omnes adhuc Ciceroni per errorem esse adscriptas.

Haec hactenus paullo fusius ac liberius disserui, ut testimonia supra laudata refutem, aditumque faciam ad legenda ea, quae mox ab eruditissimis viris in contra-

rias partes acrius disputantur. Horum autem Praefationibus nihil, neque ad confirmandum, neque ad refellendum, addere volui; non quia nihil erat, quod moneri posset, et fortasse etiam oporteret, sed quia huiusmodi quaestiones potius singulis locis examinandis, quam universe disserendo, ad liquidum perduci possunt. Ita non temere cuiquam dubiae videbuntur leges criticae, quas modo posuimus huic disquisitioni adhibendas; nunc unum hoc anquirendum erit, verisne an falsis criminibus nitatur accusatio nostra.

Actum est, opinor; ilicet.

Scrib. d. 16. Maii 1801.

Ad Lectorem,

in defendendis vulgi opinionibus summorum virorum
numero et auctoritate abutentem,

Socrates apud Platonem Gorgia §. 20.

ὦ μακάριε, ῥητορικῶς με ἐπιχειρεῖς ἐλέγχειν,
ὥς περ οἱ ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἡγούμενοι ἐλέγχειν·
καὶ γὰρ ἐκεῖ οἱ ἕτεροι τοὺς ἑτέρους δοκοῦσιν ἐλέγχειν,
ἐπειδὴ τῶν λόγων ὧν ἂν λέγωσι μάρτυρας
πολλοὺς παρέχονται καὶ εὐδοκίμους, ὁ δὲ
πάναντία λέγων ἓνα τινὰ παρέχεται ἢ μηδ' ἓνα.
Οὗτος δὲ ὁ ἐλεγχος οὐδενὸς ἀξίος ἐστὶ πρὸς τὴν
ἀληθεῖαν· ἐνίοτε γὰρ ἂν καὶ καταψευδομαρτυρη-
θεῖη τις ὑπὸ πολλῶν καὶ δοκούντων εἶναι τι.
Καὶ νῦν περὶ ὧν σὺ λέγεις, ὀλίγου σοι πάντες
συμφήσουσι ταῦτα Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ξένοι. Καὶ
εἰ βούλη κατ' ἐμοῦ μάρτυρας παρέχεσθαι ὥς
οὐκ ἀληθῆ λέγω, μαρτυρήσουσί σοι, εἰ μὲν
βούλη, Νικίας ὁ Νικηράτου καὶ οἱ ἀδελφοὶ μετ'
αὐτοῦ, ὧν οἱ τρίποδες οἱ ἐφεξῆς ἐστῶτες εἰσὶν ἐν
τῷ Διονυσίῳ· εἰ δὲ βούλη, Ἀριστοκράτης ὁ
Σκελλίου, οὗ αὖ ἐστὶν ἐν Πυθίου τοῦτο τὸ καλὸν
ἀνάθημα· εἰ δὲ βούλη, ἡ Περικλέους ὅλη οἰκία
ἢ ἄλλη συγγένεια, ἥντινα ἂν βούλη τῶν ἐνθάδε
ἐκλέξασθαι· ἀλλ' ἐγὼ σοὶ εἰς ὧν οὐχ ὁμολογῶ.
Οὐ γάρ με σὺ ἀναγκάζεις, ἀλλὰ ψευδομάρτυ-
ρας πολλοὺς κατ' ἐμοῦ παρασχομένος, ἐπιχειρεῖς
ἐκβάλλειν με ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τοῦ ἀληθοῦς.

MARKLANDI, ET GESNERI
P R A E F A T I O N E S

ANIMADVERSIONUM.

I. Absoluta disputatione de fide *Epistolarum Ciceronis ad Brutum et Bruti ad Ciceronem*, aliud periculum nobis subeundum est, ultro quaesituris de auctoritate quatuor Orationum, quae communi doctorum consensu Ciceroni tribui, cum eiusque operibus ab omnibus Editoribus coniungi solent. Loquimur de *Orationibus duabus post Reditum; pro Domo sua, ad Pontifices; de Haruspicum responsis*. Quas quum dico mihi spurias et supposititias videri, id novum et admirabile accidet plerisque; quandoquidem tot eruditi, multiplici doctrina me longe superiores, per tot saecula non modo nihil eiusmodi notaverunt, sed etiam a pluribus ac primi ordinis viris docte accurateque scripta ad illas, tamquam probas et Ciceronianas, commentaria habemus, in quibus nulla usquam huius opinionis suspicio reperitur.

Neque vero tantum recentioris aevi scriptores, sed ipsi quoque veteres Romani, sententiae nostrae speciose obiici possunt. Nam primum *Asconius Pedianus*, quem sub Augusti principatu vel non ita multo post vixisse ponunt, aliquot versus attulit ex una harum Orationum, ea, quae est *de Haruspicum responsis*; quam, si non pessimam omnium, certe reliquis nulla parte meliorem iudico: tum huius ipsius Orationis alium locum fortasse respexit *Quintilianus*: deinde tertium quendam eiusdem Orationis locum totidem prope verbis legimus apud *Valerium Maximum*: denique quartum ab *Arnobio* excerptum: postremo illius, quae est *ad Quirites post Reditum*, quaedam verba *Ammianus Marcellinus* ad usum suum convertisse creditur.

II. Enimvero si qui erunt, qui, quicquid ab vetere teste ut probum ac genuinum antiqui scriptoris opus laudatur, propter unam hanc causam pro tali habendum, nihilque praeter eam auctoritatem spectandum et animadvertendum esse arbitrentur: ego nequaquam recusabo, quo minus, cognita illa professione, in caput meum statuant, quodcumque ipsis libuerit. Nihil habeo quod respondeam, nisi ut huic generi lectorum patientiam suam et gravitatem palati gratuler, optemque, ut ex

legendis talibus libris quam plurimum voluptatis capere nullo tempore desinant: mihi vero animum confirmabo cogitatione eorum, qui me verum vidisse, re subtilius pensitata, quandoque iudicabunt. Quippe non is ego sum, qui ullo meo facto cuiusquam hominis libertatem et gaudia sollicitare vel atterere cupiam. Cum aliis mihi negotium est, qui, maiore subtilitate iudicii et eruditore palato praediti, nihil temere probant et germanae vetustati tribuunt, quod manifestis vitiis linguae et sententiarum peccatisque historicis deformatum sit; cuiusmodi peccata multa hactenus in istis Epistolis indicavimus, atque nunc similiter in his Orationibus arguemus. Tales, inquam, ego mihi lectores operam dare velim, iisque animadversiones meas expendendas tradiderim, qui didicerunt in hisce rebus recta ratione addubitare, instructique accedunt facultate Latini sermonis et satis magna Ciceronis et veterum classicorum scriptorum omnino omnium familiaritate.

Iam quid illis eventurum sit, has Orationes mecum tractantibus, palam aperteque praedicam, dum, quid ipse de iis in universum sentiam, declarabo. Nam si diligens et saepius repetita lectio alicuius scriptoris nobis sensum formare et acuere potest, uti haud

dubie potest, ad celeriter iudicandum, quid intersit inter eiusdem scriptoris et aliorum scripta: minime dubito, quin, qui in Cicerone cognoscendo diu multumque versatus sit, ingeniumque afferat idoneum diversis scripturae generibus distinguendis, quum istas sumpserit in manus, sic integro animo lecturus, quasi eas numquam ante legisset, solaque coniectura earum auctorem assequi vellet, paucis paginis perlectis sensurus sit ac penitus intellecturus, quemvis alium quam Ciceronem auctorem earum esse oportere; interque eas et indubitabiles libros Ciceronis tantum differre, quantum inter hominem incorrupta sanitate et vigore atque inter eum, qui paralysi captus et debilitatus est. Sed animum, ut dixi, postulo integrum, nulla cupiditate corruptum, sine pertinacia sequentem, quocumque res ipsa ducat. Haec prima lex esto, quae, ut maxime necessaria, ita difficillima observatu erit ei, qui iudex sedere in hac causa voluerit. Sic animo affectum nactus iudicem, praelegerim brevem locum ex Orat. de Harusp. resp. c. 27, ubi in Clodio intemperantia libidinis absurdissima comparatione notatur: *Quis minus umquam percipit hostium castris, quam ille omnibus corporis sui partibus?* vel aliam, quae statim sequitur, eiusdem venustatis comparisonem:

Quae navis umquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quam istius aetas fuit? ubi simul aetas praeter consuetudinem Latinam pro adolescentia usurpatur: vel denique eiusdem Orat. c. 18. legerim haec paene humano sensu carentia: An tibi luminis obesset caecitas plus quam libidinis? His, inquam, et similibus ridiculis sententiis demonstratis, hominem sibi relinquam, causamque integram ipsius existimationi permittam: et sua sponte, opinor, mecum fatebitur, his nihil inesse simile Ciceronis, immo omnes has ineptias longe infra sanam illius eloquentiam iacere, talesque esse, quas, undecumque petitas, ne puer quidem de schola, qui paullo erectiore indole sit et bona institutione usus, sine rubore pro suis venditare audeat.

III. At quum cogitamus, haec et alia quam plurima eiusdem ineptae affectataeque formae specimina, quae in istis Orationibus deprehendimus, non hodie primum legi a nobis, sed multorum ante nos elegantium spectatorum oculis lustrata esse, fieri vix ac ne vix quidem potest, quin animus noster ea re maximo opere sollicitetur. Etenim talis cogitatio facile nos inducit ut credamus, locos istos non modo lectos, sed accurate excussos probatosque fuisse *Manutiis, Lambinis, Hotomanis, Graeviiis*, aliisque Editoribus: atque

hic inauspicatus error repente obruit omnes suspensiones, et oculis nostris caliginem offundit, ut, quae prius nobis evidentia erant, mox non amplius cernere videamur. Quantum enim nominum splendore superetur ratio et ipse cuiusque sensus communis, experimur quotidie; idque etiam iis subinde usu venit, qui maximos in aliqua studiorum parte progressus fecerunt: denique obliviscimur, illos *summos quidem homines fuisse, sed homines tamen*. Accedit, quod non reputamus, ipsos quoque fortasse iisdem, quibus nos, rebus offensos fuisse, verum offensiones suas vel eodem solatio levasse, qua nos utebamur, quum difficultates reiiciebamus in litteratos priorum temporum, qui nihil simile sensissent, vel ipsis eodem genere fraudis imposuisse aut titulos scriptorum librorum, qui Ciceronis nomen praeferrent, aut antiquorum testium auctoritatem, a quibus aliquis illarum Orationum locus pro Ciceroniano laudatus esset. Videlicet nulla est aetas, in qua non obnoxii erroribus simus, qui homines sumus. Nec vero ulla mala et inficeta scriptura ideo minus mala existimanda est, quod in codicibus inventa est ante septem vel octo saecula exaratis, praescripto nomine Ciceronis; neque ullius litterati aut sodaliti litteratorum, sive antiqui sive recentioris, consentiens vox

nobis persuadere potest, aut Ciceronem esse inelegantem et ineptum scriptorem, tardum in inveniando, affectatum in eloquendo, aut hunc, quo de agimus, Auctorem quatuor Orationum in ea classe censendum non esse. Mihi certe nullo pacto credibile videtur, hunc, qui Orationes scripsit *pro Milone, pro Coelio, pro Murena, pro Plancio* etc., eundem scribere potuisse tres sententias istius vitiosi generis, cuius illa exempla sunt supra allata, ex magno numero similium sine cupido delectu excerpta. Quid? si Cicero ipse in scriptis suis easdem sententias laudasset, et pro speciminibus recte intelligendi politeque scribendi exhibuisset; quisquamne esset nostrum, qui quidem iudicare posset, adeo serviliter addictus in viri maximi verba iurare, ut suum iudicium non ab ipsius Ciceronis seiungendum putaret? Etenim omnibus et temporibus et locis eadem sunt praecepta rectae rationis et perfectae eloquentiae; nec nostrae aetatis homines harum rerum minus idonei existimatores sunt quam veteres, etsi illi forsan in hoc genere acutius cernebant: verum tamen, si illa putanda sunt exempla *bene scribendi*, aut omnino ignorare nos necesse est, quid sit *male scribere*, aut, inversis et conturbatis iudicandi legibus, exempla *male scribendi* petere oportebit ex reliquis

Ciceronis scriptis, utpote quorum longe diversum genus est ab eo, quod in his Orationibus conspicimus.

Quamobrem magnopere velim, ut, quisquis optimos linguae Latinae auctores, nominatim Ciceronem, assidue tractarit et probe cognitos habeat, ita aliquando hanc lectionem aggrediatur, ut a nonnullis indubitatis Orationibus illius transeat protinus ad quatuor istas, atque experimenti causa animum advertat, num lectione earum aliter afficiatur, ac si a *Tillotsono* ad *Bunyanum* vel a carmine *Popii* de natura hominis ad *Quarlesii Emblemata* sit progressus. Tametsi enim permagna pars harum Orationum contexta est verbis et sententiis Ciceronianis, quae ductae sunt maxime ex Orationibus *pro Q. Sextio* et *in L. Pisonem*: huius Scriptoris imperitia et, ut ita dicam, sinisteritas hanc praeclaram materiem tam male tractavit, tamque multa de suo admiscuit, ut universa operum forma vix umbram retineat artis Ciceronianaе, et ubique pravi ingenii sordibus oppleta sit. Ceterum quae hactenus dixi de meo sensu, simpliciter et ingenue dixi, eaque libertate, qua unumquemque uti aequum est suo periculo; neque alios, ut meae sententiae adstipulentur, subigere et cogere volo; neque huius rei faciendae cuiquam ius

est, neque etiam facultas, si causa apud probos et intelligentes iudices agitur. Hos autem sicut non fugit, opinionem et auctoritatem nullius, ne doctissimi quidem, hominis plus valere ratione et vi argumentorum: sic eosdem sibi statutum et fixum habere oportet, vel unam ab infimo litteratorum allatam probabilem dubitationem, unum gravius argumentum, priusquam responsum et satisfactum est, praeponderare in altera lance positis meris opinionibus omnium *Scaligerorum*, *Casaubonorum*, *Salmasiorum*, ceterorumque, qui fuerunt umquam, summorum Criticorum.

IV. Ne quis tamen erret, haudquaquam abnuerim, antiquas esse istas Orationes: immo non multis annis post aetatem Ciceronis scriptas esse coniicio. Quare non dubitem earum auctoritatem sequi in historia rerum gestarum, nisi repugnante Cicerone aut alio probatae fidei scriptore; itemque in verbis et sententiis, nisi ubi manifestos errores et vitia ab Auctore admissa consensus codicum ostendit, qualia par est imputari declamatoribus eius temporis, quorum inscitiam rerum, frigidam ignaviam, putidum elegantiae studium et corruptum iudicium, iam ipso Augusteo saeculo, plures nobis testantur auctores illius et supparis aetatis. Neque vero ausim divi-

nando indagare, a quo conscriptae sint hae Orationes; siquidem nullum in iis reperio argumentum, quod nos ad verisimilem de ea re coniecturam ducere possit. Quis igitur fuerit Auctor, nihil quaerere attinet: hoc affirmo et omnibus viribus contendo, non fuisse Ciceronem; quamquam nonnullis rebus mihi intelligere videor, hominem fuisse externum seu provincialem, h. e. eum, qui domicilium non habuit in Urbe. Cuius suspicionis quae mihi indicia videntur, ea suo loco inferius annotabo.

V. Animadverti paullo ante, res et argumenta Orationum maximam partem sumpta esse ex egregia Sextiana, qua Cicero rationem reddit actionum et consiliorum suorum tum in causa Clodiana, tum in discessu suo ab Urbe; adeo nulla fere in istis est bona sententia aut dictio, quam non in illa et adversus Pisonem invenias, praeter paucos quosdam locos, qui ex tribus quatuorve aliis libris Ciceronis adumbrati sunt. Hic imprimis operae pretium est cognoscere Declamatoris dementissimam temeritatem. Nam finguntur tres priores harum Orationum a Cicerone habitae intra spatium unius mensis primi a reditu, Septembris a. U. C. 697. Atqui Sextianam illam, in qua pleraeque res eaedem recitantur, sequenti demum anno ha-

bitam esse, inter omnes constat. Igitur quum in hac Sextiana c. 16 Cicero sic alloquatur Iudices: *Exponam hodierno die omnem rationem facti et consilii mei*: nolo commemorare, id perinde dictum videri, quasi non prius de eodem argumento publice verba fecisset, sed illud quaero et percontor, annon ii, qui pro Sextio dicenti adstabant, Oratorem ita compellare deberent: *Supersedere potes, M. Tulli, isto labore; pulchre scimus, quae nobis narraturus es; iam bis terve eandem ex te fabulam audivimus anno proximo superiore*: certe ita secum cogitare debebat quisque auditorum, si istae Orationes eiusdem essent auctoris. Ergo necesse erit alterum sit de duobus, ut aut Cicero ipse has tres Orationes, anno 697 habitas, mutatus sit ex propria Sextiana, quam a. 698 dictam esse monui; aut, (si hoc fieri non potuit) ut Sextianam composuerit ex tribus, quas habuerat anno priore, atque etiam in vulgus ediderat: nam duas saltem earum paullo post dictionem etiam editas esse, intelligimus ex Orat. pro Planc. c. 30. et Epp. ad Att. IV, 2. Sed quum neutrum eorum, quae posui, verisimile sit: alterum enim ipsa re tollitur, nec cogitari ullo modo potest; alterum ingenii Ciceroniani copia ubertasque dicendi nos credere non sinit: tertium reli-

quum est, ut Declamator materiam suam, uni singulari anno congruentem, imprudenter excerpssisse videatur ex Oratione ea, quae non nisi sequenti anno haberi divulgarique potuit.

VI. At primum et maximum harum Orationum vitium est in eo, quod penitus carent nervis, et a principio usque ad extremum laborant molestissimo languore. Vix usquam apud verum Ciceronem legimus vocem supervacaneam, aut quae nihil conferat ad vim argumentandi vel ad ornatum et elegantiam. Quin iis quoque locis, ubi eum machinas rhetorum tractare videmus et arte efficere, ut in fraudem impellatur auditorium, numquam illud non ratione facit; nihil temere et inconsiderate molitur. Iam hunc personatum Ciceronem compares: raro ab eo afferitur sententia, quin aliquot voces te offendant inutiles; raro locus paullo longior, qui non aliquot sententias habeat, in quibus exclamandum sit attento auditori, *Heus tu, quis locus nunc erat istis?* Sic ubique loquitur, sic garrit magister iste, velut otiosus; nullo certo consilio, quasi aliquid dicere cupiens, ut aliquid dixisse videatur; redditque plane illud genus eloquentiae, quod ab *Auctore ad Herennium* appellatur *fluctuans et dissolutum*. Age ergo, ex huius libro IV. cap.

II. adscribamus verba, ad propositum nostrum mirifice pertinentia: *Qui in medio-cre genus orationis profecti sunt, si pervenire eo non potuerunt, errantes perveniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus FLUCTUANS et DISSOLUTUM, eo quod sine nervis et articulis fluctuat huc et illuc, nec potest confirmate neque viriliter sese expedire.* Id genus cuiusmodi sit, ibi simul hoc exemplo ostenditur: *Socii nostri quum belligerare nobiscum vel- lent, profecto ratiocinati essent etiam atque etiam, quid possent facere, siquidem sua sponte facerent, et non haberent hic adiu- tores multos, et malos homines et audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere.* De his, quae multos hodie aequis auribus accepturos puto, me- morabile iudicium subiicitur: *Non potest huiusmodi sermo tenere attentum audito- rem: diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur.* Id vero quam recte animadversum sit, nus- quam et frequentius et efficacius sentire li- cet, quam apud Oratorem istum, quem pa- tienter et alacriter ad finem audire, aut sum- mae vigilantiae aut summae inertiae esse ar- bitror. Specimina quidem illius *fluctuantis generis* apponere omnia, nihil aliud foret

quam ipsas totas Orationes repetere: unum tamen et alterum afferam, simile eius, quod ex vetere artis auctore adscripsi. In Orat. pro Domo sua c. 14 loquens de Clodii adoptione, Fonteium, adolescentem, plebeium, componit cum Clodio patricio, illum adoptivum patrem sibi expetente: *Quae maior calumnia est, quam venire imberbem adolescentulum, bene valentem, ac maritum; dicere, filium Senatorem populi Rom. sibi velle adoptare; id autem scire et videre omnes, non ut ille filius instituatur, sed ut e patriciis exeat, et Tribunus pl. fieri possit, iccirco adoptari? neque id obscure: nam adoptatum emancipari statim, ne sit eius filius, qui adoptarit.* Alterum exemplum accipe sublimioris eloquentiae, positum ibidem c. 52, ubi interrogatur Clodius, cur tum, quum Ciceronis domum dedicaret, non consuluerit collegium Pontificum, vel certe aliquem ex viris gravibus et auctoritate pollentibus, ut P. Servilium, ut M. Lucullum, qui caerimoniae dedicationis rite praeesset: *Quid diceres, o nefanda et perniciosa labes civitatis? Ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi praeceatis, postemque teneatis. Es tu quidem quum audacia, tum impudentia singulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent, quum*

te viri, qui sua dignitate personam populi Romani atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterruissent, neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque in patriae parricidio et scelere. In his omnia sunt ex ingenio Declamatoris, praeter unam Ciceronis sententiam, qui sua dignitate — sustinerent.

VII. Aliud iam nobis attingendum est, quod pertinet in universum ad omnes scriptores huius ordinis. Aucupantur illi singulari studio vocabula et genera loquendi, quae frequentiore in usu vident apud eos, quorum sibi personam accommodarunt; ea sine modo et fine adhibent, neque dimittunt ante, quam prorsus detrita eviluerunt. Ita quum Cicero in Philippicis et alias saepe usurparit *praesidium*, Auctor Epp. Cic. ad Brutum (10 extr.) eandem illam vocem eadem pagina quater posuit ineptissime: *Romam perveni, nulloque praesidio quatefeci Antonium; contraque eius arma nefanda praesidia, quae oblata sunt, Caesaris consilio et auctoritate firmavi. Qui si steterit idem, mihi paruerit, satis videmur habituri praesidii* — mox, paucis interiectis: *Hoc adolescentis praesidium equidem adhuc firmum esse confido.* Item Cicero iungendis diversis partibus sententiarum ponere solet

voculas *quum* et *tum*: id iste Epistolarum fictor sic imitatur, ut in una brevi scriptura (Ep. 12.) eas particulas quinquies inculcet: *Quum multa graviter ferrem, tum nihil tui gravius* — *Quum honoribus esset Lepidus ornatus, tum etiam* — *litteras ad Senatum misisset* — atque ad finem epistolae: *Quum ad reipublicam summam, tum ad gloriam tuam vehementer pertinet* — *Eget enim vehementer quum viribus tuis, tum etiam consilio respublica* — *eumque quum tui, tum reipubl. studiosissimum* — *cognovi.* Quam ad rem in transcurso notandum est, in priore libro Epistolarum hunc modum construendi septemdecim locis usurpari, in posteriore ne semel quidem: quod etsi fortuito factum esse potuit, quoniam hic liber multo brevior est, tamen Tunstalli opinio, non eundem utrique libro auctorem assignantem, quum aliis rebus probabilis fit, tum hac quoque observatione firmatur quodammodo, eaque diversitas ad diversitatem scriptorum trahi potest. Sed redeundum est ad nostrum Oratorem, ut eius unum alterumque exemplum talis imitationis notemus: plura lectores in Cicerone assidue versati per se animadvertent. Saepe Cicero in Orationibus suis in eadem sententia iungit *aras, focos, Penates* vel *deos Penates*: ecce, adamavit hanc

iuncturam Orator *pro Domo* sic, ut eam etiam atque etiam usurpet. Statim c. 1. citet illa vocabula; item c. 40. et 41. et 56. Similiter ad fastidium usque citat *deos immortales, res incredibiles et divinas*, de quibus vide quae diximus in Orat. ad Quir. §. 2.

VIII. Nunc paucis dicendum est de ordine, quo priores duae harum Orationum vulgo collocantur; dein varias ad unamquamque observationes adiiciam.

De illis quidem Orationibus recte monuerunt P. Manutius et Hotomanus, eas ita transponendas videri, ut primum locum occupet haec, quae *in Senatu*, secundum ea, quae *ad Quirites* habita inscribitur. Atque hunc ordinem meliores codices tuentur, suadetque ipsa res, ut primum Senatui gratias actas credamus, postea populo Romano: idque ita factum esse tradidit Dio Cass. XXXIX, 9. „Reversus igitur est Romam Cicero; factaque sibi a Consulibus potestate, *Senatui in curia, populoque in concione*, gratias egit.”

IX. De illa vero Oratione, quam ab exilio reductus Cicero primam habuit in Senatu, sic statuendum est, eam magna diligentia compositam, et, quod in causa non quotidiana extemporalis impetu aut memoria fidere

non auderet, *de scripto* dictam fuisse, ut ipse refert in Orat. pro Planc. l. l. Haec enim consuetudo fuit Senatorum, quum sententia ferenda erat de re, quae intentiore cura egere videbatur. Vide pro Sext. c. 61. Philipp. I, 1. X, 2. etc. Ista autem Oratio, quam hodie velut *in Senatu* dictam legimus, perlonge abest a tali cura et diligentia. Nam etsi nihilo quidem deterior esse videtur reliquis tribus, tamen varia inesse reperiemus, quae alius scriptoris quam Ciceronis manum nos tenere ostendant.

X. De altera Oratione, *ad Quirites* inscripta, accuratius nobis est dicendum. Apparet enim, totam ferme breviarium esse prioris, ab huiusque similitudine omne de ea iudicium repetendum est, siquidem sententiae et exempla et ipsae loquutiones in utraque magnam partem eadem sunt. Cuius rei causa satis fuerit aliquot locos comparasse. Post Red. in Sen. c. 1. *Immensum quiddam et infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio atque consensu parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Rom. honores, vestra de me multa iudicia, nobis omnia uno tempore reddidistis: ut, quum multa vobis, magna populo Rom., innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, haec antea*

antea singula per illos habuerimus, nunc universa per vos recuperaverimus. Hoc in Orat. ad Quir. c. 2. ita expressum est, postquam ibi, plane ut illo loco, commemorata sunt parentum et deorum beneficia: Vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assequuti, nunc a vobis universos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismet ipsis, tantum hoc tempore universim cuncto populo Rom. debeamus. — Rursus Orat. in Sen. c. 3. Quo quidem mense quid inter me et meos inimicos interesset, existimare potuistis. Ego meam salutem deserui etc. illi meum reditum non populi Rom. suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Ad Quir. c. 5. Hic tantum interfuit inter me et inimicos meos. Ego, quum homines in tribunali etc. at inimici mei mense Ian., quum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt. — In Sen. c. 4. Princeps P. Lentulus, parens ac deus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis etc. Ad Quir. c. 5. P. Lentulus Consul, parens, deus, salus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis etc. — In Sen. c. 4. Nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem.

Ad Quir. c. 6. *An ego — dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret?* — In Sen. c. 15. *Nihil umquam Senatus de P. Popillio decrevit; numquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est: tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate Senatus, restituti.* Ad Quir. c. 4. *Numquam de P. Popillio — numquam de Q. Metello — in Senatu mentio facta est: tribunitiis superiores illi rogationibus, nulla auctoritate Senatus, sunt restituti.* — In Sen. ibidem: *Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me Consularis tempestate civili expulsus est, non modo a Senatu non est restitutus, sed reditu suo Senatum cunctum paene delevit.* Ad Quir. c. 3. *Nam C. Marii, qui post illos veteres clarissimos Consulares vestra patrumque memoria tertius ante me Consularis subiit indignissimam fortunam* etc. et c. 4. *Marius vero non modo non a Senatu, sed etiam oppresso Senatu est restitutus.*

Hanc verborum et dictionum et compositionum in utraque Oratione convenientiam, cuius exemplorum vix sextam partem attulimus, facile quivis accurate legens observabit; eademque opera intelliget, ex longiore ple-

raque socordius transcripta esse in brevior-
rem. Quodsi quis videre cupiat, quanto
huius brevioris auctor semet ipso inferior
sit, conferat v. c. locum primum ex illis paul-
lo ante positis Orat. ad Quir. c. 2. inde a
verbis, *A parentibus* etc. et hunc in Sen.
c. 1. *Quodsi parentes* etc. In quo poste-
riore sententiam reperiēs non sine cura ex-
plicatam, quum in altero appareat rudis ma-
nus indocti imitatoris, propria scrinia compi-
lantis. Ac talia specimina si quis plura no-
taverit, qui probe norit Ciceronem suum,
consideret velim, an credibile sit, admirabi-
lem in illo vim et copiam inventionis adeo
exaruisse, ut, quum ei ad populum verba fa-
cienda essent, nihil fere aliud quam eas-
dem sententias recoqueret, quas modo apud
Senatores protulisset, praesertim quando
ipsum tempus animum eius vehementius com-
movere deberet, omnemque ingenii faculta-
tem excitare ad rem, quae magna et copiosa
per se esset, varie exornandam. Mihi qui-
dem certe haec egestatis argumenta nimium
aliena videntur ab ubertate ingenii Cicero-
niani.

Ceterum Manutius in Argum. Orat. *post*
Red. in Sen. ait se suspicari interdum, Ora-
tionem *ad Quirites* scriptam fuisse, non ha-
bitam, quia, si habita esset, Cicero eius rei

non minus quam gratiarum Senatui actarum mentionem fecisse videretur. Sed ipse Manutius videtur postea mutasse sententiam suam, quum in Epistolas ad Atticum commentaretur; satisque planum testimonium habemus Dionis, supra a nobis prolatum, quo docet, Ciceronem et Senatui et populo gratias egisse: quamquam omnia nos cogunt, ut neutram harum Orationum, quae nunc feruntur, a Cicerone aut dictam aut scripto mandatam esse arbitremur.

XI. Tertia, quae est *pro Domo sua*, vel potius *de Domo sua, ad* (seu *apud*) *Pontifices*, pertinet ad eundem annum et ultimum diem Septembris. Eo tempore praeter Ciceronem etiam *M. Calidius*, illius familiaris, cuius honorifica censura legitur in libro de claris Oratt. c. 79, oravit eandem causam, ut Quintilianus refert X, 1, 23. *Quin etiam, easdem causas ut quisque egerit, utile erit scire: nam pro Domo Ciceronis dixit Calidius.* Ubi Burmannus animadvertit, in quibusdam Mss. non *pro Domo*, sed *de Domo* scriptum esse; eaque posterior scriptura confirmatur ab ipso Cicerone per verba, quibus, quantum ipse sibi illo die satisfecerit, testatur, Epp. ad Att. IV, 2. *Post datas illas litteras sequuta est summa contentio de Domo: diximus apud Pontifi-*

*ces pridie Kal. Octobres. Acta res est accurate a nobis; et si umquam in dicendo fuimus aliquid, aut etiam, si numquam alias fuimus, tum profecto dolor et magnitudo vim quandam nobis dicendi dedit. Quem locum quum legimus, genuinae Orationis iacturam tanto aegrius ferre nos necesse est: nam haec nostra si placuisset Ciceroni, novum id exemplum esset φιλαυτίας, prudentissimis hominibus infestae, et prorsus sublatum foret omne de propriis operibus verum iudicium. Nihil enim hac Oratione, si eam, quae est *de Harusp. responsis*, excipias; fingi aut cogitari potest ieiunius, insulsius, putidius. Priora duodecim capita, quinta fere totius pars, nihil habent, quod ad ipsam rem pertineat excideruntque Scriptori praeter opinionem atque voluntatem suam: ipsi hoc nos accredere par est §. 32. Nam, *Intelligo*, inquit, *me plura extra causam dixisse, quam aut opinio tulerat, aut voluntas mea.* Quod si ita erat, licebat interrogare, quae vis eum coegisset, ut tot supervacua verba temere profunderet. Et qui ista in ipso limine digressio a proposita re convenit cum illa veri Ciceronis professione, qua *rem a se accurate actam* scribit l. l. Numne aliqua accuratio intelligitur in scriptione, cuius quintam partem Auctor non dissimulat*

e

extra causam esse, aliam quintam facile demonstrari posset, vel contra dicente Auctore, non magis ad causam facere. Nimirum tota Oratio videtur quasi ad quendam imperatum modum longitudinis contexta esse, pagina paginae conserenda; id quod aliter fieri non potuit, quam ut tertia pars tralati-tiae historiae de Clodio et Clodiana factione recitaretur, quas res iam in duabus Orationibus audivimus, et deinde etiam in libello de *Harusp. resp.* repetitas audiemus. At ego non dubito, hunc Declamatorem, si ei de Ciceronis et Publiliae nuptiis dicendum fuisset, potuisse sibi viam expedire, qua ad Clodii, Pisonis et Gabinii scelera deverteret.

XII. Quod ad postremam Orationem attinet, an umquam Cicero dixerit vel scripserit de responsis Haruspicum, apud ipsum nondum reperire potui. Dio Cassius adeo XXXIX, 20, quem unum huius rei auctorem esse video, etsi responsa quaedam Haruspicum de violatis religiosis locis a Clodio in Ciceronem conversa refert, tamen ne verbum quidem adiicit de Oratione, quam in ea causa habuerit Cicero. Asconius Pedianus autem, qui multis annis ante Dionem fuit, sine ulla dubitatione hanc Orationem ut Ciceronianam laudat in Comment. ad quoddam fragm. Or. *pro C. Cornelio* (T. VI. edit. Graev. p. 961.)

P. Africanus ille superior non solum a sapientissimis hominibus, qui tum erant, verum etiam a se ipso, saepe accusatus est, quod, quum Consul esset cum T. Longo, passus esset tum primum a populari consessu senatoria subsellia separari. Ad hunc Ciceronis locum Asconius, postquam ex Valerio Antiate, vetere historico, notavit annum, quo illa Senatus subselliorum secretio facta esset, hanc subiicit annotationem: Videtur in hac Oratione, hunc quidem auctorem (Valerium Antiatem) sequutus Cicero, dixisse, PASSUM ESSE Scipionem secerni a cetero consessu spectacula Senatorum; in ea autem, quam post aliquot annos habuit DE HARUSPICUM RESPONSO, non PASSUM ESSE Scipionem, sed ipsum AUCTOREM FUISSE dandi eum locum Senatoribus, videtur significare. Verba eius haec sunt: „Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri maiores ante templum Matris Magnae fieri celebrarique voluerunt? quibus primum ludis ante populi concessum (leg. consessum) Senatui locum P. Africanus iterum Cos. et collega eius Sempronius Longus, hoc tributum esse Senatui scribit, sed sine mentione Megalensium.” Aediles enim eos ludos facere soliti erant: votivis ludis factum tradit, quos Scipio et Longus Coss. fecerunt.

Nolo huic Asconii loco immorari: alioquin eum parum convenire cum edito textu nostrae Orat. c. 12, et pluribus vitiis corruptum esse monerem. Videtur is certe mutilatus: quippe deest verbum *dederunt*, mox aliquid aliud post nomen *Sempronii Longi*; nec distinguenda sunt, tamquam Ciceronis, sequentia verba, *hoc tributum esse Senatui scribit, sed sine mentione Megalensium*, quum haec manifesto sint Asconii: denique ante vocem *motivis* excidisse videtur nomen auctoris cuiusdam; opinor, Clodii Licinii, de quo vide Liv. XXIX, 22. Haec qui accuratius excutere operae pretium putabit, adeat praeterea Livium XXXVI, 36. et XXXXIII, 43. 53., ex quo postremo loco apparet, etiam pro *T. Scribonio* in loco Asconii ponendum esse *L. Scribonium*. Conf. eundem Livium XXXV, 10.

Magis dignum est notatu, in ipsa re, ob quam huius Orationis ut Ciceronianae meminit Asconius, haud leve argumentum latere contra auctoritatem eius. Nam si ab evidentibus anachronismis discesseris, ut, quum personatus scriptor ea loquitur, quae post veri auctoris mortem evenisse constat, nullum certius indicium *νοθέιας* afferri potest, quam talis duorum eiusdem locorum repugnantia. Ita enim pergit Asconius: *Non praeterire*

autem vos volo, esse ORATORIAE CALLIDITATIS, ut, quum opus sit, eisdem rebus ab utraque parte vel a contrariis utantur. Nam quum secundum Ciceronis opinionem auctore Scipione Cos. Aediles secretum ante omnes locum spectandi Senatoribus dederint; eodem illo facto Scipionis in hac quidem Oratione, quia causa popularis erat, premebaturque Senatus auctoritate, atque ob id dignitatem eius ordinis quam possit maxime elevari causae expediebat, poenituisse ait Scipionem, quod passus esset id fieri: in ea Oratione DE HARUSPICUM RESPONSIO, quia in Senatu habebatur, cuius auribus erat blandiendum, et magnopere illum laudat, et non auctorem fuisse dandi, (nam id erat levius,) sed ipsum etiam dedisse dicit. In quo loco primum iocularis error notandus est Commentatoris, qui dum in Cicerone repugnantiam excusat, semet ipse manifesto impedit, et res inter se repugnantes profert. Nam prior pars animadversionis Ciceronem tradit in eadem Oratione dicere, Scipionem ipsum auctorem fuisse dandi eum locum Senatoribus; posterior, non auctorem fuisse dandi, sed ipsum etiam dedisse. Quare haec nimis festinanter scripta videntur ab Asconio: qui ut sibi melius constaret, scribere debuisset, in priore parte,

non, *ipsum fuisse auctorem dandi*, sed, *ipsum dedisse*, in posteriore autem, *non passum fuisse*. Deinde, quomodo ista talis repugnantia ad *calliditatem oratoriam* referri possit, equidem non capio. Nam si cui ex arte licebit, aliquem, quemadmodum ibi Scipionem, uno loco dicere, *ipsum fecisse aliquid*, alio loco *passum esse aliquid fieri*, atque *minime aequo animo passum esse*, non video, quid differat inter id, *quod repugnat*, et *quod omnino falsum est*; et eaedem res erunt, *oratorem et falsarium agere*; postremo, quum olim orator putaretur esse *vir bonus, dicendi peritus*, eodem iure dici poterit *vir malus, mentiendi peritus*.

Verum, ut in viam revertamur, id, quod de pluribus inter se contrariis sententiis eiusdem scriptoris, tamquam gravi argumento suppositionis, diximus, transferendum est ex parte ad ipsum Quintiliani de hoc libro testimonium V, 11, 42. Etenim hic ubi monuit, in quodam genere probationum rhetoricarum locum esse *auctoritati deorum*, quae vel oraculorum responsis vel effatis hariolorum contineretur, in exemplum afferens Cicero-
nem, sic scribit: *Ponitur a quibusdam, et quidem in parte prima, deorum auctoritas, quae est ex responsis; ut, Socratem esse sapientissimum. Id rarum est; ta-*

men utitur ea Cicero in libro de Haruspi-
cum responsis. Sed non urgebo, *rarity*
tem illius probationis minime facere ad fir-
mandam auctoritatem dubitabilis libri variis-
que suspicionibus obnoxii; dicam potius, sa-
gacitatis eius, quae in dignoscendis spuriis et
germanis operibus cernitur, aliud singulare
specimen exhiberi a Quintiliano, eruditissimo
rhetore, et quem multis nominibus maximi
facimus, sane quam mirabile nobis, qui ve-
teres solemus immunes existimare ab iis er-
roribus, in quos ipsi tam facile abripimur.
Nam invectivam Orationem in Ciceronem,
quae *Sallustii* nomine fertur, quam vix ullus
recentiorum est, qui, quae Sallustio sit digna
scriptura, cognorit, quin prima statim lectione
cum P. Victorio (Varr. Lectt. XV, 3.) spu-
riam et supposititiam esse intelligat; illam
igitur Declamationem ut Sallustianam tribus
locis Quintilianus laudat, Instit. orat. IV, 1,
68. IX, 3, 89. XI, 1, 24. Atqui si praecla-
rus hic oratoriae artis magister sibi *semel*
imponi passus est supposito libello: quid ob-
stat, quo minus *iterum* in talem fraudem in-
ciderit? multoque minus mirandum est, Asco-
nio verba data esse in re eadem, utpote ho-
mini, criticis studiis non tam exercitato, quam
is debebat esse, qui omnem aetatem in evol-
vendis atque perscrutandis clarissimorum ora-

torum scriptis consumpsisset. Quamquam non est incredibile, Quintilianum in errorem incidisse ipsius exemplo Asconii, cuius fors fuerat, auditor (Inst. orat. I, 7, 24.) vel in cuius commentariis eam opinionem invenerat, adeoque neutrum illorum, ut fieri solet, suscepisse accuratiorem tractationem libelli, qui iam tum corpori Ciceronianorum scriptorum illatus pro sincero ac genuino haberetur. Et Asconius quidem natus est temporibus Augusti; scripsit autem Commentarios suos ad aliquot Ciceronis Orationes in gratiam suorum liberorum sub Claudii aut Neronis principatu, vel, diligentius ducta coniectura ex loco quodam ad fragm. Orat. pro M. Scauro p. 1013, circa a. U. 812 aut certe post annum 795. Quarum rationum utracumque potior videatur, restabit intervallum prope 100 annorum, satis longum his Orationibus conscribendis.

XIII. Licebit tamen fortasse rem secare tenuius, ut confectio Orationum ponatur inter editum librum *Valerii Maximi*, h. e. circiter inter annum U. C. 786 et illum ante definitum 795. Quod cur mihi sic statuum, hanc habeo causam. Duae vel tres sententiae exstant apud Valerium Maximum, quae et in hac, quam Ciceronianam vocat Asconius, Oratione leguntur; et apud Valerium

quidem sermo rectus est ac proprius, apud Oratorem nostrum vitiosus, certe abhorrens ab optimorum scriptorum consuetudine. Vide Orat. pro Domo c. 38. de Har. resp. c. 9. Iam minime verisimile est, Valerium ita usum esse verbis Ciceronis, ut huius Latinitate non acquiesceret, eamque correctione egere putaret; verisimillimum autem, imperito Declamatori placuisse aliquid surripere a Valerio, sed vestigia plagii oblitterasse immutanda auctoris sui Latinitate. Atque ad hanc coniecturam etiam ratio temporis congruit. Nam, ut minimum numeres, decem anni intersunt inter editionem Valerii Maximi et scriptiōnem libri Asconiani. Hanc igitur opinionem si sequare, nulla relinquetur difficultas, quae non probabiliter solvi queat: potuit Declamator mutuari sententias suas ab Valerio, easque edere sub Ciceronis nomine, mox in fraudem inducere Asconium, postea Quintilianum et Arnobium: ex contrario, si statuas, Valerium illa mutua sumpsisse ex Oratione, quam pro Ciceroniana habuerit, nulla poterit ratio afferri, cur Valerius pro *pontificatu* ponat *Pontificum scientia*, et *Augurum observatione* pro *augurio*; nisi forte putarit, improbum Latinitatis auctorem esse Ciceronem. Quocirca videor mihi coniiciendo non aberrasse a vero tempore suppositionis harum Orationum.

XIV. Sed ut fallax sit illa coniectura, ipsae satis manifestae fraudes sunt, sive ante Valerium Maximum sive post eum compositae: quamquam coniectura de posteriore aetate verisimilior est. Reliqua sunt nobis hodieque plurima scripta Ciceronis, quorum istae Orationes tam aperte dissimiles sunt et sentiis et toto genere dicendi; codices autem manu exarati prorsus conveniunt in tot gravissimis vitiis non unius modi, quae nunc in iis videmus, et quorum culpam non in librarios conferre, textumque critica lege ad iustam similitudinem Ciceronis revocare possumus. Itaque, quamvis licet multis aliorum scriptorum testimoniis defendantur istae Orationes, manebit in ipsis perpetuum quoddam atque inexpugnabile testimonium, quo tamquam falso inscriptae et subdititiae convincantur. Etenim si quis putet fieri potuisse, ut, quum compositae essent a Cicerone, dein paulatim in eas vel librariorum oscitatione vel interpolatorum artibus immigrarent illa manifesta peccata; in promptu responsio est, etiam fieri potuisse, ut in codices insinuaret falsa inscriptio, et, quum ab aliquo *Thusco* vel *Murrhedio*, (quos duos insigni fatuitate rhetores sub Augusto docuisse testatur M. Seneca Suas. 2,) vel ab alio nobis ignoto declamatore compositae essent, posteriore aetate

nomen Ciceronianum in titulum adsciscerent. Nam si tam magnae mutationes locum habere potuerunt in toto libro, quidni aliquid simile, et levius quidem, accidere potuerit in fronte? Praeterea ista argumentatio etiam plus valeret, quam illi vellent ipsi, qui ea uterentur. Eadem enim ratione nobis uti liceat, si Ciceroni restituere voluerimus *Epistolam ad Octavium*, quae post Ciceronianas Epistolas edi solet, vel *Responsionem in Salustii invectivam*, vel *Alloquutionem ad Populum et Equites Rom. antequam iret in exilium*: quippe non deest auctoritas codicum, qui nomen Ciceronis in fronte inscriptum gerant; loci autem, ingenio illius indigni, per alienam manum illati videri poterunt: nec tamen hos libellos hodie quisquam litteratorum pro germanis habere audeat, nisi quod nuper *Alloquutionem* istam pro Ciceroniana laudarunt duo viri doctissimi, *Borrichius* Cogitatt. de variis L. L. aetatibus p. 192 et *Vorstius* de Latinitate selecta p. 63.

Quid multa? Utramcumque sententiam prae-tuleris, *hac canis, hac lupus*, aiunt. Tu credibile putas, graves quasdam mutationes factas esse in ipsis Orationibus; adversarius tuus eodem iure respondebit, forsitan errore quodam factum esse, ut Ciceronis nomen titulo inscriberetur: iam ad contrarium relabe-

ris, textum praeter vulgaria peccata librario-
rum adhuc eundem esse, qualis ex scriptoris
sui manu prodierit; nihil ultra quaeret adver-
sarius. Nam magnus numerus vitiorum omnis
generis in eo textu facultatem ipsi praebet
demonstrandis, illam manum esse non potuisse
Ciceronis.

Haec in universum disputata sufficiant ad
harum Orationum fidem infirmendam.

MARKLANDUS.

Si quod est in litteris antiquis difficile munus, quod non committi unicuique, sed iis demum mandari debebat, qui vel longo illarum usu, et multarum rerum scientia, facultatem sibi iudicandi peperere non vulgarem, vel naturae felicitate ea utuntur, quae sagaciter odoretur, et subtiliter sine longa disputatione intelligat, ad quae pervidenda alii vix longa exercitatione atque studio fiunt idonei: in eo sane genere illud esse fatendum est, quo de librorum in controversiam vocatorum conditione ac statu cognoscitur, et sententia, non absurda quidem et probabilis, pronuntiatur. Sed quum duae illius facultatis partes sint, quarum una argumentis quibusdam oppugnet possessionem scriptoris antiqui aut nominis adeo, ut neget, verbi causa, hunc librum eius esse, cuius in fronte nomen gerit; altera vero velut interdicto antiquam possessionem defendat, et quae ab adversa parte argumenta proferuntur, ea depellat atque elevet: haec altera tanto difficilior esse ratio videtur, quanto facilius in universum est impugnare quamcumque causam, quam defendere, quanto facilius est infligere vulnus, quam sanare. Nempe ut antiqua possessione liber depellatur, satis est, si vel unum osten-

datur aliquid, quod ab eo, qui auctor illius esse dicitur, scribi non potuisse, rebus manifestis vincas: pleniore omnium cognitione instructus esse debet, si quis libro veteri vocatam in dubium antiquitatis fidem velit asserere.

Quum vero praeclare mereantur de studiosis bonarum litterarum, qui nihil moti antiquis titulis et longa laudatorum serie, si quem librum male respondere suo auctori sentiant, fraudem illam vestigiis omnibus, sagaci nare atque oculo intento, persequuti, in lucem protrahunt, et falli ultra homines non patiuntur: tum illi non minori videntur laude digni esse, qui studio omni intercedunt, ne iusta possessione, ne veris titulis quisquam privetur. Adeo, quod de singulorum locorum in libris antiquis lectione dicere soleo, illud de integris veterum scriptorum opusculis magis etiam verum est. Ut olim multo maioris fuit corona civica, ob civem quemcumque servatum data, quam multae ob percussos tributae hostes: ita melius de litteris mereri, si quis bene scripta tueatur, quam qui errores in tali re admissos coarguat et quasi iugulet. Nisi quis putet, parum honestissimis studiis profuisse la-Crozium et ceteros, quum Harduini importunitates a vetustis scriptoribus defenderunt: quem si audiamus, omnis paene fides historica eadem perierit.

Haec quum ita sint, puto me non alienum facere a meae vitae instituto, si, ut quondam adolescens abiudicatum necessariis rebus Luciano Philopatrin, ducentis annis iuniorum probabili, probata certe idoneis iudiciis, ratione ostendi; ita nunc senili studio, quid pro vindicandis M. Tullio Ciceroni Orationibus, quas redux ab exilio primas habuit, dici possit, ea et moderatione et libertate, quae hanc aetatem decere videtur, proferam. Fecit hanc disputationem si non necessariam, opportunam certe, virorum doctorum in Anglia concertatio, cuius historiam proponere, et omnes partes prosequi, ab hoc certe loco abhorret. Equidem in praesentia ea tantum consideranda proponam lectoribus, quae vir ingeniosus ut pauci et doctus, Marklandus, contra *γυνσιότῃτα* quatuor illarum Orationum disputavit, quae etiam atque etiam per hos aliquot annos a me perpensa nondum potuerunt vel veteres avias mihi de pulmone revellere, (ut forte dicet aliquis calidior paullo et novitatis studiosior,) vel sententiam ut mutarem, perficere.

I. *Conatus subiiciendi Tullio aliena scripta vani: certe res difficilis fuit illa aetate, quam ponit V. C.* Quod igitur plerisque fere ab Homero inde nobilibus scriptoribus evenit, ut in nomen illorum darentur vel ab

ipsis auctoribus, vel a librariis certe, ea opera, quae sic lectoribus commendari posse, et auctoritatem nancisci putarent: illud M. Tullio etiam accidisse, propter maximam viri opinionem non mirandum est. Ac libros quidem ad Herennium sua commendasse praestantia videtur, quod opus tam elegans, tam perfectum, vix ab alio proficisci potuisse, homines putarent. Declamationes, *Antequam iret in exilium*, et *In Sallustium invectiva*, statim sub renatas litteras agnitae et damnatae sunt. Liber *de Consolatione* vix emergerat, quum suo auctori est redonatus. De Epistolis ad Brutum longior fabula, disputatio impeditior est, a me quidem nondum ita excussa et exquisita, ut abscisse pronunciare audeam: nisi quod sufficere mihi hactenus videbatur Middletoniana defensio, ut nova opera ne valde quidem opus sit. In Orationibus *post Reditum in Senatu*, et *ad Quirites, pro Domo sua*, et *de Haruspicum responsis*, nunc manebimus. Hae si ab alio quam a Cicerone scriptae sunt, factum hoc sit necesse est non post instauratas profecto litteras: sunt enim codices antiqui, in quibus eae habentur (v. g. unus saeculi IX in bibliotheca reg. Paris. n. 7794.): nec durante illa superiorum saeculorum barbarie; quis enim post Lactantii aetatem talia scriberet? ut de

Asconii Pediani, Quinctiliani, Grammaticorum, testimoniis iam nihil dicam, de quibus paullo post commemorandum sit. Neque vero Vir doctus, adversus quem haec suscepta disputatio est, h. e. adversus cuius rationes: neque enim cum quoquam homine nobis disceptatio est; causam ipsam tractamus — neque ergo ipse Marklandus obscuris illis et barbaris saeculis confictas ait has Orationes, verum non ita multo post aetatem Tullii, eo intervallo, quod inter edita a Valerio Maximo exempla, et inter Asconianos in Ciceronem Commentarios intercessit, quod intervallum annis circiter XXVI ipse finit. Itaque neque fidem historicam illis, neque auctoritatem linguae abiudicat simpliciter, sed *ignorantiam* tamen, *ignaviam quandam frigidam*, *cacozeliam* et *corruptum iudicium* quibusdam locis (quibus nempe auctor, ut sorex, suo se iudicio prodat) illis tribuit.

Dicam primo universim, cur mihi non videatur probabile, hoc primo et proximo a vita Tullii tempore potuisse aliquid in illius nomen falso conferri. Diligens, ut inde incipiam, si quis alius, erat Cicero in suis libris sua quasi moneta signandis, efficiendoque, ne parum illa ab aliis discerni possent. Quam ille non habuit etiam singulorum dictorum suorum fiduciam, quae *ita speraret*

notata se reliquisse, ut cognosci sua sponte possent? Epist. ad Fam. VII. 32. *Ipse Caesar, inquit ibidem IX, 16. habet peracre iudicium, et, ut Servius — facile diceret: Hic versus Plauti non est, hic est — sic audio Caesarem, quum volumina iam confecerit ἀποφθεγμάτων, si quod afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, reiicere solere etc.* Quid putamus? nonne multo magis maioribus operibus eas imprimere notas studuisse virum credibile est, quibus illa facile ab imitatoris alicuius affectatione distinguerentur? Deinde qui scribere tum potuit ea, quae pro Ciceronianis approbare se speraret posse, ille ne facturus quidem hoc erat, uti tam praeclara monumenta ultro sibi abiudicaret. Ipsius intererat, si ludere omnino placuit, facere, quod Muretus fecit in Scaligero, quem diu errare non est passus in versiculis, quos Trabeae Accioque ipse subiecerat: quem enim alium potest habere finem eiusmodi vanitas, quam ut ostendas, eam tibi esse orationis copiam, quae Ciceronis assequi gloriam possit; nisi forte Michael Angelus Bonarota Cupidinem illum ad vetustatis imitationem a se factum et expolitum relinquere debuit hominum iudiciis, pro antiquo illum habentium, non potius reservato, antequam clanculum eum defoderet, brachio, certis-

simo vindiciarum instrumento, gloriae suae cavere.

Cogitemus etiam illud, obiisse Tullium relicto filio, relicto Tirone, salvo Attico suo et Varrone et multis aliis vel amicis vel discipulis: cogitemus, coepisse tum strui bibliothecas, in quibus reponerentur vel maxime Tulliana volumina, fuisse tabernas librarias, superfuisse tum iudiciorum, in quibus egerat Cicero, commentarios, ab ipso Asconio adhibitos, acta item Senatus et urbana, ipsas manus nobilium scriptorum *), quae sane tantas obiiciunt fraudi et imposturae, de qua agimus, difficultates, quas superare omnes, vix summa posset industria. Accedit, quod non minimam habere vim existimo, mutatio reipublicae, quae a Tullii morte ingruit, et cum ea eloquentiae. Qui Caesaribus et saeculo suo adulabantur, iidem de Cicerone detrahebant. Ne Quintilianus quidem poterat suos discipulos, Tacitum et Plinium, revocare ad splendidam Tullii simplicitatem. Declamationes et exercitationes eius aevi quae fuerint et quales, Senecae excerpta, et declamationes, quae subiungi Quintiliano solent, ostendunt. Nihil certe simile his nostris Ora-

*) Vide v. c. Plin. XIII, 12. s. 26. *Iam vero Ciceronis ac divi Augusti Virgiliique (manus) saepe numero videmus.* Adde Gell. IX, 14.

tionibus exstat, ne una quidem eius aevi Orationibus, unde ostendi possit, fuisse alios, qui Ciceronis imitatione, qui simili genere eloquentiae, quo ille floruit, censeri cuperent. Ecquis autem solo illudendi aliis studio hoc laboris suscipiet, ut non paucos aliquot versus, non declamatiunculam aliquam, non velut excerpta fragmenta, sed librum paene iustae molis, quin libros aliquot iustos *) scribat, quos, magnam suae laudis materiam, pignus velut immortalitatis, non suos dici velit, sed celebratissimi hominis, a quo homine nihil vel boni ipse expectet, vel mali metuat? Vereor, ne vel solum illud Cassianum: Cui bono? securim toti illi sententiae impingat, certe plagam imponat, non nisi magnis valde et potentibus remediis sanabilem.

Denique egregie oportuit esse impudentem, si quis tam propinqua Tulliano saeculo aetate audere talem fraudem potuit, qua fuere quam plurimi, qui vitae et rerum et librorum et stili praesertim accuratissimam

*) Quam magnae vel impudentiae fuerit in declamatore, fingere istas genealogias, quae habentur pro Domo c. 47, vel diligentiae et operae, illas requirere et invenire? Consideret mihi aliquis locum illum et quam plurima in his Orationibus similia, quorum nihil dum convictum est: quae cum monumentis aliis plane consentiant videlicet.

habuere notitiam, quibus verba dare difficile fuit.

II. *Obiicitur, potuisse tamen decipi ipsum Quinctilianum, et respondetur.* Video, quid dici possit, quid dicat adeo Marklandus. Verba nimirum data ipsi Quinctiliano (IV, 1, 68: IX, 3, 89.) in Declamatione, quae exstat Sallustii in Ciceronem, quam pro supposita habeant hodie omnes, quam Tullio tribuat aperte Fabius. Sed non poenitet eorum; quae ad Fabium ante hos XV annos disputavi, fuisse nempe olim aliquam Sallustii Orationem in Ciceronem, quae quum interisset, ex illius apud Fabium fragmentis natam declamatori exercendi ingenii occasionem. Versamur autem hic in loco aliquantum lubrico. Laudavit Fabius (X, 1, 23,) etiam Orationem de Domo: laudavit (V, 11, 42,) librum de Haruspicum responsis. Quid, si dixerit aliquis ad hoc exemplum: Fuit olim talis liber; non hic, quem habemus hodie? Protulit Valerius Maximus in ipso operis sui principio, si non singula verba, certe sententiam, verbis leviter immutatis de Oratione pro Domo (c. 9.) Quid, si, quod suspicatur, quin paene asseverat Marklandus, haec verba Valerii vix vulgata arripuit declamator, et persuadere potuit Asconio, eam a Tullio Orationem esse? Verum enimvero quum Cicero-

nis nomen non ponat Valerius: unde in mentem venit declamatori, hac purpura se posse centonem suum exornare? Porro diversa admodum ratio est Declamatiunculae illius, *Antequam iret in exilium*, et Orationum, de quibus modo disputatur. In his satis signorum est, seriam rem agi: sunt hic libri aliquot, rerum pleni, attentione nostra dignissimi, quos si notae internae non convincant, possessione tot saeculorum, quam luculenta illis testimonia vindicant, deiicere durum fuerit.

III. *Generale argumentum Marklandi de stilo examinatur.* Nempe eo nunc veniendum est, ut quaeramus, sitne prolatum quicquam, quod abiudicet M. Tullio quatuor istas Orationes, h. e. quod non potuerit ab illo scribi, quod adeo nec scriptum sit? Multum ea in re operae posuit Marklandus. Videamus, an, quod voluit, perfecit. Ne autem longa nimis sit et molesta disputatio, ea maxime tractabuntur, quae eminent, quod speciem habent aliquam necessitatis; quibus stantibus stare fides quatuor Orationum non potest. Siquidem asseverationem videas Viri docti, sunt in illis Orationibus talia sententiarum et verborum vitia, quae non magis tribui possunt Ciceroni, quam summo poetae versus alicuius Bavii: praesertim *fluctuans et*

dissolutum, quod vocatur ab Auctore ad Herennium, dicendi genus. Quum totum hoc iudicio quodam interiore, cuius quisque sibi conscius est, et velut gustu quodam constet, quem communicare cum aliis difficile est; satis fuerit hic profiteri, me, postquam non multo minus quinquaginta annis familiaritatem quandam cum M. Tullio habui, similemque cum illo notitiam conciliare aliis studui, postquam diligenter, semel, iterum, tertium, perpendi et examinavi illos locos, qui Marklando displicent, nihildum reperisse, quod non eodem iure vero Ciceroni et ipsissimo (ut verbo utar non Tulliano) posse putem obiici. Sed potest fieri, ut inveterata etiam cum ipsis quatuor Orationibus, quae in iudicium adducuntur, consuetudo mihi obsit. Igitur, qui ipse plurimum tribuo illi argumento, quod a dicendi genere petitur, qui in simili causa Philopatridem, libellum totum paene Luciani verbis contextum, non aliunde magis Luciani non esse deprehendi, quam quod inepti imitatoris ludibrium esse viderem; idem ego fateor, me in his Orationibus ita vocem veteris amici mihi videri intelligere, ut non magis de eo dubitare, quam de voce ac sermone admodum familiaris mihi hominis possim. Rem interea non iniquam postulo: totum hoc aliorum iudicio permitto.

Et quia duos locos posuit Marklandus, in quibus declamatoris antiqui quidem, sed non ideo cum Tullio comparandi, ineptias ita eminere putat, ut dubitare nemo, cui sit purgata auris, possit: arrigendae sunt aures et exquisitum earum iudicium adhibendum. Ego vero hellebori vicem hac hebdomade Pyromontanis acidulis usus sum: sed profecto nondum satis vel aures purgatas habeo, vel cerebrum, ut possim sentire, vel suspicari adeo, hic quicquam indignum Tullio: agnoscere mihi in utroque loco videor illum, quem si post quinquaginta annorum consuetudinem meum dicam, qui me norunt, arrogantiae crimine ne me damnent, non metuam. Idem mihi evenit in locis ceteris, de quibus dixit V. C. Si qua sunt, nondum vel apud Ciceronem, vel in bonae notae scriptore alio reperta, ea non ideo sunt indigna Cicerone; quum praesertim Marklandus assignet illis aetatem nondum centum annis a morte Cicero-
nis distantem. Sed ancipiti gladio nempe utitur ille in hos libros: ubi convenientia cum Tullio invenit, accusat furtum, et imitationem puerilem; ubi aliquantum diversa, peregrinum se putat tenere. Videbimus mox de singulis. Sed moderatione quadam utemur, ne ponamus simpliciter omnia cum taedio lectorum: nihil autem eorum praetermit-

tamus, quae specie quadam videntur praestinguere oculos etiam eruditos posse.

IV. *Aliud item e Sextiana petendum.*

Aliud est generale argumentum, quo has Orationes iugulari putat posse Vir doctus, illud, quod sumpsit ex longa relatione, quae in Sextiana fit de rebus iisdem, quae in his quatuor Orationibus ita exponuntur, ut, qui adstabant in Sextii iudicio, dicere possent: *Potes compendi facere istum laborem; eadem enim superiore iam anno rebus recentibus ex te audivimus omnia.* Scilicet ineptus fuit et gloriosus praeter rem et modum Tullius, si in Sextiana ea repetiit, quae in Orationibus a reditu proximis iam inculcaverat: at ineptus et gloriosus non fuit Tullius: ergo Tullii non sunt Orationes illae, de quibus quaerimus. Vix dici potest breviter, quam hic fallatur Vir praeclarus. Potuerunt esse, et fuerunt adeo causae idoneae, propter quas commemoranda hic essent apud Iudices, quos causae fautores vellet efficere, apud coronam, quam sibi conciliare cuperet, ea, quae rebus recentibus plus semel iam dixerat, in Urbe praesertim ita plena omnium ordinum hominibus, ut nec intra paucos dies, nimis multum dixi, nec intra horam, nedum intra annum, eosdem in concione adstare homines, eorum, quae superiore anno audie-

rant, memores, arbitrari liceat. Deinde habuit hoc inter multas magnasque virtutes Tullius, ut magnus esset suarum rerum praedicator, de quo si quis dubitet, illum legere iubeam ipsum primum caput Ciceronis ab Andrea Schotto vindicati: sed nusquam magis de se praedicavit, quam post illum honorificentissimum ab exilio reditum. Ipse in hoc *se spem fefellisse*, ait (Fam. I, 9.) *non modo invidorum, sed etiam inimicorum* suorum — qui cogitarent ab exilio *abiectiore* illum *animo futurum*, *quum respublica*, inquit, *maiores etiam mihi animum, quam umquam habuissem, daret, quae declarasset, se non potuisse me uno cive carere* etc. Nihil igitur firmi est in his, quae universim contra fidem harum Orationum dicta sunt.

V. Sed consideremus deinceps singulatim, quae speciem habere aliquam videntur, initio capto ab ea, quam *in Senatu* habuit, quae nempe etiam Mss. quorundam indicio, praeter indicia alia, praecedere alteram *ad Quirites* debet. Hanc in Senatu Orationem de scripto a se dictam, propter magnitudinem rei, ipse refert, sine dubio propter multa nomina eorum, quibus gratias agere decreverat. Tanto audaciorem fuisse oportet declamatorem, si quis parvo adeo a Tullii morte intervallo subiicere aliam ei ausus sit.

VI. Orationi *ad Quirites* paupertatem quandam obiicit Accusator doctissimus, quae tota paene ex priori sit expressa. Et est sane magna inter utramque similitudo. Sed illud ipsum indicio est, puto, non esse hoc opus declamatoris scholastici, in umbra commentantis otiose, quod placeat, otiose conferentis omnia inter sese, comportantis undique, quicquid ad rem facere arbitretur: sed viri civilis in medio actu et ipsa contentione summarum rerum versantis, cui gratulantium multitudo, cui necessitudinum salutationes, spatium cogitandi non dederint, qui plenus rebus ipsis et personis diversa de se ratione meritis, plenus cura fluctuantis reipubl., non ierit, in ea praesertim Oratione, quam *ad Quirites* habuit, de singulis verbis in consilium, sed uti animus illi quidque subiiciebat, ita protulerit. Nec profecto difficile fuerit, si opus esset, exempla colligere plura, ubi Cicero, qui quotidie, qui saepe imparatus ad dicendum surgeret, eadem verbis leviter immutatis dixit, quae scilicet mutare ne Tironi quidem, quo canone scriptorum suorum utebatur Cicero, placuerit, ne colorem illum extemporalitatis, ne gratiae in tali viro negligentiae vestigia amitterent. Sed hoc quidem genus disputationis illo comprehensum velim,

quod supra posui, quod in gustu quodam et interiore iudicio inesse dixi.

VII. Orationem *pro Domo sua*, quod hebes et taedii plenum opus esse putat Marklandus, multaque dicit continere, quae nihil ad rem pertineant, valde commendarunt alii viri docti, in quibus etiam est M. Ant. Ferratius Epistt. V, 10. pr. Nobis propositum est, videre deinde singulatim, satisne valida sint Marklandi argumenta ad abiudicandam illam Tullio: quod autem multa praeter rem hic inculcata esse dicit, non possumus nunc satis iudicare, quid *praeter rem* fuerit illo temporis articulo. Quod repetita aliquoties sunt in his post Reditum Orationibus, quae semel dixisse satis ipse putat fuisse; parum cogitat, in qua urbe, apud quos homines dixerit.

VIII. In ultima Oratione, *de Haruspicum responsis*, durior est causa Accusatoris propter veterum testimonia. Sed nil volentibus arduum. Videamus, ut quam brevissime et lucidissime rem proponamus, quid de dissensione ipsius Ciceronis, quam Asconius notavit, iudicandum sit. Nam in loco deperditae Cornelianae reprehenditur factum Africani Maioris, in nostra Oratione laudatur. Asconius eam rem assignat *calliditati* cui-dam *oratoriae*, quod in Corneliana populo placere contra Senatum, in hac nostra Se-
natui

natui blande dicere Orator voluerit. Marklandus hoc non patitur: oratorem vult esse virum bonum: hoc ipsum esse indicium, hanc nostram de H. R. non esse Ciceronis, quia non eodem ore frigidum et calidum ille flare potuerit. Honesta oratio: sed cui totis viribus repugnat ipse, qui defenditur. *Errat vehementer*, (inquit pro Cluent. c. 50.) *si quis in Orationibus nostris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. Omnes enim illae Orationes causarum et temporum sunt, non hominum ipsorum ac patronorum. Nam si causae ipsae pro se loqui possent, nemo adhiberet oratorem.* Venustissime deinde narrat, quomodo L. Crassus ultus sit M. Brutum, a quo inconstantia illi obiecta erat, quod in una Oratione, quantum poterat, de auctoritate Senatus detraxisset, in alia summis eundem ornasset laudibus. Conf. de Orat. II, 55. et Quinctil. VI, 3, 43 seqq. Quum igitur nolit sic defendi Cicero, quum non defugiat crimen, quod ex illa sententiarum contrarietate possit exsculpi; non est, quod moveamur illa bene longa et sat vehementi oratione Censoris nostri, qua negat, eiusdem hominis esse utramque Orationem. Ac nondum dixi, quod vel maxime ad rem facit,

ne valde quidem utrumque locum pugnare. Potuit profecto salva constantia et gravitate Cicero in Cornelianam dicere, poenituisse Africanum, quod passus esset tantum Senatui tribui, et in hac commendare Senatoribus eos ludos, in quibus, Africano auctore, primum separatas spectandi sedes obtinuerint.

Equidem, nisi maiores afferantur dubitandi causae, credam Asconio, illa verba, hanc totam Orationem, esse Tullii; viro, cui, dum lego reliquias illius commentationum in Ciceronem, ita video affuisse omnia ad hoc iudicium praesidia, ut non mirum, sed portentum sit, si ille falli hac in re potuit. Videat mihi vel exempli causa aliquis, quae ad Orat. in Toga candida disputata ab eo sunt; et dicat, an credibile sit, hunc virum potuisse non olfacere, quae tot saeculis post deprehendisse sibi videtur Marklandus. Quam attentus ad hoc genus fraudis, quam acutus fuerit Pedianus, etiam ex annotatione illius intelligi potest, quam in fine commentationum in Orat. in Toga cand. posuit, quae ita habet: *Huic Orationi Ciceronis et Catilina et Antonius contumeliose responderunt, quod solum poterant; inveci in novitatem eius. Feruntur quoque Orationes nomine illorum editae, non ab ipsis scriptae, sed ab Ciceronis ob-*

treclatoribus, quas nescio an satius sit ignorare. Qui hic ita cernebat acutum, an imponi sibi pateretur a scriptore ita imperito, ut videtur fuisse Marklando huius Orationis Auctor?

Igitur in tali re Asconii et Fabii iudicio stare melius est, dum apertis rerum argumentis depellamur, quod an fieri possit, iam, age, videndum est.

GESNERUS.

reconstruere quod hactenus non erat
notum. Quod in genere est
sibi patet. In rebus
etiam in rebus hactenus non erat
notum.

In rebus hactenus non erat
notum. Quod in genere est
sibi patet. In rebus
etiam in rebus hactenus non erat
notum.

Quod hactenus non erat

ORATIO
POST REDITUM
IN SENATU.

OF A T O

POST - REDITUM

IN S I N A T U

SUMMARIUM.

Quum Cicero urbe cessisset, quod factum est mense Martio a. U. 696. a. Chr. 58, etsi statim P. Clodius Tribunus pl. comitiis tributis novam legem de exilio ipsius et bonorum publicatione pertulerat, mox villas diripuerat, domum in Palatio incenderat, arcamque consecraverat deae Libertati: haud defuerunt tamen, qui illo tempore et eodem toto anno ad eius restitutionem omnibus studiis incumberent. Epp. ad Att. III, 4 et cett. priores epp. h. l. Plutarch. in Cic. p. 876. F. Dio Cass. XXXVIII, 17. Itaque Kal. Iun. de eo actum est in Senatu, referente Trib. pl. Ninnio Quadrato, ipsoque adiuvante Pompeio, quem paullo ante Clodius offenderat; atque iam tum ei reditus fuisset decretus, nisi alius Trib. Aelius Stalenus intercessisset, ac Consules L. Piso et A. Gabinius animum ab ea re alienum ostendissent. Pro Sext. c. 31. Postea saepe Senatus fru-

stra flagitabat Consules, ut referrent, adeoque minabatur, priusquam id fecissent, nihil se acturum esse: isti vero constanter negabant, impediri se dicentes Clodii lege, cuius capite quodam erat cautum, ne quis verbum faceret, quo illa lex per Senatum aut populum labefactari posset. Epp. ad Att. III, 15. in Pis. c. 13. seq. Igitur aliquamdiu nihil efficere potuerunt necessarii, Quintus frater et L. Piso gener; nihil benevolentissimi et amicissimi viri. Ex quibus P. Sextius, is qui anno post Trib. pl. fuit, mense Sept. iam designatis novis Consulibus, de Cicerone duobus nominibus bene merebatur; proximo autem mense octo Tribuni, imminuta aliquantum Clodii potentia, causam eandem agere de integro coeperunt, suscipiente eam etiam P. Lentulo, de eaque rogationem ad populum promulgaverunt. Epp. ad Att. III, 20 et 23. pro Sext. c. 32. seq. Sed caruit res sperato exitu.

Tandem Kal. Ian. a. 697, referente Consule P. Lentulo, nec impediante eius collega Q. Metello Nepote, qui olim Ciceroni inimicus, nunc moderatior ac paene placatus erat, nova contentione actum est, ut vir de republica optime meritus quam primum reduceretur. Quam ad rem L. Cotta Consularis nulla lege

opus esse dixit, eumque ab uno Senatu revocandum ornandumque; Pompeius autem censuit, ut Senatus decreto populi quoque scitum iungeretur: in huiusque sententiam mox discessio facta est sine ulla varietate, nisi quod nonnihil morae fecit Trib. pl. Atilius Serranus. Pro Sext. c. 34. de Legg. III, 19. Ex hac tamen perscripta Senatus auctoritate res d. 8 Kal. Febr. deferitur ad populum, principe rogationis Q. Fabricio Trib. pl., reliquisque eius septem collegis subscriptoribus. Hic cruentus ille fuit dies, quo factio Clodii, quando aliis armis destituta erat, per gladiatorum et egentissimorum hominum manus impedivit, ne quid ageretur, crudelissima caede civium effecta. Pro Sext. c. 35. seqq. pro Mil. c. 14. Dio XXXIX, 7. Verum ne sic quidem a causa recesserunt magistratus; habitae ab iis saepius sunt conciones contrariae concionibus Clodianis; maximus motus ad illum revocandum factus est municipiorum, coloniarum, collegiorum in urbe multorum, etiam privatim decernentium; denique facta sunt magnifica aliquot Senatus consulta, de quorum tamen numero et ordine nihil exploratum habemus.

Ac trium quidem (tot omnino SS. CC. numerat M. Ant. Ferratius, quum quin-

que fecerit *P. Manutius ad Sextianae* c. 61.) argumenta et loca indicata legimus, siquidem unum in templo *Honoris Virtutis*, alterum in *Capitolio*, tertium in *curia perscriptum* traditur a *Cic. pro Sext. c. 54. 60. seq. pro Planc. c. 32. de provv. cons. c. 9. de Divinat. I, 28. (Errabat Valerius Max. I, 7, 5.)* Quod utcumque existimatum fuerit, inter omnes constat, decrevisse *Senatum*: ut *exteris nationibus et magistratibus provinciarum publice viri salus commendaretur*; simul *gratiae agerentur iis, qui eum adhuc recepissent, utque cuncta ex Italia omnes, qui rempublicam salvam vellent, in urbem convocarentur ad eum restituendum*; tum ut *Consules de ea re comitiis centuriatis legem ferrent*; ut *huic legi ne quis ullam moram afferret*; ut, *nisi diebus quinque comitialibus esset actum, ipse de Senatus sententia rediret omni dignitate recuperata*; ut *iis agerentur gratiae, qui ex oppidis Italiae concurrissent ad concionem, iidemque rogarentur ad eum diem redirent, quo lex esset ferenda. Ad Att. III, 26. in Pis. c. 15. pro Mil. c. 15. ad Orat. pro Domo c. 32. Dio XXXIX, 8. Iam lata vel potius perlata est lex comitiis illis splendidissimis, quae habita sunt prid. Non. Sextil. Itaque reductus de exilio*

Cicero Romam rediit prid. Non. Sept., favente et per legatos plurimos congratulante omni Italia, obviamque effusa urbe ad conservatorem suum complectendum. Pro Sext. c. 63. in Pis. c. 22.

Prima reduci cura fuit, ut Senatui gratias ageret pro impetrata restitutione; quam Orationem tamen, etsi de scripto dictam, an studiosorum causa ediderit, ipse nullo loco tradit. Ad Att. IV, 1. Sed quid quaerimus de hac re, si illam hodieque in manibus habemus?

De utriusque harum Orationum, post Reditum inscriptarum, argumentis pauca referre suffecerit. In hac quidem priore Orator ab initio Senatui universo, deinde singulis nonnullis, maxime Lentulo et Metello Coss. animum pro summo in se collato beneficio gratissimum testatur. Tum digreditur ad castigationes Clodii, imprimisque Gabinii et Pisonis, qui tunc provincias suas, ille Syriam, hic Macedoniam, administrabant. Quibus hominibus omni genere conviciorum laceratis, Orator relapsus ad actionem gratiarum, dicit de octo Tribunis pl. et septem Praetoribus, quibus salutem suam debebat; nominatim praedicandis singulis, uno autem Praetore et duobus Tribunis, qui Clodianarum partium erant, modesto silentio transmittendis. Praeter-

ea addit singularem laudem Pompeii ac novam Milonis et Sextii, breviterque rationem reddit consiliorum, quibus in patria relinquenda usus fuerit; denique perpetuum suum de civitate bene merendi studium pollicetur.

Ceterum, si tempus spectes, hanc Orationem altera priorem ponendam esse, vere animadverterunt eruditi. Cuius rei levius sane argumentum est in ordine, quo eae in quibusdam Mss. exhibentur, ut duobus optimis Lambini, Erfurtensi et primo Francii; at grave indicium accedit ipsius Ciceronis ad Att. l. l. Postridie (quam Romam revertit) in Senatu, qui fuit dies Non. Septemb., Senatui gratias egimus. Quo loco, nemo non videt, tria verba additurum fuisse Ciceronem, si eodem die etiam ad populum dixisset. Quare putant plerique, alteram illam postero die habitam esse.

Si, Patres Conscripti, pro vestris im- I.
mortalibus in me fratremque meum liberos- 1.
que nostros meritis parum vobis cumulate
gratias egero; quaeso obtestorque, ne meae
naturae potius quam magnitudini vestrorum
beneficiorum id tribuendum putetis. Quae

1. Si — tribuendum putetis) Cumulate gratias
agere loquutio est, quam alibi frustra quaeras apud
Ciceronem, quamvis saepe et plurimis loquendi modis
gratias agentem. Dicit ille quidem *cumulate re-
ferre gratiam*: sed aliud est *referre*, aliud *agere*.
Nam etsi in oratione quoque et in verbis *cumulus* in-
telligi potest; tamen antiqua consuetudo illud non
magis videtur tulisse, quam *cumulate laudare ali-
quem* aut *reprehendere* et similia. Hoc quale sit,
demonstrare potest notum Ciceronis iudicium Epp. ad
Fam. XVI, 17. de formula *fideliter inservire vale-
tudini*, quam ita probarunt quidam recentiorum, ut
eam etiam contra illum defendere ex doctrina morum
auderent. Atque huic generi existimatorum, sicut alia
nostra permulta, sic et hoc, quod statim addidero,
minus probabitur. Nam si quid calleo sensum Romani
Oratoris, non videtur is in ipso principio ita de fratre
et communibus liberis mentionem facturum fuisse, ta-
lisque pietas convenire potius Declamatori, qui si ali-
quot post saeculis vixisset, forsitan ne bonae coniugis
quidem oblitus esset; quae et ipsa peti poterat ex
Orat. pro Sext. c. 22. Denique mirandum est, in nullo
codice legi *quaeso obtestorque vos*, quod vocabulum
non temere in hoc scribendi genere omitti solet. Ma-
mertinus Grat. Act. ad Julian. c. 31 in manifesta no-
strorum verborum usurpatione: „Nunc si tibi, Impera-
tor, parum ampla nec respondente meritis tuis ora-
tione usus videbor, quaeso obtestorque te, ne meae
id naturae potius quam magnitudini beneficiorum
tuorum putes esse tribuendum.” Quamquam ibi pro-
nominis ellipsin tueri conabatur Arntzenius. (

enim tanta potest exsistere ubertas ingenii, quae tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos; qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempublicam; qui patriam, qua nihil potest esse iucundius, qui denique nosmet ipsos nobis reddidistis.

2. Quodsi parentes carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est; si deos immortales, quorum beneficio et haec tenuimus, et ceteris rebus aucti sumus; si populum Romanum, cuius honoribus in amplissimo con-

Universa promerita) Substantivum hoc nusquam legitur in libris Ciceronis nisi h. l. et ad Quir. c. 4., ubique *meritum*, locis innumeris: quae res magni semper momenti habenda est, nec putandum, classicos scriptores in talibus semel iterumque a constantia sui usus recedere. Mox ex duobus codd. enotatum *orando* nollem praetulissent Graevius et Garatonius. *Orando* est pro *oratione*, idque longe aptius verbo *complectendi*. Melior tamen et usitator est oppositio in Orat. ad Quir. c. 2. „non modo augere aut ornare oratione, sed enumerare aut consequi.”

2. *Populum Rom. cuius honoribus*) Quasi oratorio modo dicta haec accipienda putat Hotomanus, dubitans, quid sit quod, quum Senatores non a populo crearentur, sed a Censoribus legerentur, *populi beneficio* in Senatu se collocatum dicat. Quae dubitatio videtur ex vano iniecta esse. Nam locum atque ius dicendi in Senatu quisque de more accepit functione magistratum, quaesturae, aedilitatis, praeturae, consulatus i. e. *honorum*, quos populi beneficium dabat. Quamobrem vere dicere potuit Senator, *populi honoribus* se in Senatu collocatum, quandoquidem a

silio et in altissimo gradu dignitatis atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus; si hunc ipsum ordinem, a quo saepe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam et infinitum est, quod vobis debemus, qui vestro singulari studio atque consensu parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa iudicia, nobis omnia uno tempore reddidistis: ut, quum multa vobis,

populo creabantur magistratus, non a Censore. Eam quidem creationem constat a Censoribus comprobata vel firmatam esse nominibus in tabulas seu catalogum inferendis suoque tempore recitandis, id quod dicebatur *legere Senatum*: sed ipsa potestas in Senatum veniendi sententiaeque dicendae praecedebat hanc censoriam lectionem, neque adeo Censoribus licuit quemquam praeterire ac reiicere, nisi quid in aliquo notandum et reprehendendum haberent. Ergo hae partes Censorum magis valuisse videntur dicis causa quam necessitatis; ac fuerunt haud dubie multi, qui senatoria dignitate et iure optimo fruerentur diu et per omnem vitam, quorum nomina ex tabulis censoriis numquam recitata essent. MARKL. Eandem sententiam iam ante sequutus erat et accurate firmaverat M. Ant. Ferratius ad locum Cic. Verrin. Act. I, c. 15. eaque verissima est, si de temporibus quaeras a Sullae dominatu. Postea vero haec tota res et causa contrariis argumentis multo explicatius disceptata est a Vertoto (T. III. extremo libri inscr. *Revolutions de la républ. Rom.*) a Middletono (*Treatise on the Roman Senate Lond. 1747.*) a Chapmanno (*Essay on the R. Senate Cantabr. 1750.*) a Beauforto (*Republ. Romaine L. II. c. 1*) ab Herveyo, qui ipsum Middletonum in hanc disputationem vocaverat epistolis quibusdam, quas cum Middletoni responsis a. 1778 edidit Th. Knowles Londini.

Ut, quum multa — recuperarimus) Non satis erat, nullam in hac clausula inesse novam sententiam, oratoriamque tantum periodi iam satis longae amplificationem quaeri; ipsa gradatio verbis facta est vehementer ineptis. Quo enim alio nomine digna sunt

- magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, haec antea singula per illos habuerimus, nunc
2. universa per vos recuperarimus. Itaque, Pa-
 3. tres Conscripti, quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur.

Quod enim tempus erit unquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur? qui illo ipso tempore, quum vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non

ista multa, magna, innumerabilia? quae ultima quoniam quatuor omnino res erant, paullo ante commode numerari potuerunt. Verum eo figura deduxit Auctorem, qui quum multa sibi, magna scholis rhetorum, innumerabilia Ciceronis scriptis deberet, beatus videbatur sibi, quod haec universa in declamationem suam importare poterat. Etiam illa copia ante, vide, ne nimia et male digesta sit in verbis, *amplissimo consilio, altissimo gradu dignitatis, omnium terrarum arce*. Displicent certe haec nobis, sive omnia ad unum Senatum pertinent, sive singula proprie acceperis, ut primum referatur ad senatoriam dignitatem, alterum ad consularem, tertium ad ipsam urbem seu rempublicam, vel denique curiam, quod placet nonnullis ob locum Orat. pro Milone §. 90. In extremis plures ante Graevium ediderunt *quod haec antea*, ut codd. Ps. et T. habent; quam scripturam ex critica quidem ratione non reiecerim. Sane *quum* ponendum fuit; sed id iam alii membro iungendo servierat.

3. *Immortalitatem — adepti videmur*) Orat. in Pis. c. 3. „Mihi populus Romanus universus illa in concione non unius diei gratulationem, sed aeternitatem immortalitatemque donavit.” Sed *talem immortalitatem*, quae et mox describitur, similis papyraceae litteratorum, *non nefas est optare homini*. Conf. pro Sext. §. 115.

Quum vi, ferro — teneremini) Immo loquebatur liberius Senatus statim tertio mense post discessum Ciceronis, quum, referente L. Ninnio, frequens Senatus de illius reditu decerneret, quum huic Sena-

multo post discessum meum universi me revocavistis, referente L. Ninnio, fortissimo atque optimo viro: quem habuit ille pestifer annus et maxime fidelem et minime timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meae. Posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum Tribunum plebis, qui quum per se rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere delevit; numquam

tus decreto nemo praeter unum Tribunum pl. intercederet etc. Attuli auctoritatem Ciceronis ipsius Orat. pro Sext. §. 68. Itaque hic ait, iste negat: utri creditis, Quirites? Non profecto huic Rhetori, qui ut beneficium augeret, vel ut rotundiores faceret sententiam, hasce minas atque terrores infarsit. Nempe facile fuit miscere diversa tempora, et Senatum illum Kal. Iun. prioris anni habitum confundere cum turbulenta concione d. 8. Kal. Febr. anni posterioris, qui dies, quo Clodiani reditum Ciceronis obiectu cadaverum intercludere quaerebant, copiose describitur in eadem Sextiana c. 35. seqq. Cogitavi interdum, quomodo elui ex hoc loco tam turpis macula posset: sed nullum occurrit remedium nisi unum miserrimum, ut inserta copula legeretur *ET non multo* etc. Miserrimum id dico, quia apparet, toto hoc capite de priore anno narrari. Accedit, quod iste saepissime satis habet nobis verba dare, ubi res et facta expectabamus. Sic et Ninnio adduntur verba, *fortissimo atque optimo viro*, quibus periodus fiat paullo amplior: tametsi hoc non absurde, siquidem *fidem virtutemque* illius praedicaverat Cicero l. 1.

Posteaquam — delevit) *Postea vero quam* edidit Graevius, leniore structura, ut §. 5, uno tantum codice suffragante. Maior est dubitatio, quis intelligendus sit Tribunus. Et ordo quidem rerum in Sextiana relatarum ducit nos ad Aelium Ligurem, *Clodii scelus* adiuvantem intercessione sua, qua Senatus auctoritatem impedivit, ut diximus. At offendit sic verbum nimis vehemens de obscuri intercessoris conatu, *delevit*: quare et Stephanus et alii quidam ex paucis codd. aliud verbum laudant *delituit*; speciosius, opinor, quam verius. Nam offendit sic quoque illud *sub*

de me siluistis, numquam meam salutem non ab his Consulibus, qui vendiderant, flagitavistis. Itaque vestro studio atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi quam patriae malueram esse fatalem,

alieno scelere, quum ipse potius Clodius *sub Aelii scelere*, intercessionem a se conductam, rempubl. lace- rasse dici debuerit. Ad Clodium ergo retrahimur tum re ipsa, tum acerbitate contumeliae, ut *alienum scelus* sit Consulum, Gabinii et Pisonis, in quos Cicero saepe primariam culpam confert calamitatis suae: etiam infra §. 17. *consulari ictu, non tribunitio, concidisse* dicitur. Cui sententiae novum pondus addit Ferratius, locum e Sextiana §. 16. „Qui Tribunus pl. (Clodius) felix in evertenda republ. fuit, *nullis suis nervis* — Sed fuit profecto quaedam illa reipubl. fortuna fatalis, ut ille caecus atque amens Tribunus pl. nancisceretur, quid dicam Consules” etc.

4. *Quem ego mihi — fatalem*) Orat. in Catil. IV, 1. „Meus consulatus ad salutem reipublicae prope fatalis fuit.” Haec verba laudans h. l. Hotomanus, iure quaerit et admiratur, quomodo, quum *fatalis* et *voluntarius* voces contrariae sint, Cicero cum illa coniungere potuerit verbum voluntatis, *malueram*. Quam animadversionem si persequi voluisset subtilius, per eam in aliarum suspicionum viam deductus esset: nunc facit, quod facere decebat eum, qui Ciceronis librum interpretari se putabat, admiratur. Etenim *fatalis*, Servio ad Virg. Aen. II, 165. docente, vocabulum τῶν μέσων i. e. in bona et in mala re usitatum, proprie notat *quicquid certo fatorum decreto constitutum est*; bonum id sit an malum, ex adiunctis intelligi oportet. Sic Cic. Catil. III, 4. dicit, „*fatalem* hunc esse annum *ad interitum* huius urbis atque imperii.” Et IV, 1. „Si P. Lentulus suum nomen — *fatale ad perniciem* reipubl. fore putavit; cur ego non laeter, meum consulatum *ad salutem* reipubl. prope *fatalem* exstitisse?” Contra ponitur *voluntarius* h. e. *quicquid est optionis et potestatis nostrae*. Philipp. VI, 7. „Fuit aliquis *fatalis* casus, ut ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit: nunc, si quis erit, erit *voluntarius*.” Et X, 9. „An, quum illum *necessarium* et *fatalem* paene casum non tulerimus, hunc feremus *voluntarium*?”

Conf. etiam Orat. pro Lig. §. 17. Praeter hanc nativam vim *ancipitem*, tritissimo usu in *malam* partem ponitur verbum, uti h. l., verum ita ut numquam simpliciter sit *perniciosus* seu *exitiosus*, sed admista fati cuiusdam, perniciem, exitium, necem afferentis, significatione. Ut de Hannibale Liv. XXXIX, 51. „Flaminini adventum (ad Prusiam) velut *fatalem* sibi horruerat.” Conf. Muretum ad Cic. Catil. III, 1. (Opp. T. II. p. 608.) Ita vero neutra potestate vox illa nostro loco usurpari potuit; et adversantur inter se *malueram* et *fatalem*, quoniam nulla voluntas vel optio est in re, a diis perque factorum necessitatem adducta. Haec si vere a nobis notata sunt, *ἀσυστάτα* ista a Cicerone, vel quisquis linguam Latinam Romae didicerat, copulari non potuerunt. MARKL. Erudita disputatio de significatione vocis, qua ostenditur, etiam quum *fatum* pro exitio, et pro exitioso *fatalis* ponatur, tamen illam necessitatis inevitabilis notionem esse coniunctam. Itaque sic potius debuisse argumentari Hotomanum ait vir doctissimus: Absurda est illa dictio; ergo proficisci a Cicerone non potuit. Primo potuit aliquid absurdum Marklando vel mihi videri, et tamen esse Tullii: deinde hoc non debet absurdum videri, ut aliquis *electionem* in *fato*, etiam proprie dicto et necessario, habeat. Fatale fuit, ut Achilles vel longaevus sine gloria esset, vel in summa gloria moreretur iuvenis: ille hoc maluit. Fatale fuit Tib. Graccho, ut, prout anguem vel suum vel Corneliae suae emitteret, ita vel ipse viveret, vel Cornelia: maluit ille superstitem esse Corneliam. (Cic. de Divin. I, 18.) Sic *fatalis* fuit ille *annus* eatenus, ut vel civis optimus fugeret, vel periret respublica. Cicero, verus etiam, plaudente populo Rom. dicere poterat, se sibi *fatalem* esse *maluisse* quam patriae. GESN. Acutam habes responsionem: adderem simul veram, si modo alibi tam reconditos sensus hic minime verborum parvus magister sectaretur, aut notum aliunde esset duplex *fatum*, Ciceroni, quemadmodum olim Achilli et Graccho, divinitus propositum. Nam si talia ad libidinem *fingere* liceret, ut facit Gesnerus, vereor, ne saepissime aliquis vel *morbum* vel alia *incommoda*, quibus remedia adhibere prudens negligit, Latine posset *malle sibi esse fatalia*! id est efficere, ut *fatalia* exuant naturam suam, fiantque *voluntaria*. Quo tamen modo neminem ex probatis scriptoribus loquutum esse reperimus, a quibus haec adeo ponuntur diversa, ut et *voluntariae* morti opponatur *fatalis* h. e. naturalis. Neque vero ipse vir doctissimus non

hos Tribunos haberet, qui et promulgarent de salute mea, et ad vos saepenumero referrent. Nam Consules modesti legumque metuentes impediabantur lege, (non ea, quae de me, sed quae de ipsis lata erat,) quum meus inimicus promulgavit, UT, SI REVIXISSENT

II,

male et ridicule dicta haec putaverit: *Febrim hanc mihi meisque nolui esse fatalem, quapropter medicum adhibui; vel si dux exercitus dixerit, nolle se quoddam praesidium aut proelium sibi fatale esse; etsi haud male dicimus fatum quaerere in proelio.* Possent plura in hanc sententiam disputari, ex ipsius etiam Ciceronis philosophia de Fato c. 13. sed sufficient haec, ut intelligatur, melius sibi cauturum fuisse hunc Scriptorem, si supra scribere maluisset *quem habuit ille fatalis annus*, hoc autem loco *malueram esse pestiferum.*

Hos Tribunos haberet) Sic plerique Mss. at plures editt. vett. *octo Tribb.* Quod glossematis speciem habet, sed non infelicitis. Nam, ut recte monet Garatinius, de Tribunis superioris anni Orator vix potuit dicere *Hos*, aut eos digito demonstrare, quum nulla re verisimile sit, omnes simul in Senatu et proxime assedissee.

Nam Consules — redirem) Haec partem faciunt legis, ad §. 8. pluribus illustrandae, qua cavit Clodius, ne quis de revocando Cicerone in Senatu referret, aut per egressionem relationis diceret. Atque ita praeclaram legem etiam Middletonus fabricatus est in Vit. Cic. T. I. p. 354. (Basil. edit. p. 339.) Quam legem, ipse viderit Auctor, quo iure dicat *non de se sed de Coss. latam.* Significare potest, legem istam Ciceronem nihil facere vetuisse, sed Coss. ipsos et qui alii ius referendi haberent: potest tamen etiam, etsi non minus obscure in hoc contextu, respicere legem de provinciis Pisoni et Gabinio decretis, quo illorum recusatio cavillandi causa satis absurde refertur in Orat. pro Domo c. 26. extr. Ceterum ex Ciceronis usu mox scribendum fuisse *promulgavisset*, bene vidit Ernestius.

Ut, si revixissent — revertissem) *Interficere rempublicam seu interfector reipubl.* videtur mihi translatio esse nihilo mollior, quam illa vituperata a

II, qui haec paene delerunt, TUM EGO REDIREM: quo facto utrumque confessus est, et se illorum vitam desiderare, et magno in periculo rempublicam futuram, si aut hostes atque interfectores reipublicae revixissent, aut ego non revertissem. Itaque illo ipso tamen

Cic. de Orat. III, 41. *Africani morte* CASTRATA erat *res publica*, et, *M. Catone mortuo*, *Senatus relictus erat* PUPILLUS. Totam autem sententiam, quum salebras eius superaveris, et futiliter excogitatam reperiās, et expressam tenebricose, atque omnino talem, qualem in scripto illius aetatis, praesertim tanti nominis, nunquam me reperisse meminerim. MARKL. Non dicam hic aliud, quam Ciceronianam mihi et sententiam videri, et verba. Promulgarat vel ore vel scripto adeo Clodius, *tum rediret Cicero, quum revixissent Catilinarii, quos indemnatos ille interfecisset*. Cicero suo more hoc invidiose narrat, *quum revixissent ii, qui haec paene delerunt*, et inimice interpretatur: ait, Clodium optare vitam hostium patriae, Clodium metuere reditum boni civis. Calumniari hoc modo, Tullianum est. GESN. Hoccine modo? Id vero exemplis vel argumentis demonstrandum erat. Nunc ne Clodium quidem ita promulgasse credimus, nisi forte risus captandi gratia inter amicos, quo pertinet fortasse Gesneri promulgatio ore facta, quod promulgandi genus propter raritatem imprimis notabile est. Sed vellem alteruter horum virorum nos docuisset, qua arte ipsi difficultatem argutissimi loci superassent. Non enim satisfaciunt, quae adolescentulorum, ut ait, gratia explicuit P. Manutius. Quibus saepe lectis et opinionibus aliorum comparatis, equidem adhuc in extremis verbis non modo bonam calumniam, sed ne sanam quidem sententiam inesse video, priusquam meo periculo corrigam, *si quum hostes — revixissent, ego non revertissem*, vel, deleta negatione, *si aut hostes — revixissent, aut ego revertissem*. Sed accidit Auctori, quod imperitis scriptoribus non raro: dum letali acumine pungere minabatur adversarium, malus animus intra conatum subsistit, retuso mucrone sive stili sive ingenii.

Itaque illo ipso — coniungere) Codd. C. T. Ch. et alii quidam habent *principes — tuerentur*, quod probatur viris doctis, etsi de Pompeio uno. Quem

anno, quum ego cessissem; princeps autem civitatis non legum praesidio, sed parietum, vitam suam tueretur; respublica sine Consulibus esset, neque solum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata; sententias dicere prohiberemini; caput meae proscriptionis recitaretur: numquam dubitastis meam salutem cum communi salute coniungere.

3. Postea vero quam singulari et praestantissima virtute P. Lentuli Consulis ex superioris anni caligine et tenebris lucem in respublica Kalendis Ian. dispicere coepistis;

a. d. 3 Id. Sextil. a. U. 696 Clodii insidiis petum, per aliquod tempus non venisse in Senatum, et publico caruisse, scimus ex Cicerone, Ascon. ad Milon. c. 14. et Plut. in Pomp. p. 645. B. Sic saepe invidiam faciunt vel quandam vim affectant pluralia. Vide ad §. 7. Deinde male luditur antitheto, *perpetuis* et *annuis*, perinde copulatis, quasi *tutores* aliquid maius essent *parentibus*. Utrumque tamen ad solos Coss. referri poterit, (ne cui *perpetui parentes* de reliquis Senatoribus dicti videantur, oppositis *annuis* Consulibus et cett. magistratibus) vel potius *tutores* tantum ad Consules, *parentes* ad Pompeium et ipsum Ciceronem; quae opinio Ferratii erat. Neque satis commode statim hic et §. 8. iunguntur membra, *sententias dicere prohiberemini*, et *caput meae proscriptionis recitaretur*; quippe hac ipsa recitatione prohibitio continebatur: quare melius scriptum fuisset, *capite proscriptionis meae recitando*. Denique post tot egregia verba, quid illo ipso tamen anno, quum hoc fieret, quum illud fieret, quum recitaretur praeclarum caput legis de exilio Ciceronis, quid tandem egerunt Senatores? — *Numquam dubitarunt eius salutem cum communi salute coniungere*. Bella sententia, verbis expressa Ciceronianis, sed quibus opus fuisset pluribus et luculentioribus atque alicuius rei factae mentione, ut extrema responderent primis, et exitum tanto hiatu dignum inveniret periodus.

5. *Displicere coepistis*) In Oxonn. aliisque mul-

quum Q. Metelli, nobilissimi hominis atque optimi viri, summa dignitas, quum Praetorum, Tribunorum plebis paene omnium, virtus et fides reipublicae subvenisset; quum virtute, gloria, rebus gestis, Cn. Pompeius omnium gentium, omnium saeculorum, omnis memoriae facile princeps, tuto se in Senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, ut corpus abesset meum, dignitas iam in patriam revertisset. Quo quidem mense quid inter me et meos inimicos interesset, existimare potuistis. Ego meam salutem deserui, ne propter me civium vulneribus respublica cruentaretur: illi meum reditum non populi Romani suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil iudices sentiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam et fractam civitatem videba-

tis legitur *despicere*, quae diversitas et alibi saepe est, et Virg. Georg II, 187. Aen. VI, 734. Inde editores fecerunt partim *dispicere*, partim *respicere*, quod ipsum paucos libros auctores habet. Nos prius secuti sumus cum Ernestio, qui sine causa haeret in apposito substantivo, quasi ubique *dispicere* absolute poneretur.

6. *Itaque postea — videbatis*) Pro Sext. c. 31. extr. *Omnia Senatus reiiciebat, nisi de me primum Consules retulissent.* Sed ne putes, artificem nostrum tibiam inflasse sine capistro: prope gravius loquitur ipse in Pis. c. 14. *Curiae taciturnitatem annuam, silentium perpetuum iudiciorum et fori.* Nec vero ille de Senatu erat scripturus *auctoritate declaravit*, ubi *decernere* et alia verba proprium locum habebant.

7. tis. Quo quidem tempore, quum is excessisset, qui caedi et flammae vobis auctoribus

7. *Quo quidem — fasces fractos*) Q. Metelli fasces putabat Manutius; P. Lentuli, Hotomanus: ego vero rem de neutro veram esse censeo, sed commentum Auctoris vel errorem. Minime credibile est, praesertim in tanta illorum annorum historiae luce, contumeliam talem praetermissam esse a ceteris scriptoribus omnibus atque ipso Cicerone, qui in Sext. c. 32. et seqq. minutatim persequutus est, quicquid Romae in se reducendo factum esset, et quid interea amicis inimicisque suis usu venisset. Immo facinus illud proximo priore anno in Cos. Gabinio commissum et Ciceroni memoratur in Pis. c. 12. et Dioni XXXVIII, 30.: hoc autem anno, quo discessit Cicero, nihil usquam alibi simile legitur, nisi in Orat. altera post Red. c. 6. quamquam aliquanto cautius ibi dicuntur *Consulis* fasces, nullo epitheto aut vocabulo honoris adiecto. Mihi quidem verisimile videtur, Auctorem, quum cuiusdam Consulis fasces his temporibus fractos meminisset, neque annum et articulum recte teneret, id, quod Gabinio acciderat, transtulisse in alterutrum Consulium sequentium; quod genus erroris haud rarum est huic genti declamatorum. Atque hic operae pretium est indicare duos alios fontes vitiorum, quibus illi non minus obfuerunt historiae veritati, rebus partim immutandis de industria, partim prorsus confingendis. Nam quum res in vita hominum gestas argumenta fecissent declamationum, religio iis nulla erat mutare quicquid luberet, et, ut schola loquebatur, *colorem* adsciscere, si quid instituto suo non conveniret. Id fere sic instituebant. Rigidissima rerum, veritas, si cedere nollet libidini eorum, eam aggrediebantur ex artis regulis inducere colore suo, quo duriora et deformia lineamenta eius emollirent, ad eumque formarent modum, cui accommodare *bonas sententias* possent, quas domo attulissent paratas. Quod quando non successerat, audebant adeo ipsi palam fingere sine ulla dissimulatione, vel ab aliis ficta ornare, hisque abuti pro veris. Hoc si fecissent tantummodo in sua provincia, in *Abdicatis*, in *Raptoribus*, in *Tyrannotonis* et similibus personis, causisque infinitis, nihil magnopere foret culpandum. Sed quando involarant in veram memoriam rerum, factum est nonnumquam, ut fictiones rhetorum in errorem impellerent eos, qui

restiterat, quum ferro et facibus homines tota urbe volitantes, magistratum tecta impugnata,

postea historiae scribendae operam darent. Cuius rei insigne exemplum exstat in nece Ciceronis. Ortus erat statim post eam rumor, Popilium Laenatem, vel Tribunum militum, vel, ut est in Livii Epit. CXX, legionarium militem, quem interfectorem Ciceronis vulgo ferebant, reum parricidii quondam huius Oratoris voce defensum esse. Quid M. Seneca, suppar huic aetati scriptor? *Popilium*, ait, *pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis; sed hi quoque non parricidii reum a Cicerone defensum, sed in privato iudicio: declamatoribus placuit, parricidam reum fuisse.* Controv. III., 17. Nimirum ea fictio egregie inservire potuit declamantibus, et uberrimum disputandi campum aperire: ita enim licebat patris proprii percussorem comparare cum eo, qui patronum et auctorem salutis suae, qui *Patrem patriae* occidisset; cuiusmodi pulchrarum rerum et argutiarum copiam nobis Seneca servavit. Iam quorsum haec? Nempe hanc ipsam narrationem, sive ex vulgatiore fama, seu ex scriptis monumentis ductam, sine dubitatione sequutus est posteriore aevo Plutarchus: Ποπίλιος χιλιάρχος, ὃ πατροκτονίας δίκην φεύγοντι συνέπειν ὁ Κικέρων. Vit. Cic. p. 885. C. MARKL. Quod de fascibus Consulis fractis memoratur, a Declamatore confictum ait. Sane subesse aliquid causae videtur, cur hic positum sit; omissum, quum deinde diceret pro Sextio; ubi id aequae memorari conveniebat. Quid, si res aliquid incerti habuit? ut rebus recentibus augendae indignitati spargeretur quidem et hoc, fractos fasces Consulis, uter demum is fuit: deinde vel re melius quaesita, vel quod parum sibi decorum putaret Consul, praeconio Ciceronis celebrari, monumentis illius inseri, conculcatam maiestatem suam, satius videretur de ea re taceri. Parum in omni historia versatum esse oportet, si quis non subinde tales dubitationes, dissensus, silentia, in recentibus etiam rebus, novit. GESN. Unum hoc addiderim, quando de mente Scriptoris quaeritur, si modo is certum hominem cogitavit, intelligendum esse P. Lentulum, non Metellum. Ceterum *excessisset*, quum aperte ad Ciceronem pertineat, Ernestio durius dictum videbatur, quod discessus eius longius praecessisset illud tempus, de quo hic sermo, ipsumque verbum rei non aptum esse. Dicere ille potuerat, num-

deorum templa inflammata, summi viri et clarissimi Consulis fasces fractos, fortissimi atque optimi viri, Tribuni plebis, sanctissimum corpus non tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro confectumque vidistis. Qua strage nonnulli permoti magistratus par-

quam id verbum apud Ciceronem hac de re usurpari, nonnumquam *cedere*, saepissime *discedere*, quod cum isto non ita commutatur, ut crassa Minerva lexicorum persuadet. Sed variare parumper voluit Rhetor, quum virum comparabat, *qui caedi et flammae restiterat*, et *homines cum ferro et facibus volitantes*. Mox pro *impugnata* H. et S. cum paucis aliis praebent verbum hac in re longe usitatus, *oppugnata*. Plurale autem *templa* ne quis reprehendat, quum una incensa sit *aedes Nympharum*, ipse Cicero cum optimo quoque oratore sic loquuntur. Conf. imprimis pro Sext. §. 84. p. Coel. §. 78. Similiter altera Orat. post Red. §. 14. *Tribuni plebis vulnerarentur*, de uno P. Sextio; et in Pis. §. 23. *Equites Rom. relegarentur*, de Aelio Lamia. Potiori iure offendat aliquem diligentia in distinguendis temporibus, *illo ipso anno — quo quidem mense — quo quidem tempore*: quae scilicet *tempora* bene iungunt periodos, et lectoribus fucum faciunt.

Qua strage — fuerunt) Qui fuerint hi timidiore, nemo nos docuit, aut docebit in posterum. Manutius quidem coniectabat, Aediles significari et Quaestores. At primum ii nec ferendarum legum nec vocandi Senatus potestatem habuerunt; deinde, si quis praeter Tribunos et Praetores pro viro pugnaverit, talibus non minus quam magistratibus illis in reliqua Oratione gratia debebatur. Nam quod metu mortis a causa recesserant, id ferendum erat humaniter; quod paulum dumtaxat recesserant, eo plus illi laudis apud gratum hominem meruerant; ut acute vidit Ferratius, qui tandem acquiescit in uno Fabricio, de quo v. Sext. c. 35. et hic c. 8. extr. Haec tamen ratio non placebit omnibus, qui considerarint, quid sit *recedere a causa*; putabuntque fortasse satis visum Auctori, si rem per se credibilem poneret et naturae humanae non repugnantem. In reliquis, etsi magnifice sonant, displicet nobis, tamquam incompositum constructione, *Reliqui fuerunt*.

tim metu mortis, partim desperatione reipublicae, paulum a mea causa recesserunt: reliqui fuerunt, quos neque terror neque vis, nec spes nec metus, nec promissa nec minae, nec tela nec faces a vestra auctoritate, a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent. Princeps P. Lentulus, parens ac deus 4. nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis, 8. hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipublicae reddidisset: qui, ut est designatus, numquam dubitavit sententiam de salute mea, se et republica dignam, dicere. Quum a Tribuno plebis vetaretur, quum praeclarum caput recitaretur, NE QUIS AD VOS REFERRET, NE QUIS DECERNERET, NE DISPUTARET, NE LOQUERETUR, NE PEDIBUS IRET, NE SCRIBENDO

8. *Ne pedibus iret*) Id est, ne quis pedibus uteretur ad eundem. Nihil enim aliud significant illa verba, non id, quod necesse erat, *Ne quis in sententiam cuiusquam pedibus iret seu discederet*. Quippe verba illa numquam non adiici solent, et prorsus necessaria sunt, in formula publica de discessione in Senatu; quam ad rem vide Brisson. de Formulis II, p. 201. seqq. Illa si omisisset in lege sua Clodius, non potuisset in eo salsius irrideri quam his ipsis serio pronunciatis; eodemque iure scribere licebat *Ne quis adesset*, ubi legitur *Ne quis scribendo adesset*. Tenere nobis hic videmur vestigium hominis provincialis, qui parum peritus esset talium formularum. At universum *caput* illud differtum mihi videtur pluribus rebus, quam quae legi potuerant in ea tabula, cuius carmen servavit Cic. ad Att. III, 15. s. f. „Scripsisti ad me, *quoddam caput legis Clodium in curiae poste fixisse, Ne referri, neve dici liceret*.” MARKL. Si quis sua lege agere cum viro docto vellet, etiam cavillari et speciosius cavillari hoc ipsum carmen posset. Sed

ADESSET: totam illam, ut ante dixi, proscriptionem, non legem, putavit, qua civis optime de republica meritus nominatim sine iudicio una cum Senatu reipublicae esset ere-

malo illud unum existimari ab intelligentibus, annon verba ex Orat. in Sen. decerpta impressum habeant illum priscæ formulæ charactera; contra, quæ Laconice scripta sunt ad Atticum, minime ista velut moneta percussa esse videantur. Nempe hic etiam locus inter ea est, de quibus suo iudicio atque gustu existimari oportet, de quibus apud non intelligentes frustra verba fiunt, verbis non opus est apud intelligentes. Illud quidem apparet, ea, quæ in Senatu fieri solent, ita signata hic et declarata esse, ut illis verbis *in senientiam* facile careamus. Si astute agere placeret, dicere possem, hanc formulam esse ineptam, sed non fictam ab auctore Orationis, verum ex rogatione Clodii repetitam studio, derisionis causa, ut illud *interdictum sit* pro Domo c. 14. quod positum a Clodio Tullius exagitat. GÆSN. Astutiam hanc sedulo deprecaretur P. Clodius, Latine scribendi non rudis, utpote quem λόγῳ λαμπρῶν vocat Plutarchus, vel etiam is, quo ille fere legum scriptore utebatur, Sex. Clodius. De reliquo facile accedo Marklandi sententiae, in his cumulatissimis loquutionibus eiusdem potestatis declamatorium strepitum inesse. Nec proprium et rogationi aptum verbum est *disputare*; si quis forte hoc de altercatione aut iusta oratione, alterum, perquam ignavum, *loqueretur*, de paucis verbis accipi posse putet, ut commento iuvet Scriptoris imperitiam. Neque hoc talibus locis refellitur, qualis hic est pro Sext. §. 73. „Disputavit etiam multa prudenter.” Mitto illud *ne quis decerneret*, quod ne ipsum quidem antiquae notae videtur. Quomodo autem quis vocabulum *dici*, sic absolute positum, cavillari possit, et speciose possit, non assequor. Nota sunt tria Senatoris: *ut adsit*, *ut loco dicat*, *ut modo* ap. Cic. de Legg. III, 18. ac notissimum, *Dic M. Tulli*.

Una cum Senatu) Pro Sext. §. 34. „Nullus erat Senatus, nihil reliqui magistratus.” Ita hic infra §. 18. „Senatu oppresso” scilicet sublata libertate dicendi et decernendi. *Nominatim* pertinet ad posteriorem Clodii legem, qua Ciceroni post discessum aqua et igni interdictum erat. In priorē lege, quæ timidum Con-

ptus. Ut vero iniit magistratum, non dicam, quid egerit prius; sed quid omnino egit aliud, nisi ut me conservato vestram in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret?

Dii immortales, quantum mihi beneficium 9. dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus Consul fuit! Quo quanto maius dedissetis, si superiore anno fuisset! Nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine atque optimo civi et viro, Q. Catulo, non saepe unum Consulem improbum, duos vero numquam, excepto illo Cinnano tempore,

sularem ad indignas sordes et squalorem deduxit, non erat nominatus.

9. *Dii immortales — fuisset*) Haec etsi notis exclamandi stipata, languent mirum in modum, et ita sunt vulgariter expressa, ut nihil infra possit. In his plurimi codd., etiam Oxonn., habent *Consul prae-fuit*, alii *fuit*; in aliis omnino deest verbum: Gruterus edidit *est*, nescio qua auctoritate.

Duos vero numquam etc.) Vulgo additur ex aliquot codd. *post Romam conditam*; sed abest a pluribus, velut sex Oxonn. et Barb. In reliquis dictis Catuli filii primo divinandum erit, quid sibi velit *unus in republ. Consul*. Unusne erit *omnino*, an *probus* unus? Si prius: ut omittam, id penitus abhorrere ab institutis Urbis, etiam perverse ratiocinatus erit homo sapientissimus, quoniam non negavit, unum nonnumquam improbum fuisse. Si posterius: repugnabit Latinitas et ipsa sententiae conformatio; contra favet huic rationi hypothesis, *Quodsi Q. Metellus* — praesertim si ex nonnullis libris legatur, non *unicus*, sed *inimicus*, ut sensus sit: si Metellus illo tempore (anno Clodiano) Consul fuisset cum Pisone aut Gabinio etc. Sequitur: *illud de duobus Coss.* (h. e. duos improbos numquam fuisse) *quod ante hoc tempus fuerat*; ubi scripsit Auctor *non fuerat*, perplexa negatione, in quam quomodo inciderit, non nimis difficile est coniectere: id vero *perenne ac perpetuum manere non*

fuisse: quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus in republica Consul esset. Quod vere dixerat, si illud de duobus Consulibus, quod ante in republica non fuerat, perenne ac proprium
 10. manere potuisset. Quodsi Q. Metellus illo tempore Consul fuisset unicus, dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, quum in restituendo auctorem fuisse adscriptorem-que videatis?

Sed fuerunt duo Consules, quorum mentes angustae, humiles, pravae, oppletae tenebris

potuit, nimirum per saeva imperia factorum. Deinde quod dixit *dubitatis quo animo* etc. equidem putabam locum fuisse dubitandi propter §. 25. *Auctor* autem non perperam dictus ille videri potest, sicut *legis* seu rogationis *auctor* dicitur, qui latorem adiuvat concionando: vide Intpp. Velleii II, 23. sed *adscriptor* an usitatum in Senatu vocabulum fuit? Credi sibi hic postulat; cui et *adscriptor dignitatis* §. 26. dicitur, ut *adscriptor legis*. Ceterum eadem vox Catuli brevius i. e. melius repetitur pro Domo §. 113. quam hoc loco, ubi pulchri enthymematis amore tam prolixè sentit de Metello, vix ut maior huius quam Lentuli erga Ciceronem benevolentia putanda esset, ni rem aliunde rectius teneremus.

10. *Sed fuerunt duo*) *Consules* tolli iubebat Lambinus, quasi adversante huic voci sententia, quae deinde semel iterumque negat, Pisonem et Gabinium fuisse Consules. Mihi contra non videtur tam acutus fuisse Declamator, oblitus Ciceronis sui p. Sext. §. 17. Reliqua ad finem usque capitis magnam habent verborum abundantiam, ad Ciceronis quidem similitudinem ornatorum. Impr. conf. in Pis. c. 11. *Parvae* an *pravae mentes* placuerint Auctori, dubitatur; apud Ciceronem posterius praeferrem sine ulla dubitatione: certe *prona* pro vitio librariorum habuissem, nisi Turnebus Adv. XXVII, 17. et alii probassent. Difficilius est iudicare deinde, an scribendum sit *tueri* ex Mss. Turnebi et Oxonn. H. St. Sic sane meliore ordine verba verbis respondeant. Tum *causa consu-*

ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii, nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt; non Consules, sed mercatores provinciarum ac venditores vestrae dignitatis: quorum alter a me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus; alter Cethegum consobrinum reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non Consules, sed latrones non modo deseruerunt, in causa praesertim publica et consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio, non solum suo, sed etiam vestro ceterorumque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum alter tamen neque me neque quemquam fefellit. Quis 5. enim ullam ullius boni spem haberet in eo, 11. cuius primum tempus aetatis palam fuisset ad omnes libidines divulgatum? qui ne a sanctissima quidem parte corporis potuisset

laris dicitur etiam in Pis. §. 19. Ad extremum denique offendit ingratus modus transitionis, etsi verbis repetitis e Sext. c. 9., *quorum alter tamen neque me neque quemquam fefellit*. Ita minatur iam plura se dicturum contra hos Consules non Consules; quorum primum ad partes vocat Gabinium, deinde §. 13. raptim succedere iubet Pisonem, quibus perstringendis bonam partem gratiarum actionis explet, *tempori* scilicet *serviens*, ut ipse ait notabili loco Sext. §. 14.

11. *Ullius boni spem*) *Spem boni* Latine dici negabat Ernestius ad Tac. Annal. II, 15. Huius loci si meminisset, id etiam Ciceronianum putasset, nec magno, opinor, periculo errandi.

Sanctissima parte corporis) Mirere, ubi hanc partem quaesierit Hotomanus, de mysteriis quibusdam loquens, quae maxime occultentur: idemque comparat *pseudothyrum* §. 14. Immo notatur infamia *oris*, de qua et Lactantius, nostri fortasse loci memor, scribit V, 9, 17. „Qui sanctissimam quoque corporis

hominum impuram intemperantiam propulsare; qui, quum suam rem non minus strenue quam postea publicam confecisset, egestatem et luxuriam domestico lenocinio sustentavit; qui, nisi in aram tribunatus confugisset, neque vim Praetoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset: quo in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto et egestate et improbitate coactus piraticam ipse fecisset; ac minore quidem reipublicae detrimento, quam quod intra moenia nefarius hostis praedoque versatus est: quo inspectante ac sedente legem Tribunus plebis tulit, NE AUSPICIIS OBTEMPERARETUR; NE OBNUN-

sui partem contra fas omne polluant et profanent” ubi vide Bunemannum. In seqq. Auctor turpiter ineptit, quum *vim* dicit *Praetoris* de *iudicio*, frigideque ludit verbis *confugisset* et *effugere*. Conf. Sext. §. 18.

Quo in magistratu) Qui est in Oxonn. et aliis libris multis. Illud a Manutio et Lambino editum est, et praestat haud dubie Latinitate. Nec male deinde *cum* deest in aliquot Mss. Contra proximum *quod* ubique legitur; id tamen tollendum iudicabat I. F. Gronovius, eleganter, non necessario.

Quo inspectante ac sedente) I. e. quiescente, tacente: conf. in Pis. §. 9. Ad Att. III, 15, s. fn. Sed quid est, quam ob rem repente de actione consulatus Gabiniani loquatur importunus loquutor, quum modo ea persequi institueret, quae *spem* ostendissent consulatus? In mentem ei venerat locus Sext. c. 15. quem praepostere assuit, uno alteroque vocabulo, ut par erat, cultiorem: *Iisdem Consulibus sedentibus atque inspectantibus lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnunciaret, ne quis legi intercederet, ut lex Aelia et Fufia ne valeret; qua una rogatione, quis est, qui non intelligat, universam rempubl. esse deletam?* Nempe leges illae saepenumero *Tribunitios furores debilitarunt et represserunt*, ut est in Vatin. §. 18.

CIARE CONCILIO AUT COMITIIS, NE LEGI INTERCEDERE LICERET; UT LEX AELIA ET FUFIA NE VALERENT: quae nostri maiores certissima subsidia reipublicae contra tribunitios furores esse voluerunt.

Idemque postea, quum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset, quumque adolescentes nobilissimi cunctique Equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abiecissent, quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrimas, verum etiam patriae preces repudiavit! Neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem adscendit, eaque dixit, quae, si eius vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus: se

12. *Ad lenonis impurissimi*) Perperam alii codd. partim *impudicissimi*, partim *impudentissimi*. Vide Sext. §. 26., unde haec ubertas verborum fluxit, non sine auctario quodam, quo *φοβικωτέρα* fieret oratio. Sic, qui modo erat *leno*, statim mutatur in *cincinnatum ganeonem*, quo nomine Gabinius nusquam appellatur a Cicerone. Sic, quod hic dicit *amplissimi ordinis preces et clarissimorum civium lacrimas*, iste, re in speciem aucta, effert *non solum civium lacrimas, verum etiam patriae preces*. Quo loco memorabile est, saepius accidisse huic Scriptori, ut, ubi particulas istas poneret, *non solum, verum etiam*, in altero membro aut minus quiddam adiceret, aut omnino nihil, quum aliquid magnum adiecisse videri vellet. Conf. supra §. 4. et pro Domo §. 6. Item nobis verba dat, quum ait non fuisse ausurum eadem dicere Catilinam, quae dixisset Gabinius. Nam quid dixit hic Gabinius? Minas iecit. Profecto parum novit Catilinam suum. Nonne tales minas audacissimus homo iactare ausurus erat, si sui similis manserat apud inferos? Igitur ne verbum quidem omittendum aut mutandum fuerat ex loco, quem prae oculis habuit, Sext. §. 28. Haec certa et facillima via est ad eloquentiam Ciceronianam.

Nonarum Decembrium, quae me Consule fuissent, clivique Capitolini poenas ab Equitibus Romanis esse repetiturum; neque solum id dixit, sed, quos ei commodum fuit, compellavit: L. vero Lamiam, Equitem Romanum, praestanti dignitate hominem, et saluti meae pro familiaritate, reipublicae pro fortunis suis, amicissimum, Consul imperiosus exire urbe iussit: et, quum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boniam ante fecissent; ille unguentis oblitus cum

Quum vos vestem — abiecerant) Nihil intererat, ultima haec inutilia addi, postquam eodem spiritu dictum erat, *Senatores cunctos vestem mutavisse*. Nam si fecerunt *cuncti*, quid opus est narrare, eandem rem et *Praetores* et *Aediles* fecisse; nisi forte aliquis Romae fuit Praetor aut Aedilis, qui idem Senator non esset. Nonne ex eo, quod Auctor mentionem horum magistratuum seorsum fecit, dubitandi causa erit, an is satis norit instituta Romana, scieritque omnes Praetores et Aediles fuisse eosdem Senatores? Certe, si hoc nescisset, non potuisset scribere peius. MARKL. Debebat sibi tam insignis vir ipse respondere, aliud esse, *vestem mutant cuncti Senatores* h. e. sordidam vestem sumunt pro candida; aliud esse, *praetextam* (vestem magistratuum propriam) *abiiciunt*, qui ius illius habent. GESN. Paulo superius repetere potuisset censura. Nam de hac mutatione vestis iam ibi ingressus est dicere, ubi *innumerabilis multitudo bonorum sordidata venit*; deinceps huc illuc titubans, incidit in eandem rem: *quum vos vestem mutandam censuissetis*; non est satis; addendum erat *cunctique mutassetis*; immo ne hoc quidem erat satis. Igitur nunc praetexta vestem non mutantis Gabinii trahit hanc caudam, cuius tam argutum interpretamentum expromit Gesnerus. Conf. ad §. 35. de Plancio. Marklandi tamen suspicionem de ignorantia Scriptoris ex h. l. non duxerim. Homines huius professionis interdum non tam sunt ignari rerum, quam videntur esse, quum periodos suas detornant, in verbis unice occupati.

toga praetexta, quam omnes Praetores Aedilesque tum abiecerant, irrisit squalorem vestrum et luctum gravissimae civitatis, fecitque, quod nemo umquam tyrannus, ut, quo minus occulte vestrum malum gemeretur, nihil diceret; ne aperte incommoda patriae lugeretur, ediceret. Quum vero in circo Flaminio 6. non a Tribuno plebis Consul in concionem, 13. sed a latrone archipirata, productus esset,

Gratissimae civitatis) Sic plerique codd., et editt. post Gruterum omnes. Victorius ediderat *graviss.* qua varietate nihil crebrius. Ergo quid scripserit Auctor, non exputo: quamquam vulgatum magis probabile ob *civitatem tam gratam* Sext. §. 131.

Ut quo minus — ediceret) Digna hoc Scriptore sententia, cuius partem sumpsit e Sextiana c. 14., partim ex Pison. c. 8. De suo iniecit antitheta, *occulte* et *aperte*, cum ludibunda gravitate sonorum, *nihil diceret* et *ediceret*. MARKL. Adde, quod amor argutiarum sensum perquam implicatum reddidit, quem nescio an nullus editorum assequutus sit. Saltem obscuriora videntur atque aliena, quae adscripsit Manutius: „Ut pro republica et pro salute mea nihil diceret. Sic enim effecisset, ne vestrum malum occulte gemeretur: quod efficere non potuit, quamquam edixerit, ne palam, veste mutata, incommoda patriae lugeretur.” Nec solvit nodum Graevius; at secut Heumannus in singulari editione harum Oratt. post Reditum, ubi Rhetori laboranti succurrit hac forticula coniectura: *Ut, qui omnes occulte vestrum malum gemeretur, ne aperte incommoda patriae lugeretur, ediceret.* Adeo nemo videre potuit, verba *nihil diceret* apud hunc Scriptorem valere *non prohiberet*, indocte concinnitatis causa. *Tyrannum* denique cepit e Sext. c. 14. vel Pison. c. 8.

13. *Quum vero — displicere*) Conf. pro Sext. §. 33. et Pison. §. 14. 18. 25. Quorum locorum uno ita loquitur: „Productus in concionem ab eo, quum esses interrogatus, quid sentiret de consulatu meo, gravis auctor — respondes — crudelitatem tibi *non placere*.” Quanto gravius erat *vehementissime displicere*! Iam vide hic §. 17. et ibi Manut.

primum processit, qua auctoritate vir! vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce et temulenta: quod in cives indemnatos esset animadversum, id sibi dixit gravis auctor vehementissime displicere. Ubi nobis haec auctoritas tamdiu tanta latuit? Cur in lustris et helluationibus huius calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit?

Nam ille alter, Caesoninus Calventius, ab adolescentia versatus est in foro, quum eum praeter simulatam versutamque tristitiam nulla res commendaret, non iuris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas: quem praeteriens quum incultum, horridum moestumque vidisses, etiamsi agrestem et inhumanum existimares, tamen libidinosum et perditum non putas. Cum hoc homine, an cum stipite Aethiope in foro constitisses, nihil crederes in-

Non iuris — liberalitas) Nihil in his glossematum simile reperiēbam, sed adeo sunt in libris varie scripta, ut restitui veritas non possit. Quod nunc editur, *non iuris studium* et rell., ex Palat. optimo reposuit Gruterus. In prioribus editt. et multis Mss. sic erat: *non Consulis studium, non discendi initia* (s. vitia) *rei militaris, non cogn. hom.* ex quibus Lambinus fecit, *non consilium, non dicendi facultas, non scientia rei militaris, non cogn. hom. studium* alii *non consulendi studium, non dicendi*. Sic et paullo ante dubia est scriptura *versutam*, pro qua Mss. alii *irritam*, alii *victam*, vel *fictam*, habent; unde Graevius exsculpsit *mimicam*, nonnulli probabilius *mutam*. Latet in his omnibus aliquid ex Pison. c. 1. quod Auctoris animo obversatum est,

interesse: sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumanum, neglectum negotium, Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quam libidinosus, quam impurus, quam intemperans, non ianua receptis, sed pseudothyro intromissis voluptatibus! Quum vero etiam litteris studere incipit, et helluo immanis cum Graeculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinae, quaecumque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio ac de virtute disserunt, qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur; sed eos, qui dispu-

14. *Elinguem — diceres*) Ernestius dedit *elingue*, ut iam hinc omnia ad *negotium* relata sint. Quod valde vereor ut melius sit vel antiqua manus. Reliqua sunt ex Pison. l. l. ubi ille dicitur *Syrus nescio quis, de grege novitiorum*: unde pro *novitiis* hic dicit *venales*, pro *Syro* autem *Cappadocem*. Adicit simul *Aethiopem*: propter colorem puta, quo patriam adspernabatur. Et facile confunduntur nationes, ut probra et convicia cumulentur. *Stipitem* quoque habes in Pis. c. 9.

Et helluo immanis) Haec aliquis sic putet transponenda, *incipit helluo immanis et cum Graec.* Ac deest omnino illud *helluo immanis* in duobus Oxonn. aliisque nonnullis Mss. Lambinus coniecit *bellua immanis*, quod, nescio quomodo, unice probatur Garatonio.

Habet autem magistros) Mirum sit, si is, qui Epicureum agit, aliis utatur magistris quam Epicureis. *Ineptos* enim (i. e. scholasticos, paedantas, ut hodie loquuntur appellat ex Pisonis et vulgi (cf. Senec. Ep. 76. pr.) persona, non Epicureos meliores, sed philosophos omnis severioris sectae, maxime Stoicos, illos qui dicebant *dignitati esse serviendum, reipubl. consulendum* etc. pro Sext. §. 23.

tent, horam nullam vacuum voluptate esse debere, in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium delectationemque ver-
 15. sari. His utitur quasi praefectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant atque odorantur: hi sunt conditores instructoresque convivii: iidem expendunt atque aestimant voluptates, sententiamque dicunt et iudicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus ita contempsit hanc pudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modo vultum importunum in forum detulisset.

7. Is me, quamquam me quidem non; (cognoram enim, propter Pisonum affinitatem,

15. *Pudentissimam civitatem*) Hoc audiens Senatus haud magis risum tenuisset, opinor, quam intelligens quisque nunc Londini teneret aut Parisiis, si quis in publica oratione has urbes *pudentissimas* diceret. Singuli quidem homines saepe *pudentes* praedicantur vel *pudentissimi*; quidni et civitas? Nempe ob hoc ipsum, quia singulis laudi tribui debet id habere, quod rarum est in publico. Notum, quid Romae tum fuerit *frons urbana*, quid *pudor rusticus*: at Orator noster de moribus Urbis ex oppido natali suo existimasse videtur, vel antiquitates sequutus esse nimium priscas. Non dissimulanda tamen est lectio quatuor Oxonn., etsi parum verisimilis, *prudentissimam*, qua dicta omnia conciderent.

Is me, quamquam — abstulisset) Indignum est, in his nugis constituendis doctos viros operam consumere. Non modo nihil ex diversis scripturis certi extricatur, sed ne quod placeat quidem, vel rei ac sententiae aptum sit, hoc est, aliquid melius quam fortasse Auctor scripsit. Quapropter ego quoque servavi rationem Gruteri, ex qua primo vult videri minus cognitum habuisse Pisonem, postquam de Gabinio c. 4. extr. dixerat, hunc sibi et aliis civibus ab initio

quam longe hunc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset;) sed vos populumque Romanum, non consilio neque eloquentia, quod in multis saepe accidit, sed rugis supercilioque decepit.

L. Piso, tune ausus es isto oculo, non 16. dicam isto animo; ista fronte, non vita; tanto

notum fuisse. Tametsi contrarium significat Cic. in Pis. c. 1. „Pauci ista tua lutulenta vitia noveramus” etc. conf. Sext. §. 22. Quam ob causam mox revocat se, *quamquam me quidem non*, verum ineleganti verborum collocatione. At aliae non minores difficultates premunt ceteras lectiones, ut Lambini: *Is non me; namque equidem cognoram propter Pis. aff.* — et Graevii: *Is me quidem minime; cognoram enim propter P. affinitatem, quamquam longe* etc. in quibus *quamquam* durius est, *minime* omnino caret auctoritate. Ceterum in nostra lectione illud *propter Pisonum affinitatem* dicitur ob C. Pisonem, quem in Tullia generum Cicero habuerat. Sed vix Latina est loquutio, *hunc ab hoc genere abstulit cognatio*; nec quicquam iuvat *hinc*, quod est in aliquot editt. et pluribus Oxonn. Nam quis dicat, *hinc* (*ab hac stirpe*, an, *ab urbe Roma?*) *affinitatem*, aut *hominem*, *cognatio abstulit a genere* seu *ab insita generis virtute et nobilitate*? Addit Manutius: *in Galliam scilicet i. e. ad Gallicos mores transtulit*. Graevii tamen *contagio materna* etiam absurdior est. *Cognatio braccata* vocatur in Pis. c. 23.

16. *Tune ausus es isto oculo etc.*) Satis est talia legisse hominem libero iudicio et animo Ciceronianis litteris innutrito, ut intelligat, hanc eloquentiam pueriliter ludentis ingenii esse, non Ciceronis. Putidior sit sententia eo, quod *oculus*, *frons*, *supercilium* h. l. proprie capienda sunt, uti dicta videntur pro Sext. c. 8., unde illa huc translata sunt: „Tanta erat gravitas in *oculo*, tanta contractio *frontis*, ut illo *supercilio* respublica, tamquam Atlante caelum, niti videretur.” Item in Pis. c. 6. „Respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso *supercilio* etc.” In eiusd. Orat. principio: „*Oculi*, *supercilia*, *frons*, vultus denique totus — in fraudem homines impulit.” C. 9. „Neque *supercilium* tuum, neque

supercilio, non enim possum dicere tantis gestis, cum A. Gabinio consociare consilia pestis meae? Non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, quum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius uti non liceret? Cum hoc coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reipublicae statum, ut Senatus auctoritatem, ut civis optime meriti fortunas provinciarum foedere addiceres? Te Consule, tuis edictis et imperiis, Senatui populoque Romano non

collegae tui cymbala fugi." Videtur huic L. Pisoni alter oculus vitiosus fuisse, quod et Manut. h. l. suspicabatur et in Pis. c. 4. „Clodium, non modo facie, sed etiam *oculo* tuo, dignissimum." Nam deformitas et corporis vitia antiquis Oratoribus saepe materiam praebebant ad irridendum, ut notum est vel ex Cic. de Orat. II, 59. MARKL. Frigida videri ista possunt ei, qui, quam personam sibi Piso imposuerit, qualem Gabinium describat Cicero, quam hic iocosus in ipso stomacho et indignatione esse soleat, quam huic Pisonis *oculo*, *fronti*, *supercilio* alias insultet, non cognovit: ceteris nihil videbuntur abhorrere neque ab ingenio Tullii magno et arguto, neque a reliqua viri consuetudine, utcumque illa de cetero aestimentur accipianturve. Mirari subit, quid hic reprehendat Vir doctus, qui horum, quantum ad Pisonis irrisionem pertinet, simillima ipse e Ciceronis indubiis protulerit. Nec difficile foret, si operae pretium esset, antitheta talia Ciceronis magno numero congerere, quae aut similiter damnanda sint, aut praesidio esse etiam his reprehensis debent. GESN. An talia reperiri possint apud Ciceronem, vehementer dubito; talia, inquam, tam absurda: *tanto supercilio, non enim possum dicere, tantis gestis* — nam antithetorum copia optimus quisque oratorum abundat. Sic et verus Cicero solet dicere, *tunc ausus es*, suo quidem loco. Hic aptius erat fortasse, *non puduit te, nonne te in-*

est licitum, non modo sententiis atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem ac vestitu reipublicae subvenire? Capuaene te putabas, 17. in qua urbe domicilium quondam superbiae

dignum visum est. Gesnerum decepit forma sententiae satis Ciceroniana, in qua nihil desideramus nisi bonum sensum, convenientibus rei verbis expressum. Sed illius viri saepe miror facilitatem, etsi ea aliis in rebus laudanda est et praedicanda, tamquam gratiosa hominibus, atque iucunda *γνηστορόφος*. Severior si fuisset iudex, et qualem veterum scripta poscunt, eum statim hoc offendere debebat, quod Pisonem nunc Orator subito ut praesentem alloquitur, quando ille adhuc agebat in Macedonia. Num id quoque erit Ciceronianum? Haud dubie, v. c. quum Oratio in *Pisonem* habetur. Quam videlicet Orationem iste nimis in recenti memoria habuit, unde etiam deinde *frontis integumentum* mutuatus est §. 12.

Sententiis atque auctoritate sua) Auctoritas pertinet ad Senatum: ne igitur nihil sit, quod respondeat populo, *sententiis* usum Scriptorem puta pro *suffragiis*. Tametsi in his omnibus sonum verborum magis quam rerum veritatem sequutus videtur. In *luctu* mox *ac vestitu* iunctura displicuit Graevio, recte et sano iudicio. Eius correctionem, e duobus Mss. petitam, *ne vultu quidem*, bene refutarunt viri docti, non iudicium illud.

17. *Capuaene — eras eo tempore)* Certat hic cum Cicerone, et vincit eum. Is enim refert Sext. c. 8., Pisonem eodem anno, quo Romae Consulem, in nova colonia Capuae Duumvirum fuisse, eoque ex vili duumviratu eum vocat *Campanum Consulem* in Pis. c. 11. Inde hoc sumptum serio accepit Auctor, ac simpliciter incautus facit nobis hominem simul Capuae et Romae Consulem: *Capuae Consulem, sicut eras eo tempore*. Est illud egregium specimen inscitiae publicarum rerum et scriptorum Ciceronis et conditionis, qua usa est illa urbs inde a tempore Hannibalis. Nam *consulatus Capuanus* s. *Campanus* non minus absurda res est quam Ciceronis aetate *regnum Romanum*; neque ille magis hoc ferendus videbatur Romanis, ut disci licebat ex Orat. de Lege agrar. I, 6. II, 34. seqq. Liv. XXIII, 6. Mirabatur ergo locum hunc eruditissimus Hotomanus, sed dubius ipse rem

fuit, Consulem esse, sicut eras eo tempore, an Romae, in qua civitate omnes ante vos Consules Senatui paruerunt? Tu es ausus, in circo Flaminio productus cum tuo illo pari, dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo Senatum atque omnes bonos tum, quum a patria pestem depellerent, crudeles

aliis expediendam reliquit. MARKL. Vir alias perspicax non vidit, amaram hic irrisionem esse. Aperte profecto irridet superbiam illam Campanorum, qui et alterum Consulem Romae dare, et suos Duumviros Consules vocari postularunt. GESN. Horatius Serm. I, 5, 34. ubi scribit, *Fundos linquimus Aufidio Praetore, insani ridentes praemia scribae*, ironia coniectore non indiget. Hic nos in diversa trahimur, illo verba *sicut eras* proprie et serio accipiente, hoc contra *εἰρωνία*. Quippe ab horum verborum intellectu imprimis accusati Scriptoris pendet existimatio. Utrum igitur eam rem lectoris cuiusvis gustui permittamus, an optimorum scriptorum consuetudine nitamur? quae non temere ita deludit legentes, ut nullum colorem adiciat ironiae, praeterquam in re plane aperta. Dixerit quidem Gesnerus, ex tali genere hunc locum esse; dicit adeo, non tam Pisonem quam *Campanis ingentem arrogantiam* irrideri. At hoc nonne inhumanum factum putandum esset in ea Oratione, quae ipsorum Campanorum beneficium praedicaret §. 29.? Sin vero de gustu ironiae quaeritur, ne Marklandus quidem, opinor, sine sapore erat, aut nesciebat, utpote Britannus, quid bona irrisio esset: quod autem ille dicit, ex animi dicit sententia. Neque ipse Ernestius, vir urbanus, ut accepimus, et acutus, in istis verbis ironiam videbat, sed interiecta putabat brevitatis et concinnitatis gratia, cum abusu nominis consularis propter similitudinem magistratus utriusque.

Quum — depellerent) Haec a duobus vel tribus libris aberant, eoque insititia videbantur Graevio. Perperam: ac potiori iure illa paullo post expungere posset, *quum ego — consulari ictu concidissem*. Quae multo certe aptiora forent, si is ictus ad priorum annorum Consules quosdam pertineret. Conf. ad Quir. §. 15. Verum particula *quum* talibus arenis servit pro calce, et orationem similem facit Ciceronianae.

demonstrabas fuisse. Tu misericors me, affinem tuum, quem comitiis praerogativae primum custodem praefeceras, quem Calendis Ian. tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reipublicae tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum; tu affinem tuam, filiam meam, superbissimis et crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti: idemque tu clementia ac misericordia singulari, quum ego una cum republica non tribunitio, sed consulari ictu concidissem, tanto scelere tantaque intemperantia fuisti, ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem et tuam praedam, saltem dum conticesceret illa lamentatio et gemitus urbis. Nondum 18 palam factum erat, occidissem rempublicam,

Quem comitiis) His Graevius ex Pith. codice interposuit *tuis*, quod et in Erf. nova manu adscriptum erat. Rectior locus pronomini esset post *comitiis*, ubi id alii sua sponte posuerunt; at ipsum, quo et Oxonn. omnes carent, suspectum esse debet, etsi necessarium, atque eodem loco collocatum in verbis Cic. in Pis. §. 11. quorum Rhetor noster quandam interpretationem dedit: „Cui primam comitiis tuis dederas tabulam praerogativae, quem in Senatu sententiam rogabas tertium.” Ita etiam h. l. *rogabas* Erf. Franc. Barb. C. Ch. Ps. quod tempus praeferendum esset, nisi ineptus Scriptor de suo addidisset *Kalendis Ian.* Quasi una hac die Senatori talis honor habitus esset.

18. *Occidissem* — *arbitria funeris*) *Occidissem* praestat et auctoritate et ratione: olim legebant *concidissem*. Sic ipse *occasum reipubl.* iungit cum *obitu*, *interitu* in Pis. §. 18. 34. Sed de puerili imitatione, qua Auctor expressit sive exscripsit locum in Pis. §. 21., iudicem constituo unumquemque, qui subtili iudicio valere sibi videbitur. Namque illic longior periodus vehementissimi spiritus post continuationem verborum gravissimorum sic concluditur: „Eodem in templo, eodem et loci vestigio et temporis, *arbitria non mei*

quum tibi arbitria funeris solvebantur. Uno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat; bona ad vicinum Consulem de Palatio, de Tusculano ad item vicinum alterum Consulem deferebantur; quum iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modo a bonis, sed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, Senatu vero oppresso et afflicto, duobus impiis nefariisque Consulibus aerarium, provinciae, legiones, imperia
 8. donabantur. Horum Consulum ruinas vos
 19. Consules vestra virtute fulsistis, summa Tribunorum plebis Praetorumque fide et diligentia sublevati.

Quid ego de praestantissimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali cive satis digne umquam loquetur? Qui quum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, iudicio esse frangendum; sin ipsa iudicia vis impediret ac tolleretur, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam; primo de vi postulavit:

solum sed patriae funeris abstulisti." Huic ingeniosissimae dictioni manus erant iniiciendae, eaque vel per se videbatur paucorum verborum ambitum illuminate terminare posse: ut si quis ex nativo solo magnificum florem inter vile olus transferre velit, et sic areolam suam satis se exornaturum speret. Iam i, et hunc locum numera in iis, quibus suas ipsi sententias repetunt magni scriptores. Aliquanto eruditius id factum est pro Domo §. 98.

19. *De vi postulavit*) Middletonus T. i. p. 408. (Bas. p. 385.) sic ordinat res, ut haec postulatio pu-

posteaquam ab eodem iudicia sublata esse vidit, ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta neque templa neque forum neque curiam sine summa virtute ac maximis opibus et copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus post meum discessum metum bonis, spem audacibus, timorem huic ordini, servitutem depulit civitati.

tanda sit posterior esse oppugnatione domus Miloniana, de qua legimus ad Att. IV, 3. in eademque sententia fuisse se produnt Hotomanus h. l. et Manutius ad Sext. c. 39. extr. Iam quoniam oppugnatio haec accidit prid. Id. Non. a. U. 697., graviter errasse videri potest Declamator. At rem contra esse, Cicero ostendit l. l. quum dicit Clodium *noluisse iudicium*; quod quid sit, explicat Dio Cass. XXXIX, 7. Conf. pro Sext. c. 41. et Milon. c. 15.

Docuit — depulit civitati) Etiam hoc verbum *docendi* (vi, armatis hominibus) hausit e Sext. §. 86. sed non constructionem verborum, *metum bonis — servitutem depulit civitati*. Hic enim usus dativi poetarum est proprius, certe non Ciceronis: cuius quae exempla afferuntur in Lexicis, Epp. ad Fam. V, 20. „Ut multa tam gravis Valerianis praedibus ipsique T. Mario depelleretur,” et Dispp. Tusc. III, 32. „Ut sibi virtutem traderet turpitudinemque depelleret” — haec ergo exempla, accuratius inspecta, numero examinanda videbis, verbo in iis absolute posito, dativo aliunde pendente. Denique in iis, quae effutit Orator de T. Annio itemque de reliquis, perinde persequitur, ac si non praesentes essent illi et ante oculos suos. Scilicet absentes alloquitur, de praesentibus facit narrationem. Ac narraret haud dubie de pluribus, si in manu habuisset Orationes aliquas pro Cestilio, pro Fadio etc. uti hae sunt pro Milone et Sextio. Nunc in his Tribunis pl. laudandis et deinceps in Praetoribus, Caecilio et Calidio, brevitati studet, quibus §. 23. subiicit Septimium, Valerium, Crassum, ceteros, velut ignobile vulgus. Eademque causa, puto, conviciis non tangit improbos Tribunos, Numerium Quintium et Attilium Serranum, quos cum Appio Claudio Praetore plane praeteriit.

20. Quam rationem pari virtute, animo, fide P. Sextius sequutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitae discrimen vitandum umquam putavit: qui causam Senatus, exagitata concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam popolare, quam vestrum nomen, nihil tam omnibus carum aliquando, quam vestra auctoritas videretur: qui me quum omnibus rebus, quibus Tribunus plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, iuxta ac si meus frater esset, sustentavit: cuius ego clientibus, libertis, familia, copiis, litteris ita sum sustentatus, ut meae calamitatis non adiutor solum, verum etiam socius videretur.

21. Iam ceterorum officia studiaque vidistis: quam cupidus mei C. Cestilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid M. Cispium? cui ego ipsi, parenti fratrique eius, sentio, quantum debeam: qui, quum a me voluntas eorum in privato iudi-

20. *Iuxta ac si*) Ita iunctae hae particulae non sunt usus Ciceroniani. Quem qui ex uno hoc loco colligere vellet, vereor, ne *ὁψιμαδὴς* videretur doctioribus. Neque forsitan Cicero in hoc uno homine epistolarum officia laudaturus fuisset; neque etiam dicturus *socium calamitatis* qui ex usu Latinorum ipse quaerit, a quo sustentetur. Melius erat *socius periculorum*. Conf. ad Quir. §. 20.

21. *Quum a me voluntas*) Simultates fuisse inter M. Cispium et Ciceronem ante huius exilium, docet Orat. pro Planc. §. 76. Potuerunt eae simultates etiam ad patrem et fratrem Cispium pertinere, si patrem adhuc vivum, si fratrem omnino habuit: potuit ea

cio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem oblitterarunt. Iam T. Fadius, qui mihi Quaestor fuit; M' Curius, cuius ego patri Quaestor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messius et amicitiae et rei-

inimicitia orta esse ex iudicio aliquo, sive publico sive privato: non enim ausim hoc repetere ex confusa memoria eorum, quae l. l. de iudicio Cispiano post Ciceronis reditum facto narrantur: at qui convenire huic loco potuit patris et fratris mentio, tamquam quibus et ipsis aliquid debeatur in hoc tempore? An tres Cispiani simul functi sunt quibusdam magistratibus? Et quibus? quum Praetores et Tribuni omnes hic nominatim afferantur. Nescimus: sed hoc scimus, Ciceronianam esse talem commemorationem *patris fratrisque*. Vide Sext. §. 29. 131. alibi.

M' Curius cuius patri Quaestor) „Valde hic haereo,” ait Manutius „Huic enim Curio (etsi in aliis libris M. Curtius scribitur: utro modo rectius, quis divinet?) verum tamen illi neque Consuli, qui consulatum numquam gessit, neque provinciam aliquam post praeturam administranti Quaestor esse Cicero potuit, quem scimus Quaestorem Sex. Peducaeo in Sicilia fuisse.” Post Manutii aetatem, qui modus unus supererat difficultatis tollendae, eum attulerunt Hotomanus et Pighius, adoptatum hominem fuisse suspicantes ab Sex. Peducaeo. Iam restat dubitatio non levis, an uspiam Ciceroni *pater* dicatur pro patre adoptivo. Certe in Orat. pro Rabir. c. 2., ubi filii adoptivi mentio fit, eius quem *patrem* dicit, naturalis est, non adoptivus. Conf. ibi Intpp. et ad c. 17. MARKL. Hoc recte monitum est. Neque sunt tales loci opponendi, qualis est Philipp. III, 6, 15., ubi *naturalis pater* dicitur ex tacita oppositione patris adoptivi; multo minus pro Sext. §. 126. ubi erravit aliosque in errorem induxit Manutius. At de quaestura illa alias coniecturas idem Manutius attulit ad Div. in Caecil. c. 1., quibus rursum alias adiicit paullo verisimiliores Ferratius. Nemo tamen pro certo statuatur, utrum in hac Curii seu Curtii persona aliquid fictum sit ob concinnitatem, an veritas subsit historica. Sed in his verbis, *studio, amore, animo*, hoc postremum *animo* iners est et loco minime aptum.

publicae causa dixit; legem separatim initio
 22. de salute mea promulgavit. Q. Fabricius si,
 quae de me agere conatus est, ea contra
 vim et ferrum perficere potuisset, mense Ian.
 nostrum statum recuperassemus: quem ad sa-
 lutem meam voluntas impulit, vis retardavit,
 auctoritas vestra revocavit.

9. Iam vero Praetores quo animo in me fue-
 rint, vos existimare potuistis, quum L. Caeci-
 lius privatim me suis omnibus copiis studue-

Separatim — promulgavit.) Explicatur, *separa-
 tim a collegis.* Bene: opponitur posthac Caecilius,
promulgans cum collegis paene omnibus. De re ni-
 hil nobis innotuit, nec quid reliquos Tribunos a Cice-
 ronis causa alienarit; ut hoc prope dictum putes, ne
 nihil dictum et variatum esse videretur. Ceterum quae
 in pluribus Mss. reperitur lectio *speciatim*, barbaram
 vocem perhorruerunt inde a Victorio doctissimi edito-
 res. His nondum auditum erat edictum Schelleri Ob-
 servatt. in priscos scriptt. quosdam p. 104. „Si h. l.
 recipitur, est Ciceronianum: sin minus, non est Cice-
 ronianum. Plura vocabula semel tantum occurrunt;
 quae nisi in libros priscorum (*veterum s. antiquorum*
 volebat scribere) recepta fuissent, non possent in iis
 hodie occurrere.” Euge!

22. *L. Caecilius privatim etc.)* Scilicet id cu-
 rae fuit omnibus Senatoribus, si quis magistratuum
 privatam liberalitatem et officia praestiterat Ciceroni.
 Sed magistro nostro maximae curae fuerunt antitheta
 sua, h. l. *privatim* et *publice*; reliqua inanes videntur
 λόγοι, quos ne decora quidem conformatione sententiae
 sublevare potuit. Nihili enim haec sunt: *Quo animo
 in me fuerint, vos existimare potuistis.* Eodemque
 modo, quod dixit, *direptoribus in ius adeundi pote-
 statem non factam a Caecilio*, voluit forsan aliquod
 beneficium asferre, quod ad Praetoris munus conveni-
 ret. Quale autem id beneficium potuerit esse, iuris
 consultis divinandum relinquo. Nam quis credat, Clo-
 dianos facinus suum ad iudicem deferre voluisse, aut
 postulasse, ut ipsi in possessionem bonorum direpto-
 rum iure venirent?

rit sustentare; publice promulgarit de salute mea cum collegis paene omnibus; direptoribus autem meorum bonorum in ius adeundi potestatem non fecerit: M. autem Calidius statim designatus sententia sua, quam esset cara sibi mea salus, declaravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Cornuti summa et in me et in rempublicam constiterunt. 23.

Quae quum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefarie commissa praetereo. Non est mei temporis, in-

23. *Non est mei temporis etc.*) Hoc dicit, quia nonnullos praetermisit, unum Praetorem, Clodii fratrem, et duos Tribunos. Conf. in Pis. §. 35. et Manutium ad Sext. c. 59. Neque vero supra non erat *sui temporis*, quum tempus et locus vix ferrent, nedum poscerent, tot verba fundere de Consulibus latronibus et mercatoribus, eosque omnibus maledictis proscindere. Nunc, nescio quomodo, *lenior mactata hostia* (ut est in Erasmi proverbio) vindictae cogitationem prorsus deponit: *Etiam si ulcisci posset, tamen oblivisci mallet*. Animus tamen in his melior apparet quam Latina oratio. Ista enim imperfectorum consequutio hoc significat, iniurias fortasse eum oblivisci non malle, si ulciscendi facultatem haberet; unde efficitur ridiculum illud, quod vulgo per iocum dicunt: *Primum quidem non possum, tum et voluntas cessat*. At nonne ita saepe scribit optimus quisque: *Etiam si possem, non facerem?* Quidni scribant, ubicumque vis sententiae et ratio fert? hic autem, ubi non invitus ad lenitatem rediit, sententiam ista ratione ineptam fieri, facile quisque sentit. Multo aliter Cicero Catil. II, 8. „Quos ego, si ullo modo fieri possit, non tam ulcisci studeo, quam sanare et ipsos placare rei publicae.” Mox bonam phrasin habemus, *amicitias igne perspectas*, attamen non omnino bonam; *spectatas* dicere debuerat; ne poeta quidem scripsisset: *Perspicitur aurum igni*, is qui scripsit: *Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aurum*. Ac ne quis dicat, abiiciendam esse hanc sententiam, a Gru-

iurias meminisse; quas ego etiam si ulcisci possem, tamen oblivisci mallet. Alio transferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis referam gratiam; amicitias igne perspectas tuear, cum apertis hostibus bellum geram; timidis amicis ignoscam; proditoribus meis non indicem dolorem profectionis

tero interpositam; praebent eam optimi codd. et commendat praeclara figura chiasmi, qua *timidi amici* redditi sunt *amicitiis igne perspectis*. Deinde *aperti hostes* sine dubio sunt Clodiani, quos probe se vexaturum minatur: nam verum bellum *hostibus populi Rom. indicare* Senatus populiue iniussu, parum verecundi Senatoris foret, praesertim postliminio redeuntis. Quamquam, quum modo ostenderit, gratiae et clementiae se totam vitam dicasse, mirum est, cur mutata mente subito minetur, se sive armis sive alia vi adversarios ulturum esse: ut haec utramcumque in partem tracta, non grammatico quidem sensu careant, sed alio quodam, qui etiam molestius desideretur. Sed quid extremo faciet miser, ut ex his oratoriae concinnitatis angustis ad sanae rationis veritatem emergat? Duplex affertur scriptura, tum nostra illa, tum haec ex pluribus Mss. a Manutio recepta, in qua Gruterus et Graevius bellas sententias mirabantur: *proditores meos non indicem, dolorem profectionis meae redditus dignitate consoler*. At, quum *proditores* sint imprimis Piso et Gabinius, satis superque eos *indicavit*; nisi indicium ad magistratum intelligatur. Haud melior tamen nostra lectio est, quam ita defendit Ernestius: „Proditores indicarat; et quia in toto loco de personis loquitur, et quidem ex utroque genere, etiam hic de personis esse debet oratio, et e duplici genere, proditoribus et defensoribus.” Sed quod ita dicitur de consolandis defensoribus, de non indicando dolore exilii, quum is dolor his ipsis verbis indicetur, nugatorium merito vocabat Graevius, cui accedunt Lallemandus et Garatonijs. Conf. Sext. c. 22. Itaque, nisi ex nonnullis Mss. cum Hotomano, quamvis ab omnibus deserto, corrigatur *proditores meos non vindicem*, verborum difficultas sic tolli nequit, ut primo non medium, medio non discrepet inum.

meae; defensores reditus dignitate consoler. ^{24.}
Quodsi mihi nullum aliud esset officium in
omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos
et principes atque auctores salutis meae satis
gratus iudicarer: tamen exiguum reliquae vi-
tae tempus non modo ad referendam, verum
etiam ad commemorandam gratiam mihi re-
lictum putarem.

Quando enim ego huic homini ac liberis
eius, quando omnes mei gratiam referent?
quae memoria, quae vis ingenii, quae ma-
gnitudo observantiae tot tantisque beneficiis
respondere poterit? Qui mihi primus afflicto
et iacenti consularem fidem dextramque por-
rexit; qui me a morte ad vitam, a despera-
tione ad spem, ab exitio ad salutem revoca-
vit; qui tanto amore in me, studio in rem-
publicam, fuit, ut excogitaret, quemadmo-
dum calamitatem meam non modo levaret,
sed etiam honestaret. Quid enim magnifi-
centius, quid praeclarius mihi accidere potuit,

24. *Quando ego huic homini*) Lentulum desi-
gnari ex iis patet, quae sequuntur, ait Manutius. Non
dubitamus. At Latini etsi non adeo abiecte sentiunt
de homine, ut id nomen simpliciter cum contemptu
ponant, tamen, ubi aliquis ornandus est, non sine
adiECTIONE quadam *hominem*, sed potius *virum* di-
cunt. Adde, quod in familiari sermone *hic homo* is
ipse est, qui loquitur, uti graecum ὁδε ἀνὴρ. *Hunc*
hominem velles si tradere. Praeterea hic homo
ineptit, quod primo loco dicit, *memoria* opus esse
ad gratiam referendam: Declamatori ea magis opus
est, ut aiunt, ad *mentiendum*. Mitto *vim ingenii*,
qua ne ipsa quidem admodum egemus in *respondendo*
beneficiis, quod factis fit, non orando.

quam quod illo petente vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam salvam vellent, ad me unum, hominem fractum et prope dissipatum, restituendum et defendendum venirent? ut, qua voce ter omnino
post

Illo petente) Sic referente, ut preces adhiberet, interpretatur Ernestius. Ex uno cod. Graevius correxit *referente*, legitimam vocem, immemor loci pro Domo §. 87. Quid curat iste legitima, quando de variandae orationis gratia laborat? Quin et *dissipatum* h. l. dicit *hominem*, qui usitate dicitur *afflictus, perditus, iacens*. Istud vero non multo melius erat quam *disiectus* s. *dispersus*; at erat gravius et eiusdem translationis, quam habet *fractus* ex noto uso.

Qua voce ter omnino etc.) Hoc est insigne specimen futilitatis, quod etiam futilius fecerunt librarii, scribentes *qua voce te*, seu *a te*, *Romule*, post *R. cond.* Id deinde sic correctum, *qua voce antea semel*, probabat Manutius, minus recte referens ad historiam Valerii Poplicolae ap. Liv. III, 17., ut ita impensius augeretur honor novi S. C., si quid eiusmodi antea semel modo auditum esset. Iam quod posthac vulgo editum est, *ter omnino*, coniectura est Faërne et Brissonii, confirmata septem vel octo codicibus. Verum quicquid horum praetuleris, aut perperam dicere existimandus erit Orator, aut nugari indocte, velut historiae Romanae oblitus in exilio. Nam nuper admodum Consul a. U. 687. C. Calpurnius Piso miserat *extremi ac difficillimi temporis vocem illam: qui rempublicam salvam esse vellent*, testante his verbis Cicerone in fragm. Orat. pro C. Cornelio ap. Asconium: olim autem id a C. Mario Cos. factum esse, ipse quoque scripserat pro Rabir. c. 7. Atque hi, quantum scimus, duo soli fuerunt Consules, qui illa voce sunt usi; contra qui alii idem fecisse referuntur, ii non modo non Consules fuerunt, sed ne magistratus quidem, Sex. Tempanius et Scipio Nasica. Liv. IV, 38. Pat. II, 3. etc. Adeo quater facta est ea res, non ter, non semel; et nonnisi bis a Consule: nam L. Opimius nulla historica fide refertur in hoc numero: ut aut memoria fefellerit Ciceronem nostrum, quod cognomini quoque accidisse docuerunt viri docti, aut is uno exemplo Consulis ad arma vocantis ditior fuisse videatur. Quod

post Romam conditam Consul usus esset pro universa republica apud eos solum, qui eius vocem exaudire possent, eadem voce Senatus omnibus agris atque oppidis cives totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret. Quid ego gloriosius meis posteris 10. potui relinquere, quam hoc Senatum iudicasse, 25. qui civis me non defendisset, eum rempublicam salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia Consulis dignitas valuit, ut omne is flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque Consul, quum illa incredibilis multitudo Romam

posterius, suaserim, statuam, qui hunc locum defendere volent. Displicet enim ratio Brissonii (de Form. II. p. 198. ed. Conradi) qui fidem historiae non acerbe a gloriantem exigendam esse putat. Alii iam fortasse melius nosse sibi videbuntur hunc Oratorem. Prae oculis habuit in Pis. c. 15. et pro Sext. c. 60. „In una mea causa *post Romam conditam* factum est, ut litteris consularibus ex S. C. cuncta ex Italia omnes, qui rempubl. salvam vellent, convocarentur.” Quid? si hunc locum sibi sumpsit superandum, non augendo, sed triplicando antitheto, quo certius in scholastico auditorio mereret *tergeminum sophos*.

25. *Omne is flagitium*) Ita plerique omnes Mss. Vulgo legitur *dedecus et flagitium*, inde a Grutero, ex duobus libris, quos ego in his vocibus correctionem passos esse suspicor.

Idemque Consul — convocavit) Pergit narrare de honorificis SS. CC., quorum unum in Capitolio factum esse, supra memoratum e Sext. §. 129. Cum illo coniungit, quod alibi legerat, multitudinem hominum Romam venisse. Sed quare illo die? an propter concionem, *postero die* habendam? ut dicitur cap. extr. Et quid hoc est: *quum multitudo venisset, vos convocavit?* Igitur tum maxime? Denique cur dicit *frequentissimos convocavit*, ac non potius *frequentes*? Putaram, ad *frequentem* Senatum proposito edicto omnes vocari moris fuisse. Nam trita loquutio

et paene Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. Quo tempore, quantam vim naturae bonitas haberet aut vera nobilitas, intelligere potuistis. Nam Q. Metellus, et inimicus et frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia privata odia deposuit: quem P. Servilius, vir quum clarissimus, tum vero optimus mihiq̃ue amicissimus, et auctoritatis et orationis suae divina quadam gravitate ad sui generis communisque sanguinis facta virtutesque revocavit, ut haberet in consilio et fratrem ab inferis, so-

est Senatus frequens, et saepe apud Ciceronem legimus, *frequentem Senatum convenisse, degresso aliquid*; et de Orat. III. princ. „Senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit.” Philipp. III, 8. „Edixit ut Senatus adesset frequens —” Liv. XXVIII, 9. „Edicto ut triduo post frequens Senatus ad aedem Bellonae adesset.” Atque haec et talia, puto, multis satisficient.

Haberet in consilio) Non erat quod dubitaret Lambinus de bonitate formulae *habere in consilio*, tentaretque *adhiberet in consilium*. Praeter Livium XXXVI, 8. f. XL, 8. pr. et alios probos auctores ipse sic loquitur Cic. pro Cluent. c. 58. loco, quem ob admirabilem sententiam hic totum apponam: „Quum haec sunt videnda, tum vero illud est hominis magni atque sapientis, quum illam iudicandi causa tabellam sumpserit, non se putare esse solum, neque sibi, quodcumque concupierit, licere, sed *habere in consilio* legem, religionem, aequitatem, fidem; libidinem autem, odium, invidiam, metum, cupiditatesque omnes amovere, maximique aestimare conscientiam mentis suae, quam ab diis immortalibus accepimus, quae a nobis divelli non potest: quae si optimorum consiliorum atque factorum testis in omni vita nobis erit, sine ullo metu et summa cum honestate vivemus.” MARKL. Iam propius intueamur universum locum, comparemusque illum, unde effictus est, pro Sext. c. 62., ut, quid sit oratoria, quid declamatoria eloquentia, novo exemplo discatur. „Q. Metellus, (inquit) excitatus summa quum auctoritate P. Servilii,

cium rerum mearum, et omnes Metellos, praestantissimos cives, paene ex Acheronte

tum quadam gravitate dicendi, quum ille omnes prope ab inferis evocasset Metellos, et ad illius generis, quod sibi cum eo commune esset, dignitatem propinqui sui mentem a Clodianis latrociniis reflexisset; quumque eum ad domestici exempli memoriam et ad Numidici illius Metelli casum, vel gloriosum vel gravem, convertisset, collacrimavit vir egregius ac vere Metellus, totumque se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit; nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo eiusdem sanguinis potuit sustinere." Gravissime dicta sunt haec, Servilii aequae gratia ac Metelli, sed ad iudices, absente laud dubie utroque viro: ea vero Sophistes hic recantanda sumpsit coram illo Consule, qui iam propter clementiam animique magnitudinem vel imprimis extollendus erat. Recantat autem novo ornatu sic, ut paene omnem beneficii gratiam assignet Servilio, qui nisi monuisset et excitasset Metellum etc. magnopere erat verendum, ne is inimicitias cum Cicerone privatas non remitteret reipublicae. Nemo vituperaret Scriptorem, si cum hoc Servilio illius rei laudem communicasset loquens in Senatu; sed id alia prudentia, alia arte fieri debebat. Nunc res narratur putide, plura languent, illud adeo tumet, *ex Acheronte excitatos*: nam non satis erat *ab inferis*; movendus erat *Acheron*. Non enim audiendus est Lambinus, *vir quum clarissimus, tum vero optimus*, qui quum aliquid supervacaneum h. l. sensisset, foris profecta putabat verba *ab inferis*, quae utique huc foris illata sunt, sed ex germano Cicerone. Quid multa? Nullum fere vocabulum periodi satis aptum est rebus, ac praestitisset profecto, alterum totum locum ad verbum transcribi, quamvis ne ille quidem, ut dixi, huic loco et tempori convenisset. Horum omnium nihil suboluisse videtur Ernestio, mox aliud absurdum addenti, vel potius ex Gruteri corruptione revocanti, *dimittitur*, tamquam elegantius quam vulgatum *fuit* aut Graevianum *exstitit*. „*Dimissus* est a Servilio defensor Ciceronis, sicut magistri doctos *dimittunt* ex schola sua discipulos." Hoc tam stultum et inficetum ut a Cicerone dici credamus praesente atque audiente Consule, a quo ipso, ut Romae loquebantur, *dimitti* Senatus solebat! Neque illud nobis insulsum negligendum est *Numidici de patria discessus molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem visus*,

excitados; in quibus Numidicum illum, cuius quondam de patria discessus molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem visus est. Itaque exstitit non modo salutis defensor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus, verum etiam adscriptor dignitatis meae. Quo quidem die quum CCCCXVII Senatores esse-

quae tamen optimorum librorum lectio doctis non improbatur: quasi *molestus* gravius quiddam esset quam *luctuosus*, id quod contra esse ne pueri quidem nesciunt. Et feruntur aliae scripturae duae, paullo meliori sententia: *honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est*, et, *bonis omnibus tamen luct.* Mox *suum* scribatur an *unum*, equidem nihil interduim. Omnino ultima haec parum perspicue scripta sunt; ac si cui libeat hunc magistrum prorsus stipitem facere, liceat etiam *unum beneficium* referre ad orationem Servilii.

26. Quo die quum CCCCXVII) Non desinit garrere de priore tempore, et magna cum cura, (audi, quaeso, *quo tempore — quo quidem die — atque illo die — postero die — denique illo die — quo die —*) de his, quae acta in Senatu essent ante reditum. Quae tota narratio mihi similiter composita videtur, ut si quis ab Orco redux superstitibus nobis denarret, quos interea de se sermones habuerimus. Unum verbum oblitus est Orcinus noster excusandi sui causa adicere, v. c. ex Pison. §. 36. *Quid me attinet dicere, quae ex vobis audiui?* vel e Sext. §. 72. *Vos haec melius scire potestis; equidem audita dico.* De numero Senatorum forsitan notandum est, eum duobus tantum minorem esse illo, qui in *frequenti Senatu* ponitur ad Att. I, 14. s. fin., etsi in quodam cod. legitur *quum CCCCXC essetis*, in pluribus autem, *quum CCCCX Senatores magistratusque omnes adessent*. Primus, ni fallor, Gruterus edidit *ex Senatu*: nam convenisse in Senatum ait non modo Senatores, sed et eos, quibus sententiae dicendae ius esset. Quo modo brevissime docemur, qui fuerint ii, *quibus in Senatu sententiam dicere licere* nota formula significabat; scilicet *magistratus*. Conf. Festus voc. *Senatores*. Tribunos pl. quidem *ex Senatu* fuisse tum post a. U. 684. restituta tribunitia potestate,

tis, magistratusque omnes adessent, dissensit unus is, qui sua lege coniuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die, quo, rempublicam meis consiliis conservatam, gravissimis verbis et plurimis iudicassetis, idem Consul curavit, ut eadem a principibus civitatis in concione postero die dicerentur: quum quidem ipse egit ornatissime causam meam, perfecitque, adstante atque audiente Italia tota, ut nemo cuiusquam conducti aut perditī vocem acerbam atque inimicam bonis posset audire. Ad haec non modo adiumenta **II.** salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meae, ^{27.} reliqua vos iidem addidistis. Decrevistis, ne quis ulla ratione rem impediret; qui id im-

nemo harum rerum peritus dubitabit. Itaque aliquis iusto suspicacior hic quoque opinetur, Auctorem magistratus a Senatoribus diversos habuisse, cui opinioni tamen obiici possit locus Epp. ad Fam. I, 8. f. ubi item iunguntur *magistratus* et *Senatores*. Quare iste nihil hic aliud quaesivisse videtur, quam ut *omnes* proponeret *uni qui lege sua* etc. ubi in memoriam revocatur lepida illa lex §. 4. Paulo post recte haesit Garatonius in *illo die quo*, siquidem inepta constructio est, *Consul curavit die, quo — iudicaratis, ut eadem postero die dicerentur*: correxit igitur *illo die quum*; ut sit *quum illo die*. Haerere idem potuisset in verbo *iudicassetis*; etiam mox, quum dicitur *idem Consul*. Uter? nimirum Lentulus. Vide in Pis. c. 15. pro Sext. c. 50. At structura nequaquam prohibet, quin lectores de Metello cogitent. Ceterum his et aliis nugis omnibus et animadversionibus liberarunt Oratorem codices nonnulli, magnum versuum numerum omittentes, oculis librariorum a priore *illo die* aberrantibus ad haec, *quem P. Lentulus mihi fratrique meo*.

27. *Ad haec — addidistis*) Incongrua constructio: *Addidistis reliqua ad haec adiumenta et ornamenta*. Statim afferuntur ista *Reliqua*.

Qui id impedisset) Ernestius monet, magis ne-

pedisset, graviter molesteque laturos; illum contra rempublicam salutemque bonorum concordiamque civium facturum; et ut ad vos de eo statim referretur; meque etiam, si diutius calumniarentur, redire iussistis. Quid? ut agerentur gratiae, qui e municipiis venissent. Quid? ut ad illam diem, res quum redissent,

cesse esse corrigi, *si quis impedisset*, vel potius *impediret*, quam cum Graevio deinde *vos graviter* etc. *Rem moleste ferri* Latine, non *hominem*. Verissime: sed et *vos* necessarium est, et rectum *impedisset*. Vide in Pis. c. c. Iam cum hac narratione compares locum e Sext. c. 61. „Si quis aliter fecisset, eum plane eversorem reipubl. fore, idque Senatum gravissime laturum, et ut statim de eius facto referretur. Qua gravitate sua quum frequens Senatus nonnullorum scelus audaciamque tardasset; tamen illud addidit, si diebus quinque, quibus agi de me potuisset, non esset actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperata.” Quo ex loco putidus magister excerpit et discerpit pleraque, singulari temperamento, ut, ubi Cicero loquitur vehementius, ipse lenius agat; alibi rursum vehementius, ubi lenius ille; quasi modeste de via decedere voluerit maiori. Ita ornatius extulit legitimum illud *contra rempubl. facturum*, sicut ubique Cicero et alii scribunt: nec tamen displicet additum *salutemque bonorum*; at male friget *concordiamque civium*. Item ieiunum est in extremo, *meque etiam redire iussistis*, ubi dicere voluit, *ut redirem decrevistis* vel simili modo.

Quid? — quid? — quid etc.) In principio post *gratiae* addendum Ernestius censebat *iis*, quemadmodum iam Manutius locum citavit; recte: nam talis ellipsis dativi minime Ciceroniana est. Contra bene mox habet vulgata scriptura, *res quum redissent*, ubi Ernestius volebat *redisset*. Nam pluralis usitatus est in recepta formula *res redeunt*, quae non solum iudiciales sed omnes forenses res, et quidem eam diem designat, qua *prolatio rerum* sive *res prolatae* desinunt. Pro Sext. c. 62. „Decrevit eodem tempore Senatus, ut *iis*, qui ex tota Italia salutis meae causa conveniant, agerentur gratiae, atque ut iidem, ad res redeuntes ut venirent, rogarentur.” Nihil magis appositum

rogarentur, ut pari studio convenirent. Quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi fratrique meo liberisque nostris natalem constituit, non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quae maxime maiores comitia iusta dici haberique voluerunt, arcessivit in patriam; ut eaedem centuriae, quae me Consulem fecerant, consulatum meum comprobarent. Quo die quis civis fuit, qui 28. fas esse putaret, quacumque aut aetate aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? Quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiae totius ordinumque omnium; quando illa dignitate

loco Plautino per Lambinum allato Capt. I, 1, 17. „*Prolatis rebus* parasiti venatici sumus: quando *res redierunt*, Molossici odiosique et multum incommodistici.” Conf. Epp. ad Att. VII, 12. XIV, 5. Neque illi lectioni quicquam obstat in verbis *ad illam diem*, quae explicationem quandam faciunt sequentium, q. d. *ad proximam diem comitialem*. Denique quid faciemus *illo die*, si spectemus aptam seriem membrorum? Priora, *ut agerentur, ut rogarentur*, pendebant etiam a verbo *decrevistis*: iam ablativus non habet quo referatur, nisi ad sequentem illum, *quo die*; quae relatio ab omni usu et ratione abhorret. Igitur alius Interpretum putabat excidisse aliquid, alius ex quibusdam codd. emendavit *ille dies*, quae sane lenior medela est. Non raro enim *Quid* iungitur nominativis, interdum et accusativis, etsi talia loca omnia ex diverso sunt genere. Unus hic est, in qua utramque structuram videre licet, Dispp. Tusc. I, 15. „Loquor de principibus: *quid poetae?* nonne post mortem nobilitari volunt? — Sed *quid poetas?* opifices post mortem nobilitari volunt.” Interdum opinabar, Declamatorem scripsisse *Qui denique ille dies*, ob similem locum pro Domo §. 75. et sic Lallemandum quoque video conicere.

rogatores, diribitores, custodesque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque divino non reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi cives, sed equis insignibus et curru aurato reportati.

28. *Rogatores, diribitores, custodes*) In Pis. §. 36. „Nullis comitiis umquam neque multitudinem hominum tantam, neque splendidiorum fuisse — vos rogatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabularum” Conferendus est totus locus.

Equis insignibus et aurato curru) Sobrio lectori, et qui familiaritatem contraxit cum ingenio Ciceronis, sublimitas haec iacere et vehementer frigere videbitur, ac Consularis *curru aurato invehens* haud absimilis *equitanti in arundine longa*: imagine tamen illa Auctorem summe delectatum esse crediderim. At optandum erat ut explicasset, quos equos *insignes* diceret, quoniam nusquam reperimus peculiare quoddam genus equorum, aut singulari tempore adhibitorum, in quos illud epitheton conveniat. MARKL. Triumpho, ut solet, comparat reditum suum. Frigide ridiculum hoc ait debere videri. Sed nonne indubius Cicero de provv. cons. c. 14. „Si in Capitolium invehit victor cum illa insigni laurea gestiret”? Nonne Liv. X, 7. in oratione Decii ponit *viros, toga praetexta, tunica palmata et toga picta, et corona triumphali laurea*que honoratos — item, *qui Iovis O. M. ornatu decoratus, curru aurato per urbem vectus in Capitolium adscenderit*? Quae quum ita sint, si existat ab inferis scriptor huius Orationis, mea quidem sententia ipse Tullius, ita fere agat cum reprehensore suo, ut cum Pisone disputavit c. 25., quem sic inducit loquentem: „Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis et tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? Inania sunt ista, mihi crede, *delectamenta paene puerorum*, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle: quibus ex rebus nihil est, quod solidum tenere, nihil, quod referre ad voluptatem corporis possis.” Quam invidiam Pisoni facit, eam faceret, alia licet ratione, Marklando. Triumphus Romae summum rerum humanarum fastigium, cuius omnes particulas auribus et animis hominum ingerere, germani oratoris est. GESN.

Possum ego satis in Cn. Pompeium um- 29.
quam gratus videri? qui non solum apud vos,

Recte haberent haec omnia, si re vera triumphasset. Nunc id ipsum primum *φορτικόν* est, quod triumpho comparat reditum suum; id quod Cicero facit *nullo loco*, non in epistola ad Lentulum suum, non in Orat. in Pisonem, ubi temporis causa satis gloriose describit reditum suum, comparans eum cum Pisonis inimici: nusquam ne ibi quidem verbum eiusmodi. Sed non modo verbum et res, sed etiam modus, quo interpolatus est hic purpureus pannus, multum ridiculi habet, praesertim in tam brevi comprehensione verborum, quae vel per se nimis exilis erat. Accedunt *equi insignes*, quos fortasse Gesnerus et alii acceperunt pro *nobilibus*, vel ut Virgilii *equum phaleris insignem*. Ne quid tamen celemus, quod est a docto Interprete allatum, notat Ernestius, elegantem hanc esse periphrasin triumphi, qua usus sit Orator numerorum causa, forsitan simul ut invidiam verbi vitaret. An igitur minus invidiosa proprio vocabulo putanda est descriptio? qua omnes particulae summi fastigii humani auribus hominum ingeruntur, ut ille aiebat.

29. *Possum ego — elaborarit*) Abrupte transitur ad Pompeium. Sed suffecerit verbo indicare elegantias, quae deinceps sequuntur. Hic novam ex codd. adiecerunt Graevius et Lallemandus, *apud universum populum populi Rom. salutem et cons.*, quod qui non videat praeferendum esse, eum ad caecos relegant illi. Nobis iam paululum hebetata est acies oculorum tot festivitatis intuendis. Nimis tenue tamen videtur nobis verbum *dixerit*, et paullo post *obsecravit*, quibus aliquid addidissent fortasse, qui nostra aetate Latine scribere posse sibi videntur. Recte autem mox repositum a Graevio *referrent* pro simplici *ferrent*, quod temere edidisse Gruterum docuit Garatonijs. Conf. §. 4. Ceterum *promulgare* et *ferre* non sunt synonyma, ut propterea antiquior lectio revocanda fuerit. Iam ad ea, quae de studiis Campanorum dicuntur, conf. in Pis. §. 25. ubi Cicero meminit decreti, Pompeio in illa colonia Duumviro referente facti auctoritate splendidissimorum hominum etc. qua in urbe nullus erat Aelius aut alius ex quisquiliis Clodii. Conf. Sext. §. 74. 94. Denique, si huic Scriptori credimus, Campanorum decreto ista lex Clodii appellata erat *privilegium*. Eo pertinet rara formula, *vim et cru-*

qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum Romanum, salutem populi Romani et conservatam per me et coniunctam esse cum mea, dixerit; qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit, bonos excitarit; qui populum Romanum pro me, tamquam pro fratre aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecrarit; qui ipse, quum propter metum dimicationis et sanguinis domo se teneret, etiam a superioribus Tribunis petierit, ut de salute mea et promulgarent et referrent; qui in colonia nuper constituta, quum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessor, vim et crudelitatem privilegii auctoritate honestissimorum hominum et publicis litteris consignarit, princepsque Italiae totius praesidium ad meam salutem implorandum putarit; qui quum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaborarit.

12. Quibus autem officiis T. Annii beneficia
30. remunerabo, cuius omnis actio, ratio, cogi-

delitatem privilegii publicis litteris consignare, cuius obscuritatem notavit Hotomanus.

30. *Quibus officiis T. Annii*) Est in his, quod admirari possis. Nam quid est, cur iterum loquatur de Annio suo et Sextio, quum satis multa de iis nar-raverit §. 19 et 20? At ne id factum credas penuria rerum dicendarum, quae tanto Oratori, praesertim tali tempore, superfuisse potius quam defuisse consentaneum est. Ratio quaerenda erit vel in arte quadam, cuius causas hodie ignoramus, vel in animi pietate,

tatio, totus denique tribunatus nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meae? Quid de P. Sextio loquar, qui suam erga me benevolentiam et fidem non solum animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit?

Vobis vero, Patres Conscripti, singulis et egi et agam gratias; universis egi initio,

qua quum nobis iam dudum cumulate satisfecerit, sibi ipse parum videatur fecisse. Quantam vero excellentium vocabulorum copiam hic locus affert!

Vobis singulis et egi et agam gratias) Id non est factum in hac Oratione, nec postea fiet; nisi forte librarii, maligna natio, nos aliquot egregiis locis fraudarunt. Nempe queruntur Intpp., in ultima hac parte membranas lacunosas et vitiatas esse. Aestuarunt hic iam olim nonnulli, putaruntque adeo, bis a Cicerone gratias actas esse in Senatu, primum singulis et privatis, deinde Consulibus et magistratibus et Senatui universo, eamque posteriorem actionem nobis superesse. Quam opinionem arripuerunt illi forsitan ex his verbis §. 31. *Hodie nominatim a me magistratibus statui gratias esse agendas.* Quibus verbis nos tantum eo uti posse videbamur, ut ostenderemus, hodie singulis ex Senatu sive privatis gratias non esse actas. Atque ipse addidit *de privatis uni.* Quod quum ita sit, an singulis gratias egit partim familiari sermone, partim per litteras? Id nos magis offendit, quod singulis etiam posthac gratias se acturum minatur. Et virtus habet modum suum; atque importunus est, cuius gratus animus homines quiescere et negotia sua obire non sinit. Similiter tamen Plancus: „Gratias agam, dum vivam” Epp. ad Div. X, 11. Fit autem illud eo molestius, quo *ornatius.* Sed quis umquam praeter hunc studiosum stili cultioris dixit *gratias agere ornate?* Dicitur quidem *sententiam de aliquo dicere ornate*, vel *causam agere ornate* et similia, in quibus vox non eo pertinet ut aliquis *ornetur* i. e. honoretur, sed ad ornatum verborum, quem vitant adeo qui privatim gratias agunt. Pauca loquitur verus affectus. Tac. Anal. I, 52. „Tiberius retulit ad Senatum de rebus gestis a Germanico, multaue de virtute eius memora-

quantum potui: satis ornate agere nullo modo possum. Et quamquam sunt in me praecipua merita multorum, quae sileri nullo modo possunt, tamen huius temporis ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum: nam difficile est, non aliquem; nefas, quemquam praeterire. Ego vos universos, Patres Conscripti, deorum numero colere debeo. Sed, ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque alias alios solemus et venerari et precari; sic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit

vit, magis in speciem *verbis adornata, quam ut penitus sentire crederetur.*"

Timoris mei non est) Hoc quoque prima specie durum est. Antea profecto non timebat Orator opprobria dicere. Cur ergo nunc, in commemorandis beneficiis? Statim ad molliorem concentum redibit sententia: timet vir humanissimus, ne forte quemquam omittat, qui sibi gratias deberi putet. Sic saepe magni scriptores movent expectationem lectoris, quam paullo post explent. Quamquam si iam initio singulis egit gratias, quid timet tantopere?

De me divinitus meritis) Nonne voluit dicere *divine meritis*? Certe debuit. Ita dicuntur *divina merita* Philipp. IV, 2. *Divinitus* longe aliud quiddam sonat quam *divine*, *θεῖως*, *divino quodam modo*; est illud *θεοθεν*, *ex deo*, sive adiuvantibus diis. Hinc in Epp. ad Fam. I, 9. „Quae sunt apud Platonem nostrum scripta *divinitus* i. e. quasi incitante numine." Ad Att. II, 21. „Pompeius loquitur *divinitus*" etc. Atque sic accipi vocem licebit pro Domo c. 1. et de Harusp. resp. c. 9. Conf. Casaub. ad Epp. ad Att. I, 16. p. 109. ed. Graev. Itaque sensum sane vox habebit etiam nostro loco, sed alium eo, quem in animo habuit Auctor. Item in seqq. dubito, an haec Latine dicta sint, *omnis erit aetas mihi ad hoc agendum*, an id alibi legatur, an quid similis structurae. MARKL. Nimium dubitat Criticus, et ultra modum sapit. Dubitabat tamen etiam Heumannus, cum illo non comparandus, de Latinitate istius constructionis, hanc simul

aetas mihi ad eorum erga me merita praedicanda atque recolenda: hodierno autem die 31. nominatim a me magistratibus statui gratias esse agendas, et de privatis uni, qui pro salute mea municipia coloniasque adisset, populum Romanum supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos sequuti mihi dignitatem meam reddidistis.

Vos me florentem semper ornastis; laborantem mutatione vestis et prope luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria Senatores ne in suis quidem periculis

correctione sua allata, *omni erunt aetate mihi eorum* etc. Videlicet non intelligunt, quid sit novare in linguis feliciter.

31. *Et de privatis uni*) Eadem arte, quam supra vidimus, ad Pompeium recurrit oratio, §. 29. dicta repetens strictim et graviter. Id vero conciliare nequeo, quod nunc dicit, Senatum Pompeii sententiam sequutum esse; antea vero dixit, Pompeii auctoritate non admodum opus fuisse apud Senatum: *Vos qui omnes idem sentiebatis.*

Nostra memoria — solebant) Hoc manifesto falsum est et commentitium. Non congeram exempla aliorum Senatorum, qui Ciceronis aetate rei facti vestem mutarunt, tamquam Licinii Macri apud Plut. Vit. Cic. p. 865. A. Lentuli ibid. p. 870. A. Murenae ap. Ciceronem ipsum in Orat. pro eo habita c. 40. P. Sullae item in Or. pro eo c. 31. Ipse profecto a se mutatae vestis oblivisci non potuit, neque ista scribere vigilans et mentis compos, quandoquidem id in proprio periculo fecit anno proximo priore U. C. 696.; quod imprudens consilium, non minima causa calamitatis suae, eum remordebat, quoties in animum venit. Epp. ad Att. III, 15.: „Caeci, caeci, inquam, fuimus in *vestitu mutando*, in populo rogando.” Nunc vates et divini, quibus commodum est, concurrant celeriter, ut hoc nobis monstrum interpretentur. Interim mihi suspicio est, Rhetorem et temporum et personae suae oblitum in memoriam incidisse rei quinto post anno (U. C. 702.) factae, quando Milo Senator in iudicio

mutare vestem solebant: in meo periculo Senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modo suo praesidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt.

32. Quibus ego rebus obiectis, quum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu,

de caede Clodii nullam supplicis speciem sumere, non vestem mutare, non capillos submittere voluit, uti traditum est a Plut. in Cic. p. 878. E. significatum a Cic. Or. pro Mil. c. 34. MARKL. Sed illud neque declamator quicumque eo saeculo ignorare poterat; neque vero aliud hic dicitur, quam memoria Ciceronis fuisse Senatores, qui ne suis quidem in periculis vestem mutarent. Putabimusne autem vestem mutatam, quum accusatus esset, a Rutilio, de cuius magnitudine animi disputatur in I. de Orat. c. 53.? Equidem puto, non magis hoc fecisse illum, quam postea Milonem. An vestem mutaverit Rutilius, qui, ut olim Socrates, supplicare iudicibus noluerit? Neque dubium est, notos tum fuisse viros fortes vel contumaces in eo genere plures. GESN. Quid scire aut nescire deceat scholasticum hominem vel doctissimum, alia quaestio est, quam quid nescierit et erraverit re vera. In altera quaestione rationes valent, in altera tabulae et auctoritates; et ipsius quidem Scriptoris testimonium in hac re longe plus valere debet quam vox gravissimi defensoris. Iste autem h. l. non dixit, *fuisse Senatores (nonnullos) qui sordidam vestem sumere nollent, recusarent, non solerent*, sed dixit, *non consuesse illo tempore Senatorium ordinem mutare vestem, non eum morem fuisse Senatorum*. Hoc voluit; nisi Sophistae huius aetate consuetudo loquendi obtinuit nobis plane inaudita. In eadem periodo ter positum tam brevi intervallo vocabulum offensioni fuit Heumanno, tentabatque *qui me non modo*, ut solebat ille temerarius esse.

32. Quibus ego rebus obiectis etc.) Abruptius et impeditius hic incipit loqui velle de consiliis protectionis suae in exilium, qualia et alibi passim leguntur, imprimis pro Sext. c. 15—22, unde latentium quarundam elegantiarum nostri loci prompta explicatio erit. Itaque, quum ibi §. 35. legeris, *equester ordo*

quem Consul non armis, sed vestra auctoritate superaram, multa mecum ipse reputavi. Dixerat in concione Consul, se clivi Capitolini poenas ab equitibus Romanis repetiturum: nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non solum praesidiis et manu, verum etiam demolitione sublati. Alter Consules, ut me et

reus a Coss. citaretur, alii nominatim relegarentur, alii metu ac periculo terrerentur, statim videris, unde haec beata copia manet, alii citabantur, alii relegabantur, alii nominatim compellabantur h. e. increpabantur, castigabantur. ad *aditus Sublatos* confer haec pro Sextio: „*Gradus templi (Castorum) tollebantur; armati homines forum et conciones tenebant*” et in Pis. §. 23. Denique locum de *altero* librarii, credo, turpiter corruerunt; ubi non displicet coniectura Lambini, *quam adscivi*. Nam ex tribus certe verbis apparet, sermonem esse de Clodio, qui nota pactione provinciarum (*praemiorum suorum*) obstrinxerat ambos Consules, ut Ciceronem desererent proderentque. Nec haerendum in pronomine *eos*, cuius repetitio vulgarem sermonem imitans non caret exemplis: cf. Drakenb. ad Liv. XXV, 7: etiam apud Ciceronem, ut pro Murena §. 29. „*Nonnullos* videmus, qui oratores evadere non potuerunt, *eos* ad iuris studium devenire.” Plura tamen restant duriora: primum, quod *hostes reipubl.*, quibus proderent, dicuntur ipsi Clodiani; deinde, quod *alius* est pro *altero*, usu non Ciceroniano; (v. Burmannum ad Phaedr. I, 4, 4.) praeterea, quod non nimis prudenter cum Clodio compositus Caesar videtur: nam is est ille *alius ad portas cum imperio in multos annos*, nimirum in quinquennium. Conf. et perpende pro Sext. c. 17. seq. in Pis. c. 33. et Plut. Vit. Caes. p. 714. D. Etiam Garatonio locus non satisfacit, adeo ut coniceret, excidisse nonnulla post vulg. *proderet*, quae sententiam de Pisone inchoatam absolverent, deinde Clodium cum utroque Cos. transegisse demonstrarent. Neque hinc Heumannus discessit asymbolus: vidit saltem Ciceronem scripturum fuisse *quum diceretur esse scio*; ergo, ut exhibeat Ciceronem, molestam vocem expungit.

republicam non modo desererent, sed etiam hostibus reipublicae proderent, pactionibus eos suorum praemiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse, non dico; tacuisse, quum diceretur
 33. esse inimicus, scio. Duae partes esse in republica quum putarentur, altera me deposcere propter inimicitias, altera timide defendere propter suspicionem caedis, putabatur. Qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod numquam infitiando suspicionem hominum curamque minuerunt.

Quare quum viderem, Senatum ducibus orbatum; me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum; servos simulatione collegiorum nominatim esse

33. *Duae partes esse in republ.*) Omnia haec de duabus partibus, *quae putarentur esse*, in marginem reiecta vellem pro glossemate. Primum, si abierint, non multum desiderabuntur, qua in re magnum audio argumentum esse interpolationis. Tum insunt nonnulla Oratore parum digna, etiam in usu verborum. Neque enim usitatum est dicere, *in hoc auxerunt aliquid pro hoc s. hac re*: nec tamen aliter codd. quod sciam omnes. Postremo nimis imperfecta est sententia et plane specie ea, ut ex Sext. c. 18. seq. tumultuarie excerpta videatur: unde obscuritas quaedam orta est in verbis, *qui non infitiando suspicionem hominum curamque minuerunt*, de quibus ita Manutius: „*Infitiando* referri necesse est non ad eos, qui Ciceronem deposcebant, sed ad eos, qui ab iis Ciceronis inimici esse dicebantur.” At et gemmas nobis affert luteum negotium, praeclarum antitheton, in verbis *auxerunt, minuerunt*, atque versum Attii ex Atreo intertextum, ut ad Pison. c. 33. docuit Asconius.

Servos simulatione collegiorum etc.) Loquitur

esse conscriptos; copias omnes Catilinae pae-
ne iisdem ducibus ad spem caedis et incen-
diorum esse revocatas; equites Romanos pro-
scriptionis, municipia vastitatis, omnes caedis
metu esse permotos: potui, potui, Patres
Conscripti, multis auctoribus fortissimis vi-
ris me vi armisque defendere; nec mihi ipse
ille animus idem meus, vobis non incognitus,
defuit. Sed videbam, si vicissem praesentem
adversarium, nimium multos mihi alios esse
vincendos; si victus essem, multis bonis et
pro me et mecum, etiam post me, esse pe-
reundum, tribunitique sanguinis ultores esse

de collegiis (*Clubs* appellant Angli) per Clodium ex
omni faece urbis ac servitio concitatis, uti est in Pis.
§. 9. pro Sext. §. 55. Ibidem §. 34. dicitur *servorum
delectus habitus nomine collegiorum*: hinc illud
simulatione, ut de Leg. agrar. II, 6. *legis agrariae
simulatione atque nomine*. Sed paullo post Ora-
tor proprio ingenio fruitur, imprimis in verbis gravissi-
mis: *nec mihi ipse ille animus idem meus,
vobis non incognitus, defuit*. Scilicet ducem fortissi-
mum norat Senatus et sperabat fore Ciceronem, si
rempubl. armis defensurus esset; etiam antequam eum
Cilicia sua viderat victorem.

Tribunitii sanguinis ultores) Pro Sext. §. 43.
„Quid erat dubium, quin ille sanguis tribunitius, nullo
praesertim publico consilio profusus, Consules ultores
et defensores esset habiturus.” Conf. pro Planc. §. 88.
In reliquis color est maior Ciceroniana arte, *meae
mortis poenas iudicio et posteritati reservari*. Nam
poetica atque adeo vix poetis concessa figura est, *iudi-
cio et posteritati* pro vulgari *iudicio posteritatis*;
siquidem ne poetis quidem ambigue loqui licet. Mox
Ernestio videbatur melius cohaerere oratio, si antea
esset *sed quia videbam aut quum viderem — reser-
vari, nolui*, quemadmodum superius erat, *Quare
quum viderem — potui*: qua de constructione vide
Manutium ad Sext. c. 19. Quoniam autem Critici do-
cent, ex geminatis vocibus saepe unam a librariis

praesentes, meae mortis poenas iudicio et
 14. posteritati reservari. Nolui, quum Consul
 34. communem salutem sine ferro defendissem,
 meam privatus armis defendere; bonosque
 viros lugere malui meas fortunas, quam suis
 desperare: ac, si solus essem interfectus, mihi
 turpe; si cum multis, reipublicae funestum
 fore videbatur. Quodsi mihi aeternam esse
 aerumnam propositam arbitrarer, morte me
 ipse potius quam sempiterno dolore multas-
 sem. Sed quum viderem, me non diutius,
 quam ipsam rempublicam, ex hac urbe afu-
 turum; neque ego illa exterminata mihi re-
 manendum amplius putavi; et illa, simul at-

omitti solitam, ex hac pyxide aliquis medicinam de-
 promat etiam efficaciorum, *Nolui, nolui*. Similiter modo,
Potui, potui.

34. *Quodsi mihi — multassem*) Si sempiternam
 sibi calamitatem metuisset, mortem voluntariam oppe-
 tere non dubitasset; ex disciplina Stoica et loco Sext.
 c. 21. Sed praevidit, se non diutius quam ipsam *rem-
 publ. ex hac urbe afuturum*. Dein notabile est *ex-
 terminata respubl.*, in aliis quoque locis harum Oratt.
 In extremo dissentiunt Intpp., utrum Auctori placuerit
revocavit an *reportavit*. Prius e duobus libris edidit
 Graevius, sequente Lallemando; hoc ceteri probant
 propter additum *secum*. Nec sane displicet *republ.*
Ciceronem reportans, praesertim si currum auratum
 recogites. Quid vero, si in repetito verbo *revocandi*
 lateat elegantia quaedam? quo eodem nos aliud voca-
 bulum ducit *pariter*. Sic saepe interpretem in diversa
 trahunt exquisitiores sensus magnorum scriptorum.

Remanendum amplius) Vox posterior abest a
 Pariss. et quinque Oxonn. et editt. ante Gruterum.
 Talia posthac eiiciam interdum ne indicio quidem fa-
 cto, si quid non modo supervacaneum erit, verum
 etiam absurdum: ut §. 37, ubi inde a Grutero editur
tamen numquam nec magnit. Aliena peccata non
 sunt ei imputanda, qui tantopere urgetur et premitur.

que revocata est, me secum pariter reportavit.

Mecum leges, mecum quaestiones, mecum iura magistratum, mecum Senatus auctori-

Mecum leges — frugum ubertas) Significatur hic, eas res, quae *afuissent* Cicerone *absente*, nunc *reducto* eo pariter *restitutas* esse; idque dilucidius affirmatur in altera Orat. post Red. c. 8. „Diis immortalibus *frugum ubertate, copia, vilitate*, redditum meum comprobantibus.” O casum infelicem, quo contigit, ut ipso Cicerone teste cognorimus, Nonis Sept., quo die Senatui gratias egit, et pridie eius diei, frumentum omneque genus annonae in Urbe artissimum et carissimum fuisse. Ita scribit ipse ad Att. IV, 1. relatis rebus illorum dierum: *Eo biduo quum esset annonae summa caritas* etc. Iam quid responderi potest? *Dic aliquem, sodes, dic, Quintiliane, colorem.* Neque adeo magis verum est, *frugum ubertatem et vilitatem* restitutam esse a. d. 8 Idus Sept., qui est dies novissimus, quo Oratio ad Quirites habita poni queat. Etenim proxima causa convalescentis postea annonae fuit ea lex, qua Pompeio infinita potestas rei frumentariae data erat in quinquennium; cuius legis ipsum Ciceronem auctorem paullo post redditum suum fuisse, etiam Dio Cass. tradidit XXXIX, 9. Sed eam legem aliquot dies post d. 8. Idus Sept. perlatam esse, et tanti natura negotii arguit, et ipse docet in eadem ad Atticum epistola, cui addendi sunt plures loci Or. pro Domo c. 3—7., si modo huic Orationi aliqua fides tribui potest. Conf. Middletoni Vit. Cic. T. II. p. 5. seqq. ubi vere narrat, Pompeiani nominis auctoritate continuo levatam esse annonam, eiusque viri diligentia atque procuracione omnibus locis vilitatem revocatam. Hic plane deprehensum hunc Auctorem habemus, tamquam manifestarium impostorem; nec difficile est, huius vel fictionis vel erroris fontem indagare. Nempe meminerat Rhetor, lente in museo scribens, sub Ciceronis redditum Romae memorabilem inopiam frumenti et omnis annonae fuisse, deinde vero eam sublevatam quadam lege ab ipso Cicerone proposita. Aptissimum id Declamationi ornamentum videbatur, ac fuisset utique, si Oratorem suum in tempore gloriantem induxisset, i. e. sublata annonae difficultate. Iam id fecit *intempestive*,

tas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum et hominum sancti-

pluribus diebus ante quam Pompeio illa cura committeretur. Quo tempore (Nonis Sept. vel d. 8. Idus) si verus Cicero concionans apud Quirites dixisset, *frugum ubertatem et vilitatem secum revertisse*, minime dubium est, quin illi eum non plausu sed infau-
stis ominibus vel lapidatione excepturi fuissent, idque meritissimo, utpote hominem impudenter coram populo mentientem. Potiori iure in Or. pro Domo c. 7. §. 17. dictum est: „Quemadmodum discessu meo *frugum inopia, fames* — fuisset; sic reditu meo *ubertas agrorum, frugum copia* — mecum simul reducta videantur.” Quo die enim ad Pontifices dixit, (pridie Kal. Oct.) fortasse iam aliquid effectum erat ad difficultatem levandam. MARKL. Nullus, puto, in his Orationibus locus est, qui magis movere aliquem in sententiam nobis contrariam possit. Sed bona verba! Neque Quinctiliano opus est, ne colore quidem; tantum diligenti scriptorum, de quibus iudicare velis, consideratione. Si de vilitate loquatur per Pompeii vel administrationem vel nomen procurata, ilicet! exsequias eamus his Orationibus post Reditum. Sed succurrit tempestive locus Or. pro Domo c. 6. qui rem omnem expedit. „Quum de mea dignitate (*restituenda, paullo ante reditum, quod series rei gestae declarat*) in templo Iovis O. M. frequentissimus Senatus — decrevisset, *subito, illo ipso die*, carissimam annonam nec opinata vilitas consequuta est. Erant, qui deos immortales, id quod ego sentio, numine suo reditum meum dicerent comprobasse, nonnulli autem illam rem ad illam (*f. aliam*) rationem coniecturamque revocabant, qui, quod in meo reditu *spes* otii et concordiae sita videbatur, in discessu autem, (*h. e. Ciceroniano more, absentia*) quotidianus seditionis timor, iam paene belli depulso metu, commutatam annonam dicebant: quae quia rursus in meo reditu facta erat durior, (*hoc est illud biduum, de quo ad Atticum scribit*) a me, cuius adventu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur.” Fateor, quum usus aliquis et ipsa aetas me docuerint, non festinare ad reprehendendum damnandumque adeo scriptores antiquos, tum considerando hoc ipso loco me factum esse etiam tardiozem. Poterat fieri, ut ista non ponerentur in Or. pro Domo, poterat perire hic

tates omnes et religiones afuerunt. Quae si semper abessent, magis vestras fortunas luge-

locus, vel tota Oratio: sic difficile futurum erat Quintiliano etiam, colorem reperire. Iam quum non color inventus est, sed vera defensio: non inde quidem hoc conficitur, Orationes post Reditum indubie Ciceronis esse; sed illud apparet, vanum esse argumentum, in quo maxime exultat accusator, qui status controversiam illis Orationibus movit. GESN. Facile erit cuivis, haec bona verba, hanc veram defensionem excutere. Quam cupidum male vel potius caecum dicamus Marklandum, qui quum ipse indicaret illum salutiferae Orationis locum, quae eius loci vis ad omnem suspicionem tollendam esset, perspicere non potuerit! O curas hominum! Sed postulat humanitas, ut, quoad licet, non modo Ciceroni nostro, sed et Critico, viro candidissimo, patrocinemur, et aliquid afferamus saltem earum rerum, quas ille in comparandis duabus Oratt. spectasse videri possit. Etenim duplicem inde discimus commutationem annonae eodem anno factam; primam sub Nonas Aug., quum decretum esset de Cicerone revocando; alteram mense sequente, quum is iam in Urbem revertisset. Neque sane incredibile est, Romae tum ita crebras commutationes rei annonariae brevi intervallo temporis factas esse. Igitur credamus, quod iubemur, *illo ipso die*, quum de viro reducendo lex esset perlata, vel etiam antea, quum id Senatus decreisset, *subito* carissimae annonae nec opinatam vilitatem successisse. At aliquot diebus post, atque sub ipsum reditum Ciceronis, *rursus durior facta est annona: ante oculos propositum erat periculum, non iam caritas timebatur, sed plane inopia ac fames; adeoque ab ipso annona flagitabatur*: Or. pro Domo §. 11. Nam calamitatis causam in ipso Cicerone esse Clodiani clamabant, ut narratur ad Att. l. 1. His ergo diebus (*eo biduo*, quod primum egit in Urbe) Ciceronem, puto, credidit Marklandus, de priore illa *subita vilitate* loqui nullo modo potuisse. Et quis non videat, miseram ac ridiculam futuram fuisse praesentis inopiae consolationem, si laxiorem annonam, quae *mense priore* fuisset, *nunc* Senatui et populo in memoriam revocasset? quum *spes* meliorum temporum, quam boni quidam viri in eius reditu sitam dictitarent, in ipso adventus tempore ad irritum cecidisset. Quid? quod non verisimile sed plane necessarium est,

rem, quam desiderarem meas: sin aliquando revocarentur, intelligebam, mihi cum illis una esse redeundum.

35. Cuius mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis commodisque depositis, totam suam quaesturam in me sustentando et conservando collocavit. Qui si mihi Quaestor Imperatori fuisset, in

Oratorem, qui nihil molitur inepte, si *priorem* illam vilitatem suae fortunae assignare voluisset, *nunc*, quum fames timeretur, ea de re longe aliter dicturum, et commotam multitudinem simili quadam ratione atque illi boni viri consolaturum fuisse.

35. *Mei sensus — collocavit*) Plancii supra oblitus erat pius Orator; itaque eum (nam *nefas quemquam praeterire*) commemorat ante portam claudendam. Simplex autem commemoratio haec putanda erit, non gratiarum actio, quando §. 31. hodie tantum uni privatorum gratias agendas statuit; Plancius autem hoc anno haud dubie inter privatos fuit. Quamquam mutare sententiam potuit Orator, aut speciem extemporalis eloquentiae quaerere de industria; ut id, quod quis ineptum et stultum putet, in magna laude ponendum sit. At erramus fortasse in his omnibus: fortasse non nisi iis gratias agendas statuit, qui Romae restitutionem suam adiuverant. Vide Orat. pro Planc. c. 41. Hunc Plancium *sensus sui certissimum testem* habuit i. e. cum eo communicavit consilia sua, quum ad eum in Macedoniam venisset. Ibi is exulis causa *provincialia* deposuit *ornamenta* i. e. insignia quaestoria, imprimis praetextam, qua non dubium est uti licuisse provinciali Quaestori, quum et lictoribus uteretur; eoque pertinere videtur verbum *deponere*. Quo pertineant *commoda*, non tam facile dixeris. Sed licebit mercedes cogitare, quibus fruebatur ex quaestura, sicut *commoda* dicuntur de praemiis militaribus. Conf. Verr. III. §. 182.

Qui si mihi — doloris mei) Talia ut scripserit Cicero! Nemini ut *Imperatori* obtigit Quaestor; neque adeo Cicero tum fuerat *Imperator*. Nam quum praetura functus a. U. 689 et consulatu a. 691 in provin-

fili loco fuisset: nunc certe erit in parentis, quum fuerit Quaestor non imperii, sed doloris mei.

ciam ire recusasset, non potuit imperatoriam appellationem merere ante annum 697, quo haec dicta putantur, nec eo anno spem illius nominis nisi per somnium concipere. Id quidem non est incredibile, ei Praetori provinciam cum Quaestore decretam esse, quemadmodum videmus provinciam Consuli obvenisse, Galliam cisalpinam. Vide Manutium ad Epp. Fam. V, 2. Sed, ut dixi, anno huius Orationis illo nomine se ferre non potuit, quod sex annis post Proconsul Ciliciae invenit, a. U. 703. v. ad Att. V, 20. princ. Huc adde, quod, si quid eiusmodi vanissimo homini in mentem venisset, promptum erat scribere *si mihi CONSULI* vel *PRAETORI Quaestor fuisset*; neque illud non vere adiecisset, quod adiecit de loco filii. Ita Verr. I, 13. „*Quaestor* ex S. C. provinciam sortitus es: obtigit tibi *consularis*, ut cum *Consule* Cn. Carbone esses, eamque provinciam obtineres.” Et mox c. 15. „Tu quum *Quaestor* ad exercitum missus sis, custos non solum pecuniae, sed etiam *Consulis*; particeps omnium rerum consiliorumque fueris; *habitus sis in liberum loco*, sicut mos maiorum ferebat, repente relinquas? deseras? ad adversarios transeas?” Divinat. in Caecil. c. 19. „Sic a maioribus nostris accepimus, *Praetorem Quaestori suo parentis loco esse oportere*.” Pro Planc. c. 11. „Apuleius hunc tanti facit, ut morem illum maiorum, qui praescribit, in *parentum loco Quaestoribus* suis *Praetores esse oportere*, officiis benevolentiaque superarit.” Tritissimum est et proprium hac in re vocabulum *necessitudinis*. Epp. ad Fam. XIII, 26. „L. Mescinius ea mecum *necessitudine* coniunctus est, quod mihi *Quaestor* fuit” puta Proconsuli Ciliciae. Sic in epistola V, 18. ad Fadum, quem Auctor noster c. 8. *Quaestorem* facit Ciceronis (sive *Praetoris*, sive, quod probabilius est, *Consulis*:) „Tu vero, qui et fortunas et liberos habeas, et *nos ceterosque necessitudine* et benevolentia tecum coniunctissimos etc.” et similiter saepe aliis locis. Eandem vero vocem, ut ipsa res monet, rarius reperias de hoc vinculo, quod fuit inter *Imperatorem* et *Quaestorem* suum; quamquam, si vel frequentissima esset, nihil hoc tempore pertineret ad Ciceronem. Error videri potest manasse ex eo, quod

36. Quapropter, Patres Conscripti, quoniam in rempublicam sum pariter cum repu-

huic Scriptori obscurum erat, quid differret *Imperator* et *cum imperio*; quod posterius h. l. ponendum fuerat, etsi ne id quidem satis ex usu Latinitatis. Omnes enim rectores provinciarum fuerunt *cum Imperio*: v. Verr. V, 29.: sed non quisque illorum fuit *Imperator*. Ut quum Cicero primum profectus est in Ciliciam pro Consule, *cum imperio* erat: Epp. ad Fam. III, 2. *Imperatoris* nomen ne tum quidem sumere poterat: postea autem, quum facultatem haberet belli gerendi, *dux exercitus* seu *imperator* factus est, cuius appellationis honorem mox antiquo more etiam a militibus accepit. *Fuimus Imperatores*, ait de se Philipp. XI, 13. Iam ex eo tempore Mescinius Rufus, qui ei Quaestor obtigerat in Ciliciam ituro, simul *Imperator* fuit *Quaestor*: tametsi id nomen nihil commune habuit cum ea necessitudine, quam inter maiorem et minorem magistratum intercessisse diximus. Locus est in Cic. Philipp. II, 29., qui facile potuit Declamatorem in hoc perversum genus loquendi abripere, ubi *M. Antonius Iul. Caesari Imperatori Quaestor* fuisse dicitur. Verum Antonius Quaestor fuit Caesari, non ut *duci exercitus*, sed ut *Proconsuli Galliae*; licet ita acciderit, ut is *eodem et satis longo tempore* esset etiam *dux* sive *imperator*. Haec tamen omnia quid attinent ad Ciceronem, qui per illos annos nulla nominis vi *Imperator* erat? Quamobrem illud ita ponere non potuit aut Cicero, aut alius quisquam, nisi peregrinus et ignarus reipubl. Romanae et rectae consuetudinis loquendi. MARKL. Levius crimen est, quod de hoc loco colligitur. Dicitne hic Cicero, se Imperatorem fuisse? Conditionem ponit duplicem, non absurdam: si ego post consulatum in provinciam issem, si Imperator ego Plancium habuissem Quaestorem. Poenitet plura verba facere de re obvia. GESN. Mirandum est, Viro tam erudito, et, quid perpetua sermonis consuetudo poscat, intelligenti, tam accuratam et veram disputationem non statim visam satisfecisse. Adeo homines sumus, ubi animum semel cupiditas aliqua occupavit. Taedet plura addere de re evidenti. Una adhuc in hoc loco praetermissa est turpis macula, quae, si quis Orationem hanc pro Ciceroniana defendere, omnesque eius ineptias librariis imputare voluerit, quantocius erit extrahenda, vel tota *qñsis* extra-

blica restitutus, non modo in ea defendenda nihil minnam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. Etenim si eam tum defen- I 5. debam, quum aliquid mihi illa debebat, quid nunc me facere oportet, quum ego illi plurimum debeo? Nam quid est, quod animum meum frangere aut debilitare possit, cuius ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam divinorum in rempublicam beneficiorum testem esse videatis? Nam et importata est, quia defenderam civitatem; et mea voluntate suscepta est, ne a me defensa respublica per eundem me extremum in discrimen vocaretur.

henda, si res aliter fieri nequeat. Nam ut conditionem dupliciter absurdam non improbes, nihil est frigidius hoc acumine: *quum fuerit Quaestor non imperii sed doloris mei.* Iamne apparet, cui usui fuerit antea nomen *imperatoris*? sine quo nomine nunc *imperium* dolori opponi non posset. Sed quae tandem haec oppositio est, aut quis umquam sani iudicii scriptor dixit *Quaestorem doloris*? Quidni potius *Quaestorem lacrimarum*? ut tamen sit aliquid, quod custodire Quaestor, et in quo vim tituli sui exercere possit. Cicero, opinor, si tota reliqua sententia usus esset, sic fere scripsisset, *particeps non imperii sed doloris mei.* Nimirum id scribere volebat imperita manus, cui haec debentur; sed scripsit putide et ridicule.

36. *Sed etiam adaugebo*) Latinitati hic rationem non constare, opinabatur bonus Heumannus, et corripuit, *Sed eam adaugebo.* Sane nemo *augere* dicit sine casu.

Divinorum in remp. beneficiorum) Etiam haec depravata esse oportebit. Tam magnifice Cicero non potuit in Senatu praedicare de meritis suis. Peccat in hac re omnemque modum excedit Auctor Declamationis *Antequam iret in exilium*: qui plane facit ut mali poetae, qui in scena personas suas inducunt ea loquentes, quaecumque ipsi sentiunt.

37. Pro me non, ut pro P. Popillio, nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum est deprecata; non, ut pro Q. Metello, summo et clarissimo viro, spectata iam adolescentia filius; non L. et C. Metelli, Consulares, non eorum liberi; non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat; non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellarum filii, flentes ac sordidati populo Romano supplicaverunt: sed unus frater, qui in me pietate filius, consiliis parens, amore, ut erat, frater inventus est, squalore et lacrimis et quotidianis precibus desiderium mei nominis renovari, et rerum gestarum memoriam usurpari coegit. Qui quum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium et vitae et mortis deposceret, numquam nec magnitudinem negotii nec solitudinem suam nec vim inimicorum ac tela
38. pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum et defensor assiduus, summa virtute et pietate C. Piso gener, qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, Consulis, qui Pontum et Bithyniam Quaestor pro mea salute neglexit.

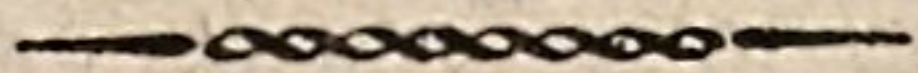
37. *Pro me non etc.*) Hinc pleraque infracta apparent et quasi amputata. Homo malignior suspicetur, Oratorem haec properasse fessum de itinere, et omnia corrasisse undique, quae epilogum quendam facere videri possent.

38. *Qui Pontum — neglexit*) Memorabile hoc exemplum amoris aliunde notum non est. Quod praecedit *Consulis*, in Ernestii exemplo est *Consularis*, menda typothetae.

Nihil umquam Senatus de P. Popillio decrevit; numquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est: tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate Senatus, restituti; quum alter eorum Senatui paruisset, alter vim caedemque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me Consularis tempestate civili expulsus est, non modo a Senatu non est restitutus, sed reditu suo Senatum cunctum paene delevit. Nulla de illis magistratum consensio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiae motus, nulla decreta municipiorum et coloniarum exstiterunt.

Quare quum me vestra auctoritas ar- 39. cessierit, populus Romanus revocarit, respublica implorarit, Italia cuncta paene suis humeris reportarit: non committam, Patres Conscripti, ut, quum ea mihi sint restituta, quae in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quae ipse praestare possim; praesertim quum illa amissa recuperarim, virtutem et fidem numquam amiserim.

39. *Italia paene suis humeris reportarit*) *Humeris reipubl. se de exilio reportatum* gloriabatur Cicero, ut ex Macrob. Sat. II, 3. et Plut. p. 878. A. discimus. Id uno hoc loco fit, ut nunc habemus magni viri scripta. Hinc personatus Sallustius in Cicero-nem: *Italia exulem humeris suis reportavit.*

O R A T I O

A D Q U I R I T E S

P O S T R E D I T U M .

SUMMARIUM.

Haec quoque gratiarum actio cuique humaniori a primis annis ita familiaris est, omnique argumento, sententiis, verbis, tantam habet cum priore similitudinem, ut fortasse toto hoc praefandi labore supersedere liceat. Verum summam tamen Orationis argumentum repetamus.

Sine prooemio etiam hic ingreditur Orator dicere de praestantia beneficii sibi tributi, quam ex vulgari loco communi sic extollit, ut recensendis bonis, quibus per XVII menses privatus fuerit, nunc autem restitutus rursum frui coeperit, praesentem fortunam multo laetabiliorem sibi quam superiorem incolumitatem esse ostendat. Nam quaecumque ante vel a parentibus, vel a diis, vel ab ipso populo Rom. singulatim diversis annis acceperit beneficia, ea iam sibi uno tempore simul omnia reddita esse atque adeo aucta videri. Deinde suum reditum ut

unius populi et Senatus studiis acceptum referendum, et honorificentissimum fuisse demonstret, varie comparat sortem trium aliorum Consularium, qui quondam eandem fortunam subierant: qui quum aut propinquorum multorum precibus, aut oppresso Senatu, ac nullis Consulibus deprecantibus, reducti essent, ipse excepto fratre et genere neminem habuerit deprecatorem, sed magistratus prope omnes cum Senatu et universa Italia auctores defensoresque salutis suae. Quo loco parcior est in praedicandis singulis de se bene meritis, et in obiurgandis adversariis et inimicis. In transcurso tamen hic quoque ignominiam discessus a se removet exponenda conditione illorum temporum, ubi aut declinare paullulum sibi necesse fuisset, aut Clodianos gravi excitato civili motu oppugnare. In conclusione denique summam erga populum Rom. pietatem, et reipubl. fideliter fortiterque gerendae studium, atque in referenda gratia maiorem quam in ulciscendis iniuriis operam se positurum esse pollicetur.

Coniecit olim Manutius, scriptam duntaxat fuisse hanc Orationem, non habitam, quod nulla eius mentio fieret in Epp. ad Att. IV, 1., ubi Senatui gratias actas ceterasque res illorum dierum dili-

diligenter perscriptas legimus. Ita vir praeclarus Dionis Cassii testimonium, quod supra a Marklando allatum est, aut ignorasse videtur, aut illius non admodum magnam auctoritatem duxisse. Qua de re sic statuerim, si Dio id omisisset, aut haec Oratio hodie non exstaret, vix quemquam futurum fuisse, qui Ciceronem populo e rostris gratias egisse putaret. Quid, si in illa eadem epistola aliquid insit, quod rem factam non esse significet? Hic perpendat nobis quisque totius narrationis contextum. Postquam scripsit Cicero, se Nonis Sept. Senatui gratias egisse, pergit referre, quid in Senatu actum esset levandae annonae causa, et quid ipse de plurimorum civium voluntate decresset, ut Pompeius quam primum ad procurationem rei vocaretur. „Factum est (inquit) Senatus consultum in meam sententiam, ut cum Pompeio ageretur, ut eam rem susciperet, lexque ferretur: quo S. C. recitato, quum populus plausum meo nomine recitando dedisset, HABUI CONCIONEM; omnes magistratus praesentes praeter unum Praetorem et duos Tribunos pl. dederunt.” Haec concio, quae videtur Ciceroni in patriam reducto prima fuisse, etsi non relatum legitur, qua de re habita sit, tamen Ferratii coniectura, eam

concionem et hanc Orationem eandem censentis, parum probabilis putari debet propter silentium Ciceronis, qui quum tantillo intervallo de altera gratiarum actione narravisset, nunc eandem rem apud populum factam non negligenter omissurus fuisse videatur. Neque adeo causam video, quare illum non de hoc ipso negotio, quod tum maxime urgebatur, cura rei frumentariae, concionatum esse putemus, praesertim quum invidia sibi eo nomine a Clodianis conflata aliquo modo sedanda esset. Sed quaecumque tandem ista concio fuit, non credendum est viris doctis, qui hanc Orationem d. 8. Idus Sept. habitam coniecerunt: nam ater et infelix is dies fuit, sicut dies omnes erant Kalendis, Nonis, Idibus proximi: omnino vero, an haec ipsa Oratio haberi a Cicerone vel scribi umquam potuerit, ex subiectis animadversionibus apparebit.

Vulgo Intpp. dissident inter se, utri harum priorum Orationum maior laus tribuenda sit: at plures eorum hanc ad Quirites altera longe praestantior perhibent; unus antiquiorum, Xicho Polentonus, homo simplicissimus, divinam in ea eloquentiam admirabatur.

Quod precatus a Iove Optimo Maximo ce- I.
terisque diis immortalibus sum, Quirites, i.
eo tempore, quum me fortunasque meas pro
vestra incolumitate, otio concordiaque de-

i. *Quod precatus — laetor, Quirites*) Haec
prima verba mihi fuerunt initium omnis dubitationis
de harum Orationum auctoritate. Numquam in genui-
nis scriptis summi Oratoris aliquid tam perplexum re-
perietur aut simile huius periodi, quam vel exercita-
tum lectorem iterum iterumque oculis transire oport-
teat, priusquam eius structuram animo complectatur.
At in Orat. pro Domo c. 57. eadem sententia per am-
bigues tracta est multo intricatiores inde a verbis, *Quo-
circa te, Capitoline* etc. qui locus compositus est
ad normam celebris illius epilogi Verrinarum V, 72.
Iam illud quid sit, *eius devotionis me esse convictum*,
Manutius non dissimulat, se divinando, non interpre-
tando assequutum. Ait ille: Videtur dicere, eius de-
votionis me compotem esse factum: id est, quem illa
devotione fructum petivi, eum tulisse me. — Sed etsi
Latina est dictio, *devotionis convictum esse*, (conf.
pro Sulla c. 15. fin.) ea tamen aliena est ab sententia
h. l. et omni contextu, qui poscebat potius: *Quae
precatus sum, eorum compotem me factum esse
laetor*. MARKL. Quid sibi devotio hic velit, Mark-
landus videre se negat; adeo nihil ratione connexum
esse. At ego miror, hoc non apparere viro docto,
quod mihi videtur apertissimum. *Devoverat se suas-
que fortunas* Cicero sub conditione ea, ut, si salutis
publicae causa hoc fecisset, aliquando sui desiderium
suos cives teneret: huius *devotionis* per ipsam revo-
cationem *convictus*, huius *voti damnatus* est. GESN.
Recte notata est salebrosa oratio, manifestam speciem
habens imitationis, qua quis homo de schola cum ma-
gniloquentia Ciceronis certare velle videatur. Sunt
quidem apud illum longiores periodi, et, quae rheto-
res vocant, *πνεύματα* et *τάσεις*; sed longitudo in talibus

vovi, ut, si meas rationes unquam vestrae salutis anteposuissem, sempiternam poenam sustinerem mea voluntate susceptam; sin et ea, quae ante gesseram, conservandae civitatis

coniuncta est cum proportione partium, cum perspicuitate et concinnitate verborum, etiam in ἀνακολούθους, quae ipsa fere perspicuitatis causa admitti solent. Hic contra principio statim quisque attente legens ambiget, quum primam particulam ut praecedant duo verba, ad utrum horum illa relata sit; quae una causa est diversae opinionis de extremis istis, *eius devotionis me esse convictum* etc. Certum tamen videtur, Scriptorem eam particulam retulisse ad verbum *devovi*, et suspensa reliquisse priora, *Quod precatus — sum*. Id autem quam dure et incommode fiat, non difficile est sentire, praesertim collato simillimo principio Orat. pro Murena. Deinceps item impeditum est hoc, quod eadem particula ut primo et tertio loco ὅσα medio ἵνα significat; quod ipsum non omnes Intpp. videre potuisse, docet vulgata interpunctio et nota Gruteri. Nempe verba *hoc si animo — redeunt ad illa sin et ea —* deinde totum membrum, *ut quod odium — deficeret*, pendet a proxime praegressis, *vestrae salutis gratia*, horumque nimiam quandam explicationem continet. Sed plura nos offendunt in postremis: primum loquutio *devotionis convinci*, in qua genitivi constructio, per se quidem Latina, in alienum quasi domicilium translata videtur, repugnante usu, qui tolerabilior certe est in Orat. pro Domo l. l. Non enim satis est, explicari illud, ut vulgo faciunt, *voti damnatum esse*, nisi auctoritas proborum auctorum ita loquentium accesserit. Mox vaga significatio est in *iudicio deorum*: quod Hotomanus interpretatur de eventu rei, unde homines voluntatem numinis colligant; sed alius non minori specie referre possit ad *ubertatem et copiam frugum*, de qua dictum est in priore Orat. §. 34. Conf. pro Domo §. 15. Deinde probabile est, *confessione inimicorum* designari imprimis Metelli Consulis, forsitan etiam Appii Praetoris, consensum vel suffragationem, quamvis vox *confessio* minus accommodata sit huic loco. Denique cedo nobis undeunde aliud exemplum, ubi auditores bis in eadem periodo nominatim appellentur, uti hic *Quirites*. Numerosius haud dubie sic clausula cadit: sed *numerosae ineptiae tamen sunt ineptiae*.

causa gessissem, et illam miseram profectio-
nem vestrae salutis gratia suscepissem, ut,
quod odium scelerati homines et audaces in
republicam et in omnes bonos conceptum
iamdiu continerent, id in me uno potius
quam in optimo quoque et in universa civi-
tate deficeret; hoc si animo in vos liberos-
que vestros fuisset, ut aliquando vos, Patres
Conscriptos, Italiamque universam memo-
ria mei, misericordia desideriumque teneret:
eius devotionis me esse convictum iudicio
deorum immortalium, testimonio Senatus, con-

Odium — in me uno — deficeret) Graevius prae-
cise, et optimo iure, negabat, Latinos dixisse *odium*
in hoc deficit, pro *omne odium consumitur*; quo-
modo autem scripserit Cicero, sine meliore codice in-
dagari vix posse; sententiam poscere *satiarent* aut *ex-
plerent* aut aliquid eiusmodi. Videlicet sic agere so-
lent viri docti: si quid viderunt a Ciceronis vel omnis
sanae Latinitatis consuetudine remotum, id illico men-
dosum autumant, de auctore ipsarum Orationum haud
quaerunt. Ceterum eam, quam Graevius reiicit, expli-
cationem attulerat Gruterus. MARKL. Non offendar
ego verbo *deficeret*, h. e. fatigaretur, consumeretur.
Si vero omnino mutandum aliquid sit, *desaeviret* le-
gerim; scriptura Longobardica *deseviret*, GESN. Ne-
mo dubitet, Latine dici *deficit in aliqua re* (seu
homine) *impetus hostis, flamma, fulmen* etc. sed di-
versa et paene contraria potestate, si quis dicere velit,
illorum vim consumptam et exhaustam fuisse, quum
ad aliquam rem vel locum pervenissent. Ac reperio,
Lambinum quoque, virum Latine doctissimum, in eo
verbo haesisse, et coniecisse *defigerent*: quod quum
elegans sit in Catil. I, 6. fin., hic non minus laboret
vulgato, in quo codices consentiunt plerique omnes.
Nam perpauci habent *in universam civ. seu rep.*
deflecterent, deferrent, different, in quibus vel aber-
ratio vel correctio facile agnoscitur. Omnibus quidem
praestat acutula coniectura Gesneri, si quis ab hoc
vocabulo honorem Orationis pendere putet.

sensu Italiae, confessione inimicorum, beneficio divino immortalique vestro, maxime laetor, Quirites. Etsi homini nihil est magis optandum, quam prospera, aequabilis perpetuaque fortuna, secundo vitae sine ulla offensione cursu: tamen, si mihi tranquilla et placata omnia fuissent, incredibili quadam et

2. *Etsi homini nihil etc.*) Scribendum et si h. e. et quamvis, ut de Har. Resp. c. 1. et 4, quibus locis nulla mutatione opus esse arbitror. Nam Cicero saepe ita loquitur, v. c. bis eodem cap. Orat. pro Planc. 2. et pro Sext. 26. Nostrum autem locum respici Hottomanus censebat ab Ammiano Marcellino XV, 5. his verbis: — „mirabamur illam sententiam Tullianam, ex internis veritatis ipsius adytis promulgatam, quae est talis: *Et quamquam optatissimum est perpetim fortunam quam florentissimam permanere; illa tamen qualitas vitae non tantum habet sensum, quantum quum ex saevis et perditis rebus ad meliorem statum fortuna revocatur.*” Nobis minime exploratum est, an illa nostra potissimum Graeco militi in animo fuerint, quum multum discrepent verba et ipsa sententia, maxime in ultima parte. Quamquam, ut Ammianus legerit hanc Orationem et pro Ciceroniana habuerit, nihil hoc attinet ad id, quod agimus, quippe qui eam multo etiam ante divulgatam esse concedam. MARKL. Ad verba Ammiani vide Valesium p. 85. ubi affertur pro Domo §. 86. De vocula si praeter alios conf. Cortium ad Sallust. Jug. c. 85., quamvis huic medelae ingrati asyndeti vix locum concesserim.

Incredibili — divina) Modo dixit beneficio divino; iam denuo inculcat idem epitheton. Nimirum hic est mos imitatorum, ut, ubi scriptoris, cuius personam agere velint, aliquod verbum loquendive modum corripuerunt, talia ad fastidium usque repetendo germanum exemplar sui scriptoris se assequi sperent: sed, ut inepti nihil non inepte faciunt, ita ignorant isti, quando desinendum sit, optima quaeque deterunt importuno studio, facileque se produnt intelligentibus. Ita quum Cicero rem insigni magnitudine vocare soleat *incredibilem*, ac, si ex optabili genere est, *divinam*; huic Auctori omnia sunt *incredibilia* atque *divina*. Habemus tertium exemplum c. 2. *Neque tam divino atque incredibili genere dicendi*: ubi

paene divina, qua nunc vestro beneficio fruor, laetitiae voluptate caruissem.

Quid dulcius hominum generi a natura datum est, quam sui cuique liberi? mihi vero et propter indulgentiam meam et propter excellens eorum ingenium vita sunt mea cariores: tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit umquam iucundius, quam 3. mihi meus frater: non tam id sentiebam, quum fruebar, quam tunc, quum carebam, et posteaquam vos me illi et mihi eum red-

sententia translata est ex altera Orat. c. 1. *tam divinum atque incredibile genus orationis*. Mox c. 2. *spectatum et incredibili pietate cognitum*. c. 3. *divina quaedam auctoritas*. c. 6. *praestanti in me benevolentia et divino studio exstiterunt*. Simili modo decem locis horum octo priorum capp. *dii usurpantur immortales*, epitheto sane Ciceroniano, sed apud illum tamen aliter adhibito, ubi id adhibetur saepissime, ut in Or. III. Catil. MARKL.

Laetitiae voluptate) Q. d. *voluptatis voluptate*, seu *laetitiae laetitia*: qualia nonnulla I. F. Gronovius Observv. in Scriptt. eccles. c. 10. p. 106. attulit ex Paulino, Firmico et aliis deteriorum aetatum, *mercedem pretii, comarum crines, sapientiae prudentiam* etc. Una quidem syllaba addenda sensus atque usitata forma loquendi restitui posset, *laetitia et voluptate*, uti est pro Sulla c. 32, sed minime dubito, quin illud vulgatum vera manus Auctoris sit. MARKL.

3. *Et posteaquam — reddidistis*) Vel ipsum tempus verbi detegit sententiae pravitatem. *Sentiebat, posteaquam ei populus reddidit*. Age, Plauti Capt. I, 2, 33. „Tum denique homines nostra intelligimus bona, Quum, quae in potestate habuimus, ea amisimus” huic, inquam, versui adiace verba, *et postquam recuperavimus*, aut simile quippiam, ut statim turpiter atrum desinat in piscem mulier formosa superne. Bonum igitur factum, quod malo artifice subvenit corrector in marg. cod. C. scribendo: *Sed postea, quam vos — reddidistis, incredibile est, quantam*

didistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquae meae fortunae recuperatae plus mihi

animo voluptatem perceperim. Quod additamentum, iam in vet. edit. repertum, non contemnendum videbatur Garatonio, viro egregio, quem reprehendo invitus. Is si vivit adhuc, erit in numero eorum, qui, quid a nobis in his Oratt. agatur, et an recte agatur, acutissime intelligent: ita illum nuper cognovimus eruditum et limato iudicio.

Reliquae meae fortunae — afferebant) Multi libri scripti et editi exhibent *incolumitatis* pro eo, quod Graevius vulgavit, *incolumi*. Sed utcumque de scriptura statuatur, perspicua est sententia: *reliquiae bonorum suorum recuperatae eum nunc maiore voluptate afficiunt, quam ea afficiebant tum, quum erant integra.* At Nonis Sept. vel d. 8. Idus nihil dum *recepit* Cicero praeter dignitatem, patriam et cognatos; *fortunas recepisse* demum post mensem potuit dici. Conf. ad Att. IV, 1. et 2. cum Middletoni Vita Cic. T. II. p. 10. seqq. Ac si forte Ciceroni minus credideris, fortunas ereptas ei hoc tempore adhuc desideratas esse, locupletiolem tibi testem dabo Orationis huius Auctorem c. 8. sic dicentem: „Mihi, quod potuit vis et iniuria et sceleratorum hominum furor detrahere, *eripuit, abstulit, dissipavit*: quod viro forti adimi non potest, id *manet et permanebit.*” Cognosce ibi diligenter quae praecedunt, et videbis, verba *eripuit, abstulit, dissipavit*, non *ἀγίστως* accipi posse, sed vim eorum eo etiam tempore valere, quo haec loquens inducitur. Una homini virtus *manet*, reliqua *ablata* sunt et *dissipata*: igitur, si *dissipata*, quomodo simul *recuperata* dici poterant? MARKL. De domo urbana, ut de aedificiis ornamentisque villarum, Tusculanae, Formianae, fatendum est, ea, quo tempore haec dicta sunt in concione, nondum fuisse restituta. Sed an solae istae fuerunt Ciceronis fortunae? nonne alias quoque opes habuit, in urbe, in praediis rusticis, in Puteolano, Antiате, Arpino, Cumano, Pompeiano, ceteris, quae enarrat Middletonus T. III. p. 294 — 300: quae ablata, vastata, omnia esse, nullo vestigio cognoscimus; de quibus non minus quam de domo urbana, de Tusculano et Formiano, scripturus fuerat ad Atticum suum. Nec praetermittendum est, quod *reliquas* suas *fortunas* vocat, *reliquas* nempe a furore inimicorum, easque

nunc voluptatis afferunt, quam tunc incolumi afferebant. Amicitiae, consuetudines, vicinitates, clientelae, ludi denique et dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis in-

negat antea *incolumi* sibi tantum, quantum nunc direpto et spoliato, voluptatis attulisse. De fundis ipsis plane dubitatum non esse, apparet: disceptatum modo de damnis superficiei praediorum illatis. Sola area etiam domus urbanae in controversiam vocata, quod consecrata Libertati esse diceretur. Quae quum ita sint, nihil hic est, quod non dicere, scribere, Cicero potuerit. GESN. Quum minime constet, quot villas hoc ipso tempore possederit Cicero, (nam omnia, quae eius dicuntur, praedia eum possedisse simul omni tempore, nemo credat,) quum ne id quidem satis appareat, quam vim habuerit bonorum eius publicatio: in illo crimine aliqua dubitatio residere videri potest, eo-que maior, si quis *reliquas fortunas* a furore inimicorum *relictas* explicet. At quid fiet his locis alterius Orationis, quos supra intactos omisimus, c. 1. et 15.: „Qui ordinem, qui *fortunas* — *reddidistis* — — Quum ea mihi sint *restituta*, quae in potestate mea non fuerunt” nonne hic *in univrsam* de fortunis recuperatis loquitur? Verum si haec quoque torqueri ad quandam verisimilitudinem possent, tamen inconsideratissima putanda esset omnino haec toties repetita mentio *recuperatarum fortunarum* eo tempore, quo nondum in Senatu actum erat de aestimandis damnis domus et praediorum; id quod non ante primos dies Octobris factum esse constat. Iam de ipsa lectione nihil certi est, aliis etiam *incolumes*, aliis *incolumitates* probantibus. Vide Turnebi Adverss. XXIII, 4. Ego vero ex criticis rationibus et huius Scriptoris Latinitate maxime probo *incolumitatis*, in quo plurimi codd. olim collati et quinque Oxonn. conspirant, id-que vocabulum oppositum puto τῇ *voluptatis*.

Ludi denique — fruendo) Parum probabiliter hoc dictum est, siquidem Cicero ludis ac festis diebus se non multum delectari aliquoties profitetur: ut pro Planc. c. 27. pro Arch. c. 6. ad Famil. VII, 1. ad Att. IV, 8. Manutius nostro loco excusandi gratia adscripsit: *Fortasse temporis causa hoc dicit*; tum laudatis duobus prioribus locis, ubi prorsus contraria leguntur, rursus adiecit: *Aut haec ipsa quoque temporibus tributa sunt.* — Sic scilicet diversis locis coniunctis

4. tellexi quam fruendo. Iam vero honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata illustriora videntur, quam si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dii immortales! dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet! Quae species Italiae! quae celebritas oppidorum! quae forma regionum! qui agri! quae fruges! quae pulchritudo Urbis! quae humanitas civium! quae reipublicae dignitas! quae vestra maiestas! quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. Sed tamquam bona valetudo iucundior est eis, qui e gravi morbo recreati sunt, quam qui nunquam aegro corpore fuerunt; sic ea omnia desiderata magis, quam assidue percepta, delectant.

virum eundem cognoscimus et *amantem ludorum et non amantem*. MARKL. Ludos ac dies festos non magni faciebat Cicero verus? Hoc variis locis prae se fert. Nempe nunc *carendo intellexit*, etiam in his esse aliquid voluptatis. GESN. Sapientior, credo, factus erat in exilio.

4. *Dici vix potest — maiestas*) *Habet* est in Mss. omnibus, sed correctum ab Ernestio *habeat*, quia Latinitas illud non patiatur. Nemo enim ad defensionem utatur exemplis priscae linguae, qualia ex Plauto collegit Pareus in Mantissa Lex. crit. p. 59. Tamen ne sic quidem satis placet structura propter exclamations, illi verbo sine ullo nexu cum instituta constructione adiectas. Accedit, quod in ipsis exclamationibus est, quod displiceat, maxime in postrema hac, *quae reipubl. dignitas, quae vestra maiestas!* Quasi vero et haec in numero essent earum rerum, quae oculis aliove sensu corporis percipi possent. Ita, si quid sentio, friget haec *dignitas* et imprimis *maiestas*, non minus quam mox repetitum *Quorsum*, cuius epizeuxeos exemplum simile mihi apud bonum scriptorem monstrari velim.

Quorsum igitur haec disputo? Quorsum? 2.
 Ut intelligere possitis, neminem umquam tanta 5.
 eloquentia fuisse, neque tam divino atque
 incredibili genere dicendi, qui vestrorum ma-
 gnitudinem multitudinemque beneficiorum,
 quae in me fratremque meum et liberos
 nostros contulistis, non modo augere aut or-
 nare oratione, sed enumerare aut consequi
 possit. A parentibus, id quod necesse erat,
 parvus sum procreatus: a vobis natus sum
 Consularis. Illi mihi fratrem, incognitum qua-

5. *Parvus — Consularis*) Priorem harum vocum
 omissam in Ms. Dresdensi, excludit Graevius, ut glos-
 sema alicuius, qui non vidisset quo pertinerent verba,
id quod necesse erat; in quo iudicio ille omnes
 emunctae naris homines sibi assensuros putabat. His
 ego accedere hactenus non dubitem, ut persuasum
 mihi habeam, vocem ineptissimam ex Ciceronis ore
 proficisci non potuisse. MARKL. Graevius, ut saepe
 festinabat in Cicerone, ita hic non attendebat ad an-
 titheton, *parvus, Consularis*, atque adeo illud deleri
 magna cum confidentia iubebat. At primum antiqua
 et πολυφύκτος sententia est, plus illis deberi, qui no-
 bis vivendi cum virtute, cum dignitate, causas praesti-
 terint, quam qui solam praebuerint causam nascendi:
 deinde, quidni placuerit phantasia illa Quiritibus, hinc
 parvulum et vagientem suis in cunabulis Tulliolum Ar-
 pinatem cogitantibus, hinc M. Tullium Ciceronem sua
 cum praetexta toga et fascibus duodecim pro rostris
 vel praesidentem vel tonantem? Optabile videtur esse
 apud populum agenti, tales in mentem venire ineptias.
 GESN. Nimis probe animum attenderat Graevius ad
 antitheton, *ab illis parvus, a vobis magnus sum*
natus, vel, ut accuratius loquamur, *longus sum na-*
tus. Quem sensum ut evitaret vir rectissimo iudicio
 praeditus, *id quod necesse erat*, non pro παρὰ φύκην
 conditionem naturae exprimente accipere, sed cum
 verbo *sum procreatus* iungere voluit; quam tamen
 rationem vix Latinam esse contendimus. Igitur vox,
 quae ab illo uno cod. abest, relinquenda erit Auctori
 suo, qui lineamenta festivae sententiae duxit ex noto

lis futurus esset, dederunt: vos spectatum et incredibili pietate cognitum reddidistis. Rempublicam illis accepi temporibus eam, quae paene amissa est: a vobis iam recuperavi,

dicto Ciceronis, quo hunc diem reditus *natalem suum* vel *παλιγγενεσίαν* vocabat. Quo an excusari possit illud puerile et frigidum acumen, iudicet per se quisque, qui vim verborum et imaginem a Gesnero tam graphice expictam perpenderit. Heinzio quidem, interpreti Germanico, nihil ista sententia pulchrius aut verius videbatur, nihilque inconsideratius, iniustius, frigidius ac magis miserum censura Graeviana.

Rempublicam — servatam iudicaverunt) Rempublicam *eam* (aliis *iam*) recuperavit, a se nuper Consule servatam: olim acceperat paene amissam. Quando acceperat? Alii primos annos Ciceronis et tempus belli Cimbrici cogitant, alii belli socialis, alii coniurationem Catilinariam. Neque vero hic mirus dissensus Interpretibus crimini dari debet: quippe non certo sermonis usu, sed coniectando assequi licet, quid sit *accipere rempublicam*, quia hac loquutione nec Cicero usquam neque alius quisquam ex probatis scriptoribus usus est. Etenim, quomodo quis continuo natus, aut sumpta toga virili, dici queat *republ. accipere*, nemo intelliget: et collatus locus parallelus Orat. in Sen. §. 2. *cuius honoribus* etc. docebit, illud interpretandum esse eodem sensu, quo Latine dicitur *capessere* vel *attingere republ.* Iam si quis hac analogia fretus dicere ausit *capere* vel *tangere republ.*, rideatur certe a quovis tirone; nunc illam non minus inusitatam formulam ne docti quidem mirantur, quod eam in Ciceroniano libro reperiunt. Necdum diximus omnia. Nam etsi plane assentimur iis, qui *illa tempora* ad consulatum Ciceronis referant, tamen, ne id ipsum divinando assequamur, impedit quodammodo balbus Orator. Res per se levis est, sed, ut sunt tot aliae res in arte scribendi, haud levis momenti, quod verba *a vobis*, primo loco collocata, rursus in priore membro oppositionem *parentum* expectari iubent, ducentibus eo praegressis sententiis. Quid, quod totum moleste quaesitum antitheton laborat? cuius ratio rectior fuisset, etsi minus vera, sic aut simili modo conformati: *Consul creatus sum iniquissimis temporibus, revocatus sum florentissimis.*

quam aliquando omnes unius opera servatam iudicaverunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis. Multa praeterea a diis immortalibus optata consequuti sumus: nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus. Vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assequuti, nunc a vobis universos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismet ipsis, tantum hoc tempore universim cuncto populo Romano debeamus.

Nequaquam enim satis est, rempubl. olim servatam ab interitu esse a vigilantibus Consule, nisi ea nunc quoque, quum ille eam recuperavit, firmata omnique rerum genere beata floreat. Ita quicquid attigeris in tam paucis vocabulis, quasi putridum dilabatur. Quocirca non moremur in verbo *est*, quod Ernestius mutabat in *esset* s. *erat*, ceterum bene: nam dicit Auctor *eam quae* (i. e. tali conditione ut) *paene amissa esset*. Dicunt quidem Romani, notissimo usu Graecorum, *paene feci*, non *paene fecissem*; at eam structuram huc non pertinere, peritus quisque nobiscum videbit.

Universim cuncto populo Rom.) Quid hoc et aliis permultis locis scribi potuerit, facilis opinatio est, sed nimis multiplex: quid vero potissimum scriptum sit, decerni non potest in magna codicum diversitate, plures ineptias ad optionem praebentium. Itaque nonnumquam cogimur ad vulgata redire, quamvis minime bona. Coniuncta *universim cuncto* speciem habent miserarum divitiarum, nec *universim* verbum est Ciceronianum, nec fortasse huius Scriptoris, ut Mss. arguunt. Quare nonnulli corrigendum putant *universo populo Rom.* Sed qualis haec est progressio a *vobismet ipsis*, qui profecto non possunt esse *singuli* sed *universi*, ad *populum universum*? Neque huic difficultati multum medentur coniecturae Garatonii, *in universum cuncto*, et, *uni coniuncte pop. R.* Igitur correctio Ernestii, *tantum hoc tempore uni populo R.*, potior habenda erit, si modo nobis specimen

Nam quum in ipso beneficio vestro tanta
 6. magnitudo est, ut eam complecti oratione
 non possim; tum in studiis vestris tanta ani-
 morum declarata est voluntas, ut non solum
 calamitatem mihi detraxisse, sed etiam digni-
 3. tatem auxisse videamini. Non enim pro meo
 reditu, ut pro P. Popillii, nobilissimi hominis,
 adolescentes filii, et multi praeterea cognati
 atque affines deprecati sunt: non, ut pro Q.
 Metello, clarissimo viro, iam spectata aetate
 filius; non L. Diadematus, Consularis, summa
 auctoritate vir; non C. Metellus, Censorius;
 non eorum liberi; non Q. Metellus Nepos,
 qui tum consulatum petebat; non sororum
 filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti
 enim tum Metelli aut Metellarum liberi pro
 Q. Metelli reditu vobis ac patribus vestris
 supplicaverunt. Quodsi ipsius summa digni-
 tas maximaeque res gestae non satis valerent;

scholasticum emaculandum, non in bono scriptore cri-
 sis ad librorum fidem facienda sit. Aliquanto melius
 eandem sententiam expressam legimus in Sen. l. l.

6. *Detraxisse — videamini*) Re vera detraxe-
 rant calamitatem Quirites, non videbantur detraxisse;
 quamvis non ignorem, ut vox illa soleat usurpari. Hoc
 scite notavit Graevius, verum errans in eo, quod
 praefert ex Erfurt. *detraxistis*, quod et in duobus
 Barbb. et in C. est, apertum mendum.

Non L. Diadematus etc.) Sic probabiliter con-
 stitutus est textus virorum doctorum iudiciis, quae par-
 tim confirmantur erroribus Mss. Oxonn., ex quibus
 qui non habent *Diadematus*, habent saltem *Diadema*
 sive *Diademater*. Mox, ubi vulgo erat *Metellorum*,
 plane *Metellarum* est in H. Ch. Ps. et aliis aliorum, unde
 eandem formam posuimus in Sen. §. 37. Sed forsi-
 tan etiam scribendum *ac Metell.* De stemmate Metello-
 rum post Pighium egerunt Noris. ad Cenotaph. Pis.
 I, 5. Ferrat. Epp. II, 14. Intpp. ad Velleium II, 11.

tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, maiorum natu lacrimae populum Romanum movere potuerunt. Nam 7. C. Marii, qui post illos veteres clarissimos Consulares vestra patrumque memoria tertius ante me Consularis subiit indignissimam fortunam praestantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit, sed in discessu civium exercitu se armisque revocavit. Me autem nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum ac tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, divina quaedam et inaudita auctoritas atque

7. *In discessu civium*) Lepidum est spectare, quomodo de hac Latinitate inter se pugnent viri doctissimi. In *dissensu*, paucorum codd. scriptura, acquiescunt Hotomanus, Graevius, Garatoni: id, lenius quam pro re dictum, merito improbat Ernestius, et ex pr. editt. et plurimis Mss. revocat *discessu*. Heumanus vero ne hoc quidem huic loco convenire, et *dissensum* ita Latine non dici, eoque neutrum ferendum putabat. Huc adde primum, quod nec *discessus* nec verbum *discedere* usitatum est pro *secessione* vel *seditione*; deinde quod *dissensus* non est forma Ciceronis, qui ubique *dissensionem* dicit, etsi idem et *consensum* et *consensionem*, ut *assensum* et *assensionem*, habet. Simili loco pro Domo §. 68. legitur *dissensione* in libris prope omnibus, sed nuper allata est varians lectio *discessione*, quae et ibi placet Ernestio. Nobis ut Heumanno, non insulso interdum homini, neutrum placet; nec liquet, utrum istorum Auctor scripserit.

Inaudita auctoritas atque virtus) Neque Ciceroniana est iunctura *auctoritatis atque virtutis*, et insolens illud epitheton prioris vocis; nisi forte putabimus, nihil, quod magnum et grave est, non posse dici *inauditum*: velut pro Domo §. 59. *squalor* (fratris) *inauditus*. Praeter haec animadversum est, talem *auctoritatem* non cadere in Pisonem et adolescentem, et qui tantum Quaestorius esset; quo iudicio vere ar-

virtus, fratrisque miserrimi atque optimi quotidianae lacrimae sordesque lugubres a vobis
 8. deprecatae sunt. Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret; qui suo fletu desiderium mei memoriamque renovaret; qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam; et tanto in me amore exstitit, ut negaret fas esse non modo domicilio, sed ne sepulcro quidem se a me esse seiunctum. Pro me praesente Senatus hominumque praeterea viginti millia vestem mutaverunt: pro eodem me

guitur, generi laudes ultra rem ambitiose augeri. Quapropter Ernestius non dubitavit refingere *pietas atque virtus*, scilicet ex altera Orat. §. 38.: quam corrigendi libidinem nemo probaverit.

8. *Et tanto in me amore*) Copulam, qua carent Dresd. C. Ch. et alii quidam, deleri maluit Graevius. Non valde repugnem: modo ne quis opinetur, ea re magnopere iuvare enervem compositionem, in qua nullus est color germanae vetustatis: *Erat frater unus, qui — oculos inflecteret, qui — renovaret, qui statuerat — tanto amore exstitit* etc. Et quid est *oculos hominum inflectere*? num ad misericordiam et lacrimas? an simpliciter est, ad se convertere? In hoc quoque erat haerendum, non in verbis *ne sepulcro quidem*, qui legitimus est usus. Conf. Bremium ad Cic. de Fin. II, 10.

Hominum viginti millia) Unus hoc confirmat Plutarch in Cic. p. 876. C. qui, incertum hinc an ex alio auctore, sordidatos refert *δισμυρίων οὐκ ἐλάττους νέων*, praeter omnem fere ordinem equestrem. Apud Ciceronem quaero adhuc, ubi is numerus finiatur. Nam ille tum alias, tum pro Sext. §. 27. dicit *vestem mutasse bonos omnes privato consensu, et universum Senatum publico consilio*: quod posterius pro se post hominum memoriam uno factum vere gloriatur pro Planc. §. 87., quo ex loco manare potuit error in altera Orat. §. 31. graviter notatus a Marklando. Ceterum paullo post restitui antiquam scripturam, *pro*

me absente unius squalorem sordesque vidi-
stis. Unus hic, qui domi, qui in foro posset
esse mihi pietate filius, inventus est beneficio
parens, amore idem, qui semper fuit, frater.
Nam coniugis miserae squalor et luctus, at-
que optimae filiae moeror assiduus, filiique
parvi desiderium mei lacrimaeque pueriles,

eodem me, ex quibus mediam vocem insulsam Grae-
vius, ultimam Ernestius frigidam censebat. In Sen. c.
15. init. iidem nihil monuerunt, neque etiam pro Sext.
c. 50. et 51. Quodsi quid hic erat frigidum, antithe-
ton erat *viginti millium et unius fratris*; ac ne hoc
quidem per se, sed in hac tota futilitate vaniloquentiae.

Unus hic — frater) Haec foede depravata ple-
risque visa sunt, et fortiori aliquo remedio curanda.
Lambinus edidit: *Qui domi posset esse mihi aetate
filius; in foro pietate item filius inventus est, bene-
ficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater.*
Alii aliter. Nobis unice probatur lenissima ratio, quae
locum hac et distinctione et interpretatione redintegrat:
Unus hic, qui domi, qui in foro posset esse, (intell.
ex relatione ad seqq. de uxore et liberis, celebritatem
fugientibus ac moerentibus in solitudine) *unus* ergo,
qui in urbe, (opp. peregre) *qui in foro posset esse*,
(h. e. versaretur, orandoque et supplicando meam cau-
sam ageret) *is mihi pietate filius inventus est, bene-
ficio parens, amore idem, qui semper fuit* (sane
semper est, qui *semel* fuit) *frater*. Dura et temeraria
est opinio Ernestii: *Unus hic inventus est, qui domi,
qui in foro mihi esse posset* (vel tantum *esset*) *pie-
tate filius, beneficio parens* etc. Conf. eadem in
Sen. §. 37., quae ornata hic et amplificata reponuntur.

Nam coniugis — continebantur) Vereor, ne cui
risum moveant *lacrimae pueriles* et *itinera necessa-
ria* et tota miserabilis oratio, licet nihil sit in verbis,
quod admodum reprehendi debeat. Sed et Intpp. sub-
inde nos exhilarant. Ant. Augustino nunc tandem *de-
siderium* in uno filio positum displicebat, ideoque ex
quorundam Mss. vestigiis coniecit, *filiique parvi vagi
singultus desiderio mei*; unde posthac F. Ursinus
fecit, *filiique parvi vagiens eiulatus desiderio
mei*. Ut placet hic *vagitus* in puero septenni? Natus
erat *parvus filius* a U. 690.

- aut itineribus necessariis aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur. Quare hoc maius est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismet ipsis nos reddidistis.
9. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam ca-

Non — nobismet ipsis nos reddidistis) Postrema efficta sunt ex principio alterius Orationis, ubi recte posita est formula *nobismet ipsos nobis reddidistis*; et aequè recte ibidem §. 8. pro Marcello c. 5. Hor. Epist. I, 14, 1. Nam sic veteres loqui solent de homine, qui ex quavis afflictione vel calamitate, in qua *periisse* et quasi *semet ipsum desiderare* videbatur, rursus recreatus et restitutus est in contrariam sortem. A quo usu longe longeque deflectit hic Scriptor, cui *nos nobis reddidistis* nihil aliud est, quam *me mea solius gratia revocastis*. Non equidem nescio, quid Latinis et Graecis sit dativus commodi; neque eo secius istum usum perversum esse iudico. MARKL. Si verba referamus, quod res ipsa postulat, ad Ciceronem eiusque uxorem, fratrem, liberos, generum, non opus erit sententia, quam fingit et explodit Criticus, ut referatur ad solum Ciceronem, qui sua ipsius gratia revocatus sit! GESN. ἑρπύρινος ἀνδρὸς δαιμονίων. Non assequutus est mentem sui Ciceronis. Nam oppositionis et omnis sententiae tenor vincit, sensum vere indicatum esse a Britanno: et quod is negat, illo sensu recte positam esse formulam, iure optimo negat, opinor. In talibus enim generibus loquendi non temere variat significatio apud meliores scriptores; et aliquid de illis novare, hominum est rudium vel ex novitate inscite gratiam captantium. Ac ne quis putet, Ciceronem, utpote Romanum, aliquid audere potuisse in patria lingua: potuit utique; sed multa sunt, in quibus eum noluisse, quod posset, appareat. Ita potuit etiam inepte scribere: sed id noluit facere; atque adeo diu noluit, ut tandem ne posset quidem. Hoc valet de rebus multis.

9. *Sed quemadmodum propinqui — superarem*) Lamentandus, non culpandus est bonus exul, quod ei non affuerunt propinqui: nulli fuerunt, qui adessent: et quis parare sibi potest propinquos, cui natura vel

lamitatem meam non affuerunt; sic, illud quod mea virtus praestare debuit, adiutores auctores hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longe superiores omnes hac dignitate copiaque superarem. Numquam de P. Popillio, clarissimo atque fortissimo viro; numquam de Q. Metello, nobilissimo et constantissimo cive; numquam de C. Mario, custode civitatis atque imperii vestri, in Senatu mentio facta est. Tribunitiis ^{10.} superiores illi rogationibus, nulla auctoritate Senatus, sunt restituti: Marius vero non modo non a Senatu, sed etiam oppresso Senatu est restitutus; nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus atque arma valuerunt. At de me ut valeret, semper Senatus flagitavit; ut aliquando perficeretur,

dii immortales non dederunt? Verum qui nunc tam dignus est miseratione, qui pro multitudine necessariorum non nisi *unum fratrem* habuit deprecatorem miseriarum, idem mox comparatione *Popillii, Metelli, Marii*, (qui hic iterum et paullo post ad novos gyros citantur,) ita caput suum extollit, ut invidendus videatur citius quam miserandus. Nempe sua ipsi virtus hoc praestitit, quin etiam *debuit* praestare, ut adiutores nancisceretur multo plures, quam quisquam priorum cum simili fortuna conflictantium. In *hac dignitate et copia* nobis cogitanda est amicorum *multitudo et dignitas*: quasi antea non solum multos, sed et dignitate, honoribus, eminentes dixisset. Atque paullo ante *illud quod*, ut constanter legitur in Mss., significat *id quod*, si cui forte obscurum sit, quum alibi non ita dicatur, quod sciam.

10. *Superiores*) Non possum exputare, quid repente tam oculatum fecerit virum doctum, qui praefracte contendit, illud insititum esse et ex antecedentibus repetitum. Vel in meliore scriptore ea adiectio forenda esset.

Ut perficeretur — perfecit) Ad verba *perficere*—

quum primum licuit, frequentia atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum et coloniarum factus est: at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi, inimicis interfectis, magna ci-

tur et valeret refer nominativum *memoria rerum gestarum*. At quid hoc est, *Senatus perfecit ut memoria rerum perficeretur*? Auctor cogitasse videtur, *res perficeretur*, mutuatus fortasse hoc genus loquendi ex Philipp. II, 22. extr. *Omnia perfecit* (Antonius) *quae Senatus, salva republ. ne fieri possent, perfecerat*. MARKL. Non caret specie crimen, quod vir doctus impingit huic loco. Sed ipse observat similem verbi repetitionem in alia Oratione Ciceronis; et tamen hunc locum ponit in iis, qui suspectam certe facere hanc Orationem debeant. GESN. Recte ponit. Non repetitio est importuna, sed modus repetitionis. Quod in Philippica scriptum est, nemo non imitabitur peritus scribendi, interdum non sine magna vi vel elegantia. Sic, ut unum de plurimis exemplum ponam, Velleius II, 1. „Bellum ita varia fortuna *gestum* est, ut saepius Romanorum *gereretur* adversa.” Longe diversi generis est syntaxis haec: *Senatus perfecit ut tandem aliquid perficeretur*. Neque tamen aliter locus construi debet; et indocta desperatio esset, si quis iungeret *flagitavit ut perficeretur*, aut scripturam arriperet trium Oxonn. *perfregit*, aut aliorum *proficeretur*, quod postremum placebat Garatonio. Id unum erravit Marklandus, quod ad posterius verbum suppleri vellet *memoria rerum*. Immo huc trahendum est *valere memoriam*. Quod si aequè durum est, forsitan etiam durius, non nostra est culpa.

Me ter — Italia cuncta revocavit) Nullo modo doceri potest, quae sint illa tria plebiscita vel leges: nam perspicuum est, leges significari, non Senatus consulta; per haec enim Senatus, non Italia, revocabat. Quid igitur? Omne trinum perfectum, aiunt. Vide Summarium prioris Orat., ubi breviter complexi sumus, quicquid certi de tota re apud ipsum Ciceronem reperitur, et conf. Fabricii Vitam Cic. et Ferratum in Epp. vel Freinsheimii Suppl. Liv. CIV. 44., qui tamen in his rebus narrandis omnes harum quoque Orationum auctoritatem sequuntur.

vium caede facta, reducti sunt: ego iis, a quibus eiectus sum, provincias obtinentibus, inimico autem, optimo viro et mitissimo, altero Consule referente reductus sum; quum is inimicus, qui ad meam perniciem vocem

Inimico autem — referente) Quinque Oxonn. et alii nonnulli Mss. habent *inimico hoc*, sine particula, non male; tamquam ante oculos sedente Metello Consule. Nimirum hic est *inimicus*, quem vocat *mitissimum* (infra, *clementissimum*) ob moderationem et depositas similitudines. Iam is Romano more dicitur et ipse *retulisse*, etsi agebat imprimis Lentulus, quoniam ille huius actionem non impediēbat. Ita pro Sext. §. 130. *Ut Q. Metellus — de mea salute retulerit.* Conf. in Pis. §. 35. et pro Domo §. 70. Nihil ergo h. l. movendum erat, quamvis bene abesse potuisset participium, hoc sensu: Alii duo inimici mei provincias obtinuerunt, alius nunc *consulatu fungitur*. Hoc autem non placuisse Auctori, docet locus pro Domo §. 37.

Quum is inimicus — amandatus esset) Perperam inter se oppositae sunt voces *spiritu* et *re*. Nam quum *spiritu vivere* sit *re vera vivere*, nec quisquam ulla re magis *vivat* quam *spiritu*; pro hoc vocabulo Cicero et alius quisque intelligentior scripturus fuerit *nomine, verbo, specie*. In reliquis Auctor prae oculis habuit locum pro Quintio c. 15., ubi vide quanta prudentia temperatum et emollitum sit audax genus loquendi: *Is* (cuius bona venierunt, cuius etiam necessarius victus vestitusque sub praecone subiectus est) *non modo ex numero vivorum exturbatur, sed, si fieri potest, etiam infra mortuos amandatur*. Id est: *Si gradus quidam essent in morte, possetque fieri, ut mortuorum alius alio magis mortuus esset, Quintium in infimo loco, in imo ordine, constitutum videri*. Audacior magistellus noster. Nulla excusationis formula usus, simpliciter pronuntiat primo, Atilium suum *re*, non *specie*, esse magis *mortuum* quam *ullum mortuorum*; tum eodem tempore homini tribuit *spiritum*, ut nihilo minus *vivat* quam *ullus vivorum*. Absurdum huius sententiae sentiebat Hotomanus, idque sublatum cupiebat, sed nihil profecit interpretatione sua. MARKL. Mihi pulchre et plane Cice-

suam communibus hostibus praeberet, spiritu dumtaxat viveret, re quidem infra omnes

roniane hoc dictum esse videtur. *Spiritu* vivebat tum Clodius, h. e. spirabat, ut animalia omnia, quum dicuntur vivere; ut moribundi homines *spiritu* adhuc *vivunt*, quum vox et sensus illos iam destituerunt. *Re*, actionibus, efficientia, *infra omnes mortuos amandatus erat*: minus valebat iam illa praeclara lex de Ciceronis exilio Clodia, quam si ab aliquo olim mortuo lata fuisset. GESN. Satis ingeniose excogitavit Gesnerus, quid Orator voluerit vel debuerit dicere; male neglexit, ut solet, quo id dictum sit modo. Etenim hoc non nesciebat Marklandus, *civili vitae* quodammodo opponi posse eam, quae in *spiritu* esset; sed interpretis putabat explicare, quae scriptor dixisset, non temere conicere, quid in animo habuisset. Hic in animo habuit sane omnia quam bellissime facere. Nobis vero praeter ineptias antitheti simul obscure et φορτικωτάτως loquutus videtur, planeque ad morem imitatorum, si quando proprium ingenium ostendere et furta celare volunt. Obscuritatem prodit ipsorum Intpp. dubitatio, quisnam sit is *inimicus*, idemne, qui §. 12. dicitur is *Tribunus pl.*, Sex. Atilius, an P. Clodius, quem nemo non primum cogitat, ubi de Ciceronis inimico agitur. Neque illud minus dubium esse potuit Romanis quam nobis, quoniam in verbis nihil est, unde iis facilius fuerit cognoscere, uter esset intelligendus. Iam agite, Atilium sumamus cum Manutius: is profecto non potuit in *ullo ordine mortuorum* censi tum, quum unus Kal. Ian. auctoritatem Senatus impediret, multique et summi viri eum, ne id faceret, orarent, ad eiusque pedes flens iaceret socer; neque nunc intelligi licet, quis eum postea *etiam infra mortuos* amandarit. *Communes* autem *hostes* si sunt et Ciceronis et omnis reipubl., quo iure ille, non furibundis concionibus, sed una intercessionem notus, meruit dici *hostibus vocem suam praeberisse*? Igitur cum Hotomano capiamus Clodium: is ante ad perniciem Ciceronis, adversus quem Tribunus prope quotidie concionabatur, vocem suam praeberat, sive reliquis Catilinae coniurationis, sive potius sceleratis Consulibus et horum factioni; nunc a Milone oppressus iacebat, non sic quidem ut deinde, quando ab illo occisus erat, non iam *ad mortuos amandatus*, nec *infra mortuos*, nedum *infra omnes mortuos*;

mortuos amandatus esset. Numquam de P. 5. Popillio L. Opimius, fortissimus Consul, numquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui sequutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega Senatum aut populum est cohortatus. At pro me superiores

verum iacebat tamen, quatenus eius vox rarius audiebatur, et minus quam ante valebat potentia. Sit ergo is, quem quaerimus, Clodius; nec dubito, hunc designari: mitto imperfecta ista, *viveret et amandatus esset*, quae grammatica consequutione temporum defendi possent: existit alia res absurda ex toto tenore sententiarum, de utro locus capiatur, peraeque intolerabilis. Reditum suum, gloriari coepit, factum esse non solum sine ulla caede inimicorum, sed ita, ut vivant illi, ut omni publica actione floreat, ut provincias administrent, ut consulatum gerant, nisi quod unus quidam — *spiritu dumtaxat vivit* etc. Num aliquid stultius inferri potuit? Unusquisque, legendi scribendique sciens, quum pervenit ad illa *quum is inimicus*, expectabit illatum iri, si non *vigeret* vel *floreret*, at saltem *spiritum duceret leniter et tranquille*. Et hac modestia usque ad ieiunitatem usus est Auctor pro Domo §. 37. *Rediit cum maxima dignitate, te vivo, fratre tuo altero Consule reducente.*

11. *At pro me — efflagitati sunt*) Volebat scribere *flagitati*, sicut c. 4. tum in Sen. c. 2. pro Domo c. 26. et in loco, unde haec sumpsit, pro Sext. c. 11. pr. Est enim *efflagitare* obtinere *flagitando*, eodem discrimine, quod habent verba *pugnare* et *expugnare*, *orare* et *exorare*, *facere* et *efficere*. Vide Turnebum ad Agrar. II, 2. Sed amat iste verba composita, incuriosus Latinae consuetudinis. Ut c. 10. *sententia referenda* pro *ferenda*; pro Domo c. 34. *odium retinebat*; c. 44. *excogitavit*; de Har. Resp. c. 13. *praedictum*; c. 15. *conquirimus*. Quorum mihi nihil videtur eo sensu usitatum esse, quo hic Scriptor dixit. Olim pro Marcello c. 5. legebatur *pacem efflagitantium*, ubi nunc Graevius ex pluribus codd. dedit *flagitantium*. Similiter pro Mil. c. 34. et ad Famil. V, 19. simplicem vocem reponendam censeo. Poetis quidem etiam in hoc usu maior licentia

Consules semper, ut referrent, efflagitati sunt; sed veriti sunt, ne gratiae causa facere viderentur, quod alter mihi affinis erat, alterius

concessa est: quapropter Virg. Aen. XII, 759. nihil nos movere debet, de Ciceroniano verborum discrimine quaerentes, quod tale esse docti homines statuunt, et plurimis locis Cicero videtur observare. MARKL. Quum sint pluscula apud Ciceronem indubia eius significationis exempla, ea emendari vult; Virgilio suam, ut poetae, linguam ait peculiarem esse. Si quis epistolam Fabii ad Tryphonem laudet, in qua bis ita ponitur, credo saeculi vitio adscripturum. Sed mihi videbatur aureae aetatis esse *efflagitare*, positum ut *exclamare*, *exagitare*, *expostulare*, *excruciare*, *exquirere*, non de effectu pleno, sed de summo conatu. GESN. Non potest aliquot verbis pertractari haec, quantumvis minuta, quaestiuncula. Quando enim analogiae alia analogia obvertitur, quaerendum est, in utro genere quaeque vox censenda sit; nullamne vim particulae suae servet *efflagitare* apud optimos auctores prosae orationis, an verbum ex eo sit genere, ex quo sunt *efficere*, *exorare*, etiam *exoptare* et similia. Qua de re si idoneis veterum exemplis explicatum est, tamen interdum dubitare licebit, utra forma cuique loco melius conveniat: ut in duobus postremis a Britanno allatis aliquis recte potest in vulgata scriptura acquiescere. H. l. autem omnem controversiam dirimunt quinque Oxonn. duo Barbb. et alii for an plures, qui habent *flagitati*.

Alterius causam capitis receperam) Ciceronem ante annum, quo haec Oratio haberi potuit, Gabinio patronum fuisse in capitali iudicio, id ego capitalem errorem Scriptoris existimo. Quippe constat, celebre illud iudicium incidisse in a. U. 700 L. Domitio, Appio Claudio Coss., quum hominem sibi infestissimum Cicero in gratiam recepisset, reconciliante Pompeio, quo auctore defensionem eius suscepit. Vide pro Rabir. c. 8. et 12. Valer. Max. IV, 2. cum Middletoni Vita T. II. p. 121. (p. 107. Bas.) Quodsi cui videatur fieri potuisse, ut Cicero eundem Gabinium iam ante in aliqua capitali causa defenderit, is velim reputet, *fieri potuisse* ut id decies fecerit, sed et *potuisse fieri* ut *numquam*; denique etiam *potuisse fieri* ut ne in rerum quidem natura exstiterint duo homines, quibus nomen Gabinii fuerit et Ciceronis. Sed, extra iocum:

causam capitis receperam: qui provinciarum foedere irretiti, totum illum annum querelas

concesso et probato, id quod negari nullo pacto potest, fuisse Romae A. Gabinium quendam, qui postquam ex provincia Syria decesserat, reus de repetundis a. 700 a quodam M. Tullio Cicerone defensus est; item concedendum erit, si eidem homini Cicero idem officium in alia capitali causa ante a. 796 praestitisset, quod h. l. factum ponitur, nihil incredibilius accidere posse, quam ut ea res non modo a nullo historico, sed ne ab ipso quidem Tullio, in Orationibus per id intervallum toties eundem Gabinium obiurgante, ullo loco memoriae prodita exstet; quum Oratorem prope necesse esset inter alia pravorum morum opprobria, quae in eum maxima contentione colligit, in illud quoque crimen ingrati erga defensorem animi incidere. Quae quidem argumentandi ratio in simillimo facto tam firma visa est Asconio, ut contra Fenestellam, qui Catilinam, a provincia Africa repetundarum accusatum, Cicerone defensore usum narrasset, satis haberet illud unum afferre, quod in Oratione paullo post in Catilinam habita „nulla mentio eius rei haberetur, quum potuerit invidiam facere competitori (consulatus) tam turpiter adversus se coeunti.” Comment. in Or. in toga cand. n. l. a. pr. Nimium manifesta est causa erroris. Cognorat Declamator, Gabinium quondam a Cicerone defensum esse in capitali iudicio: id aptissimum consilio suo cupide arripuit; hoc unum, ut fit, oblitus quaerere, quo res tempore facta esset. Opportune hic recordor loci cuiusdam in Middletoni Vita T. I. p. 335., ubi is in eodem errore castigat nuperum scriptorem de Exilio Ciceronis, disputans Ciceronianam Gabinii defensionem huius consulatu aliquot annis posteriorem fuisse, non priorem, ut Francogallus ille p. 115. putaverat. Verissime. Atqui is Scriptor rem non aliunde discere poterat, quam ex hac ipsa Oratione; quae si in genuinis scriptis est numeranda, et me et Middletonum errare oportebit. Quamquam equidem non vereor, ne in magno periculo simus. MARKL. Paulo maioris operae est, illud expedire, in quo eodem fere modo ac supra in vilitate annonae (Or. in Sen. c. 14.) triumphum agit Vir clarissimus, et salse irridet, si quis quid excusandi gratia dicat. Non profecto adeo ridiculum videri debet homini in historia eorum temporum versato, si vir, qualis describitur

Senatus, luctum bonorum, Italiae gemitum pertulerunt.

Gabinus, causam capitis ante consulatum dixerit, sique eius rei nulla amplius exstet memoria. Meminerimus hic eorum, quae paullo ante in hanc sententiam de duplici annonae vilitate subita diximus. Salva res est. Est hic idem ille Gabinus, qui in tribunatu tam enixe elaboravit pro gloria Pompeii, pro imperio adversus maritimos praedones ei mandando, ut in periculum capitis et vitae adeo adductus sit. Laudavit eum hoc nomine, quod nemini ignotum esse potest, ac nescio qui fugerit Marklandum, in Or. pro L. Manil. c. 19. Tullius: mentionem huius rei fecit in Cornelianam, in cuius fragmento Asconii opera servato Gabinii factum cum eo Cornelii facto, quod ibi defendit, et ob quod maiestatis reus erat Cornelius, comparat, et Cornelianam gravius esse ostendit. Qui legerit Asconii declarationem huius loci, qui cognoscet historiam, quatenus apud Dionem XXXVI, 6. seqq. exstat, vix dubitabit, eo tempore de vi collegis suis Tribunis facta postulatum Gabinium, defensum a Cicerone, qui, candidatus praeturae, Pompeii gratiam non minus captavit procul dubio, quam anno proximo Praetor in defendenda lege Manilia, ubi honorifice admodum, ut iam indicatum est, de Gabinio etiam loquitur, *uno nimirum auctore per legem Gabiniam belli maritimi rerumque* in eo praeclare a Pompeio gestarum. Consideremus alia quaedam verba Ciceronis: „An ipse, cuius lege salus ac dignitas populo Rom. atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriae eius Imperatoris, atque eius exercitus, qui consilio ipsius atque *periculo* est constitutus.” Quid est *periculum* Ciceroni sollemniori intellectu, quam causa capitis? quis illius defendendi maiores causas habuit, quam Tullius? Prope haec ad summum verisimilitudinis gradum accedunt, et fide historica, nihil equidem dubito, constarent, si vel integram haberemus Cornelianam Ciceronis hodie, vel tota exstaret Dionis historia, quae illo ipso loco, ubi narrari ista conveniebat, mutila est. Quod Cicero breviter et suspensa velut manu hunc locum hic tractat, eius rei quoque in promptu causa est. In Pompeii gratiam egerat Gabinus, propter quae tum accusatus et defensus est: Pompeium autem hic immisceri, cuius ope modo restitutus erat Cicero, minime consultum viro prudenti

Kalendis vero Ian. posteaquam orba respublica Consulis fidem, tamquam legitimi tu-

videbatur; factum ipsum Gabinii, in quo defensus erat a Tullio, felicitatem attulerat reipublicae. Itaque nullo modo hic erat pluribus cum exprobratione ingrati animi commemorandum. Quid enim minus utile erat causae Tullii, quam agere de illis actionibus Gabinii, in quibus ille Pompeii causa periclitatus fuerat? GESN. Ad potiora vicissim respondendum est. Primum non tam quotidianum negotium apud Romanos fuit iudicium capitis, ut, si quis clarior civis illud saepius subiisset, ea res ita facile negligeretur ab iis, qui reliqua hominis facta proderent. At ne quis, ab Ernestio ad Orat. pro Sext. §. 33. delusus, etiam Pisonem, collegam Gabinii, putet in idem discrimen adductum, arguente uno loco atque adeo uno vocabulo obiter iniecto: id vocabulum *mutavit*, quod eam rem testari videtur, corruptum est et corrigendum *mutabit*, ut sequentia attente legenti luce clarius apparebit. Gabinium autem ante Cornelianam Orationem et nominatim ex tribunatu talis periculi expertem fuisse, ipse locus ostendit ab Asconio allatus, ubi ita, ut fecit, vix scripturus erat Cicero, si Gabinius tum de vi accusatus esset. Adde quod, quum Cicero statim proximo post Gabinii tribunatum anno (688) factus sit Praetor, ista defensio in ipsum annum Ciceronianae praeturae incidisset; siquidem nemo apud Romanos ante depositum magistratum in reos referri potuit, quod nescio qui fugerit Gesnerum. Iam quum constet, a Cicerone praeturae primo tempore habitam esse Orationem pro L. Manilia, vel ideo *periculum* ibi nulla ratione de causa capitis accipi posset, etiamsi non per se vanissima esset ea interpretatio. Itaque nihil hic attulit vir optimus, quod veri speciem haberet, aut nomine dignum Gesneri. Nunc age, subnotemus alia, quae in tota periodo linguam indisertam prodant. Primum nulla est haec consequentia: Numquam de Popillio, de Metello, populum aut Senatum cohortati sunt Consules: at pro me superiores Consules semper — *ut referrent flagitati sunt*. Cohaeherent haec, opinor, si Orator continuo ad Lentuli ac Metelli meritum praevertisset. Deinde quae sequitur, sarcasmi vel ironiae artem non attingam; placuit ea viris doctis. At in extremis displicebit, spero, cuique inepta commissura membrorum, qua nimis cito rumpitur ironiae tenor: *Qui provin-*

toris, imploravit, P. Lentulus Consul, parens, deus, salus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis, simul ac de sollemni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius quam
 12. de me agendum iudicavit. Atque eo die confecta res esset, nisi is Tribunus plebis, quem ego maximis beneficiis Quaestorem Consul ornaveram, quum et cunctus ordo et multi eum summi viri orarent, et Cn. Oppius socer, optimus vir, ad pedes eius flens iaceret, noctem sibi ad deliberandum postulasset; quae deliberatio non in reddenda, quemad-

ciarum foedere irretiti etc. In Pis. c. 13. dicuntur *foedere obstricti*, verbo aptiore.

Salus nostrae vitae) Sic plurimi codd., etiam inter Oxonn. Quod si mutandum sit, praeferam rationem Garatonii, prima voce inducta scribentis *deus nostrae vitae*. Alii maluerunt *deus salutis nostrae, vitae*, uti erat in aliquot Mss. et editt. Conf. in Sen. §. 8. et impr. pro Sext. §. 144. Mox docte observat Ernestius, semper in hac re dici *de religione*, sine epitheto supervacuo.

12. *Non in reddenda — mercede*) *Merces* h. l. satis obscure ponitur, potestate ancipiti. *In reddenda mercede* nihil aliud est quam *in referenda mihi gratia*; posteriore loco *merces* est pecunia Atilio promissa a Clodianis pro intercessionem. Ipsa sententia translata est e Sext. c. 34. Quod vero Atilius hic Quaestor dicitur a Consule Cicerone beneficiis fuisse affectus, veri mihi simillimum videtur, rem confictam esse a Declamatore, quo maiorem viro invidiam faceret. Nihil eiusmodi est in Sextiana, ubi talis rei memorandae occasio erat. MARKL. Sane illae tenebricosae essent ineptiae. Verum quid planius est sententia horum verborum illa, *quae deliberatio non in reddenda*, quam iam acceperat ab inimicis meis, intercessionis suae *mercede*, *sed in agenda consumpta est*? Si hoc agamus, ut verbis scriptoris cuiuscumque apertis, planis, rectis, affingamus sensus absurdos, ac deinde ita rationem subducamus: Haec sunt indigna

modum nonnulli arbitrabantur, sed, ut patefactum est, in augenda mercede consumpta est. Postea res acta est in Senatu alia nulla; et, quum variis rationibus impediretur, voluntate tamen perspecta Senatus, causa ad vos mense Ian. deferrebatur. Hic tantum interfuit inter me et inimicos meos. Ego, quum homines in tribunali Aurelio palam conscribi

13.

tali scriptore, ergo ab alio profecta: si, inquam, ita argumentari licet, at ego eripiam Ciceroni, quicquid illum scripsisse liquido constat. GESN. Error obrepsit viro sagacissimo, quod suspicabatur, ultima verba referri ad *maxima beneficia*. De ipsis *beneficiis* momenti accesserim, simile id auctarium esse istius de causa capitali. Etiam rotundior sententia fit, tali membro adiecto, et magis volubilis.

Et quum variis — deferrebatur) Exhibui lectionem Lambini ex codd. ductam, quibus nunc accedunt Ch. et Ps. Sic certe Latinitas vitio vacat; quod contra sit, si cum vulgg. editt. legatur *perfecta*. Ac primis illis diebus S. C. nondum factum esse, ipse vere testatur, quum dicit *impediretur*: certa tamen voluntas Senatus ad populum deferri potuit. Quid ergo erat *perfecta*, sive *res*, sive *voluntas*, sive *causa*? nam haec tria nomina sibi misere iungi cupiebat participium.

13. *In tribunali — centuriari*) Pro Sext. c. 15. legimus *pro tribunali* et *decuriari*; unde intelligi ait Hotomanus, particulam *pro* idem valere quod *in*, et *decuriari* quod *centuriari*. Cui rei probandae, dubito, an sufficiat huius Scriptoris auctoritas. Or. pro Domo c. 5. dicit *decuriatos et descriptos exercitus*. MARKL. Non hoc putavit, credo, Hotomanus, esse plane eandem vim utriusque verbi: neque enim *decem* idem est quod *centum*. Nempe, qui *centuriari* debent, illi primo *decuriantur*, quum hic ipse sit gradus quidam ad centuriandum: quae etiam causa est, ut hoc in argumento promiscue poni utrumque verbum potuerit. Vel ponamus, *decuriatos* esse *equites*, *pedites* autem *centuriatos*. Sic certe Liv. XXII, 38. „Ubi ad *decuriatum* aut *centuriatum* convenissent, sua voluntate ipsi inter se *equites decuriati*, *centuriati*

centuriarique vidissem; quum intelligerem, veteres ad spem caedis Catilinae copias esse revocatas; quum viderem, ex ea parte homines, cuius partis nos vel principes numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod sibi timerent, aut proditores esse aut desertores salutis meae; quum duo Consules, empti pactione provinciarum, auctores se inimicis reipublicae tradidissent; quum egestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedidissent; quum Senatus Equitesque Romani flere pro me, ac mutata veste vobis supplicare, edictis atque imperiis varentur; quum omnium provinciarum pactiones, quum omnia cum omnibus foedera, reconciliationes gratiarum, sanguine meo sancirentur; quum omnes boni non recusarent, quin vel pro me vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quod potui, quoniam et vincere et vinci luctuosum reipublicae fore putavi. At inimici mei mense

pedites coniurabant." Ita hic quoque factum ponamus: in Sextiana equitum ut potiorum mentionem potius factam; hic peditum tamquam plurium. Illud quidem liquido apparet, *centuriandi* verbum hic non minus aptum, quam *decuriandi*; potuisse ab eodem homine, de eadem re et historia, utrumque diversis locis adhibitum esse. GERN. In maiore numero haec locum habere possunt. Sed etiam variatio delectat, ut saepe alias. Ceterum et in Pis. c. 5. Cicero dicit *pro Aurelio tribunali*. Sane aliud est Latine *pro aede*, aliud *in aede*; item *pro rostris* et *in rostris*.

14. *At inimici mei mense Ian.*) Post affectatam crebritatem sententiarum mirifice offendit haec exilitas, quae minime animum explet suspensi auditoris. Qua

Ian., quum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt.

Itaque quum ego afui, eam rempublicam 6. habuistis, ut aequae me atque illam restituendam putaretis. Ego autem, in qua civitate nihil valeret Senatus, omnis esset impunitas, nulla iudicia; vis et ferrum in foro versarentur; quum privati se parietum praesidio, non legum, tuerentur; Tribuni plebis, vobis inspectantibus, vulnerarentur; ad magistratuum domos cum ferro et facibus iretur, Consul fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur; rempublicam esse nullam putavi. Itaque neque, republica exterminata, mihi locum in hac urbe esse duxi; nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum

in re praestat periodus eiusdem argumenti in altera Or. §. 6, unde hic nuda clausula redditur, quasi spiritu in superioribus exhausto. De verbis comparandus est locus Paradox. I, 3. „Scipiones adventum Carthaginensium corporibus suis intercludendum putaverunt.” His addidit Orator *flumen sanguinis*, haud male; vellemus modo, orationis flumen minus obstructum esset. Neque id multum levatur particula *Itaque*. Nam dum exspectabas, ut de furore inimicorum *mense Ian.* (quod putide repetitur) plura narrarentur compilata e Sext. c. 35, subito rursus reiiceris ad consilia profectionis in exilium. Conf. in Sen. c. 13. Quamquam admista sunt nonnulla, quae multo post illam rem acciderunt, neque adeo in causis profectionis afferri debebant. Unde, si alibi usquam, intelligitur, Declamatoris crassam negligentiam rerum nil nisi sonantia verba quaesisse. Eodem in loco etiam ieiunum est illud, *omnis esset impunitas*, neque sensui nec auribus satisfacit. Tanto splendidiora sunt, quae sequuntur: *Quum privati — tuerentur, Tribuni pl. — deorum immortalium*, usque ad novum *Itaque*. Taedium est, omnia persequi et ad exactam regulam redigere.

15. ipsa reduceret. An ego, quum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno Consulem futurum, qui illis ipsis reipublicae periculosissimis temporibus Aedilis curulis, me Consule, omnium meorum consiliorum particeps periculorumque socius fuisset; dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret? Hoc duce, collega autem eius, clementissimo atque optimo viro, primo non
adver-

15. *An ego — exploratissimum etc.) Exploratissimum* ei erat, Lentulum proximo anno Consulem fore; ergo *non dubitabat* de restitutione sua. Ridicule divinus est homo, et mentitur idem. In libro III. ad Atticum saepe vehementer angitur de exitu rei, atque inter spem et metum fluctuat. Sed si forte ab eo temporis causa celata est illa dubitatio, sicut omnis vera causa profectionis, restat absurda divinatio de Lentulo proximi anni Consule. Quam hunc simium suum rideret Cicero! Is pro Murena c. 17. „Quod fretum, (inquit) quem euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes et quantos aestus habet ratio comitiorum? Dies intermissus unus, aut nox interposita, saepe perturbat omnia; et totam opinionem parva nonnumquam commutat aura rumoris. Saepe etiam sine ulla aperta causa fit aliud atque existimabamus; ut nonnumquam ita factum esse etiam populus admiretur: quasi vero non ipse fecerit. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum.” Neque istiusmodi quidquam communicavit cum Attico suo, quicum intima quaeque communicare solebat: immo duabus illius libri epistolis 12. et 22. plane his contraria scripsit: „Spem ostendis secundum comitia. Quae ista est, eodem Tribuno pl. et inimico Consule designato?” — „Lentulus suo in nos officio, quod et re et promissis et litteris declarat, spem nobis nonnullam affert Pompeii voluntatis. Saepe enim tu ad me scripsisti, eum totam esse in illius potestate. De Metello, scripsit ad me frater, quantum sperarit, perfectum esse per te” etc.

adversante, post etiam adiuvante, reliqui magistratus paene omnes fuerunt defensores salutis meae: ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, praesidio, copiis, T. Annius et P. Sextius, praestanti in me benevolentia et divino studio exstiterunt. Eodemque P. Lentulo auctore, et pariter referente collega, frequentissimus Senatus, uno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit verbis amplissimis ornavit, salutem vobis, municipiis, coloniisque omnibus commendavit.

Ita me nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, Consules, Praetores, Tribuni plebis, Senatus, Italia cuncta semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem, non solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes, laudatores fuerunt. Quorum princeps ad co- 7.

Uno dissentiente) Alii Clodium intelligunt; alii Atilium: addi poterat et alter Tribunus huius anni, Quintius, etiam Praetor Appius: quorum trium causa modo dicebatur, *magistratus paene omnes*. Conf. ad Orat. in Sen. §. 23. Sed in talibus ubique Auctor carissimum Clodium suum in animo habuit. Vide in Sen. §. 26. pro Domo §. 14. cuius loci fortasse immemor erat Ferratius, quum nostro loco S. C. in templo Virtutis facti mentionem fieri censebat.

16. *Ita me nudum — cognatione munitum*) Pauperculi ingenii est talis repetitio eorundem verborum ex §. 7., quali nusquam utitur summus Orator. Mox ad *omnes* etc. *productos ab eodem* si lorte quaeris, *Lentulo*) conf. pro Sext. c. 50. in Sen. c. o. extr. De suo hic adiecit §. 17. *omnes Consulares, omnes Praetorios*, magnifici soni causa, ut conicio.

Quorum princeps — gloria princeps etc.) Inepti

hortandos vos et ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quae universae reipublicae, salutem, otium, dignitatem. Cuius oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita: primum vos docuit, meis consiliis rempublicam esse servatam, causamque meam cum communi salute coniunxit; hortatusque est, ut auctoritatem Senatus, statum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis: tum in perorando posuit, vos ro-

aliquid habet haec vocis *princeps* collocatio, similis Velleianae in verbis corruptis I, 6, 3. Sed dubia est scriptura, Mss. partim praebentibus alium ordinem, *princeps virtute*, quem ordinem recepit Graevius.

Cuius oratio fuit — tripartita) De orationis Pompeianae partitione nihil dum accepisse videtur Cicero, quando, sex mensibus post, defendens Sextium illa dicebat l. c. Videlicet haec de *tripartita oratione* ficta sunt a fatuo homine, qui ne didicerat quidem, quid esset, thema ad artis regulas distribuere; cuius imperitiae vel ipsae Orationes eius insignia sunt specimina. Putavit igitur satis esse, si arenam suam temere congestam pro calce conglutinaaret tribus particulis, *primum, tum, denique*, ut nemo lectorum de tribus partibus dubitaret. At si *denique* pertinet ad tertiam partem, iam secunda habuit *perorationem*, quam nimirum apud veteres interdum sequebatur nova *amplificatio*, qua de re vide Facciolatum ad Cic. pro Quint. c. 30. et I. C. Th. Ernesti Lexicon technol. Lat. rhet. p. 20. Verum parcamus indocto Scriptori, cuius ratio vel potius deliratio non desinet esse, quod erat antea, etsi eam omnibus modis sublevemus. Praeterea notandum est verbum *posuit*, quod proprium est in scripta oratione, non in dicta: neque vero pro concione Pompeius de scripto dixisse videri potest. Et quinam erunt statim illi *vos*, qui rogantur a *Senatu*, ab *Equitibus*, ab *Italia cuncta*? Nulli reliqui sunt ex populo Romano, praeter urbanam plebem et subrostranos.

gari a Senatu, rogari ab Equitibus Romanis, rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Huius consilia, P. Lentuli sententiam, Senatus auctoritatem vos sequuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes Consulares, omnes Praetorios eadem dicere, ut omnium testimonio, per me unum rempublicam conservatam esse, constaret. Itaque quum P. Servilius, gravissi-

17. *Iisdem centuriis — reposuistis*) Quid haec sibi velint, planius explicat Manutius: Ut centuriatis comitiis Consul factus sum, sic lege centuriatis comitiis lata restitutus. — Paulo ante Lambinus edidit *collocatus fueram*, contra fidem librorum, sed magis ex consuetudine Latina.

Itaque quum P. Servilius etc.) Hinc novam sententiam allatum iri putes: at omnino eadem loquitur vir gravissimus, quae omnes priores, aeternam cantilenam, per illum unum conservatam esse rempublicam. Atque iam recantant CETERI quoque. *Sed audistis EO TEMPORE —* Quid? *UNIUS L. Gellii non solum auctoritatem, sed etiam testimonium*, testantis, si ego Consul non fuisset etc. *Dixit* hoc Gellius, *quia — sensit vel paene sensit* etc. Sperabat forsitan Scriptor, hoc *paene* a benigno lectore ad *attentatam classem* pertrahi posse; qua benignitate et ad alias res hic magnopere opus est. At quam dicit *classem*? Nihil de hac re legimus apud Ciceronem. Coniecit ergo Manutius, classem populi in comitiis a Clodianis corruptam esse, cui forte custos affuerit Gellius. Sed ita causa non erat addendi *magno cum suo periculo*. Quare probabilior est coniectura Ferratii, cuius

mus vir et ornatissimus civis, dixisset, opera mea rempublicam incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium, L. Gellii; qui quia suam classem attentatam magno cum suo periculo paene sensit, dixit in concione vestra, si ego Consul, quum fui, non fuisset, rempublicam funditus interituram fuisse.

haec sunt verba ad h. l.: A. U. 688 prima coniuratio a Catilina sociisque inita est, teste Sallustio c. 14; eodem tempore Pompeius bellum piraticum gerebat apparatu, quem describit Florus III, 6, 8. ubi est *Gellius Tusco mari impositus*. Classem, qua is Gellius iussu Pompeii, cuius legatus erat, Tuscum mare tuebatur, attentaverant coniurati. Id quum ipse sensisset, vidit, quanto cum suo periculo in patriam Catilina insurrexerit; potuitque testimonium dicere: *si Cicero Consul non fuisset* etc. Probavit haec etiam Ernestius; sed idem vidit male cohaerentes sententias et aliquid simile interpolationis. Ergo, *si sustuleris*, inquit, *nemo sentiat*. At nihili est talis ratio, nisi aliunde appareat, aliquid mala manu in bona scripta intrusum esse: immo furum est ea lex simpliciter posita, non Criticorum. Quid enim? Si totus liber per malam manum consarcinatus est, si pleraque in eo glossematum similia reperiuntur? Neque profecto iacturam sentiremus, si quis totam Orationem ante multa saecula penitus sustulisset, ac tineis blattisque pabulum obiecisset. Ne multa: detractis aliquot verbis (numerus non ponit Ernestius) aliquid deesset ad mensuram numerorum, et male omisum esset tempus atque occasio testimonii ab homine dicti. Hanc autem occasionem et ipsam rem ex bono auctore parum opportune h. l. excerptam puto. Nam, quum hic L. Gellius videatur esse idem, qui Ciceronem ob Catilinae coniurationem detectam civica corona donandum censuerat, (Gell. N. A. V, 6.) illud testimonium ex superiore tempore huc male tractum esse apparet.

En ego tot testimoniis, Quirites, hac au- 8.
 ctoritate Senatus, tanta consensione Italiae, 18.
 tanto studio bonorum omnium, agente P.
 Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus,
 deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus
 faventibus, diis denique immortalibus frugum
 ubertate, copia, vilitate reditum meum com-
 probantibus, mihi, meis, reipublicae restitu-
 tus, tantum vobis, quantum facere possum,
 Quirites, pollicebor: primum, qua sanctissi-
 mi homines pietate erga deos immortales
 esse solent, eadem me erga populum Roma-
 num semper fore; numenque vestrum aequè

18. *Quantum facere possum*) H. e. *Quantum pol-
 liceri possum*. Vide Bengelii notam ad Famil. V, 12.
 Vere Ernestio displicet verbum *facere*, cui hic nullus
 est locus. De repetito nomine *Quiritium* conf. §. 84.

Numenque vestrum — futurum) Cicero in Or. pro
 Rabir. c. 2. invocatis diis, alloquitur Quirites „quorum
 potestas *proxime* ad *deorum* immortalium *numen*
accedit.” Hoc non satis fuit Rhethori; non *proximum*
diis facit populum suum, sed *aequalem*. Insignis in-
 iuria nominis Ciceroniani, cui tanta in deos contume-
 lia afficta est. Unum iam restiterat, ut Quirites suos
Optimos Maximos appellaret. Magis religiose ac mo-
 deste Horat. Carm. III, 6. *Dis te minorem quod*
geris, imperas; et Stoici, quamvis sublimia iactantes
 de sapiente suo, tamen eum *Iove minorem* statue-
 bant. Ipse Cic. pro Mur. c. 1. „Omnis *deorum po-*
testas aut translata est ad vos, aut certe communicata
 vobiscum.” Et pro Cluent. c. 69. „Vos, Iudices, quos
 huic Cluentio *quosdam alios deos* ad omne vitae tem-
 pus fortuna esse voluit” h. e. quasi quoddam genus
 numinum tutelarium. In qua utraque alloquutione
 Iudicum nihil nimium videbitur cogitanti et *causas* il-
 las, et *potestatem* Iudicum, quorum in manu erat vel
 servare reos vel in perpetuum perdere. Nam saepe
 magni beneficii auctor figurate dicitur alicui *deus*
 (conf. Middletoni Vita T. II. p. 3.) et excellens vir si-
 militer *deus quidam mortalis*: in quibus tamen lo-

mihi grave et sanctum, ac deorum immortalium, in omni vita futurum: deinde, quoniam

quentionibus nihil est, unde quis procedat ad *numen deorum* populo tribuendum. Adeo stulta sententia imputanda non erat Ciceroni, cui plus sanae mentis fuit, quam ut tam impie adularetur. MARKL. Qualiscumque sit haec sententia, (stulta quidem an sapiens sit, non disputo) a Ciceronis aliis locis alienam esse nego, quos ipse vir doctus attulit. Non simpliciter *deos* vocat suos Quirites, Romae deae, quo titulo etiam nummis culta est, filios, ut Lentulum alias, ut Platonem et alios; sed *numen* ipsis tribuit h. e. nutum et vim atque potestatem, quae res plane non insolita consuetae adulationis pars est. Non enim philosophatur hic, sed rhetoricatur; neque tribuit iis aequam cum diis reliquis potestatem: et quidni tantum Quirites valeant, quantum *σωτῆρες* illi Castores? sed hoc dicit, se aequae illos culturum. Conf. quae habentur in hanc sententiam c. 2. Et quid dicamus de illo Or. de L. Agrar. II, 35. „Haec qui prospexerunt, maiores nostros dico, non eos in deorum immortalium numero venerandos a nobis et colendos putatis?” Lectoribus ego iniuriam faciam, si hic colligam impie et contumeliose in deos passim dicta ab his hominibus, quum vellent humanam virtutem, humana beneficia, extollere: impie, Christianorum interpretatione; non item illorum, qui dei nomine abutuntur ad quorumcunque beneficiorum significandam magnitudinem, qui deos illos publicarum religionum non ignorant hinc a nobis profectos, gratiae recordationis causa coelo adscriptos. GESN. Similes loquendi formas in eximiis hominibus praedicandis non raro adhibentur a Latinis vel ante Caesarum tempora: conf. eundem Marklandum in Statii Silv. V, 2, 170.: sed *similes*, non *eiusdem superlationis*. Nam tenuibus momentis talia variantur. Sic v. c. Cicero de populo suae aetatis non eadem potuisset dicere, quae dixit de maioribus, quasi in heroum numerum iam pridem relatis; potuitque adeo in altera Orat. §. 30. leviori culpa Senatus *deorum numero coli*. Sed de hoc genere rerum verissimum est, quod alio loco Gesnerus monuit: verbis non opus est apud intelligentes. Ipse notus Declamator *Antequam iret in exilium* c. 11. moderatius egit, utpote qui satis habuit ipsa verba ex Or. pro Murena exscribere.

me in civitatem respublica ipsa reduxit, nullo me loco reipublicae defuturum.

Quodsi quis existimat, me aut voluntate 19.
esse mutata, aut debilitatâ virtute, aut animo fracto, vehementer errat. Mihi quod potuit vis et iniuria et sceleratorum hominum furor detrahare, eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet et permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium: (quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate non solum cum his, qui haec delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit:) eum tamen vidi, quum esset summa senectute, non modo non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato atque renovato. Quem egomet dicere audivi, tum se fuisse 20.

19. *Id manet et permanebit*) Unus Barb. cum H. S. Ch. et aliquot vett. editt. *id mihi manet*. In seqq. parenthesin feci propter perspicuitatem, quae ne ita quidem est magna.

20. *Tum se fuisse miserum*) Hoc quemadmodum Oratoris instituto congruat, fatetur se nescire Hotomanus, neque acutiorem sese praestitit Gruterus. Ego priori assentio, corrigenti *non fuisse miserum*. MARKL. Necesse videbatur eruditis negationem adiacere, quia in extremis legimus, Mario *virtutem animi* numquam defuisse i. e. fortitudinem, constantiam, firmitatem animi: quae omnia, tamquam vocabula eandem rem significantia, inter se permutantur. At vero inserta negatio ex alia parte vitiat et de loco detrudit sententiam. Etenim qui post exanclatas calamitates *confirmato atque renovato animo* esse dicitur, nonne is tum, quum illas calamitates perferret, putandus erit animo *demisso, fracto, afflicto* esse? quo qui est, nonne eum dicimus *miserum*? Deinde quid aliud hic spectavit Orator, nisi ut semet ipsum cum Mario compararet? ipse autem si nunc negaret, in exilio se *mise-*

miserum, quum careret patria, quam obsidione liberavisset; quum sua bona possideri ab inimicis ac diripi audiret; quum adolescentem filium videret eiusdem socium calamitatis; quum in paludibus demersus concursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset; quum parva navicula traiectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset: recuperata vero sua dignitate, se non commissurum, ut, quum ea, quae amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam numquam perdidisset. Sed hoc inter me atque illum interest, quod ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis; ego, qua consuevi, utar: quo-

rum fuisse, quis ei fidem habiturus esset? Neque adeo hanc sibi fidem poscit Cicero, sive verus, sive personatus. Or. pro Sext. c. 22. „Neque in hoc me hominem esse infitiabor umquam” etc. Pro Domo c. 36. „Accepi magnum atque incredibilem dolorem, non nego” etc. Quin rumor erat in populo, ex dolore eum prope mentis errore affectum fuisse. Epp. ad Att. III, 13. Postremo *miserum* se h. l. dixisse Marium, ex eo quoque intelligitur, quod a verbis *recuperata sua dignitate* aperte fit progressio ad contrarium. Denique aperta est causa, cur ad finem periodi pervenire nequiverit Scriptor sine foedo lapsu. Nam quum sensisset, additis istis, *quam numquam perdidisset*, ambitum verborum concinniores fore, maluit potius aliquid absurdum et, quod cum prioribus pugnaret, apponere, quam lectores nova elegantia defraudare. Ita se res habet; nisi forte dixeris, *virtutem* viri tum, quum *miser* circumerraret, modo occultatam et oppressam fuisse, vel iisdem forsitan paludibus demersam, unde ipse posthac nudus limoque obrutus extrahebatur.

Ego — utar: quoniam — Quamquam etc.) Codd. fere consentiunt in his nugis praeter S. T. Ch. ubi est glossema, quod ante Lambinum ferebatur, *pie-*

niam illi arti in bello ac seditione locus est, huic in pace atque otio. Quamquam ille ^{21.} animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat, ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi respublica permittet, cogitabo.

Denique, Quirites, quoniam me quatuor ^{9.} omnino genera hominum violarunt, unum eorum, qui odio reipublicae, quod eam ipsis invitis conservaram, mihi inimicissimi fuerunt; alterum, qui per simulationem amicitiae nefarie prodiderunt; tertium, qui quum propter inertiam suam eadem assequi non possent, inviderunt laudi et dignitati meae; quartum, qui quum custodes reipublicae esse deberent, salutem meam, statum civitatis, dignitatem eius imperii, quod erat penes ipsos, vendide-

tate post utar, pro quo ille scribi mallet lenitate vel subaudiri arte dicendi. Nos miramur neminem dixisse ipsum *arte* absorptum similitudine verbi praecedentis. Mox infirma est sententia, *quoniam — otio*, quam bonus Orator ingeniosius scisset ad suam gloriam ornare. Tum nimis importunum est *Quamquam*, cuius locum etiam *Itaque* occupare potuerat. Nec denique usitata est constructio *de inimicis ulciscendis agere*, in hoc certe sensu loquutionis.

^{21.} *Quatuor omnino genera hominum etc.)* Pro Sext. §. 46. sex genera distinguuntur. Variandi causa quadripartitam orationem, eamque paullo negligentius, facere placuit Rhetori nostro. Sed ornatum addidit: v. c. ubi Cicero dixerat simpliciter *inviderent*, adiecit *laudi et dignitati meae*. Ante *nefarie* dicerem deesse *me*, nisi aliquoties talia pronomina abessent vitio Scriptoris. Deinde incertum est, utrum *genera singula* legi oporteat, an *facinora singula*. In extremis, *revocando — repetendo*, graviter minatur facturum se esse, quod septem vel octo post mensibus fecit dicenda in Senatu sententia *de provinciis consularibus*, quae exstat hodieque. Scilicet tam diu ante meditatum erat illud et cum urbana plebe communicatum.

runt; sic ulciscar genera singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus: malos cives, rempublicam bene gerendo; perfidos amicos, nihil credendo atque omnia cavendo; inuidos, virtuti et gloriae serviendo; mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo.

22. Quamquam mihi maiori curae est, quemadmodum vobis, qui de me estis optime meriti, gratiam referam, quam quemadmodum inimicorum iniurias crudelitatemque persequar. Etenim ulciscendae iniuriae facilior ratio est, quam beneficii remunerandi, propterea quod superiorem esse contra improbos minus est negotii, quam bonis exaequari. Tum etiam ne tam necessarium quidem est, male meritis, quam optime meritis, referre
23. quod debeas. Odium vel precibus mitigari

22. *Superiorem esse — negotii*) In hoc membro dupliciter suspecta est Latinitas; et in illo, *bonis exaequari*, imperite expressa sententia. Facilius excusari possunt sequentia, ubi Graevius aliquid scholasticum notabat in *male meritis et optime meritis*, alienumque a maiestate Tulliana. Multum enim hic variant Mss. Quamobrem Garatonijs eiici voluit posterius *meritis*, ut ex glossemate illatum, eoque scripturam plane Tullianam fieri ait.

23. *Odium vel precibus — definire*) Rursus ærumnose se exercet artifex in studio antithetorum. Sed incommode accidit, quod *odia* apud Ciceronem numquam *deponuntur* cum tertio aut sexto casu, nec *tenetur* vel *retinetur* apud illum aliquid *difficultate*. Etiam ineptius est *nec id reipubl. repetere*, quam constantem lectionem librorum alii aliter accipere vel emendare conati sunt, sine ulla probabilitate utrumque. Manutius quidem coniecit *petere*, Graevius *dare*, Ernestius *remittere*, Hotomanus *nec id reip. temporibus unquam necesse est*; nostro Cellario *repetere*

potest, vel temporibus reipublicae communi-
que utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi
teneri, vel vetustate sedari: bene meritos quin
colas, nec exorari fas est, nec id reipublicae
repetere utcumque necesse est, neque est
excusatio difficultatis, neque aequum est,
tempore et die memoriam beneficii definire.
Postremo, qui in ulciscendo remissior fuit,
mox aperte laudatur; at gravissime vitupera-

videbatur esse *instanter petere* etc. Quot Intpp., tot
sententiae. Quid tamen vulgata ista sibi velit, ex con-
trariis divinare licet: scilicet, nullam reipubl. necessita-
tem ullo pacto obstandi posse, quin bene de nobis
meritos colamus. At emendare talia, quid est aliud,
quam male formata incudi reponere? Docet accuratior
cogitatio, paria paribus hic respondere noluisse, re
ipsa quodammodo repugnante; ita Declamatori iam in
prima apodosi haerebat aqua, quum *precibus* aliquid
reddendum esset. Adeo in hoc genere scribendi nego-
tium levius est, protases per aliquot membra deducere,
quam membro cuique apodosin suam accommodare.

Mox aperte laudatur) Plures codd. habent *mox
in eorum aperte utitur s. utetur*; alii, *in os aperte
laudatur*. Quae ubi attulit Gruterus, haec adscribit:
Multa in hac Oratione mendosa sunt, quae forte Mss.
librorum collatione purgari possent; sed cui otium, ex-
cutere novem, decem, undecim membranas? — Equi-
dem non credo magno usui futurum, si quis multo
plures codices excutiat. Non in erratis librariorum
quaerenda erat causa talium difficultatum, sed in ipsius
Auctoris ingenio. MARKL. Quae in fine ex annota-
tionibus virorum doctorum afferuntur, quum corru-
ptam illi lectionem iudicarent, ea non difficile est ex-
cutere, et vel leni immutatione et blanda emendari
posse, vel recta et sana esse, ostendere. Sed quum ad
causam, quam suscepimus, nullum plane momentum
habeant, et sint ita obvia, ut hic ea ponere paene pu-
deat, in praesens omittentur; facile, si opus esse vi-
deatur, alio loco vulganda. Illud in universum admo-
nere satius fuerit, observatum hoc iis, qui ad talia ani-
mum attendunt, nusquam corruptiores esse libros an-
tiquos, quam in extremis. Principia voluminum, initia

tur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior: neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam impius appelletur necesse est. Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio et

pariter et fines codicum, iniuriae a madore, a vermicibus, a mala manu tractantium magis exposita; in finibus languescit diligentia, crescit festinatio librariorum. GESN. Qui usque ad haec loca in hac quoque Oratione nihil vidit nisi rectum et sanum, eius stomachum etiam has extremas feces perferre patique non dubito. Quare eas curiosius spectare, nihil attinuerit: iuniorum hoc sit, ait l. l. Gruterus, quibus nullae curae, nulla negotia. Interea optandum erat, ut blandas quasdam et lenes correctiones attulisset vir praestantissimus. Acutae illae essent sine dubio: sed facile apparet, de veritate antiquae scripturae quaerendum esse, non de elegantia, quam is, quem Auctorem credimus, sequi scribendo debuerit; ante omnia autem iudicium de alicuius operis auctoritate ducendum ex iis locis, in quibus nos consensus codicum et ipsa res de vera manu dubitare non sinit; indeque statuendum, utrum artificiosa ea manus fuerit, an iners atque imperita. Sic demum intelligi debet, quo correctionum genere nobis in quoque loco utendum sit. Contra, si non librariorum menda corrigere, sed cum ipso Scriptore certare consultum videretur, multa forsitan commode mutari a nobis et in meliorem formam refingi possent. Sed legitimum munus est artis criticae, reddere cuique, quod cuique debetur.

Atque in officio — dissolvit) Vetus et, ut videtur, celebratum dictum est Romani cuiuspiam, quod ex Or. pro Planc. c. 28. huc translatum est, paucis mutatis. In his tamen statim principium falsa constructione nos offendit, ubi certe scribendum erat *officii persolvendi — et pecuniae*. Conf. Gell. N. A. I, 4. Sed quoniam tota periodus abest a Dresd. A. C. Ch. aliisque Mss., et sententia parum convenit superioribus, eruditi haec omnia ad glossulas reiicere malunt. Non enim hic commendationem gratiae referendae requiri, sed necessitatem eius rei maiorem quam ultionis demonstrandam fuisse. Quod quum verissime monitum sit, sane hac nova culpa absolveris Scriptorem, si

pecuniae debitae, propterea quod, pecuniam qui retinet, non dissolvit; qui reddidit, non habet: gratiam et qui retulit, habet, et qui habet, dissolvit.

Quapropter memoriam vestri beneficii 10.
lam benevolentia sempiterna, non solum dum 24.
anima spirabo mea, sed etiam quum mortuo
monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, semperque praestabo, mihi neque in consiliis de republica capiendis diligentiam, neque in periculis a republica propulsandis animum, neque in sententia simpliciter referenda fidem, neque in hominum vo-

malae manui peiorem supervenisse putēs. Mihi tamen hac de re adhuc ampliandum videtur.

24. *Dum anima spirabo mea*) Graevius coniicit Ciceronem scripsisse *dum spirabo*, vel, *dum superabo*: ita veteres loqui, non *dum anima spirabo*, aut *superabo*, *mea*. Verum illa aures non explent, inquiunt: id quod etiam Declamatorem sensisse arbitror. In proximis, *sed etiam*, grate accipienda erit correctio Heumanni, *quum me mortuo*, nisi de pronominum defectu recte notavi ad §. 21. Ceterum idem sic explicat: Quum vestri in me beneficii recodationem apud inferos retinebo; vel (quod ipsi magis placet) cogitanda esse monumenta litterarum i. e. scripta historicorum de exilio suo ac reditu, itemque hanc ipsam Orationem. Mirifice.

In sententia simpliciter referenda) Doctissimi viri fatentur se non perspicere, quid sit *referre sententiam*; quare corrigunt *ferenda*. Frustra. Vide quae diximus ad §. 11., unde credibile est, Auctorem usum esse verbo composito, ut et §. 23. *repetere*, et pro Domo §. 50. *retulisti*, ubi Manutius malebat *tulisti*. MARKL. Fuerunt etiam, qui interpretando commendarent illud *referenda*, tamquam ipse Manutius; ut sensus esset, dictam in Senatu sententiam referre ad populum, ne nesciret populus, quid actum esset in Senatu. Quam ego rem valde indecoram bono

luntatibus pro republica laedendis libertatem, nec in perferendo labore industriam, nec in vestris commodis augendis gratam animi benevolentiam defuturam. Atque haec cura, Quirites, erit infixā animo meo sempiterna, ut quum vobis, qui apud me deorum immortalium vim et numen tenetis, tum posteris vestris cunctisque gentibus dignissimus ea civitate videar, quae suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis iudicavit.

Senatori habuerim. Ernestius vero unus paullo morosius haeret in adiecto *simpliciter*, quod iam in *fide* latere censebat. Nos faciliores simus in his extremis; immo gratiam habeamus homini, quod haec omnia non multo concinnius adornavit: *in consiliis de republ. accurate capiendis diligentiam, neque in periculis fortiter propulsandis — in hominum voluntatibus graviter laedendis* etc. Nunc illo uno loco adverbium suum addidit minime callidus. Qui et cacophaton commisit, qualia prudenti scriptori, praesertim oratori, rarius excidunt, in *republiCA Capiendis*. Hunc tamen totum locum ante oculos habuit, sed non sine proprio iudicio, Mamertinus Secundus Grat. Act. c. 32. „Quum anima defecerit, *monumenta tui in me beneficii permanebunt: in referenda autem gratia, sanctissime Imperator, hoc tibi polliceor, semperque praestabo, mihi neque in suggerendis consiliis veritatem, neque in adeundis, si res poposcerit, periculis animum, neque in sententia simpliciter ferenda fidem, neque in hominum voluntatibus pro republ. teque laedendis libertatem, neque in laboribus perferendis industriam, neque in augendis imperii tui commodis grati animi benevolentiam defuturam.*”

25. *Deorum immortalium vim et numen tenetis*) De sententia praedictum est §. 18: quod ad verba attinet, *numen tenere* minus Latine dicitur, quum usitate dicatur *locum tenere*. Alii forsā h. l. figuram zeugmatis videbunt, qua saepe optimi scriptores utuntur: sed et mali interdum, quando aptum cuique nomini verbum invenire nesciunt; id quod hic satis difficile erat.

O R A T I O

P R O D O M O S U A

A D P O N T I F I C E S.

SUMMARIUM.

Non videbatur sibi Cicero omnino restitutus in pristinum locum, nisi ei sua domus in Palatio restituta esset, ut ipse scribit Epp. ad Famil. XIV, 2. ad Att. III, 20. etc. Itaque quum illius domus aream, ne umquam profana fieri posset, Clodius consecrandam curavisset, qualis consecratio olim in eversis aedibus Sp. Cassii, Maelii et aliorum facta erat, Orator statim redux extremo Septembri egit maxima contentione, ut ista religio auctoritate Senatus tolleretur. Ab Senatu res primum reiecta est ad collegium Pontificum, apud quos se de recuperanda domo studiose et accurate dixisse narrat Attico suo IV, 2: illi vero responsum reddiderunt paullo implicatius, ita ut Clodius secundum se decretum in concione gloriari posset. Tandem habitus est Senatus ad consultandum de relato responso, ibique in sententiam Marcellini, designati Consulis, d. 6. Non.

Oct. consultum factum est: ut Ciceroni domus restitueretur, item porticus Catuli (quae contigua domui pretium addebat) reficienda locaretur, eaque auctoritas Senatus ab omnibus magistratibus defenderetur. Conf. in Pis. c. 22. §. 52. et lege reliqua in laudata epistola et parte praecedentis, quibus addendus est locus Dionis Cass. XXXIX, 11., qui sequitur narrationem de gratiis Senatui populoque actis et de annonae cura Pompeio mandata. „Cicero igitur denuo reviguit, et non modo ceteras fortunas suas, sed aream quoque aedium suarum recuperavit; quamvis ea Libertati dedicata esset et consecrata. Ille enim legem curiatam, qua Clodius ad plebem adoptione ductus erat, reprehendens, quod ex instituto maiorum per trinundinum promulgata non fuisset, omnem eius tribunatum, in quo de domo constituerat, evertit; affirmans, nihil ab eo Tribuno vl. iure fieri potuisse, qui ipse contra ius ad plebem transisset: atque ita Pontificibus persuasit, ut sibi aream, quae ab omni religione vacua et pura esset, adiudicarent. Sic Cicero et aream domus suae et pecunias instaurandis aedibus ceterisque suis facultatibus, quibus damnum illatum erat, reparandis adeptus est.” Conf. annotationem ad c. 16.

Illam tum ad Pontifices habitam Orationem, cuius sibi valde probatae editionem mox prodituram Attico promittit, eandem esse atque eam, quam hodie legimus, existimarunt viri doctissimi: id quod ne in posterum fiat, operabitur in commentario, ubi res eo deducetur, ut imprudentissimum videatur iudicium Seb. Corradi, viri alioquin acuti, Orationem hanc prope omnium pulcherrimam praedicantis, in libro, qui Quaestura inscribitur p. 358.

Summam eius persequi difficile est propter miram varietatem rerum, quae in ea perplexius confusae sunt; etsi praeque illuc pertinent, ut consecratio ista iure et rite facta esse negetur. Sed res ad septem partes fere ab Intpp. rediguntur, quas Manutii potius quam nostris verbis percensere placet. Igitur prima pars respondet Clodio, qui apud Pontifices ea vituperaverat, quae per illos dies Cicero in Senatu de republica, id est, de Cn. Pompeio rei frumentariae praeficiendo, sensisset. Secunda de iure publico agit, in eaque ostenditur, legibus iis, quibus Romana civitas utatur, non posse quemquam civem per vim eiici, aut quicquam in caput et bona cuiusquam statui sine iudicio Senatus aut populi aut eorum, qui de quaque re

constituti sint iudices. In eadem afferuntur rationes, cur tribunatus Clodii nullus fuerit, adoptione eius contra ius et fas tumultuarie facta. Tertia pars, vel si Tribunus pl. et per auspicia et per leges Clodius esse potuerit, ei tamen legem nominatim de capite civis indemnati ferre non licuisse, demonstrat: id enim privilegium est, quod ferri sacratae leges et XII tabulae vetant. Neque vero tantum hoc contra leges, sed illud etiam, quod de eius capite fortunisque omnibus, qui neque adesse sit iussus, neque accusatus, legem illam Clodius tulerit. Quin etiam vitiosa sunt verba legis, quippe haec: Velitis, iubeatis, ut M. Tullio aqua et igni INTERDICTUM SIT: non, quod ponendum erat, INTERDICATUR. Ita peccatum est in forma legis: quid in ipsa veritate? Non minus: obiectum est enim Ciceroni, falsum S. C. ab eo relatum esse; hanc vero fictam criminationem esse, Senatus ipse, quum eum restituit, indicavit. Quarta pars maledictum Clodii, exulem Ciceronem appellantis, refellit duabus causis, vel quod ex peccato, vel quod ex damnatione subeatur exulis nomen. Peccasse me, inquit, negant omnes; optime de patria meritum, Senatus, equestris ordinis, scribarum, ple-

bis urbanae, municipiorum, coloniarum, totius Italiae decreta ad me revocandum facta declarant. In ferenda autem lege, qua in pristinam dignitatem restituerer, quae celebritas comitiorum, quantus omnis generis hominum, aetatum, ordinum splendor fuit! Quod ad damnationem attinet, exul non sum: incolumis enim et indemnatus discessi; nemo me ulla umquam lege interrogavit, nemo postulavit, nemo diem dixit: libertatem vero aut civitatem amittere civis Romanus nemo potest, nisi auctor rei ipse factus sit. Infirmatur deinde Clodii maledictum ea quoque ratione, quod in ipsa rogatione nihil scripserit, quo minus Cicero in Senatorum numero maneret, et quod in lege illa suffragium tulerit non populus Romanus, verum multitudo hominum ex servis conductis, facinorosis, egentibus collecta. Quinta pars eidem Clodio respondet, accusanti Ciceronem, quod de se ipso gloriosius praedicare soleret; tum iis, qui obiicerent ei discessum ex patria. Sexta, de domo recuperanda quantum laboret, quamque improbe et nulla religionis observantia fecerit Clodius in illa dedicanda, et quid in ea tota re spectarit, ostendit. Imprimis dedicatio improbatur eo, quod non affuerit collegium Pontificum, sed unus

tantum Pontifex, affinis Clodii, adolescens imperitus, sororis precibus, matris minis adductus, mente et lingua titubante. In septima parte Orator preces facit ad Iovem et alios deos, ut, si ruinam ab eorum templis ac delubris depulerit, si suum caput pro eorum religionibus furori ferroque perditissimorum civium obiecerit, hunc se fructum ferre sinant, ut redire in proprias sedes liceat; similibusque precibus ad Pontifices utitur, ut ipsorum sententiis iam in patriam reductus, nunc eorundem manibus in domo sua collocetur.

Iam his omnibus octavam partem adiicit Ferratius, tamquam unam omnium gravissimam, ex c. 49. et seqq., consecrationem domus factam esse contra veterem legem Papiriam, qua cautum esset, ne quis iniussu plebis aedes, terram, aram consecraret; quumque de Ciceronis domo dedicanda nihil Clodius ad populum tulisset, non iure factam videri dedicationem. Hoc argumento uno permotos censet ille Pontifices, ut secundum Ciceronem iudicarent; quam rem bene coniicit ex verbis decreti in Epist. ad Att. l. l. relatis: SI NEQUE POPULI IUSSU NEQUE PLEBIS SCITU IS, QUI SE DEDICASSE DICERET, NOMINATIM EI REI PRAEFECTUS ESSET, NEQUE PO-

PULI IUSSU AUT PLEBIS SCITU ID FACERE IUSSUS ESSET; VIDERI POSSE SINE RELIGIONE EAM PARTEM AREAE MIHI RESTITUI: *reliquas partes Orationis omnes, etsi accurate tractatas, causam non continere, facileque refutari potuisse. Sed satius est, ipsius Ferratii animadversiones adscribere.* „Interpretes (inquit) in enumerandis argumentis omittunt illud, quod praecipuum est; quodque unum maxime Pontifices movit, ut ipsi causam adiudicarent. Domus, inquiunt, consecrationem explodit, quia Clodius neque iure adoptatus fuerat, neque Tribunus pl. esse potuerat. Audio: hoc vero semel admisso, iam et leges de Consulibus provinciis, de Byzantinis, frumentariam, de Catonis in Cyprum expeditione, omnia denique ipsius acta rescindi oportebat. Haec tamen valebant, et rata erant: nam, referente Plutarcho in Cic. c. 34. Ciceronem, tabulas discicere cupientem, in quibus Clodii rogationes scriptae servabantur, Cato prohibuit, tum ne, quae ipse in Cypro gesserat, irrita iudicarentur; tum etiam, quod iure ac salvis auspiciis de iis omnibus latum fuisse contenderet. Atque adeo, quum cetera probarent, hanc unam legis particulam de consecratione domus eo nomine, quod non fuerit legitima

adoptio, privato consilio abrogare Pontifices non poterant. Secundo loco subiiciunt Commentatores: tulerat de Cicerone Clodius per vim et contra leges, ac proinde per se irrita rogatio erat. Fac, non mentiri Oratorem: sed in primis, ex tot illius legibus an ea tantum per vim et contra leges lata fuerat? nonne aliae multae eodem modo? cur, si omnium eadem conditio est, non de omnibus pariter idem debet esse iudicium? Deinde quod Cicero sine teste, sine tabulis ac litteris, denique extra causam dicebat in hominem inimicum, nequaquam tantum ponderis apud sapientissimos viros habebat, ut de religione temere iudicarent. Postremo, utcumque lex aliqua lata esset, non poterat a iudicibus vel a collegio Pontificum abrogari. Hoc iudicium ad Senatum spectabat, qui de abrogandis legibus decernebat, in quibus aliquid peccatum fuisset. Tertio, argumentum ab adiunctis desumptum debile atque infirmum est. An impietas Clodii dedicantis impedimento erat, ne rata putaretur dedicatio? At de sacris Bonae Deae pollutis absolutus fuerat iudicio publico, et in dedicando rite omnia peregerat. An sanctitas et religio cuiuslibet privatae domus? At Fulvii Flacci aliorumque aedes

iure dedicatae videbantur. An adolescentia Pontificis, quem in dedicatione adhibuerat? At eum populus comitiis tributis creaverat, et collegium cooptaverat. An, quia consecratio facta in perniciem civium nulla est, nulla quoque erit dedicatio? At Cicero non erat civis incolumis, lege Clodia pulsus in exilium: si non fuisset exul, frustra Consules ex S. C. centuriatis comitiis de illo in patriam restituendo tulissent."

Haec ille: quibus hoc unum adiciam, eas animadversiones omnes non solum contra Commentatores, sed etiam contra ipsum Auctorem valere videri. Quae enim ratio ordinis et disponendarum rerum intelligi potest in ea Oratione, in qua vel obscuratum vel ita leviter praetermissum sit primarium argumentum, ut tot intelligentium hominum aciem fugere potuerit? Hoc igitur praediuicio lectores aliquantum se adiutos putanto ad recte iudicandum de ipsarum rerum tractatione, de qua nos perpauca monebimus. Omnino satis superque iam cognovimus artem Ciceronis nostri, Ciceronem mentientis, ut, si quid eius artis simile fuerit in duabus reliquis Orationibus, quae in eandem suspicionem venerunt, non tam diligenti animadversione opus esse videatur. Imprimis iam

impeditissimae Orationis spatia emensuris nobis faciendum est, ut non arguamus omnia, quae languent aut frigent aut alio quodam modo vitiosa sunt, parcamusque potius viribus, quam tibi- cinem operose agamus novis exsequiis. Nam qui ne nunc quidem sine cortice natare didicerit, nae is numquam nobiscum natare discet.

Quum multa divinitus, Pontifices, a maioribus nostris inventa atque instituta sunt; tum nihil praeclarius, quam quod vos eosdem et religionibus deorum immortalium et summae reipublicae praeesse voluerunt: ut amplissimi et clarissimi cives rempublicam bene gerendo, Pontifices religiones sapienter interpretando, rempublicam conservarent.

1. *Quum multa — vos eosdem — conservarent*) Statim in horum verborum scriptura et sententia aestuant Intpp.; suane magis an Auctoris culpa, non dixerim. Nobis quidem minime dubium est, quin haec eius mens fuerit: Praeclare instituerunt maiores nostri, ut Pontifices numquam non simul sint Senatores, ita ut iidem, duplicem personam sustinentes, partim sentiis in Senatu dicendis, partim religionibus interpretandis, reipubl. utilitati consulant. In his verbis primum *summae reipubl. praeesse* de senatoria dignitate dictum est, in quo quid argutari liceat, non reperimus, praesertim contra posito munere Pontificum: quod munus etsi ipsum quoque ad reipubl. pertinebat, tamen *summae reipubl.* administratio haud dubie dici potuit esse penes Senatum, omnis publici consilii principem. Dein *amplissimi et clarissimi cives* vocantur Senatores; iique dicuntur *reipubl. gerendo*, sicut Pontifices *religiones interpretando, conservare rempublicam*. Hic satisne eleganter an affectatione quadam elegantiae iteretur *rempublicam*, non quaerimus, verum id ferri, certe non nimis obscurum videri, debebat. Neque sane discrepant codices, nisi quod nonnulli cum vett. editt. habent *religiones religionibus sap.*, unde olim erant qui scriberent *religiosissimi religiones*, suppresso nomine *Pontifices*, ut par pari concinnius redderetur. Atque haec coniectura, quam Lambinus in textu sequutus est, speciose com-

Quodsi ullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani iudicio ac potestate versata est, haec profecto tanta est, ut omnis reipublicae dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, arae, foci, dii penates, bona, fortunae, domicilia, vestrae sapientiae, fidei potestatique commissa creditaque esse vi-

mendari posset: contra merus error videtur, quod in duobus codd. Lambini *vos* ante *eosdem* non comparuit. Hoc tamen placet Ernestio, qui eius mutationis duas rationes affert, quae ne specie quidem veri blandiuntur. Quamvis enim nunc de genere universo, de collegio Pontificum agatur, non de iis, qui tum maxime Pontifices erant; nihilo minus ipsos tum Pontifices alloqui Orator potuit, neque eum posthac, mutata verbi persona, scribere oportebat *conservaretis*, quum duo diversi nominativi intercessissent. Sed alterum *Pontifices* ac deinde *rempubl.* suspecta fecit idem Editor, uncisque inclusit. Nimirum displicuit ei forma loquendi, *rempubl. bene gerendo rempubl. conservare*: at ea studio quaesita videtur ab Auctore, cuius sententia (ne longum faciamus) nullo studio nostro, nulla arte ad elegantiam Ciceronianam et ad veritatem reformari poterit. Non solum enim perplexe dixit, quod dicere voluit, sed hoc, quod voluit, etiam commentitium est. Nam falsum est, nemini nisi Senatori licuisse fieri Pontificem, vel, ut deinde dicitur, viros tantum senatorii ordinis ad sacerdotium delectos esse. Testis ipse Cicero ad Att. IV, 2. „Habetur frequens Senatus; adhibentur Pontifices omnes, *qui erant Senatores.*” Suffragatur locus de H. R. §. 13. „Quum omnes Pontifices, *qui erant huius ordinis*, adessent.” Iam si non omnes, sed tantum pars vel plerique etiam Senatores erant, aut si quis illud de prisca, non de Ciceroniana, aetate capiendum putet, tota sententia corruat necesse est, misereque evanescat divinum institutum. Fortasse in fraudem inductus est Orator his verbis Luculli Pontificis in illa eadem epistola: „se et collegas suos de religione statuisset, in Senatu de lege statuturos.” Sed quomodo haec concilianda sint cum illis duobus locis, sine negotio intelligitur.

deantur. Vobis hodierno die constituendum 2. est, utrum posthac amentes ac perditos magistratus improborum ac sceleratorum civium praesidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes ac flamma reipublicae suum illum pestiferum et funestum tribunatum, quem aequitate humana tueri non potest, divina religione defenderit; aliae cerimoniae nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi: sin autem vestra auctoritate sapientiaque, Pontifices, ea, quae furore improborum in republica, ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, rescinduntur; erit causa, cur consilium maiorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis iure ac merito laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, 3. quae ego per hos dies in Senatu de republica sensi, vituperasset, aliquem se aditum

2. *Aliae cerimoniae — requirendi*) Commotus vir, ut fieri solet, multo plus malorum impendere sentit, quam nos, a Clodio nihil metuentes. Nimia tamen videri haec possunt, atque non oratoria, sed declamatoria: ex quo genere etiam illa sunt paullo ante, *omnium civium salus, vita*, quae res profecto in hac causa in discrimen cadere non poterant; ne quid addam de reliquis tot tam cumulatis vocibus. Neque vidi apud veteres, ubi ita dicatur *flamma reipubl.* aut *procella patriae* aut *turbo et tempestas pacis* §. 137. et similia maledicta, quae partim usu Latinitatis, partim ratione carent.

3. *Vituperasset — omittam — munivit*) Scribere debuerat *vituperaret*, si modo, quod consentaneum est, ipsa vituperandi actione aditum ad aures habiturum se putabat. Mox rursus dupliciter haeret doctissimus Editor; ac sane minus perspicua sunt haec

ad aures vestras esse habiturum putavit, omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest, sed convicio, cuius exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate munivit.

2. Ac primum illud a te, homine vesano ac furioso, requiro, quae te tanta poena tuorum scelerum flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non solum consiliis suis, sed etiam specie ipsa dignitatem reipublicae sustinent,

omnia. Quamquam, quid sit *ordo dicendi suus*, quodammodo docet ipse verbis §. 4. „Nondum de mea sententia dico: impudentiae primum respondebo tuae.” Quasi consuetus ordo ei esset, ut primum dissereret de sententia in Senatu dicta, tum ut hominis accusationi vel reprehensioni responderet. Ceterum hac in re, etsi per se ineptissima, quomodo deinde facturus sit, quod promittit, operae pretium erit animadvertere: nam *ἀνω καὶ κάτω* invehitur in hominem et respondet eius orationi. At *oratione*, i. e. reprehensione quae cum modestia et ratione fit, uti furiosus homo non didicit, sed *convicio*, cuius *exercitationem* diuturno usu *munivit*, i. e. firmavit et acuit. Haec se intelligere negat Ernestius, et iure negat. Haeserunt iam olim quidam librarii in prioribus istis, scripseruntque *non omittam*, id quod recepit Graevius.

Quae te tanta poena tuorum scelerum) H. e. quae te vexet dementia, *θεοβλάβεια*. Conf. de H. R. c. 18 et similes locos ap. Rahnkenium ad Velleium II, 57. extr.

Etiam specie ipsa) Maiestatem quandam oris et corporis interpretatur Manutius: etiam insignia honoris splendoremque vitae ac dignitatis addit Graevius. Tu praeferas, utrum malis: parum hisce fulcris fidentum erit ad rempubl. sustinendam. Riderent, puto, pueri puellaeque, si quis de Pontifice novae Romae purpuratisque eius comitibus dixisset, eos decore corporis vel insignibus sustinere ecclesiae dignitatem. Aliquanto melius exprimitur illa sententia §. 133. „Viri, qui sua dignitate personam populi Rom. atque auctoritatem imperii sustinerent.”

quod ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompeii coniunxerim, mihi esse iratos, et aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere. Fuisti tu, inquit, apud Pontifices superior: sed iam, quoniam te ad populum contulisti, sis inferior necesse est. Itane vero? Quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas et inconstantia et crebra, tamquam tempestatum, sic sententiarum commutatio; hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia certum et definitum ius religionum, vetustas exemplorum, auctoritas litterarum monumentorumque deterret? Tune es ille, in-

Aliud de summa — senserint.) Quomodo aptum his rebus dicatur *summa religio*, non assequor, quocumque illud sensu sumatur. *Hoc tempore* abest a Franc. Barb. T. et aliis, neque admodum placet haec verborum collocatio. Seqq. verba *me absente* referunt Intpp. ad tempus ante reditum Ciceronis, quo etiam locum trahunt de H. R. c. 6. extr. Nihil de ea re apud Ciceronem ipsum legitur.

4. *Fuisti tu — necesse est*) Conf. §. 31. et Arg. Or. ad Quir. Quod dicit, hoc est: Pontifices antea habuisti defensores causae tuae: nunc, postquam sententiam tulisti de cura frumenti Pompeio extra ordinem mandanda, quam in sententiam S. C. factum est, Pontifices offenderis necesse est; quoniam eos, ut Senatores, abhorrire oportet ab extraordinariis imperiis, atque indignari, quod tu, ab optimatibus adhuc insignite ornatus, ad populi partes transisti, et quasi prodidisti Senatus auctoritatem. Nam ut eam sententiam ferret, multitudo ab eo nominatim postularat: quo referuntur verba, *contulisti te ad populum*. Unus in his docte haesit Lambinus, et scribendum, vel invitis omnibus libris, putavit *te ad Pompeium contulisti*. Neminem autem offenderunt voces, *superior, inferior*, nec totius sententiae ieiunitas.

- quit, quo Senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respublica desideravit? quo restituto, Senatus auctoritatem restitutam putabamus, quam primum adveniens prodidisti? Nondum de mea sententia dico: impudentiae primum respondebo tuae. Hunc igitur, funesta reipublicae pestis, hunc tu civem ferro et armis et exercitus terrore et Consulum scelere et audacissimorum hominum minis, servorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiae, domo et patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curasti, quem a Senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum, conservandae reipublicae causa confiteris?
6. At enim in Senatum venire, in Capitolium intrare, turbulento illo die non debuisti. Ego vero neque veni, et domo me tenui, quamdiu

5. *Oppressione curiae*) Hoc non est Ciceronianum. *Obsessio templorum*, ut saepe vidimus, ad aedem Castoris pertinet, non ad alia loca publica. Conf. §. 54.

Hunc — domo — cedere curasti) Hotomanus non meminerat, se similem loquutionem apud Cicero-
nem reperire. Ego gauderem, si quis tale exemplum ex ullo auctore prosae orationis eruere posset. Usitatum erat, *curasti ut hic cederet*. Atque etsi Cicero pro Roscio Amer. c. 36. recte scribit, *eum hominem occidendum* (esse) *curavit*, non tamen ad eundem modum progredi licebit, *hunc cedendum esse curasti*. MARKL. Ut lenissime dicamus, hyposoloeca est ista constructio, ignavum vero ipsum verbum *curandi* pro *cogendo*, praesertim in huiusmodi dictione: *curavit Clodius ferro, armis* etc. Quare nemo succensebit Lambino, contra fidem librorum emendanti *coegisti?*

diu turbulentum tempus fuit; quum servos tuos, ad rapinas, ad bonorum caedem paratos, cum illa tua consceleratum ac perditorum manu, armatos etiam in Capitolium tecum venisse constabat; quod quum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, et tibi et gladiatoribus tuis instaurandae caedis potestatem non fecisse: postea quam mihi nuntiatum est, populum Romanum in Capitolium propter metum atque inopiam rei frumentariae convenisse, ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis diffugisse; veni non solum sine ullis copiis ac manu, verum etiam cum paucis amicis. An ego, quum P. Len- 7. tulus Consul, optime de me ac de republica meritis, quum Q. Metellus, qui quum meus inimicus esset, frater tuus, et dissensionis nostrae et precibus tuis salutem ac dignitatem meam praetulisset, me arcesserent in Senatum, quum tanta multitudo civium tam recenti officio suo me ad referendam gra-

6. *Scio me domi mansisse*) Ut scio dictum excuses pro *memini*, non desinit subabsurda esse loquutio. Est enim tempus tam recens, ut perquam obliviosum hominem oporteat esse, qui talis rei, tam turbulento die factae, non facillime meminerit. Conieci interdum *scito*, sed ipse haud multum tribuo huic coniecturae. Paullo ante cum Graevio adieci *etiam* ex Franc. Dresd. Barb. Ch. Ps.

Verum etiam cum paucis amicis) Scilicet hac quoque iunctura uti solet Cicero, ut periodi membra connectat per particulas *non solum, verum etiam*. Sed hic eae prorsus ridiculae sunt, et expectes potius, *sine telo, sine pugione, quam cum paucis amicis*. Conf. similia in Sen. §. 32.

7. *Tam recenti officio suo*) Vere animadvertit

- tiam nominatim vocarent, non venirem, quum praesertim te iam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hic tu me etiam, custodem defensoremque Capitolii templorumque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quod, quum in Capitolio Senatum duo Consules haberent, eo venirem? Utrumne est tempus aliquod, quo in Senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipsam repudiare, et eos, qui agebant, condemnare deberem?
4. Primum dico Senatoris esse boni, semper in
8. Senatum venire: nec cum his sentio, qui statuunt minus bonis temporibus in Senatum ipsi non venire; non intelligentes, hanc suam nimiam perseverantiam vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam et iucundam fuisse. At enim nonnulli propter timorem, quod se in Senatu tuto non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo;

Ernestius, alienum h. l. esse vocabulum *officio*, dicendum fuisse *beneficio*: idque sponte in textum admisit. Quae audacia minime laudanda est, si modo recte praecepi in extrema Orat. ad Quir. Et conf. ibidem §. 23. ab initio loci, qui nuper doctis interpolatus videbatur.

Eo venirem — venisse turpe sit) Sine dubio scribendum erat *venire*, non *venisse*; nec deterius ante erat *venissem*. Hoc etiam Garatonius sensit, et de commutatione cogitat. Nam accidit nonnumquam singulari fortuna, ut verba huius Scriptoris emendatiora fiant, si inverteris. Mox interiectum membrum, *de qua agebatur*, abest a C. H. S. T. Ch. aliisque Mss. non paucis.

8. *Ipsi non venire — fuisse*) Haec omnia offendere debent eum, qui in Cicerone suo nihil otiosi aut putidi perferre didicit. Omnino totus locus languet

nec quaero, fueritne aliquid pertimescendum: puto, suo quemque arbitrato timere oportere. Cur ego non timuerim, quaeris? Quia te illic abiisse constabat. Cur, quum viri boni nonnulli putarint tuto se in Senatu esse non posse, ego non idem senserim? Cur, quum ego me existimassem tuto omnino in civitate esse non posse, illuc irem? An aliis licet, et recte licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi uni necesse erit, et meam et aliorum vicem pertimescere? An, quia non condemna- 9. vi sententia mea duo Consules, sum reprehendendus? Eos igitur ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego, indemnatus atque optime de republica meritus, damnatorum poenam sustinerem? quorum etiam delicta propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modo me, sed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimum, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo?

ac friget mirum in modum; et quid sit in extremis *illuc irem*, nemo adhuc Intpp. divinare potuit, aut in posterum divinabit, ut opinor. Quapropter sequenda videtur codicis, a Manutio laudati, scriptura *illi non item*, ut certe sensus sit aliquis: ac sic iam edidit Lallemandus.

9. *Non condemnavi — duo Consules.*) Scil. dicenda sententia, quae ipsorum Consulum consiliis responderet. Hoc saltem intelligi potest: etsi rei parum accommodata sunt verba *condemnare* et *damnare*. Nimirum Orator antitheton minatur: *ne ego indemnatus — damnatorum poenam sustinerem*. Eadem venustate scripsit deinde: *eorum consilium ego consilio repudiarem meo*.

10. At quam sententiam dixi? Primum eam, quam populi sermo in animis nostris iam ante defixerat; deinde eam, quae erat superioribus diebus agitata in Senatu; deinde eam, quam Senatus frequens tum, quum mihi est assensus, sequutus est: ut neque allata sit a me res inopinata ac recens, nec, si quod in sententia vitium est, magis sit eius, qui dixerit, quam omnium, qui probarint. At enim liberum Senatus iudicium propter metum non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt; concede non timuisse eos, qui remanserunt. Sin autem sine iis, qui tum afuerunt, nihil decerni libere potuit; quum omnes adessent, coeptum est referri de inducendo Senatus consulto: ab universo Senatu reclamatum est.
5. Sed quaero, in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum eius atque auctor, quid reprehendatur. Utrum causa capiendi novi consilii non fuit? an meae partes in ea causa non praecipuae fuerunt? an alio potius confugiendum fuit? Quae vis, quae causa maior quam fames esse potuit? quam seditio? quam

10. *In animis nostris*) *Vestris*, in omnibus Oxon. et aliis libris, multo rectius est et aptius. At fuit nugas esse puto, quod *Senatus* nunc dicitur *frequens*, et distinguitur tamen in seqq. *quum omnes adessent*, id est fortasse, *frequentissimus*, ut in Sen. §. 25. In quo etiam mirabilius est, eos dici affuisse et de rescindendis actis referre ausos esse, qui antea *propter timorem discessissent*, §. 8. Quem enim alium nisi istos nonnullos eam rem commovisse credamus?

Decerni libere potuit) Ernestius sententiam et rem requirere censebat *iure, legitime*, non *libere*. De re lubens consentio, de Scriptoris sententia non item. Sed nolo leviores quisquillas persequi.

consilia tua tuorumque, qui facultate oblata ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonae causam putarunt? Frumentum provinciae ^{11.} frumentariae partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum miserant; partim, quo gratius esset tum, quum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subito novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in praesentia, atque ante oculos proposito periculo: neque id coniectura prospiciebamus, sed iam experti videbamus. Nam, quum ingravesceret annona, ut iam plane inopia ac fames, non caritas, timeretur, concursus est ad templum Concordiae factus,

^{11.} *Propter varietatem venditorum*) Quod his explicandis adscripsit Hotomanus, etsi per se Oedipo coniectore indiget, ne fidiculis quidem ab interprete extorqueri posse putabat Graevius: ergo ipse suspicatur scribendum, *propter avaritiam venditorum*. MARKL. Nemo vulgatam lectionem intellexit; interpretati sunt plures, etiam Ernestius Clav. v. *varietas*. Familiari cuidam meo videbatur id verbum positum esse pro *inconstantia*, cui verbo et supra §. 4. iungebatur, ut significaretur mutata consuetudo et voluntas eorum, qui frumentum suum antea potius Romam quam in alia loca vehendum curaverant: sicut Virgilio est *varium et mutabile semper femina*. Non raro fit in hac Oratione, ut sensum obscurum reddat imperite arrepta aut minus usitata verbi significatio.

In praesentia) Sic codd. longe plurimi, ut *praesenti* mendosum videatur. Auctor, ut conicio, *praesentiam* opponere voluit *dubiae opinioni*, non autem dicere *in praesenti periculo*.

Ad templum Concordiae) Antea concursus factus est in Capitolium, ibique habitus Senatus; id quod repetitur §. 15. An sibi licere credidit hic Cicero, quocumque loco vellet, concitare motus et habere Sena-

Senatum illuc vocante Metello Consule. Qui si verus fuit, ex dolore hominum et fame, certe Consules causam suscipere, certe Senatus aliquid consilii capere potuit: sin causa fuit annona, seditionis quidem instimulator et concitator tu fuisti; nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtrahere-

12. mus furori tuo? Quid? si utrumque fuit, ut et fames stimulare homines, et tu in hoc ulcere tamquam unguis exsisteres; nonne fuit eo maior adhibenda medicina, quae et illud nativum et hoc delatum malum sanare posset? Erat igitur et praesens caritas, et futura fames: non est satis: facta lapidatio est. Si ex dolore plebei, nullo incitante; magnum ma-

tum? Mox *verus concursus* est talis, qui oritur nullo capite, *nemine incitante*, ut dicitur §. 12., vel, qui causam habet in ea re ipsa, quam afferunt vulgi turbator-s. Ernestio haec forma loquendi merito videtur durior esse: nihili enim esset *conkursus falsus* aut *fictus*. Paulo maiori specie ab eodem defenditur verbum *potuit*, ubi aptius fuisset *debutit*.

Sin causa fuit annona) I. e. praetextus: ut erat supra, *ob annonae causam*, et infra, *per causam inopum*. Quae significatio per se bona est et optimo cuique scriptori usurpata. Ceterum lectionem hanc, quam meliores Intpp. praeferunt, plures firmant libri, in his Oxonn. omnes. Vulgo edebant *sin in causa*. Mox *autem* melius esset quam *quidem*.

12. *Hoc delatum malum*) Ἐπίσπαστον κακὸν dicitur in Odyssea, quod h. l. *delatum*, nulla, quod sciam, veterum auctoritate. Neque omnino certa est scriptura: aliquot Mss. habent *delectum*, ut quatuor Oxonn. Sed id vitiosum visum est eruditiss.

Si ex dolore plebei) Ad antiquam hanc formam praeter alios Mss. alludunt quatuor Oxonn. variis vitiis. Olim legebatur *plebeio*, frequentissima menda, ut in *Tribuno plebeio* pro *plebei*. Vide v. c. Drakenb. ad Liv. II, 33. XXVII, 20.

lum: si P. Clodii impulsu; usitatum hominis facinorosi scelus: si utrumque, ut et res esset ea, quae sua sponte multitudinis animos incitaret, et parati atque armati seditionis duces; videturne ipsa respublica et Consulis auxilium implorasse et Senatus fidem?

Atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonae summamque inopiam rei frumentariae, ut homines non iam diuturnam caritatem, sed ut famem plane timerent; nemo negat: hanc istum otii et pacis hostem causam arrepturum fuisse ad incendia, caedem, rapinas, nolo, Pontifices, suspicemini, nisi videritis. Qui sunt homines a Q. 13. Metello, fratre tuo, Consule in Senatu palam nominati, a quibus ille se lapidibus appetitum, etiam percussum esse dixit? L. Sergium et M. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est; qui, te Tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum depoposcit. Quis est Sergius? armiger Catilinae, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus iniuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiae. His atque huiusmodi ducibus, quum tu in annonae caritate in Consules, in Senatum, in bona fortunasque locupletium, per causam inopum atque imperito-

13. *Nihil de me — depoposeit*) Ergo et M. Lollius, armiger Clodii, insidias paravit Pompeio, paravit etiam Ciceroni. Videlicet obliti sunt haec narrare nobis Cicero et Ascon. ad Milon. c. 14.

rum, repentinos impetus comparares; quum tibi salus esse in otio nulla posset; quum desperatis ducibus decuriatos ac descriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum Senatui fuit, ne in hanc tantam materiem seditionis ista funesta fax adhaeresce-

6. ret? Fuit igitur causa capiendi novi consilii:

14. videte nunc, fuerintne partes meae paene praecipuae. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem ceterae pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam praestare oportere dicebant? Nonne me? Quid? puerorum illa concursatio nocturna, tum a te ipso instituta? Me frumentum flagitabant. Quasi vero ego aut rei frumentariae prae-fuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam aut curatione aut potestate valuissem. Sed homo ad caedem imminens meum nomen operis ediderat, imperitis iniecerat.

Ne — funesta fax adhaeresceret) Tolerabilius esset ad hanc t. mat. Graevius mallet, *ne in hac tanta materia seditionis ista funesta fax adolesceret*. Alii: *ne haec tanta materia seditionis ista funesta face adolesceret*. Nam in uno et altero Ms. erat *adolesceret*.

14. *Tum a te — flagitabant*) Posui distinctionem et scripturam Ernestii, quamvis non minus languida, quam est vetus lectio totaque haec earundem rerum identidem repetita cantilena. At in Graevianis ne syntaxis quidem constat: *num a te ipso instituta me frumentum flagitabant?* Placet tamen quodammodo forma interrogandi; etsi ea non debebat fieri per particulam *num*, nisi forte respondendum erat negando. Nam sic fere Latinum *num* et Graecum *μήν* usurpant optimi scriptores, et hic ipse §. 77:

Quum de mea dignitate in templo Iovis Optimi Maximi Senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset, subito illo ipso die carissimam annonam nec opinata vilitas consequuta est. Erant, qui deos immortales, id 15. quod ego sentio, numine suo reditum meum dicerent comprobasse: nonnulli autem illam rem ad illam rationem coniecturamque revocabant, qui, quod in meo reditu spes otii et concordiae sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, iam paene belli depulso metu, commutatam esse annonam dicebant; quae quia rursus in meo reditu facta erat durior, a me, cuius adventu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur. Ego denique non solum ab operis 7. tuis impulsu tuo nominabar, sed etiam, depulsis ac dissipatis tuis copiis, a populo Romano universo, qui tum in Capitolium convenerat, quum illo die minus vale-

id quod pauci eorum videntur scire, qui hodie Latino scire sibi ac suis videntur.

15. *Illam rem ad illam rationem*) Qui aliquid concoquere adsuevit in his Orationibus, ne hoc quidem nimis durum putabit aut mutandum, quantumvis lenis sit medela Gesneri ad Or. in Sen. §. 34. prolata, lenior certe quam Ernestii, *illam* priore loco expungentis. Mox importuna est iunctura pronominum *qui quod*, quorum prius I. F. Gronovio suspectum erat. Neutrum, opinor, scripsisset Cicero, sed *ut — dicerent*, aut simile quippiam. Deinde Ernestius correxit *dictitarant*, propter Latinitatem, cuius rei illum saepe hoc Rhetore longe diligentiores videmus.

Quum eo die minus valerem) Non admodum grave fuisse videtur periculum: alioquin de hac valetudine iam antea dicendi locus fuerat. Sed id membrum bene facit amplificandae periodo.

16. rem, nominatim in Senatum vocabar. Veni expectatus: multis sententiis iam dictis, rogatus sum sententiam: dixi reipublicae saluberrimam, mihi necessariam. Petebatur a me frumenti copia, annonae vilitas; quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur; flagitabar bonorum expostulatione; improborum convicia sustinere non poteram. Delegavi amico locupletiori, non quo illi, ita de me merito, onus illud imponerem: succubuissem enim potius ipse: sed quia videbam id quod omnes, quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillime
17. perfecturum. Itaque, sive hunc dii immortales fructum mei redditus populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, caedes, incendia, rapinae, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset; sic reditu meo ubertas agro-

16. *Quasi possem — habebatur*) Totum hoc Ernestius putat insititium: libros omnes hic vitiosos esse, coniecturis nihil expediri. Sane perobscurum est, quod edunt, *non habebatur*, quod tamen, nisi Mss. nimium variarent, fortasse huic Scriptori significare posset *nihil aderat, suppetebat*, scil. *frumenti*. Sed ex quorundam codd. vestigiis coniecit Graevius, *num possem aliquid in ea re gerenda, ratio non habebatur*, quod temere in textum recepit Lallemandus. Alii olim: *mei ratio non habebatur*, id esse, meae valetudinis vel meae personae vel mei commodi. Sati-
tius est, unguem relinquere in hoc ulcere.

17. *Sic reditu meo — reducta videantur*) His et reliquis non dilucide dicit Auctor, neque forsan ipse scivit, an iam prid. Kal. Octob. aliquem effectum habuerit frumentaria potestas Pompeii. Neque hic accipi potest *reditus* de decreto reditu, quemadmodum

rum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, iudicia, leges, concordia populi, Senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur: sive egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentia, pro tanto beneficio populo Romano praestare debui; praesto, promitto, spondeo: nihil dico amplius: hoc, quod satis est huic tempori, dico, rempublicam annonae nomine in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod fuit praeci- 8.
pue meum, sententia mea reprehenditur? 18.
Rem maximam eripui a peste summi periculi, non solum eam, sed etiam vos a caede, incendiis, vastitate; nemo negat: quum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum, qui semper in reipublicae malis sceleris sui faces inflammavit.

Negat, oportuisse quicquam uni extra or-

§. 15. Igitur, si quid omnino valet hic locus, *frugum copia* et, si diis placet, *ubertas agrorum* extremo dumtaxat Septembri restituta videri debet; videri, inquam: quippe hoc satis est. Paulo post cum Graevio et cunctis Oxonn. revocavi dativum *populo Romano*, ubi ab aliis gratioris soni causa editum *populi Romani*.

18. *Sententia mea reprehenditur*) Unus Oxonn. *reprehendatur*, non infelici vitio, at vitio tamen. Rhetor intellexit, puto, *iure reprehenditur*. Mox Ernestius edidit *e peste*, ubi Graevius post alios multos *a peste*, uti statim ab omnibus scribitur *a caede*. Hic notabilis est ipsa phrasis, *rem eripere ex (a) peste periculi*; illud autem φοβερικόν, quod e caede et vastitate iterum Cicero eripuit cives suos, vix ab iis receptus in patriam. Iam quae sit *res maxima*, ex superioribus intelligitur, annona. Tum *nemo negat* genus loquendi est graviter asseverans, etiam supra sic interpositum, quod alibi non temere reperias. Porro, si quid mutandum est, malim *inflammavit*.

dinem decerni. Non iam tibi sic respondebo, ut ceteris, Cn. Pompeio plurima, periculosissima, maxima, terra marique, bella extra ordinem esse commissa: quarum rerum si quem poeniteat, eum victoriae populi Romani necesse est poenitere. Non ita tecum
 19. ago. Quum his haec a me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompeium delaturos potissimum; sed se extra ordinem nihil cuiquam dare: quum Pompeio datum sit, id se pro dignitate hominis ornare ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, im-

Necesse est poenitere) Ita omnes Oxonn. excepto Ps. alique Mss. et vett. editt. usque ad Victorium, post quem Editores ex fide quorundam librorum omittere coeperunt *necesse est*. Id si quis servare velit, legendum Ernestius putat *poenitet*; alius dixerit, ob coniunctivum *poeniteat* scribendum *necesse sit* vel *necesse esse*. Variam correctionem saepe admittunt specimina tironum.

19. *Horum ego sententiam ne laudem*) Quam sententiam, vel potius, utram partem sententiae? Nam sentire illos dixit, primum, se extra ordinem nihil cuiquam dare, deinde, Pompeio se libenter dare, saltem non invidere. Igitur de prior sententia nunc loqui putandus est Orator. Eam ipse quidem non admodum probat, quippe qui aperte egerat suasorem et fautorum extraordinariorum imperiorum in Orat. pro L. Manilia, at constantiam tamen probat, qua sibi quoque utendum fuerat. Nempe ipsi faciunt, quod solent, quum Pompeio extra ordinem nihil decernunt: aequae enim omnibus id negant. Ego quoque, inquit, quod ante feceram, in Mithridatico bello ad Pompeium deferendo, idem nunc feci in cura rei frumentariae eidem extra ordinem decernenda: et quam in aliis constantiam probo, eadem in me ipso delector. Sic enarrat haec Manutius, quibus num quidquam nugacius esse potest? Sed statim apparebit, quorsum arreperere per has nugas cupiat Declamator. Invecturus est

pedior Cn. Pompeii triumphis, quibus ille, quum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honestavit: constantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate Tigraneque gessit. Sed cum illis tamen pos-
 20. sum aliquid disputare: tua vero quae tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui quum lege nefaria Ptolemaeum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem iure regnantem, causa incognita publicasses, populumque Romanum scelere obligasses; quum in eius regnum, bona, fortunas, latrocinium huius

in Clodii levitatem et inconstantiam, qui quum nuper quadam rogatione regem Cypri et regno et regia gaza spoliasset, (conf. pro Sext. c. 26. seqq. Dio Cass. XXXVIII, 30. Velleius II, 45. et plures ibi laudatos) Catone ad eam rem delegato, scilicet extra ordinem; nunc Ciceronis legem de Pompeio itidem extra ordinem rei frumentariae praeficiendo culpae audeat.

20. *Latrocinium huius imperii immisisses*) Oxonn. omnes cum plerisque reliquis Mss. praebent *patrocinium*, quod vitiosum arguit res ipsa et acre vocabulum *immittere*. Bene quidem vidit Gruterus, id vocabulum durius esse, quam quo de republ. uti debuerit Cicero ad Senatores populi Romani, sicut de Clodio utitur §. 107. et 122. Sed parum ille novit hunc Scriptorem, qui dum Clodium insectetur, ne Senatui quidem parcat, nec populo, Clodianum scelus probanti, nec Catoni, viro sanctissimo, neque bono usui sermonis. Quis enim ante hunc dixit, *homines publicare*? Itaque gravius hic Cicero noster vocat *latrocinium*, quod alter pro Sext. §. 62. *turpitudinem* et *maculam in republ. haerentem*. Ergo non est dubium, quin veram lectionem ediderint Victorius et qui hunc sequuti sunt, ut Ernestius; qui tamen aliam offensionem vidit in formula *imperii latrocinium*. At divinitus

- imperii immisisses, cuius cum patre, avo, maioribus societas nobis et amicitia fuisset; huius pecuniae deportandae, et, si quis suum defenderet, bello gerendo M. Catonem prae-
21. fecisti. Dices, quem virum! sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipublicae virtute, consilio, ratione vitae, mirabili ad laudem et prope singulari! Sed quid ad te, qui negas esse verum, quemquam ulli
9. rei publicae extra ordinem praefici? Atque in hoc solum inconstantiam redarguo tuam, qui in ipso Catone, quem tu non pro illius di-

sibi ipse respondens, Plura sunt eiusmodi, inquit, in hac Oratione. Ceterum non opus est, ut mox, eodem et Lambino iubente, legatur *si is*. Atque ne *iur* quidem deleri necesse erat: olim enim legebatur *si quis suum ius defenderet*.

21. *Sed quid ad te — verum*) Ernestius coniecit *quid id ad te*, sine idonea causa. Deinde habent nonnulli *negas esse iuris*; alii *virum*, mendose. *Verum* recte editur, ex vetere usu, quo significatur, quod rectum, aequum, legitimum est. Mox *rei publicae* bene nuper disiuncte scribi coeptum, h. e. negotio publico, publica auctoritate suscepto. Sic et alii scriptores loquuntur.

Qui in ipso Catone quem — subduxeras) Variatur dictum pro Sext. §. 60. „Non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum; nec illi committendum illud negotium, sed imponendum putaverunt: qui in concione palam dixerint, *linguam se evellisse M. Catoni, quae semper contra extraordinarias potestates libera fuisset*.” In istis nihil displicet nisi molestus lusus verborum, *produxeras* et *subduxeras*, hoc est, ipsa tota variatio. Nam *producere* quidem satis Latine dicitur pro *evehere*, seu, quod hodie unice amant, *promovere*; *subducere* autem vix Latinum est, illo sensu, quo hic positum animadvertit I. Badenus Opuscul. Lat. p. 155. *specie ornandi, sed re vera ad consilia sua improba tegenda producere*. Item vix in tali loco defendi potest forma loquendi *pro tuo scelere*, soli concinnitati data, ut et in Sen.

gnitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, ceterisque caedis et incendiorum ducibus obieceras; quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras; ad hunc honorem et imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti, et tanta fuisti intemperantia, ut illius tui sceleris rationem occultare non posses.

Litteras in concione recitasti, quas tibi ^{22.} a C. Caesare missas diceres: CAESAR PULCHRO; quum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, quum nominibus tantum uteretur, neque adscriberet, PROCONSULE, aut TRIBUNO PLEBIS: deinde gratulari tibi, quod idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo

§. 12. *pro fortunis suis.* Praeterea recte vidit Ernestius, aliquid hic vitiosum esse, quum sententia imperfecta relinquatur post illud, *qui in ipso C.*, neque vero ille vitium tollit coniecturis suis aut plena interpunctione post verbum *subduxeras*; melius alii locum inter ἀναγγραφοῦσα referunt. Mihi si iam bene cognitus est hic Scriptor, iracundia, qua effertur in sceleratum Clodium, detrudit eum iusto tramite, ut constructionis tandem oblitus, in uno Clodio haerens, sic in viam revertatur, *ad hunc* etc. ubi *hunc* dicit Catonem, qui princeps fuerat sententiae de Catilinariis capitali supplicio tradendis; quam ob rem acerba contumelia vocatur *carnifex civium* etc.

22. *Quum nominibus tantum uteretur*) Acute notat Lambinus scribendum *quod cognominibus*, ut familiaris praescriptio indicetur, qualis est ubique in notis Epistolis: *Cicero Attico*. Sed offendunt alia plura in hac fabula de litteris a Caesare ex Gallia missis, imprimis male suspensus infinitivus *gratulari* et inepte repetita verba *quod idem in posterum*. Ea priore loco deleri volebat Guilielmus.

removisses, et quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses: quas aut numquam tibi ille litteras misit, aut, si misit, in concione recitari noluit; aut, sive ille misit, sive tu finxisti, certe consilium tuum de Catonis honore illarum litterarum recitatione patefactum est.

Sed omitto Catonem, cuius eximia virtus, dignitas, et in eo negotio, quod gessit, fides et continentia tegere videntur improbitatem
 23. et legis et actionis tuae: quis homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus,

Et quod — libertatem ademisses) Laude dignus est Hotomanus, quod haec non intelligere se fatetur, nisi suppleatur vel addatur *intercedendi*. Aperta est sribligo, nata ex studio imitandi loci Ciceroniani pro Sext. c. 28., unde apparet huiusmodi esse sententiam: *Qui idem (vel eidem) in posterum contra extraordinarias potestates dicendi libertatem ademisses*. MARKL. Vitium unius litterulae adiectione sanari posse, si legamus *eidem*, qui considerare locum voluerit, facile, spero, concedet. GESN. Idem praeter Marklandum monuerunt Guilielmus et Ursinus. Quod utinam satis mederetur vitio sermonis. Mox Ernestius recte haesit in tertio *aut*, idque mutandum censet in *at* vel *sed*: quorum prius in vetere quadam editione reperio.

23. *Quis bellum pacatissimis gentibus*) Notam peregrinitatis effugisset, si sic scripsisset, *potestatem dedit bellum inferendi pacatissimis gentibus*. Hoc enim voluit, quum dixit, *quis bellum dedit pacatissimis gentibus*? Sumptus est locus ex Or. pro Sext. ubi de eodem Gabinio legimus c. 43. „Bellum inferre quiescentibus, ~~at~~ eorum veteres illibatasque divitias” etc. MARKL. Si dicas excidisse librarii errore praepositionem *cum*, nihil absurdi dixeris. Sed neque a Ciceronis ratione abhorret, nomini *bellum* adiungere casum

bus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Caesaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Cui quidem quum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, et Ciliciam ad Praetorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini teterimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidinumque maculis notatissimo, L.

verbi *bellare*. Annotata olim sunt illius *obtemperatio legibus, traditio alteri, eruptio Mutina, reditus Brundusio*. GESN. Haec ad diversam analogiam pertinent, quam omnino non temere sequuntur substantiva neutrius generis, quae non habent significationem *actionis*. Et quo loco in prosa oratione verbum *bellandi* aut *pugnandi* construitur cum dativo? Sed, ut hoc quoque feratur, nova oritur offensio in verbis, *ereptam vi pecuniam ex Caesaris rebus actis*, in quibus doctissimus quisque integrioribus libris optabat. De sensu nunc duae feruntur opiniones, una Graevii, ut pecunia significetur *decreta Caesari ad res in Gallia gerendas*, per Clodium *erepta* ad ornandam Gabinii provinciam, Syriam: altera est Garatonii, ut *res actae Caesaris* sint eae, quas Caesar in consulatu, Crasso et Pompeio adiutoribus, constituerat: quae quum novae fuerint plurimae, in iis agraria lex imprimis celebris fuit, eadem, quae magnam partem a Cicerone in Rullo impugnata est. Hac ex lege pecunia non parva in aerarium illata erat, qua deinceps agri essent ex eadem lege populo comparandi: quam pecuniam quum per vim abstulisset Clodius, eam Orator dicere potuit *ereptam Caesaris rebus actis*, quia a Caesaris assignatione aversa fuerat, atque sic effectum, ut *acta* illius ne manerent, et constituto exitu nefarie fraudarentur. Haec posterior explicatio probabilior est atque adeo unice vera, etsi nihil probabile est in ipsa dictione. Ineptiae enim sunt verba, *pecunia ex alicuius rebus* sive *actis* sive agendis *erepta*.

Cui quum Ciliciam dedisses) Primum destinata erat Gabinio provincia Cilicia, dein Syria dabatur, aucto pretio proditi Ciceronis. Conf. pro Sext. c. 10. et 25.

Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis Senatus consultis, etiam recenti lege generi ipsius liberatos, vinctos et constrictos tradidisti? Nonne, quum ab eo merces tui beneficii pretiumque provinciae meo sanguine tibi esset persolutum, tamen aerarium cum
 24. eo partitus es? Itane vero? Tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab Senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per Senatum, decreta lege sanxit;

Recenti lege generi ipsius) Lege Iulia de provinciis, de qua vide Or. in Pis. §. 37. et de Provv. cons. §. 7. Codices, quos memorari vidi, omnes servant *soceri*, quem errorem vix infimo rhetori ignoscas. Quamquam ita labi in scribendo talis scriptor potuit; at ne potuit quidem Cicero, qui hunc Pisonem tot locis generum Caesaris appellat. Igitur tenui scripturam a Lallemando et Ernestio receptam: religiosius fecerunt plerique Editores priorum temporum, etsi ii non minus viderant vitium et corrigi volebant. Mox ad illud, quod de partitione aerarii dicitur, conf. pro Sext. §. 24. 54.

24. *Quas C. Gracchus — decreta lege etc.*) Lege Sempronia de provinciis, de qua vide Or. de Provv. cons. Sed quis unquam dixit *decernere legem*? quis potuit dicere, praesertim de lege tribunitia? Iccirco refingunt alii *rogata*, alii *lata*, alii audacius inducunt vocem, alii malunt *per Senatus decreta* s. *decretum*, vel denique *per Senatum decretas*. Quid vero est *provincias rescindere*? Dicunt, *decretum de provinciis rescindere*. Nempe id intelligi voluit Auctor; verum an ita velle licuit per Latinae linguae consuetudinem? Iam enim licebit Latine *rescindere templa, tecta, domos* etc. quo sensu *rescinduntur acta, res iudicatae*. Nolo tangere absurdam repetitionem eorundem verborum, quae declamatoribus tantopere in deliciis est, quando vim oratoriam affectant. At Graevius mallet, *eas leges Sempronias tu rescidisti*, uti Franc. Dresd. et tres Oxonn. Adeo laborant et anguntur viri optimi in poliendo opusculo.

eas, lege Sempronia per Senatum decretas, rescidisti? extra ordinem sine sorte nominatim dedidisti, non Consulibus, sed reipublicae pestibus? nos, quod nominatim rei maximae, paene iam desperatae, summum virum, saepe ad extrema reipublicae discrimina delectum, praefecimus, a te reprehendemur? Quid tandem? si, quae tum in illis reipublicae tenebris caecisque nubibus et procellis, quum Senatum a gubernaculis deiecisses, populum e navi exturbasses, ipse archipirata cum grege praedonum impurissimo plenissimis velis navigares; si, quae tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perferre potuisses: qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus atque imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus aliquando Cn. Pompeii, 25. 10.

Caecisque nubibus etc.) Etiam foeditate colorum pulchre uti scit artifex noster; dolendum est modo, eum tam celeriter ad vulgarem sermonem se demittere: *si quae tum promulgasti — perferre potuisses*, ubi in nonnullis Mss. est *perficere*, non *perferre*. Horum utrum alteri praeferas, nihil interesse, censet Garatonius. Vere. Nam neutrum aptum est omnibus, quae antecedunt, verbis: *perferre* magis ad remotissimum *promulgasti*, ad reliqua magis pertinet *perficere*. Ita novum hoc exemplum est perperam instituti zeugmatis.

25. *Sed excitatus — subvenit — erexit*) Manifesta apparent vestigia verborum pro Sext. c. 31. init., sed nonnullo, ut par erat, discrimine. Apud Ciceronem Pompeius ipse propria virtute *excitat suam non sopitam, sed suspicione aliqua retardatam consuetudinem reipubl. bene gerendae — accessitque ad causam publicam*: apud hunc *excitatus* (*vi excitatus* C. H. Ch.) *dolor Pompeii subvenit reipubl. eamque erigit*. Hoc sensit et sentit Orator, neque eum puduit sic iudicare de Pompeio, etsi ipso audiente, si vera est fabula. Mox *mutam*, plerorumque

(dicam ipso audiente, quod sensi et sentio, quoquo animo me auditurus est,) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeii nimium diu reconditus et penitus abstrusus animi dolor subvenit subito reipublicae, civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abiectam metu, ad aliquam spem libertatis, et pristinae dignitatis erexit.

Hic vir extra ordinem rei frumentariae praeficiendus non fuit? Scilicet tu helluoni spurcissimo, praegustatori libidinum tuarum, homini egentissimo et facinorosissimo, Sex. Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum et publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves lege tua tradidisti. Qua ex re primum caritas nata est; deinde inopia: impendebat fames, incendia, caedes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis et bonis. Queritur etiam importuna pestis, ex ore impurissimo Sex. Clodii rem

codd. scripturam, improbant viri docti, corrigentes *mutilam, mutilatam, nudatam, mutatam*, postremum ex aliquot Mss., quibus nuper accesserunt quinque Oxonn. Garatonius autem vulgatae scripturae patrocinatur, videlicet memor *muti fori, tacitae et fractae civitatis* in Sen. §. 6.

Sex. Clodio, socio tui sanguinis) Quotusquisque horum verborum sensum assequeretur sine divinatione Manutii? *Qui tibi socius erat in turpi amore sororis tuae.* Alii correctum optabant *facinoris*; verum hos Graevius amandat ad Manutium.

26. *Ex ore impurissimo Sex. Clodii*) Libidinum obscoenitatem rursus exprobrans Clodio, non animadvertit, quam absurde in ore sedeant *res frumentariae*.

frumentariam esse ereptam, summisque in periculis eius viri auxilium implorasse rempublicam, a quo saepe se et servatam et amplificatam esse meminisset?

Extra ordinem ferri nihil, placet Clodio. Quid? De me quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, sororicida! nonne extra ordinem tulisti? an de peste civis, quemadmodum omnes iam dii atque homines iudicarunt, conservatoris reipublicae, quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre, non legem, sed nefarium privilegium, lugente Senatu, moerentibus bonis omnibus, totius Italiae precibus repudiatis, oppressa captaque republica: mihi, populo Romano implorante, Senatu poscente, temporibus reipublicae flagitantibus non licuit de salute populi Romani sententiam dicere? Qua quidem in sententia 27

Quam rem si quis vernacula Germanorum Latinitate diceret *ereptam ex dentibus hominis*, profecto haud multo peius loqueretur. Rei ipsius causa vide Asconium in Pison. c. 4. et Dionem XXXVIII, 13. qui P. Clodii legem de annona tangunt, sed nihil de cura Sex. Clodio mandata, cuius ne Cicero quidem mentionem facit.

Omnes iam dii — iudicarunt) Futilis sententia. Vix intelligi licet, quomodo iudicarint *dii*, Ciceronem conservatorem reipubl. fuisse; nedum quomodo *omnes dii*. Inficetius tamen infra §. 44. „Iam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii atque homines iudicaverunt.” Paulo modestius §. 99. „Omnes mortales et privatim et publice iudicarunt.”

27. *Qua quidem in sententia etc.*) Delerem particulam *in*, nisi verba etiam ex alia parte laborarent. Nam imperite dictum est, *laudandus essem, si Pompeii dignitati suffragatus viderer*. Atqui videri id fecisse debes; es enim suffragatus: qui igitur locus verbis infectis?

si Cn. Pompeii dignitas aucta est, coniuncta cum utilitate communi: certe laudandus essem, si eius dignitati suffragatus viderer, qui meae saluti opem et auxilium tulisset.

11. Desinant, desinant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt. Quod enim par amicitiae consularis fuit umquam in hac civitate coniunctius, quam fuimus inter nos, ego et Cn. Pompeius? Quis apud populum Romanum de illius dignitate industrius, quis Senatui saepius dixit? Qui tantus fuit labor, quae simultas, quae contentio, quam ego non pro illius dignitate suscepim? Qui ab illo in me honos, quae praedicatio de mea laude, quae remuneratio bene-
28. volentiae praetermissa est? Hanc nostram

Iisdem machinis — labefactari) Iis, quae post-hac dicit, falsis criminibus, fictis sermonibus. Nimirum adhuc de Pompeio blaterat, quae sublegerat ex Sext. §. 41. 67. et Pison. §. 76. Deinde a multis codd. abest vox *Consularis*, sed eam habent Ch. Ps. et haud dubie alii plures, nec inest species glossematis. Ac, ne putes aliquid profici ea delenda, scite iudicat Ernestius, totam loquutionem insolentiorum esse.

28. *Quis apud populum R. — Senatui dixit*) Monet Hotomanus, se simile genus loquendi non meminisse: ego vehementer dubito, an ulli alii felicius sit memoria. Quippe id malae Latinitatis est, et tale, ut eodem iure scribere potuerit Cicero ad Att. IV, 2.: *Diximus Pontificibus prid. Kal. Oct.*, ubi scripsit, *diximus apud Pontifices*. MARKL. Alterum de familiari sermone usitatum est, alterum de publica oratione. In voce *industrius* item desideres usum Ciceronis, qui potius dixisset *diligentius* s. *studiosius*, sed non omnino analogiam et auctoritatem: siquidem constat, priscos Latinos hoc comparativo usos esse. Vide I. G. Vossii de Analog. II, 27. *Illustrius*, quod placet nonnullis, et legitur in C. S. Ch., minus aptum

coniunctionem, hanc conspiracyem in republica bene gerenda, hanc iucundissimam vitae atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus et falsis criminibus diremerunt: quum iidem illum, ut me metueret, me caveret, monerent; iidem apud me, mihi illum esse uni inimicissimum, dicerent; ut neque ego ab illo, quae mihi petenda essent, satis audacter petere possem, neque ille, tot suspicionibus certorum hominum et scelere exulceratus, quae meum tempus postularet, satis prolixè mihi polliceretur. Data ²⁹ merces est erroris mei magna, Pontifices, ut me non solum pigeat stultitiae meae, sed etiam pudeat; qui, quum me non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo ante suscepti et provisi labores cum viro fortissimo et clarissimo coniunxissent, sim passus a tali amicitia distrahi; neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me iisdem inflammare verbis: Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit,

foret verbo dicendi. De reliqui loci imprudentia, quum dicitur de *certis hominibus, insidiosis amicis* etc. difficile est, nostrum sensum communicare cum lectoribus omnibus: sed pluribus locis exempla talis imprudentiae satis facile conspiciuntur, quae viro in republ. et illorum hominum consuetudine versato imputari nequeant.

29. *Iisdem inflammare verbis*) Quibus olim solebant. *Inflare* C. H. S. Ch. alii, quod probat Lambinus. Nobis aliter videtur. Conf. Burmannum Sec. ad Anthol. Lat. T. I. p. 166.

qua dignitate sit restitutus: cur ornat eum,
 30. a quo desertus est? Ego vero neque me tum
 desertum puto, sed paene deditum: nec, quae
 sint in illa reipublicae flamma gesta contra
 me, neque quomodo, neque per quos, pate-
 faciendum mihi esse arbitror. Si utile rei-
 publicae fuit, haurire me unum pro omnibus
 illam indignissimam calamitatem; etiam hoc
 utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me
 occultare et tacere. Illud vero est hominis
 ingrati tacere, (itaque libentissime praedicabo)
 Cn. Pompeium studio et auctoritate, aequè
 ut unumquemque vestrum, opibus, conten-
 tione, precibus, periculis denique, praecipue
 12. pro salute mea laborasse. Hic tuus, P. Len-
 tulus, quum tu nihil aliud dies et noctes, nisi
 de salute mea cogitares, consiliis omnibus
 interfuit; hic tibi gravissimus auctor ad insti-
 tuendam, fidelissimus socius ad comparan-
 dam, fortissimus adiutor ad rem perficiendam
 fuit; hic municipia coloniasque adiit; hic Ita-
 liae totius auxilium cupientis imploravit; hic
 in Senatu princeps sententiae fuit: idemque
 quum dixisset, tum etiam pro salute mea po-

30. *Sed paene deditum*) Codd. aliquot *poenae*:
 Ursinus correxit *plane*. Nihil opus. In vulgato quasi
 ad complementum numerorum repetendo sibi ubique
 placet hic magister, ad Ciceronis scilicet exemplum.
 Supra §. 14. „Videte, fuerintne partes meae *paene*
praecipuae.” Infra §. 123. „Verbis *paene* sollemnibus.”
 Ad Quir. §. 17. „*paene* sensit.” In Sen. §. 31. „mu-
 tatione vestis et *prope* luctu vestro” etc.

Idemque quum dixisset — obsecravit) Haec ita
 ieiune et inscite structa sunt, ut accurati quidam Intpp.
 de lectionis veritate dubitarint. Neque tamen discre-

pulum Romanum obsecravit. Quare istam 31.
orationem, qua es usus, omittas licet: post
illam sententiam, quam dixeram de annona,
Pontificum animos esse mutatos: perinde
quasi isti aut de Cn. Pompeio aliter, atque
ego existimo, sentiant; aut, quid mihi pro ex-
spectatione populi Romani, pro Cn. Pompeii
meritis erga me, pro ratione mei temporis
faciendum fuerit, ignorent; aut etiam, si cuius
forte Pontificis animum, quod certo scio ali-
ter esse, mea sententia offendit, alio modo
sit constituturus, aut de religione Pontificum,
aut de republica, quam eum aut cerimonia-
rum ius aut civitatis salus coegerit.

Intelligo, Pontifices, me plura extra 32.
causam dixisse, quam aut opinio tulerit, aut

pant libri scripti vel editi: et *obsecratio* referenda
est ad perorationem istius tripartitae concionis. Vide
in Sen. c. 11. ad Quir. c. 7.

31. *De religione Pontificum etc.*) Locus sensu
caret, lectione aperte depravata. Mss. plures, ut C. S.
T. Ch., habent *republ. cuiusquam* vel *cuiusque*; unde
Guilielmus probabilem emendationem elicit: *aut de*
religione Pontifex aut de republ. civis, sententia si-
mili illius, quae posita est in principio huius Orat.

32. *Intelligo me plura extra causam dixisse*)
Auctor in oeconomia scriptionis imitatur quodammodo
Sextianam, ubi vide §. 31. Sed *quodammodo*: nam
nihil his omnibus fingi insulsius potest. Primum quam-
nam *opinionem* significat, ubi dicit *plura se dixisse*
quam opinio tulerit? utrum suam, an auditorum? Id
vero non tacendum erat, etsi posterius significari co-
mitter credimus. Nam *plura te dixisse quam ipse*
opinatus esses, loquutio est nimium absurda; et
h. l. *alienae opinioni* subiuncta videtur *voluntas*
mea. Sed ut *plura te dixisse narres quam volun-*
tas tulerit tua, aliud absurdum suboritur addendo,
cupiditate aliqua te factum longiorem. Additur
enim hic, et falsa quidem constructione, *quum me*

voluntas mea: sed quum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate eius orationis, quae pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quae quum sit in ius religionis et in ius reipublicae distributa, religionis partem, quae multo est verbosior, praetermittens, de iure
 33. reipublicae dicam. Quid est enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis, cerimoniis, sacris, Pontificum collegium docere conari; aut tam stultum, quam,

purgatum vobis esse cuperem: perinde quasi multum differret *voluntas a cupiditate*. Tum quod dicitur de Pontificum *benignitate attente audiendi*, nos quidem nemini credidissemus nisi ipsi affirmanti: immo putemus, taedio longarum et importunarum nugarum iam dudum enectos hinc domum abisse Pontifices omnes, aut certe sic interpellasse hominem, ut apud Martialem: *Dic tandem, sodes, de tribus capellis!* At *purgatum se cupiebat*. Gerraë. Aliquoties ipse professus est, plane probatam Pontificibus esse sententiam suam; cur ergo purgatam se voluit tantopere? Dissimulat veram causam huius loquacitatis, ubertatem et facilitatem materiae, in qua sine quarundam rerum intelligentia declamare licebat: nunc igitur, quum ad ipsam causam pervenit, quam modeste studet brevitati! Nos ceteri contra facimus: ea, quae pertinent ad cognitionem causae, maiore cura et diligentia tractare solemus. Iste vero secus: compensabit superiores anfractus brevitate eius orationis, quae pertinet ad summam rei praecipuae; itaque *verbosiores* partem *de religione*, paene praetermittit, utpote de qua nihil admodum compilandum praebebant Orationes Ciceronis. Id ni ita esset, vel si, ut alibi scribit, (cf. §. 39. 121. 138) Pontificum et Augurum libros scrutatus esset, non minus fatue, puto, nunc narrantem audiremus, quae auditoribus notissima essent, quam fecit in prioribus duabus Oratt. ad Senatum populumque Rom.

si quis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus maiores nostri vos solos et consuli, et scire voluerunt?

Nego potuisse iure publico, legibus iis, 13. quibus haec civitas utitur, quemquam civem ulla eiusmodi calamitate affici sine iudicio: hoc iuris in hac civitate etiam tum, quum reges essent, dico fuisse; hoc nobis esse a maioribus traditum; hoc esse denique proprium liberae civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine iudicio Senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti iudices sint, detrahi possit. Videsne, 34.

33. *Ut nihil de capite — sine iudicio Senatus*) Cic. Verr. V, 48. de Senatu: „Quo confugient socii? quem implorabunt? qua spe denique, ut vivere velint, tenebuntur, si vos eos deseretis? Ad Senatum venient, qui de Verre supplicium sumat? *Non est usitatum, non senatorium*” etc. Quapropter nostrum locum Hotomanus capiendum putabat de ratione antiqui temporis, quando Senatum de rebus capitalibus cognovisse testatur Polyb. VI, 13. At de ~~no~~ o, non de antiquo tempore loqui Scriptorem apparet ex ipsis verbis eius, *hoc nobis esse a maioribus traditum*, atque ex omni consilio loci, quum explicetur in universum, quid sit *proprium liberae civitatis*. MARKL. Annon a Senatu constituebantur quaestiones? nonne Senatus armabat magistratus illo S. C. *Viderent ne quid detrimendi respubl. capiat*? Erant itaque tres illi modi eo ipso tempore usitati, quibus de capite aut bonis civis poterat detrahi, S. C. memoratum, iudicia publica, comitia populi. GESN. Etiam ridicula videtur nobis loquutio, *detrahi aliquid de capite, de bonis alicuius*, etsi bene et usitate dicitur Latine *detrahere de homine, de fama hominis* etc. Nempe usu probantur talia, non cuiusdam analogiae specie.

34. *Videsne me non — iure publico*) Manifestum est, haec male cohaerere cum antecedentibus; ex quo quis locum lacunosum esse coniiciat. Verum non

me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse iure, non fuisse Tribunum plebis? Hoc dico, esse parricidium. Dico apud Pontifices: Augures adsunt: versor in medio iure publico.

Quod est, Pontifices, ius adoptionis? Nempe ut is adoptet, qui neque procreare

omnes lacunae nascuntur oscitatione librariorum: sunt etiam, quas faciat ipse dissipatus Orator, qui materiam dicendi instruere nescit, et modo hoc, modo illud ponit, ut quidque primum in calamum incidit. Ex quo genere lacunam h. l. esse, non dubito. Neque adeo iuvamur correctione Lambini, invitis omnibus Mss. facta, *videsne me radicitus — meque illud agere*. Potiore iure dixeris, Auctorem scripsisse, non *parricidium*, sed *patricium*, quod et boni quidam codd. exhibent, quum in aliis sit *patricidium*, occasione erroris ante oculos posita. Pugnat quidem acriter pro vulgato Ferratius, sed argumentis ille quidem minime idoneis. Nam quis Auctorem existimet ab ista lenitate verborum, *Nego potuisse iure publico* etc. subito erumpere in talis vocabuli atrocitatem, quod universae Urbis oppugnationi aptior sit, quam unius civis eiectioni? Atque haec est opinio Garatonii, qui tamen lepide addit, hic C. C. roniano nitori nubeculam quandam offusam videri. Quam ut dispergat, ex optimo Palat. corrigit *esse patricium*, deletis verbis *hoc dico*, unde sententia fluat haec: Nihil Clodius in tribunatu gessit iure, quia is verus non fuit legitimusque Tribunus; non fuit autem Tribunus, quia etiam nunc patricius est. Conf. §. 38. De reliquis et ille et ceteri Intpp. prudenter silent, ubi facetum est imprimis, quod, quoniam Pontifices, quoniam Augures adesse videt, putat, *se versari in medio iure publico*. De sententia loquor, non de formula, quae si per se spectetur, optima est, v. c. ap. Cic. de Orat. I, 39. Quomodo enim quis se versari putet in medio iure, in media theologia, quum ei dicendum est coram collegio doctorum iuris vel theologiae? Ac ne nunc quidem evasimus omnes loci salebras. Haud plane fortasse vidit Orator, quod Augures adesse vidit, quamvis id etiam repetat §. 39. Quam enim ob rem adesse dicamus

iam liberos possit, et, quum potuerit, sit expertus. Quae deinde causa cuique sit adoptionis, quae ratio generum ac dignitatis, quae sacrorum, quaeri a Pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quaesitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, Senatorem. Liberorumne causa? At procreare potest: habet uxorem, suscepit etiam liberos. Exheredabit igitur pater filium. Quid? sacra Clodiae gentis cur intereunt, quod in te est? quae omnis notio Pontificum, quum adoptarere, esse debuit. Nisi forte ex te ita quaesitum est, num perturbare rempublicam seditionibus velles, et ob eam causam adoptari, non ut filius esses, sed ut Tribunus plebis fieres, et funditus everteres civitatem? Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. Non aetas eius, qui adoptabat, quae-

35.

Augures in tali causa, quae proprie ad Pontificum cognitionem pertinebat? Illosne quoque tamquam laturos sententiam? an, quod plerique Pontificum iidem erant Augures? Prius falsum, posterius parum verisimile esse, optime ostendit Ferratius. Restat ergo, ut cum hoc viro docto Augures fortuitu, non necessario, praesentes putemus, aut ad eam sententiam revertamur, quae tot similibus difficultatibus medetur, ut ista verba — verba esse credamus.

Suscepit — exheredabit pater filium) Scil. adoptivum, Clodium. In prioribus Gruterus et Garatoni non sine aliqua veri specie ex duobus Mss. corrigunt, *suscipiet ex ea liberos*: nondum liberos hominum fuisse videri, quum dicatur, *procreare potest*, et infra §. 37. *adolescentulus bene valens ac maritus*, non item *pater*. Mox minus dubia est lectio *adoptarere*, quam Lambinus ex uno cod. recepit, cui nunc adstipulantur S. et Ps. Olim, *adoptaret*.

35. *Non aetas eius etc.*) Intell. Immo non ae-

sita est, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio; quorum uterque nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit: quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hereditates nominis, pecuniae, sacrorum sequutae sunt. Tu neque Fonteius es, qui esse debebas; neque patris heres; neque, amissis sacris paternis, in haec adoptiva venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, et

tas. Nam abruptius omittitur ridicula ironia. In proximis quoque notabilis est commemoratio nominum Aufidii et Pupii: nam quid opus erat omnino poni exempla rei frequentissime factae, ac, si id fieri placebat, tantum duas afferri adoptiones, quum essent *innumerabiles*?

Contaminatis gentibus — polluisti) Ut Tribunus pl. fieri posset, deseruit Clodius patriciam gentem Clodiorum, et in adoptionem se dedit Fonteio, homini plebeio. Ideo dicitur gentem utramque *contaminasse* i. e. *polluisse*, et eam, quam deseruit, et eam, quam *polluit* i. e. *contaminavit*. Adeo ne brevissimam quidem periodum sine turpi lapsu concludere potest Declamator. MARKL. Virum doctissimum apparet oblitum fuisse, *contaminandi* verbum latius interdum patere, et *contaminari fabulas* dici in Terentii Prologis, quum ex pluribus Graecis una fiat Latina fabula. Nempe a *tangendo* et *contingendo* dictum est *contaminare*, ut *contagio*, et miscelam significabat primo, tum miscelam talem, qua aliquid corrumpitur vel polluitur. *Contaminantur*, permiscentur, perturbantur adeo adoptione gentes, ut v. g. Scipio Africanus sit quodammodo duarum gentium, Aemiliae, in qua natus est, et Corneliae, in quam adoptione transiit. Et quidni? quum duo patres habeat, Aemilium Paulum et Cornelium Scipionem. Ita in hac adoptione miscentur gentes et contaminantur, ut illae fabulae Graecae, patricia Claudiorum et Fonteiorum plebeia. Sic *contaminandi* verbo in connubiorum materia utitur Livius, v. g. IV, 2. „Colluvionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum privatorumque afferre, ne quid sinceri, ne quid *incontaminati* sit; ut discrimine omni sublato, nec se quisquam nec suos nove-

quam deseruisti, et quam polluisti, iure Quiritium legitimo tutelarum et hereditatum relicto, factus es eius filius contra fas, cuius per aetatem pater esse potuisti. Dico apud 14 Pontifices: nego, istam adoptionem pontificio 36. iure esse factam: primum, quod hae vestrae sunt aetates, ut is, qui te adoptavit loco patris, vel filii tibi loco per aetatem esse potuerit, vel eo, quo fuit: deinde, quod causa quaeri solet adoptandi, ut et is adoptet, qui, quod natura iam assequi non potest, legitimo et pontificio iure quaerat, et ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum,

rit." Clodius ergo hac adoptione *contaminat*, miscet, perturbat utramque gentem, in quam aliud et novum nomen infert; *polluit* Fonteiam, in quam arrogatur, quae ante hanc arrogationem ab hac macula pura erat. GESN. Ergo doctius loquutus est, ut solet, Auctor: alius minore arte dixisset, *quam eiurasti, et in quam adscitus es*, aut simili quodam modo.

36. *Qui te adoptavit loco patris*) Adieci ultima duo vocabula ex bonis libris, Allemandum sequutus, cui et Garatonius assentitur, qui ex Iureconsultis similia, ut putat, affert, *adoptare aliquem loco avi, loco nepotis*. Sane vix ita, opinor, loqui potuisset Cicero: sed Rhetor potuit propter antithesin *filii loco*, ut magis in auditorum animos penetraret insolentia rei. Ex eadem rhetorica arte est, quod sequitur, alibi non lectum crimen, *eo loco quo fuit*, scil. quo Ganymedes vulgo narratur fuisse Iovi. Olim ab editt. aberat hic pannulus.

Legitimo et pontificio iure) Dubito, an aliis scriptoribus sic dicatur *ius legitimum* (§. 42. *quod est in legibus*) oppositum *pontificio*, pro *civili* seu *publico*. Item paullo post pluribus suspectum fuit *simulata adoptio*, quod h. l. generatim agitur de adoptione, non de Clodiana. Quamobrem varie coniecerunt, *adeptio*, *adgnatio*, *susceptio*, quorum nobis primum maxime placet, et idoneum videtur, quod in textu reponatur.

aut de sacrorum religione minuatur: illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur; ut haec simulata adoptio filii quam maxime veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur.

37. Quae maior calumnia est, quam venire imberbem adolescentulum, bene valentem, ac maritum; dicere, filium Senatorem populi Romani sibi velle adoptare; id autem scire et videre omnes, non ut ille filius instituatur, sed ut e patriciis exeat, et Tribunus plebis fieri possit, iccirco adoptari? neque id obscure: nam adoptatum emancipari statim, ne sit eius filius, qui adoptarit. Cur ergo adoptatur? Probate genus adoptionis: iam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis; iam patricius nemo relinquetur. Cur enim quisquam vellet, Tribunum plebis se fieri

37. *Imberbem adolescentem*) Quod Charisius p. 74. testatur, Ciceronem scripsisse *imberbum* pro *imberbem*, Lambinus illam scripturam huc inferre ausus est. Temere. Non dicit Grammaticus, omnibus locis ita scripsisse Ciceronem, et ipse pro exemplo locum profert alium ex deperdita quadam Oratione. Quare ne hoc quidem de Charisio potest affirmari, ei hanc Orationem sub Ciceronis nomine lectam fuisse, etsi nec negari res ulla ratione potest, neque quicquam attinet.

Nam adoptatum emancipari etc.) Obscurum est, quomodo haec constructione iungantur cum superioribus. At in seqq. verba, *cur ergo adoptatur* (alii, *adoptabat*) Graevio suspecta, commode defendi possunt. Deest quidem in nonnullis Mss. hoc totum, *Cur ergo — relinquetur*: sed apertam vitio causam dedit eiusdem vocis in duabus periodis repetitio.

Cur enim quisquam vellet) Ernestius reposuit *velit*, postulante, ut recte ait, Latinitate, et sequentis

feri non licere? angustiores sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium quum possit venire, quia patricio non sit is locus, non venire? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebeium, simili ratione adoptabitur. Ita populus Romanus 38 brevi tempore neque Regem sacrorum, neque Flamines, nec Salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes, neque auctores

orationis universae forma. De nimio metu, ne denique nemo patricius relinquatur in civitate, similia notavimus ad §. 2., quibus confer locum cachinnis dignum §. 47. de *totis collegiis Tribunorum* mox in republ. exorturis. Ceterum interpretationis gratia adscribam verba Lambini: In h. l. primum notandum est, plebeios binos Coss. fieri potuisse; patricios non item, sed singulos tantum, et patricio non licuisse fieri Tribunum; tum hoc supponendum, omnes homines privata commoda sequi. His positis, sensus planus est: Si tales adoptiones probabuntur, omnes volent ex patriciis fieri plebei. Cur enim quisquam tam stultus esset, ut vellet manere patricius, et ita non licere sibi fieri Tribunum, et angustiores sibi locum esse ad consulatum obtinendum, et sacerdotium opimum ac fructuosum amittere, quia sit patricius?

33. *Neque auctores — comitiorum*) In h. l. Ernestius acute sensit aliquid latere, quod intelligi non posset: quale genus acuminis in tali scriptura non minorem laudem habet, quam doctissime sublata difficultas. Haec enim obscuritas tolli nequit; ei autem coniecturae, quam ille affert, omnis horum temporum ratio et publica instituta repugnant. Nam dupliciter imperite fecit Declamator, primum quod patricios etiam tum putavit auctores factos comitiorum, id quod priscis quidem aetatibus verum fuit, non Ciceroniana, qua patriciatus nemini viam in Senatum aut praecipuum locum dabat, sed illa auctoritas, si modo fuit, esse debuit Senatus i. e. Patrum, non patriciorum: deinde quod tanti putavit hanc omnem rem, quod Patres auctores fierent eorum, quae populus in comitiis iussisset, h. e. ex nostro loquendi more, confirmarent, approbarent, rata facerent populi scita. Nempe ea res iam

centuriatorum et curiatorum comitiorum; auspiciisque populi Romani, si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est, quum Interrex nullus sit, quod et ipsum patricium esse, et a patricio prodi necesse est. Dixi apud Pontifices, istam adoptionem nullo

dudum obsoleverat, vimque suam amiserat tempore Ciceronis, neque amplius licebat Patribus, per leges saeculo V. Urb. cond. latas, acta centuriatorum et curiatorum comitiorum reprehendere seu rescindere, quum coacti essent, nondum inito suffragio, vel, ut Livius loquitur, in incertum eventum comitiorum, auctores fieri; quo ipso instituto in vanum nomen et imaginem iuris abiit illa omnis Patrum auctoritas. Ipse rem testatur Cicero pro Planc. §. 8. „Patres apud maiores tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum.” Ubi dicit *Patres*, non *patricii*, simulque negat, suo tempore a Senatu exerceri solitum esse illud antiquum ius in populi scita, ut ea vel firmare posset vel infirmare. Videntur autem tum aliae quaedam viae fuisse, quibus Senatus simili iure armaretur: quo pertinet locus Ciceronis in deperdita Orat. pro C. Cornelio apud Asconium: „Quatuor omnino genera sunt, quibus per Senatum, more maiorum, statuatur aliquid de legibus. Unum est eiusmodi, *placere legem abrogari*” etc. Sed de his generibus nostro loco non agi, id ipsum, quod de patriciis dicitur, manifesto docet. Iam pleraque horum summo Gronovio primo in Observatt. I, 25. erudite explicata, hodie ne tirones quidem in hac antiquitatis doctrina latent; sed an hunc Scriptorem forte latuerint, vel aestu declamatorio caecatum fugerint, facile nunc omnibus erit ad suspicandum. Haec hactenus: ad reliqua arguenda, ubi rhetorice augentur fictiones et possibilitates ad meram usque impossibilitatem, satis erit ponere explicationem Ferratii, etsi huic usui non scriptam: Si exempli Clodiani contagio in civitate latius serpat, nulli poterunt creari magistratus patricii, *apud quos antiquitus fuerunt auspicia*; tum, si nulli erunt patricii, a quibus et ex quibus prodi possit Interrex ad habenda comitia, nullus erit Interrex, et ne magistratus quidem; nulla igitur auspicia. — Egregie inepta ratiocinatio, cuius vim assequi non potuit optimus Ernestius.

decreto huius collegii probatam, contra omne pontificium ius factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intelligis, totum tribunatum tuum concidisse.

Venio ad Augures. Quorum ego libros, 15. si qui sunt reconditi, non scrutor: non sum 39. in exquirendo iure Augurum curiosus: haec, quae una cum populo didici, quae saepe in concionibus responsa sunt, novi. Negant fas esse agi cum populo, quum de caelo servatum sit. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de caelo esse servatum? Adest praesens vir singulari virtute, constantia, gravitate praeditus, M. Bibulus: hunc Consulem illo ipso die contendo servasse de caelo. Infirma sunt igitur, tua sententia, acta C. Caesaris, viri fortissimi? Minime: neque enim mea iam quicquam interest, exceptis

39. *Quo die de te lex curiata*) Ut Clodio a plebeio adoptari liceret, a Caesare rogata, Bibulo, collega Caesaris, de caelo servante ad legem impediendam. Conf. Or. de provv. cons. §. 42. 45. etc.

Infirma sunt igitur, tua sententia) Duo postrema verba etiam in quinque Oxonn. leguntur, et prorsus sunt necessaria. Mox mirifica est responsio ad Clodii obiectionem. Primo rem simpliciter negat, nulla causa allata; dein dicit, nihil interesse sua, nunc in patriam reducti, ratane et firma sint Caesaris acta, necne, postquam ipse exceperit tela, *ex actis Caesaris in se immissa*. Haec sententia quam absurde expressa sit, quodammodo ex ipsa vulgata interpretatione loci apparet. Clodio non adversatus erat Caesar, quia Tribunum popularem a se alienare nolebat, metuens, ne sua acta prioris anni rescinderentur: ea re Cicero exilii calamitatem subire propter actiones Caesaris coactus est. Haec sunt tela, *ex Caesaris actionibus immissa in suum corpus*. Conf. in Pis. §. 79., pro Sext. §. 40., de provv. cons. §. 43.

his telis, quae ex illius actionibus in meum
 40. corpus immissa sunt. Sed haec de auspiciis,
 quae ego nunc perbreviter attingo, acta sunt
 a te. Tu, tuo praecipitante iam et debilitato
 tribunatu, auspiciorum patronus subito existi-
 tisti: tu M. Bibulum in concione, tu Augures
 produxisti: te interrogante, Augures respon-
 derunt, quum de caelo servatum sit, cum po-
 pulo agi non posse: tibi M. Bibulus quaeren-
 ti, se de caelo servasse respondit: idemque
 in concione dixit, ab Appio fratre tuo pro-
 ductus, te omnino, quod contra auspicia ado-
 ptatus esses, Tribunum plebis non fuisse.
 Tua denique omnis actio posterioribus men-
 sibus fuit, omnia, quae C. Caesar egisset, quod
 contra auspicia essent acta, per Senatum re-

40. *Sed haec*) *Haec* refer ad seqq., quae repe-
 tuntur de H. R. c. 23. Non potest referri ad auspicia,
 quae neglexerat Clodius in adoptione.

Idemque in concione — non fuisse) Nisi hoc
 vanum commentum est, Bibulus ab Appio Praetore
 videri debet in alia causa tum productus esse, non
 ut P. Clodii tribunatum oppugnaret, et Ciceronis re-
 stitutioni in patriam faveret. Certe vera historia docet,
 Appium Claudium et Ciceronem nondum illo tempore
 reconciliatos fuisse. Conf. ad §. 87. III. Simile quid,
 aliunde ignotum, de quadam Bibuli sententia affertur
 §. 69.

Quod contra auspicia essent acta) *Quod* cum
 Lambino edidi ex quinque Oxonn. Vulgatum *quae* de-
 fendi nequit. Huiusmodi mutationes faciemus nonnum-
 quam sine indicio, ubi eas consensus bonorum libro-
 rum et criticae rationes exigunt, eo excusatius facturi,
 si meliorem Latinitatem revocamus. Nam aliis in locis
 malae fidei esset silentium. Paulo post vocula *ubi*
 accipi potest *quum tamen*, nec fortasse coniecturis
 opus, multo minus suspicione lacunae. *Alligatus* item
 scripsi cum Oxonn. plerisque: vulgo *illigatus*. Dicit
 autem, summae amentiae fuisse, Caesaris acta rescin-

scindi oportere: quod si fieret, dicebas, te tuis humeris me custodem Urbis in Urbem relaturum. Videte hominis amentiam, ubi per suum tribunatum Caesaris actis alligatus teneretur. Si et sacrorum iure Pontifices, et ^{41.} auspicio-
rum religione Augures, totum ever-
tunt tribunatum tuum, quid quaeris amplius?
an etiam apertius aliquod ius populi, atque
legum?

Hora fortasse sexta diei questus sum in 16.
iudicio, quum C. Antonium, collegam meum,
defenderem, quaedam de republica, quae
mihi visa sunt ad illius miseri causam perti-
nere. Haec homines improbi ad quosdam
viros fortes longe aliter, atque a me dicta
erant, detulerunt: hora nona, illo ipso die,
tu es adoptatus. Si, quod in ceteris legibus
trinum nundinum esse oportet, id in ado-
ptione satis est trium esse horarum; nihil re-
prehendo: sin eadem observanda sunt, si de-
crevit Senatus, M. Drusi legibus, quae con-

dere conari, quoniam ipsius tribunatus in illis actis
fuisset, iisque infirmatis nullus esset: ut bene interpre-
tatur Manutius. Conf. de H. R. c. 23.

^{41.} *Ad quosdam viros fortes*) Iulium Caesarem.
Conf. Suet. vita eius c. 20. Ita deinde *quosdam cla-*
rissimos viros ad Catonem referunt. Amat iste plu-
ralem numerum, in quo plus gravitatis est, interdum
etiam plus sapientiae. Vide ad Or. in Sen. §. 7.

Si decrevit Senatus etc.) Particulam, a Graevio
adiectam, recte praeferunt C. H. S. T. Caecilia Didia
lege constat in rogationibus ad populum ferendis pro-
mulgationem per trinundinum sancitam esse. Atque
idem ius etiam in arrogationibus valuisse, discimus ex
h. l. et Dione Cassio, cuius ipsa verba in Summario
p. 130. apposuimus. Ceterum Dionis locus satis sin-
gularis videri debet, sive illum ex hac Declamatione,

tra legem Caeciliam et Didiam latae essent, populum non teneri; iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te Tribunum plebis non
 42. fuisse? At ego hoc totum non sine causa relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis iudicasse, te cum plebe iure agere potuisse: qui etiam de me ipso, quum tua rogatione funere elatam rempublicam esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, iure indictum esse dicebant; quod de me civi ac de republica bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipublicae; quod salvis auspiciis tulisses, iure egisse dicebant. Quare

sive ex genuina Ciceronis Oratione ductum putemus. Quis enim credat, Ciceronem in ista lege curiata nihil nisi trinundinum neglectum reprehendisse? hic autem Declamator ne ipse quidem eam rem tam praecipuo studio persequitur, ut ea, velut gravissimo argumento, nitatur maxime. Quid igitur? Videtur Dio, ut saepe alias, rem parum accurate ex fontibus non optimis hausisse.

42. *Funere elatam rempubl.*) *Funere* a mala manu additum censebat Ernestius. Nobis manum Auctoris prodere videtur, quod statim dicitur *id funus*; paulloque obscurius esset, si absolute diceretur *elata respubl.* Eidem viro suspecta erant proxima, *quod de me civi — dicebant*, propter frigidam et inanem repetitionem ante dictorum. Bonum iudicium; atque uncis tamen liberandum esse locum, optime demonstrat Garatonius: quippe compilatus est ex Or. de provv. cons. c. 19. Abest quidem locus a cod. Guelf, sed errore ὁμοιοτελεύτου. Neque in reliquis quicquam mutandum est, aut haerendum ei, qui eruditulam hominis obscuritatem probe cognovit. Licebit, ait, mihi rata habere acta Caesaris, quibus quasi fundamento nititur Clodii tribunatus, quem clarissimi illi viri comprobant.

licebit, ut opinor, nobis, eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt.

Fueris sane Tribunus plebis tam iure, 43.
quam lege, quam fuit hic ipse Rullus, vir
omnibus rebus clarissimus atque amplissimus:
quo iure, quo more, quo exemplo legem no-
minatim de capite civis indemnati tulisti?
Vetant leges sacratae, vetant xii tabulae, le- 17.
ges privis hominibus irrogari: id est enim
privilegium. Nemo umquam tulit: nihil est
crudelius, nihil perniciosius, nihil, quod mi-
nus haec civitas ferre possit. Proscriptionis
miserrimum nomen illud et omnis acerbitas
Sullani temporis quid habet, quod maxime
sit insigne ad memoriam crudelitatis? Opinor,
poenam in cives Romanos nominatim sine
iudicio constitutam. Hanc vos igitur, Pon- 44.
tifices, iudicio atque auctoritate vestra

43. *Tam iure, quam lege, quam*) Sic scribendum praestem, ut et codd. omnes habent, quos ab Editoribus inspectos reperi. Melioris tamen Latinitatis est coniectura Lambini, *tam lege*; alii maluerunt *ac lege*, vel *legeque*. De Rullo, quamvis omnibus rebus clarissimo, quis fuerit, nihil certi habemus, quatenus vir amplissimus tam negligenter uno nomine appellatus est. Non eundem fuisse, qui tulerat legem agrariam, optimi Intpp. consentiunt, quibus et Garatonius accessit in Addendis ad Vol. V. Oratt. Unus obloquitur Ferratius: sed non est nostrae operae, haec somnia coniectare.

Vetant leges sacratae) Pro Sext. §. 65. „Cur, quum de capite civis — non disputo, cuiusmodi civis — et de bonis proscriptio ferretur, quum et sacratis legibus et XII tabulis sancitum esset, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis centuriatis, rogari, nulla vox est audita Consulum?”

Tribuno plebis potestatem dabit, ut proscribere possit, quos velit? Quaero enim, quid sit aliud proscribere: VELITIS, IUBEATIS, UT M. TULLIUS IN CIVITATE NE SIT, BONAQUE EIUS UT MEA SINT. Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebei scitum est? haec lex? haec rogatio est? hoc vos pati potestis, hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur? Equi-

44. *Iubeatis ut M. Tullius*) Ipse Cicero interdum verbum *iubendi* construit cum partic. *ut*, v. c. Verr. II, 67. IV, 12. in Pis. c. 29. Saepius ita Livius, v. c. XXVIII, 36. XXXV, 5. XXXVI, 1. XXXVIII, 35. cf. formulam arrogationis ap. Gellium V, 19. Similiter faciunt Scriptores belli Hispaniensis et Alexandrini, aequales Caesaris, ille c. 27. hic c. 73. Sed omittitur ab iis coniunctio, quae frequens ellipsis apud Comicos, ut Terent. Adelph. V, 7. 17. Plaut. Stich. II, 2. 71. Attuli pauca haec exempla, ut ostendam, constructionem istam non malam esse, nec singularem et nimis raram in aurea aetate linguae Latinae, quemadmodum opinabatur Cellarius Curis posterr. c. 5. p. 180. MARKL. Recte rarior vocatur structura, quae semel ponitur, dum alia quaedam millies. Accedit, quod illa ab optimis scriptoribus fere tum ponitur, quum altera usitatior aliquid obscuri haberet: quibus locis ne hodie quidem eius constructionis usum reprehenderim, ut in exemplo Mureti, quod castigavit Ruhnkenius T. I. p. 85. Immo usum illum, aureo saeculo Latinitatis rarum, apud priscos longe vulgatiorem fuisse, arguunt loci Comicorum carminaque legum, etiam ipsa consuetudo posteriorum aetatum, quae se in multis rebus sermonis Latini ad vetustatis imitationem studiose retulerunt. Plura istius structurae exempla indicant Intpp. ad Suetonii Tib. c. 22. Vespas. c. 23. et laudati ab illis. Iam ut ad Scriptorem nostrum redeam, quod statim subiicit, non iisdem hisce verbis latam esse rogationem, ipse aliquando aperte significat, se in Clodii legibus offerendis proprio ingenio libenter indulgere. Conf. in Sen. §. 4. et 8. Hic quidem vel iuranti Oratori nemo sanus lector crediderit, Clodium in lege tam impudenter scripsisse, *bona eius ut mea sint*.

dem iam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo; explevi animos inuidorum; placavi odia improborum; saturavi etiam perfidiam et scelus proditorum; denique de mea causa, quae videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, iam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii atque homines iudicaverunt. Vobismet ipsis, Pontifices, et 45. vestris liberis ceterisque civibus pro vestra auctoritate et sapientia consulere debetis. Nam, quum tam moderata iudicia populi sint a maioribus constituta, primum, ut ne poena capitis cum pecunia coniungatur: deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusetur: ut ter ante

45. *Ut ne poena — aut iudicet*) Magistratum fuit apud Romanos *citare*, non *accusare*: quare Lambinus non dubitavit scribere *ut ter a. m. citet*. Id Gruterus affirmat *contra omnes libros* fieri, *adeoque inepte*. De libris verum est: sed etsi hanc audaciam invito Auctori non obtrudendam censeo, acerbo vituperatori demonstrandum erat, Romae magistratus vel iudices accusavisse. MARKL. Iniqua fuerit scriptorum antiquorum conditio, si ab illo Criticorum stilo decretorio (uti arma quaedam sunt decretoria) defendi non possint loci, qui aliquid obscurum et inexplicabile habent. Quo imperitior itaque erit, qui illum stilum tamquam sicam vibrare audet, tanto miserabiliores edet strages. Deinde non est μέγα λίαν αίτημα Marklandi. Qui inspicere velit Livium XXVI, 2. seqq. in iudicio Cn. Fulvii, et XXXVIII, 50. seqq. in Africani iudicio, ille magistratum accusatorem et reliqua, quae hic de populi iudiciis dicuntur, pulchre confirmata videbit. GESN. Admiror virum, talia Lambino et Marklando narrantem, quae ex tot aliis locis Livianis et causa Rabirii a Cicerone defensi ne adolescentulis quidem ignota esse debeant. Putabant nimirum illi, h. l. dicendum fuisse de iudiciorum huius temporis consuetudine, non de iudiciis ab ipso populo rarius exercitis. Sed de his dicere sane placuit Auctori: quae autem profert, tametsi aliqua veritas et antiquitatis cognitio

magistratus accuset, intermissa die, quam multam irroget aut iudicet: quarta sit accusatio trinum nundinum, prodicta die, qua die iudicium sit futurum: tum multa etiam ad placandum atque ad misericordiam reis concessa sunt: deinde exorabilis populus, facilis

perlucet, tamen sic partim perplexa, partim male Latine scripta sunt, ut nusquam vestigium Ciceronis appareat. Principio quam inepte dictum sit, *poenam capitis coniungere cum pecunia* pro *poena pecuniaria*, etiam Ernestius vidit, cui refellendo Garatinius nihil ex bono scriptore simile afferre potuit. Immo ad illud pro correctione venditandum afferri possent verba Asconii ad locum quendam Cornelianae: „Tulerat legem C. Calpurnius Piso, in qua praeter alias poenas *pecuniaria* quoque *poena* erat adiecta.” Deinde non *prodicta die*, sed *dicta*, locum habebat ex usu antiquorum; vix etiam, quod nonnulli Mss. habent, *praedicta*, de quo vide Drakenb. ad Liv. II, 61. Ipsam vero sententiam, quae excussa nihili est, neutra lectio multum adiuvat. Mox *intermissa die* quid sibi velit, explicantem vel divinantem audi Hotomanum. Accusatio, inquit, durabat trinundinum: id est, accusatur primo trinundino semel, altero iterum, tertio postremum; ergo *intermissam* diem posuit pro *intermissum tempus*, id est, *intermissis atque interpositis aliquot diebus*. Itaque per illa *Id est* eo tandem deducimur, ut discamus, *die* scribi posse pro *aliquot diebus*: quod valde vereor ut sit Ciceronianum. Sed non minus inscitum est, in quo maxime haesit Marklandus, quod idem magistratus *accusari* dicitur, et *multam irrogare*, et *iudicare*, ubi mirere, Gesnerum non quaesisse colorem ex eo usu, quo accusator veteribus dictus est *κρίνειν* et *iudicare*. Sed nondum reperio, quomodo colorari possit *quarta accusatio trinum nundinum*, si modo sermo est de lege post factam accusationem promulganda per trinundinum, antequam comitia haberentur. Denique ferri facile posset, si esset *auspicia aut excusatio sustulit*; at quid est *res aliqua sustulit diem aut auspiciis aut excusatione*? Sic neque Livius loquitur, quem huic Scriptori lectum esse ex aliquot locis suspicor, neque alius ullus veterum scriptorum;

suffragatio pro salute: denique etiam, si qua res illum diem aut auspiciis aut excusatione sustulit, tota causa iudiciumque sublatum est.

Haec quum ita sint in re, ubi crimen est, 18.
 ubi accusator, ubi testes: quid indignius, 46.
 quam, qui neque adesse sit iussus, nec citatus, neque accusatus, de eius capite, liberis, fortunis omnibus conductos et sicarios, egen-
 tes et perditos suffragium ferre, et eam legem putare? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem respublica tuebatur, cuius denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat praeter conversionem status et inclinationem communium temporum: quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari et ab hac illustri gratia est, pecuniae autem tantae sunt, ut eas nimium multi egentes, sumptuosi, nobiles concupiscant? Date hanc Tribuno 47.
 plebis licentiam, et intuemini paullisper animis iuventutem, et eos maxime, qui imminere iam cupiditate videntur in tribunitiam potestatem: collegia, medius fidius, Tribunorum plebis tota reperientur, hoc iure firmato, quae coeant de hominum locupletissimorum bonis, praeda praesertim populari et spe largitionis oblata.

nec quisquam eorum tam ridiculam facilitatem tollendi iudicii quaerendaeque impunitatis novit, qualis h. l. describitur: *tota causa iudiciumque sublatum est*. Quasi dixisset: Solvuntur risu tabulae, tu missus abibis.

46. *De eius capite, liberis*) *Liberis* otiosum videbatur Manutio: sed defensionem habet in simili loco Verr. IV, 35. „Ne nunc quidem, in tanto tuo libero-

At quid tulit legum scriptor peritus et callidus? VELITIS, IUBEATIS, UT M. TULLIO AQUA ET IGNI INTERDICATUR? Cru- dele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem civi sine iudicio ferendum. Non tulit, UT INTERDICATUR. Quid ergo? UT INTERDICTUM SIT. O coenum, o portentum, o sce-

rumque tuorum periculo, perhorrescis." MARKL. Conf. Milon. §. 3. Et plures sunt huiusmodi loci.

47. *Aqua et igni*) Mss. omnes *aqua et ignis* praeter unum H., cuius scriptura, iure vulgata facta, etiam Oudendorpio ad Caesarem Gall. VI, 44. placuit, tum et Garatonio, quoniam additur, in lege fuisse, non *ut interdicator*, sed *ut interdictum sit*; in qua constructione soli ablativo locus erat. Antiquarum edit. vitium etiam diligenti Grammatico fraudem dedit, Sanctio in Minerva III, 3. p. 460. edit. Scheidii.

Ut interdictum sit) Nullum est discrimen, quod h. l. ponitur. Nam forma *interdictum sit* haud minus ad praesens tempus pertinet quam *interdicatur*: itaque eodem utrumque est significatu, et prius illud huic loco aequae conveniebat atque alterum. Quo ergo haec spectant? et quare in verbis Clodiae legis tam acriter notatur incongrua oratio? Non nimis difficile est, hunc nodum solvere. *Interdictum sit* non solum *praesentis* temporis est, sed et *perfecti*; quo usu, vel tironibus notissimo, forma plane idem valet quod *interdictum fuerit*. Iam arrepto hoc verbi significatu existit ambiguum quiddam, quasi Quirites lege *primum ferenda* rogentur, *Iubeatis* seu *velitis fieri*, quod iam factum sit, quo sane nihil imperitius proferri potest. Nam, ut ipse paullo post dicit, non potest ferri ad populum, non potest lege iuberi, ut aliquid factum sit, quod non est factum. Atqui ante primam promulgationem nihil factum erat. Igitur hoc omne commentum versatur in duplici potestate verbi *interdictum sit*: quod miserum genus argutiarum in deliciis erat rhetoribus. Magnus Orator, cui haec tribuuntur, tacere, puto, maluisset potius, quam ita frigide in ambiguo ludere. MARKL. Has araneorum telas esse ait vir doctissimus, indignas Tullio, dignas obscuro declamatore, qui nesciat aut calumnian- di studio scire dissimulet, quod pueri sciant, *interdi-*

lus! hanc tibi legem Clodius scripsit spurcior
rem lingua sua: UT INTERDICTUM SIT, cui

ctum sit esse praesens tempus coniunctivi, ac significare idem quod *interdicatur*. Sed bona venia, Marklande, vir, quem ego non profecto contumeliae, sed honoris causa appellare soleo, non putas etiam declamatorem, qui scribere potuit, quae sunt in hac Oratione cetera, scivisse, quod in trivio pueri solent discere? Quin possumus, quotquot Grammatici audire volumus, vel ex hoc loco, si maxime non sit Tullii, sed hominis non integro saeculo Tullio iunioris, discere, si aliunde nesciamus, aliud esse in hac quidem orationis serie *interdicatur*, aliud *interdictum sit*. Neque verò hic de re subtili aut adeo abstrusa sermo est. Qui *interdicatur* dicit, ille futuram rem indicat, rogat populum, ut interdicat, quod nondum factum esse sic intelligitur: formula *interdictum sit* sancit decretum populi iam factum. *Interdicatur* dicit, qui suadet interdici: *interdictum sit* est formula ipsius legis, qua illud, quod decrevit populus, promulgatur et ratum esse iubetur. Cui volupe et otium est, ille inspiciat formulas rogationum a Brissonio collectas II, 1., et observabit, rogari Quirites, vellent, iuberent, bellum non *initum*, *indictum*, *gestum esse*, sed *iniri*, *indici*, *geri*; non ut pax *facta sit*, sed ut *fiat*. Solere Tullium alias quoque ab imperitia verborum et formularum occasionem petere insultandi adversariis, exemplum, ne de aliis dicam, nobile est Philipp. II, 9., in quo etiam laborant Grammatici. In verbis sollemnibus imprimis quam accurati, quam scrupulosi sint Romani, facile esset ad demonstrandum, si id iucundum esset, aut necessarium. GESN. Error subest his longis ambagibus. Non inscitia linguae cavillatur iste et arguitur, sed abundantia pravi acuminis. Accedit aliud quiddam. Si illud re vera scripsit in lege sua Clodius, idque tam stultum est, ut auctor propterea *o coenum*, *o portentum*, *o scelus!* inclamari meruerit, qui factum est, ut Cicero nullo alio loco leges vel edicta Clodiana hoc nomine exagitet? At *interdictum est* ex Latina consuetudine haud dubie dici potuit eadem analogia, qua saepe dicitur *cantum est*, *licitum est* etc. eoque iocularis videtur comparatio formularum, ut *bellum gestum*, ut *pax facta sit*. Num putavit Gesnerus, talibus formis in lege scribenda, non dicam Clodium, sed vel Amafinium uti potuisse?

non sit interdictum. Sexte noster, (bona venia) quoniam iam dialecticus es, et hoc quoque ligurris: quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? Hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum impurissimo, rempublicam perdidisti. Neque tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires, hunc Clodium esse, qui contra leges faceret; alios, qui leges scribere soleant: sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset aliquid modestiae, cuiusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus ceteri, neque operum architectis, neque Pontificem adhi-

48. *Ut nescires hunc Clodium esse etc.*) Sensus est: Quum tot alii pragmatici homines in Urbe sint, tu hoc Sex. Clodio potissimum usus es ad scribendas leges, quas contemnere ille quidem, contra quas facere solet, non leges scribere magistratibus. — De reliquo non habeo dicere, an aliquid frigoris detrahatur loco, si cum Manutio et Garatonio expungas *Clodium*. Nunc intell. *hunc Clodium esse* talem, *qui* etc.

Neque operum architectis — quem velles) Male et κακοζήλως loquitur, sive *architectos operum* ad Clodianas actiones in republ., sive ad aedem Libertatis in area Ciceronis exstructam retulit. Dein quod dicit *quem velles*, h. e. virum probatae fidei et auctoritatis, lucem accipit ex c. 51. et seqq. In proximis nullus est sanus orationis color: *ne in praedae quidem societate mancipem aut praedae socium*: etsi in his aliquid stultitiae librarii imputari licet. Nam merito hic Tullianum os requirit Graevius, et pro *societate* coniicit *sectione*; qua tamen coniectura velatur malum, minime tollitur. Quare, quum Oxonn. et aliquot alii Mss. habeant *praedonem socium*, probabile forsitan plerisque erit, quod ex Manutio et suo ingenio affert Garatonius, *ne in pr. q. sectione mancipem*,

bere, quem velles: postremo ne in praedae quidem societate mancipem aut praedae socium extra tuorum gladiatorum numerum, aut denique suffragii latorem in ista tua proscriptione quemquam, nisi furem aut sicarium, reperire potuisti. Itaque quum tu flo- 19.
rens ac potens per medium cohortis popula- 49.
ris volitares, amici illi tui, te uno amico tecti et beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent; qui in iudicium venerant, sive accusatores erant, sive rei, te deprecante damnabantur; denique etiam ille novitius Ligur,

praedem, socium, vel, ne in pr. q. societate mancipem aut praedem, deleto socium. Scriptoris manus in talibus revocari a nobis nulla arte potest.

49. *Per medium cohortis popularis*) Structura non est Ciceroniana. Ante Graevium, qui eam ex Franc. et Colot. petiit, legebatur vulgo, *per medium forum popularis*; in codd. varie corrupta, *per medium sortitum populum, per med. scortum, per m. scortiis* vel *scrociis*: vix usquam in codd. comparet *forum*. Id bene, quamquam sine auctoritate, in ordinem sumpsit Lambinus: *per m. forum scortum populare vol.*, quod videbatur illi bellissime convenire in impudicum hominem.

Amici illi tui etc.) Priora horum pertinent ad Vatinius, qui, aedilitatem petens, repulsam tulerat. Ad eam petitionem refer verba, *qui se populo commiserant*. In seqq. ex Sext. c. 53. tumultuarie excerptis *tua Palatina* est illa tribus, quae fere egentibus et tabernariis constabat, quibus operis utebatur Clodius: nam ipsum hunc, tam splendido loco natum, post adoptionem in hac tribu censum esse, parum credibile videtur. Conf. Manutium et Ferratium ad h. l. et ad Sext. l. l. At potest etiam, ut in hac Palatinae mentione subsit error, supina negligentia captus ex illo loco Sextianae, vel ex parte Urbis, ubi nunc domum possidebat Clodius.

Denique etiam ille — discessit) Hic perfectum habes specimen puerilis dictionis in verbis, *accusare*

venalis adscriptor et subscriptor tuus, quum
M. Papirii, sui fratris, esset testamento et iu-
dicio

alienae damnationis scelerisque socios
(leg. *socius*) *propter calumniae metum non est*
ausus. Quod dicit, hoc est. Aelius Ligur quum prae-
teritus esset in testamento fratris, M. Papirii, primo
reum fecit Sex. Propertium, quasi is Papirium sustu-
lisset; mox prudenter accusatione destitit, veritus ne
calumniae damnaretur, qui eum accusare ausus esset,
quicum ipse illud scelus concepisset. Hac ratione Li-
gur vere dicitur *socius sceleris*: at qui tandem dici
potuit *damnationis socius*, (falsa est scriptura *domi-*
nationis,) quum in eadem sententia narretur, Proper-
tium longissime afuisse a periculo damnationis, quan-
doquidem accusatione destiterat? Sane species talium
errorum inducere possit lectorem, ut suo ipse ingenio
diffidat, et aliquid reconditi latere potius quam tam
absurde disputari suspicetur. Iam videamus proxima
de lege Clodii ad eiiciendum Urbe Ciceronem rogata.
Dicitur, absente Cicerone, tantum crevisse invidia eo-
rum, qui ullam partem illius legis attigissent, vel *scri-*
bendo (digito) vel *laudando suadendoque (voce)*
vel *sententiis probando (suffragio)*, ut mox ubi-
que offenderent, repudiarentur, damnarentur. Hanc
loci sententiam esse, ne dubites: sed nondum ita ex-
plicatum est, quid sit *praeda tangere partem legis*,
et quo usu illud *quocumque venit* significare possit
in quodcumque iudicium venit. Hanc enim Auctoris
mentem esse, ostendunt verba *repudiatus convictusque*.
Quid verbis opus est? Ut huius Scriptoris inscitiam et
negligentiam in compilando noscas, compara Cicero-
nem pro Sext. c. 31. „Quisquis erat, qui aliquam par-
tem in meo luctu sceleris Clodiani attigisset, quocum-
que venerat, quod iudicium cumque subierat, damna-
batur.” Non dicit Cicero, contorta obscuritate, *quis-*
quis attigisset partem sceleris praeda; quin etiam
videns, non satis perspicuum esse, quod scribebat
quocumque venerat, velut explicandi causa adiecit
quod iudicium cumque subierat. Sed hoc iste iam
antea arripuerat, et non sine dote ingenioli sui extu-
lerat: *Qui in iudicium venerant*, sive accusatores
erant sive rei, te deprecante, *damnabantur*. MARKL.
In his aberrare videtur vir doctus tota, quod aiunt,
ianua; sed tamen ex parte aliqua cum Manutio. Ego

dicio improbatus, mortem eius se velle persequi dixit; nomen Sex. Propertii detulit;

verba illa sic interpretor: *Accusare alienae* (sc. Clodii) *damnationis scelerisque* (Tullio intentati) *socius* (ita leg. pro socios) *propter calumniae metum non est ausus*. Nempe metuebat, ne ab iratis iudicibus calumniae damnetur, cuius illum suspectum redderet hoc ipsum, quod contra Ciceronem fecerat. Hic sensus totum ne otium non ignoranti, si non statim in mentem venit, clarus tamen et lucidus debet videri, ubi primum illud iluxit, ut pro socios legatur socius. Atque hoc de lectione necessaria quum sentiret Marklandus, tamen idem videre se putat egregium et dignum magistro specimen absurdi erroris, qui in eo insit, quod dicat Auctor, metuisse Ligurem, ne ipse socius videretur damnationis et sceleris Propertii, in fratre Liguris Papius commissi. In hac interpretatione omnino nihil sani est: sed nihil non sanum est in sententia Auctoris, in qua deciaranda adhuc aliquantulum operam dabimus, quando talis vir aberrare ab ea potuit. Res ita habet. Aelius Tribunus pl. adiuverat damnationem Ciceronis, eaque re exosus erat populo: idem erat a fratre in testamento praeteritus: huius se mortem velle ulcisci dixit, forte ut invidiam conciliaret illius heredibus, forte ut eo ipso sibi iniuriam factam iudicio fratris ostenderet; iamque detulerat nomen Propertii, eaque ratione accusationi velut praeluserat. Ipsam tamen accusationem ingredi non est ausus: cur? Propter metum, ne, si non probaret crimen, calumniae damnetur. Unde autem ille metus? Quia socius erat damnationis iniustae ac sceleris in Ciceronem et patriam commissi, propter quod se iniustum et suspectum sentiret. Cuius enim facinoris suspicio non cadat in eum, qui potuit liberatorem et patrem patriae inauditum damnare, contra leges omnes damnare sua sententia, et patria, quin, si posset, vita privare? Nihil profecto hic est, quod non cum indubitati Ciceronis, pro Sextio dicentis, sententia consilioque huius loci pulchre conveniat. Sed est aliud quoque, in quo accusatur hic locus. Quaeritur, quid sit *praeda tangere partem legis*. Quasi vero non paullo ante *societatis praedae*, quasi non passim (v. g. c. 24.) direptarum villarum suarum, mentionem faceret. Sed et illud *quocumque venit*, aenigma esse ait: qui vero potest obscurum

accusare, alienae damnationis scelerisque socius, propter calumniae metum non est ausus.
 50. De hac igitur lege dicimus, quae iure rogata videatur: cuius quam quisque partem tetigit digito, voce, praeda, suffragio, quocumque venit, repudiatus convictusque discessit.

Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? Est enim: **QUOD M. TULLIUS FALSUM SENATUS CONSULTUM**

esse, quum verba proxime hunc locum praecedant ista: *Qui se populo* etc. Non infitior, me valde hic viri docti et ingeniosi acumen desiderare. GESN. Eximia felicitate sensum eruit Gesnerus, et ante eum Ferratius: etiam Ernestius sibi hic tenebras esse queritur, itemque nemo non faciat, qui in Cicerone Ciceronianam perspicuitatem et nitorem expectet. Nam *socium alienae damnationis*, quis legit usquam vel fando audivit, esse eum, qui adiuveret alienam legem ad exitium alicuius hominis latam? Ne *damnationis* quidem vocabulum huic loco commode aptari poterat. Nimirum in tali obscuritate solent minus acute cernere Intpp. ii, qui in arte scribendi ipsi perspicuum et purum genus sequuntur; illi sunt feliciores, qui potius exquisitae et abditae doctrinae quam elegantiae ac munditiae laudem affectant; quorum sagacitas male affectis locis saepe utilis est et praedicanda, modo ne scriptorem dignum iudicent, quem laudamus, cuius sensum ut intelligamus, ita suo acumine effecerunt. Ceterum *socius* vere correctum est, ex paucis quidem Mss., sed pluribus antt. editt. ante Gruterum. Deinde *partem legis tangere digito* etc. quem sensum habeat aut accipere possit, nobis adhuc incertum est; siquidem Garatonius non male *digitum* et *vocem* ad auctionem sive sectionem refert, comparatis verbis §. 108: id nobis certissimum, tam ineptas dictiones Ciceroni in animum venire non potuisse, ne verbum quidem simplex *tangere*, (cf. ad Quir. §. 5.) neque adeo iuncturas tam dissolutas, quam istae sunt: *denique etiam — de hac igitur* etc.

50. *Quod M. Tullius — S. C. retulerit*) Mss. nonnulli *retulit*, ad grammaticam rationem rectius. Significatur h. l. *Senatus consultum de Catilinariis ad*

RETULERIT. Si igitur retulit falsum Senatus consultum, tum est rogatio: si non retulit, nulla est. Satisne tibi videtur a Senatu iudicatum, me non modo non ementitum esse auctoritatem eius ordinis, sed etiam unum post Urbem conditam diligentissime Senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus uno sortitu retulisti, tamenne arbitraris, id, quod M. Drusus in legi-

ultimum supplicium damnandis: id S. C. a Cicerone suppositum esse et fraude relatum ad aerarium. Quam rem factam nonnumquam, credimus: an quis Ciceronem eius criminis insimularit praeter *hunc* Clodium, ab aliis doceri malim.

Quid si etiam pluribus de rebus etc.) Hic quoque iure haeserunt doctissimi viri, et partim librario- rum fidem in suspicionem vocarunt. Iam Manutius legi volebat *uno scitu tulisti*, quod cupide in textum intulit Lallemandus: contra Ernestius post Ferratium vulgatas lectiones tueri conatur in Clavi hh. vv. Deinde cur Drusus ante Scaurum et Crassum nominatus sit, frustra in tali Scriptore quaeritur; satisque est, eundem videri hominem, qui §. 41., Drusum filium. Conf ad H. R. §. 12. Mox rursum Manutius corrigit *Consulares*: nam Scaurum ex patricia gente non videri Tribunal pl. fuisse. *Bono illi viro*, qui simul Druso et Scauro inhiat, (etsi scribi poterat *bonusque*,) nemo doctorum succurrere voluit: ceterum fortasse a *bono viro* defendi potest *Consularis*, ut suum quisque epitheton adiunctum habeat. Tum Hotomanus coniecit *principem* (seu tale quippiam) *facinorum et stuprorum omnium*; Garatonius, *omnium f. et st. hominem*, Latinitate hunc Scriptorem bene decente. Certe vere animadversum est, genitivos non pendere ab *auctoribus*, in quo intelligendum esse *legis tuae*, et omnino hic aliquid exspectari de Clodio dictum, quod e contrario respondeat laudibus Drusi, Scauri et Crassi. Denique quis fuerit *Decimus*, non liquet; sed videtur idem esse, qui cum notiore Gellio iungitur ad Att. IV, 3.

bus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus et L. Crassus Consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum et stuprorum omnium, Decumis et Clodiis auctoribus obtinere? Tulisti de me, ne reciperer, non ut exirem: quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romae. Quid enim diceres? Damnum? Certe non. Expulsum? Qui licuit? Sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem. Poena est, qui receperit: quam omnes neglexerunt: eiectio nusquam est. Verum sit. Quid? operum publicorum exactio? Quid? nominis inscriptio tibi? num aliud

51. *Operum publicorum exactio*) Manutius, obscurum est, inquit, quid dicat; dici tamen hoc arbitror. Quum id, quod in publica et eversa Ciceronis domo aedificatum fuerat, (id autem quid esset, satis infra ostenditur) Clodius a conductoribus exegisset, id ei facere non licuisse; quum opera publica ab iis exigi solerent, qui ei muneri publice praepositi essent. Hac explicatione non contentus Graevius coniicit *exstructio*. Equidem haud scio an tolerabilis sit illa ratio in hac verborum obscuritate. MARKL. Vereor, ut cuiquam serio agenti Manutiana ratio probetur: nam id ipsum Clodius tulerat, si Oratori credimus, ut aedificationi in area Ciceronis ipse praeficeretur; cui muneri vel privatus praefici potuisset. Videtur itaque melius divina-visse Ferratius, sic scribens ad h. l.: Clodia lex complectebatur *operum publicorum exactionem*: ut nempe demolitio domus Ciceronianae et exstructio monumenti publice locaretur et exigeretur per ipsum Clodium a redemptoribus. *Nominis inscriptio* consequens est pro antecedente: nomen enim suum Clodius inscripsit, quia sibi eam curationem mandaverat. Hoc autem quaeritur: *num aliud videtur esse ac bonorum meorum direptio*? quum illam curationem inimicissimus homo suscepit. — Sic undique concurritur, ut sensum accipiant male electa vocabula.

Tibi num aliud etc.) Ridicula interrogatio, qua postulatur ab ipso Clodio, ut affirmet, rem sibi nihil

videtur esse ac meorum bonorum direptio? praeterquam quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti. Quid hoc ipsum, quod nunc apud Pontifices agis, te meam domum consecrasset, te monumentum fecisset, in meis aedibus te signum dedicasset, eaque te ex una rogatiuncula fecisset? unum et idem videtur esse atque id, quod de me ipso nominatim

aliud videri nisi direptionem. Conf. ad §. 14. Sed in aliquot vetustis editt. iunctim legitur *inscriptio tibi*? Quam interpunctionem, sensu meliorem, iam Manutius in commentario sequutus est.

Ut ipse tibi curationem ferres) Sensus horum verborum non aliunde conicere possumus quam ex his Cic. de L. agrar. II, 8. „Licinia est lex, atque altera Aebutia; quae non modo eum, qui tulerit de aliqua curatione ac potestate, sed etiam collegas eius, cognatos, affines excipit, ne eis ea potestas curatiove mandetur.” Quibus ex verbis ista nostra sic adumbrata sunt, vix ut Ciceronem ab Rhetore satis intellectum putes. Quod enim dicere voluit, *ferre de curatione tibi mandanda*, contracte corrupteque extulit *ferre curationem tibi*, adversus omnem consuetudinem sermonis. Livius XXVII, 30. scribit *deferre consulatum ad aliquem*; sed nemo dixit *ferre consulatum*, pro *ferre rogationem de consulatu*, vel simpliciter *ferre de consulatu*. Illud plane perinde esset, ac si diceres *ferre sibi exercitum*, *bellum* etc. pro *ferre legem de exercitu sibi mandando*. MARKL. Apertum est, quid verba significant: neque negat hoc Marklandus, sed Latine ita dici negat. At ego putabam, hominem, qui cetera scribere posset in hac Oratione, cuius aetas inter Valerium Maximum et Asconium interiecta esset, scire debere loqui. Et nonne simile est illud Cic. pro Sulla c. 22.? „Nihil de iudicio ferebat sed *poenam ambitus eam ferebat*, quae fuerat nuper superioribus legibus constituta.” Nempe *sibi ferre curationem* ita dictum est, ut *sibi adscribere legatum* etc. GESN. Tota via errat Gesnerus. Quam postremo loco velut legitimam formam loquendi comparat, mihi quidem prorsus ignota est. Aliud

52. tulisti? Tam hercule est unum, quam quod idem tu lege una tulisti, ut Cyprius rex, cuius maiores huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub praecone subiiceretur, et exules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi. Quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia cistophorum flagitaret, inde

quiddam in animo habuit Vir doctissimus, *sibi legare aliquem*. Hoc legitimum est in ea re. Sed horum adeo dissimilis est analogia, ut nobis vel invitis in mentem veniat effatum Popii, qui Lexicographos dixit melius de singulis quam de coniunctis vocabulis iudicare posse. Quin etiam in Ciceronis loco collato nihili est formula *poenam ambitus ferre*: id quod Ernestius quoque sensit, etsi is lectorem destituit in reliqua annotatione. Nam pro vera ibi lectione habendum, quod et boni quidam codd. praebent, *poenam ambitus aufererat*; idque iam dudum in textu legeremus, si ineptus Gruterus voluisset, Palatt. codicum mancipium. Profecto nihil non erit Latinum, si h. l. Auctor aliud quam vocabula Latina scripsit. Quod autem orationis bonitas ex scribentis saeculo aestimatur, an quisquam est, qui dubitet, etiam illo optimo saeculo Latinitatis ante balbutire homines, quam ad exactam regulam et doctorum scriptorum consuetudinem loqui et declamare didicisse? Non semper sapientiam affert senectus: ita nec defuerunt, qui desiperent, sapientissimorum hominum saeculis.

52. *Exules Byzantium reducerentur*) Huius rei causa conf. infra §. 129. pro Sext. §. 56. 84. Plutarch. Cat. min. p. 776. B. Nam a Catone reducti sunt exules illi Byzantii, qui a civibus suis eiecti, et, ut rumor ibat, rerum capitalium condemnati erant.

Ut in Asia cistophorum flagitaret) De Gabinio haec dicuntur, non quia Clodius legem tulerit de his rebus; sed ostenditur, quam stultum sit, dici de una re rogari populum, quia uno de homine multae res rogentur. Huc spectare locum video, at verborum vim non capio. Graevius quidem explicat, *ut iuberet in vectigalibus et tributis P. R. pendendis non alia pecunia uti quam cistophoris*. Quam ego rationem

iret in Hispaniam, quum Roma decessisset, consulatum ei petere liceret: quum factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine scriberes, una res esset? Quodsi iam populus Romanus de ista re con- 53. sultus esset, et non omnia per servos latronesque gessisses, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exulibus Byzantiis displiceret? Quae est, quaeso, alia vis, quae sententia Caeciliae legis et Didiae, nisi haec, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare?

minime vitupero: nam qui possim, quum nihil istorum intelligam? Sed si haec tanta loquendi licentia probatur, periit omnis proprius et rectus usus sermonis; neque video, cur non quidvis vocabulum quovis sensu usurpari queat, v. c. *Arma virumque cano* eodem, quo alterum hemistichium, *Troiae qui primus ab oris*. MARKL. Vix operae pretium est morari in eo, quod accusatur formula in *A. cistophorum flagitare*, quam Graevius recte explicuit. Talia possunt obscura esse, qua de re agatur, ignorantibus; scientibus ipsa molesta est nimia explicatio. GESN. *Nimia?* et unde *scientibus*, nisi ex verbis perspicuis et ad rem accommodate delectis? Aequitatem hermeneuticam novimus; hic singulis prope paginis misericordia opus est. Excusationem haberet brevitās, si de quadam re facta et publice nota sermo esset; nunc mera hypothesis est; imprimisque offendit singularis *cistophorum*, pro quo lenis correctio foret *cistophorum M.*

Quum Roma decessisset) Sic H. T. Ch. et alii: in reliquis vulgatum legitur, *Romae*. Profert etiam aliam lectionem Lambinus, *quum inde decessisset*; Garatonius corrigit *Romam*: optime, opinor. Ceterum ex eo, quod Hispania memoratur, putet quispiam suspiciacior, L. Pisonem hic cum Cn. Pisone confusum esse.

53. *De exulibus Byzantiis displiceret*) Nemo Romanorum, quod sciam, sic loquitur, *Senatui, populo, displicet de hac vel illa re*. Statim post re-

Quid, si per vim tulisti? tamenne lex est? aut quicquam iure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? an, si in ipsa latione tua, capta iam Urbe, lapides iacti, si manus collata non est, iccirco tu ad illam labem atque eluviam civitatis sine summa vi
 21. pervenire potuisti? Quum in tribunali Aurelio
 54. conscribebas palam non modo liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitados, vim tum videlicet non parabas? quum edictis tuis tabernas claudi iubebas, non vim imperitae multitudinis, sed hominum honestorum modestiam prudentiamque quaerebas? quum arma in aedem Castoris comportabas, nihil

tinui veterem nescio cuius coniecturam, *quaeso*, pro vulgari absono, *quasi*. Neque tamen, illo admissio, Scriptor desinit ineptire atque in rebus errare. Nam vix dubium est, quin falsum et commentitium sit, quod vulgo accedunt huic uni auctoritati, legem Caeciliam Didiam non modo trinundinum constituisse, sed ea hoc quoque cautum fuisse, ne de diversis rebus eadem rogatione ferretur. Non enim credibile est, talis legis latore, quae rogationem pluribus rebus iungendis fieri vetaret, ipsos primos exemplum prodere voluisse? Conf. Ferratum et Manutium ad h. l.

An si in ipsa latione tua etc.) Intellige, si libet, (nam, si non libet, nihil te cogit) *si lapides iacti non sunt*. Sed hoc ferendum prae eo, quod sequitur, *ad illam eluviam civitatis pervenire*, quorum verborum ita coniunctorum potestatem nulla divinatio aperiet, etsi et hic universum sensum non male dispicimus. Felici hora hoc legisse oportet Ernestium, qui haec subscripsit: Hic locus mihi numquam placuit, nec habet Ciceronianum characterem. — Neque vero inest h. l. aliquid, quod magis quam tot alii loci, qui placuerunt, a Ciceronis ingenio et arte abhorreat.

54. *Non modo liberos sed etiam servos etc.*) Facile credimus, non tantum servos fuisse in eo numero. Attamen hi soli, puto, commemorandi erant invidiae causa, quemadmodum semper facit Cicero,

aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare? quum vero gradus Castoris convellisti ac removisti, tum, ut modeste tibi agere liceret, homines audaces ab eius templi aditu atque adscensu repulisti? quum eos, qui conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse iussisti, eorumque advocationem manibus, ferro, lapidibus discussisti, tum profecto ostendisti, vim tibi maxime displicere. Verum haec furiosa vis 55. vesani Tribuni plebis facile superari frangi-que potuit virorum bonorum vel virtute vel multitudine. Quid? quum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias,

ubi in mentionem eius rei incidit. Ut in Pis. §. 23. „Delectus servorum habebatur in foro” etc. et iis locis, quos laudavi ad Or. in Sen. §. 33. etiam in hac Or. §. 129. Supervacua certe erat adiectio *non modo liberos*; aliquanto aptior loquutio §. 79. „non solum egentium sed etiam servorum.” Dein praestabit fortasse deleri signa interrogationis post verbum *parabas* et reliqua; quae mutata distinctio paullo melius convenit ironiae, productae usque ad illa, *Verum haec furiosa vis*, ubi bonus magister transit vel ferociter ruit in aliud genus: nam lenitatem transeundi non amat. Etiam in ipsa ironia, vereor, ut omnibus placeant haec, *Quum gradus Castoris removisti* etc. Quae enim modesta res in templo intelligi potest, cui obeundae opus sit templi graduum demolitione? Mox cum Graevio abieci particulam *in ante conventu*, fide plurimorum codd. et Oxonn. omnium. Iam de rerum similitudine conf. pro Sext. §. 27.

55. *Verum haec — multitudine*) Bene sonat brevis periodus, longioribus duabus interiecta. Unum deest: verba, ad sonum optima, nihil rei continent, aut aliquid falsi. Ac cito ad *vim* redibit, quae hic dicitur fracta et superata esse.

tibi suos speratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent, te suis sceleratis concionibus sublevarent, Senatus auctoritatem irriderent, Equitibus Romanis mortem proscriptionemque minitarentur, me terrerent minis, mihi caedem et dimicationem denuntiarent, meam domum refertam viris bonis per amicos suos complerent, proscriptionis metu me frequentia nudarent virorum bonorum, me praesidio spoliarent, Senatum pro

Tibi suos speratos — pecunias) Absunt haec ab aliquot editt., non a Mss., neque ulla causa est cur deleantur, nisi ut liberemur nonnullorum verborum ineptiis, quae etiam Ernestio stomachum movebant. Imprimis *suos speratos centuriones*, quae omnium fere Mss. et vera videtur scriptura, eam nemo Latine sciens probabit. Nam si ita appellare licet eos centuriones, quos secum in provincias educturos se esse *sperabant* Consules, ii tum, quum erant *sperati*, Clodio satellites praestari non poterant, ut recte iudicat Graevius. Itaque hic ipse edidit *paratos*, quod rursus laborat a Latinitate, nisi iungatur aliquid, v. c. *ad caedem, ad rapinas*, ut §. 6. Quamquam id melius est quam Lambini *sparatos* h. e. *armatos sparis*, quae tela sunt, uti Nonius scribit, non bellica, ergo non centurionis.

Meam domum refertam viris bonis etc.) Locus valde obscurus, et optimis Intpp. de menda suspectus. Hotomanus quidem in verbis *Senatum — amplissimum ordinem*, ingrata motus repetitione, *Senatum* e glossemate adscriptum putabat: Graevius coniecit, *per amicos suos terrore complerent*. Nobis haec sanabilia videntur sola unius litterae omissione et interpunctione levissime mutata, sic scribendo: *complerent proscriptionis metu; me frequentia — spoliarent Senatus; pro me non modo pugnare amplissimum ordinem; sed etiam plorare* etc. Ducta sunt pleraque partim ex verbis Or. in Pis. c. 5. „Erat non solum domus mea, sed totum Palatium, Senatu, Equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta, refertum” partim e Planciana c. 35. de eadem re: „Aderat me-

me non modo propugnare amplissimum ordinem, sed etiam plorare et supplicare mutata veste prohiberent: ne tum quidem vis erat?

Quid igitur ego cessi? aut qui timor fuit? 22. non dicam in me: fac me timidum esse natura: quid illa tot virorum fortissimorum millia? quid illi Equites Romani? quid Senatus? quid denique omnes boni? si nulla vis erat, cur me flentes potius prosequuti sunt, quam aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur more institutoque maiorum, ut possem

cum cunctus equester ordo; quem quidem in concionibus saltator ille Catilinae, Consul, proscriptionis denuntiatione terrebat." Ex eodem rivulo etiam illud erat supra in Sen. c. 13. „Quare quum viderem — Equites Romanos proscriptionis — metu esse permotos etc." MARKL.

56. *Quid igitur ego cessi*) Scil. si nulla vis erat. Verissima est correctio Pantagathi, acuti hominis, pro scriptura Mss. omnium *gessi*. In seqq. non video, cur Ernestio displiceat forma loquendi, *timor est in me*. Ita optimo cuique scriptori dicere liceat, si agatur de timido res non metuendas metuente. Paulo post scripsi ex quinque Oxonn. et aliis multis *illi*, ubi vulgo *nostri*.

An hoc timebam, si mecum ageretur) H. e. *an hoc timuisssem, si mecum actum esset*. Sic §. 70. *Quorum tibi nihil liceret*. Et in Sen. §. 34. *Quae si semper abessent — lugerem — desiderarem*. Neque ea enallage per se vitiosa aut insolens est, sed nonnumquam durissima, ut §. 114. *diceres, responderes*. Deinde dubitatur de verbis *iudicium in causa* etc. et Garatonijs, ex parte libros sequutus, coniicit hoc modo legendum: *Iudicium? in causa tam turpi scilicet. An is homo sum — explicare?* In his *causa ignota* qualis sit, discitur ex Cic. de Orat. II, 24, nempe ea, quam quis oraturus patronus non cognovit, non didicit a clientibus. Quam inepte

57. praesens sustinere? Utrum, si dies dicta esset, iudicium mihi fuit pertimescendum? an sine iudicio privilegium? Iudicium in causa tam turpi? Scilicet is homo sum, qui, etiam si causa esset ignota, dicendo non possem explicare. An eam causam probare non poteram, cuius tanta bonitas est, ut ea ipsa non modo se, sed etiam me absentem per se probaret? An Senatus, an ordines, an ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores, me praesente, ad me retinendum et conservandum fuissent in ea causa, quam ipse iam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expetiturum atque revocatum queratur? An vero in iudicio periculi
- 58.

vero hoc expressum sit, apparet manifesto, siquidem causam, quamdiu ignota est, ne disertissimus quidem oratorum explicare potest. Igitur voluit dicere: Causas quum agere possim alienas, prius mihi incognitas, nonne propriam meam facilius dicere et probare posse videbor?

57. *Cuius tanta bonitas est — probaret*) Ernestius emendat *esset* vel *erat*, sine magna causa, quum et sequatur *probarit*. Mox plures Mss. et Oxonn. praebent verba *per se*, quae suavia et efficacia videbantur Graevio. Ex unius cod. lectionibus coniecit Lambinus, *ut ea ipsa se non modo praesente me, sed etiam absente, per se probaret*.

An Senatus, an ordines, an ii) Postremum *an* perperam abest ab aliquot edit. post Gruterum: in Mss. est fere omnibus, vimque in eo quaesivisse videtur Auctor. Simul ita sensum suum habent *ordines*, quamvis haec vox displiceat ita simpliciter posita. Quapropter Garatoni ex coniectura addit *ceteri* vel *omnes*.

58. *An vero — nemo intercederet*) I. e. An nihil periculi fuit in legitimo iudicio, at privilegium tamen pertimui? scil. contra leges de me in concione

nihil fuit, privilegium pertimui, ne, mihi praesenti si multa irrogaretur, nemo intercederet? Tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda respublica a magistratibus? Quid, si vocatae tribus essent, proscriptio nem, non dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in illo civi comprobavissent? An, si ego praesens fuisset, veteres illae copiae coniuratorum tuique perditii milites atque egentes et nova vis sceleratissimorum Consulum corpori meo pepercissent? qui quum eorum omnium crudelitati scelerique cessissem, ne absens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui.

Quid enim vos uxor mea misera viola- 23
rat? quam vexavistis, raptavistis, omni crude- 59
litate laceravistis. Quid mea filia? cuius fletus assiduus sordesque lugubres vobis erant iucundae, ceterorum omnium mentes oculosque flectebant. Quid parvus filius? quem, quam diu afui, nemo nisi lacrimantem confectumque vidit: quid fecerat, quod eum toties per insidias interficere voluistis? Quid frater meus? qui quum aliquanto post meum

ferendum, agente Tribuno pl. Ob oculos fuit Auctori locus pro Mil. §. 36.

Nova vis sceleratissimorum Coss.) Graevius ex dubiis vestigiis paucorum librorum edidit *nova manus*, bono quidem sensu, quo alterum prope caret, certe vaga potestate offendit. Utinam tamen vir egregius docuisset, quid in hoc contextu sibi vellet tota periodus.

59. *Toties per insidias interficere voluistis)* Et mox de fratre: *Quoties ex vestro ferro ac manibus est elapsus!* Apud Ciceronem nihil tam graviter di-

discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, quum eius moeror, squalor incredibilis et inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videbatur: quoties ex vestro ferro ac manibus est elapsus?

60. Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me ac meos adhibuistis? qui parietibus, qui tectis, qui columnis ac postibus meis horrificum quoddam et nefarium, omni imbutum odio, bellum intulistis. Non enim te arbitror, quum post meum discessum omnium locupletium fortunas, omnium provinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona, spe et avaritia devorasses, argenti et supellectilis meae cupiditate esse caecatum: non existimo, Campanum illum Consulem cum saltatore collega, quum alteri

ctum legitur de repetitis talibus insidiis, etsi ille conqueritur *liberos ad necem quaesitos, raptatam coniugem, fratrem optimum, amore inaudito* etc. pro Sext. §. 54. 145. Epp. ad Famil. XIV, 2. Ceterum iam inde ab huius capitis principio fervor animi adeo abripuit Scriptorem in pluralia, ut oblitus esse videatur, se cum Pontificibus agere: nisi forte Clodii et sceleratorum Consulum factio uno in loco congregata erat, ut ad eam oculos et manum intendere orando posset. Conf. quae dicta sunt p. 16.

60. *Quid ego — expromo etc.*) *Expromere* ita positum nondum Ciceroni est commemorare, saepius posterioribus. Neque Ciceronianum est *crudelitatem in aliquem adhibere*, nec adiectivum *horrificum*, vox prisci et poetici sermonis. Simile aliquid dederunt alii libri, *hostificum*.

Campanum illum Consulem etc.) Melius dictum hoc quam in Sen. §. 17. et verbis plane Ciceronianis. Sed proxima, etsi sumpta ex Or. in Pis. §. 37. („Omnis erat tibi *Achaia, Thessalia, Athenae, cuncta*

totam Achaïam, Thessaliam, Boeotiam, Graeciam, Macedoniam, omnemque Barbariam, bona civium Romanorum condonasses; alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas pacatissimasque gentes ad diripiendum tradidisses; illos tam cupidos liminum meorum et columnarum et valvarum fuisse. Neque porro 61. illa manus copiaque Catilinae caementis ac testis meorum tectorum se famem suam expleturas putaverunt: sed, ut hostium urbes, nec omnium hostium, verum eorum, quibuscum acerbum bellum intestinumque suscepimus, non praeda adducti, sed odio solemus excidere, quod, in quos propter eorum crudelitatem inflammatae mentes nostrae fuerunt, cum horum etiam tectis ac sedibus residere aliquod bellum semper videtur...

Graecia addicta") ineptum produnt imitatore, ut mirum sit, nemini hic aliquid displicuisse praeter Ernestium. Is vero sagaciter interrogat, cur *Boeotia* et *Graecia*, cur *Thessalia* et *Macedonia* separatim nominentur, idemque sibi respondet, augendi causa factum videri. Recte. Et optimi quidem Oratores aliquid addunt augendi causa, sed id faciunt arte quadam, non vocabula temere cumulant. *Boeotia* omnino non erat nominanda, ac, si *Graecia* ponenda erat, ipsa illa Ciceronis verba afferri praestitisset. Nunc id nomen nec latiore nec angustiore significatione placere potest, isto loco collocatum.

61. *Neque porro — expleturas putaverunt*) Quid? *putaverunt*? Vult dicere, *famem explere voluerunt*. Iam §. 10. praepostere adhibitum erat idem verbum, praesertim si ibi cum nonnullis legatur *putavisti*. Pro *testis* in plerisque codd. est *tectis*, in quibusdam *tignis*, quod placebat Burmanno. Sec. ad Propert. IV, 3. 59. Olim sine auctoritate legebant *tegulis*.

Quibuscum — intestinumque suscepimus) In hac lectione consentiunt codd. omnes, excepto uno Palat.

24. Nihil erat latum de me; non adesse eram
 62. iussus; non citatus; afueram; eram etiam tuo iudicio civis incolumis; quum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum Consulem transferebatur: Senatus consulta volabant: columnae marmoreae ex aedibus meis, inspectante populo Romano, ad socrum Consulis portabantur: in fundum autem vicini Consulis non modo instrumentum aut ornamenta villae, sed etiam arbores transferbantur: quum ipsa villa non praedae cupiditate, (quid enim erat praedae?) sed odio et

qui posteriore epitheto caret: id quod Graevius in textu sequutus est; qui recte notat, *intestinum* bellum Latinis esse tale, ut, si in eo urbes, quibuscum bellum gerimus, evertamus, nihil aliud quam nobismet ipsis oculos effodiamus. Probat igitur coniecturam, *internecivumque*, quae certissima esset in alio scriptore. Ita Ciceroni et aliis dicitur eiusmodi bellum, quod nostri Scriptoris stilo erat *omni odio imbutum*. In extrema denique periodo quaedam excidisse, perspicuum est; sed non admodum multa, opinor, verum ornatiora fortasse, quam quae Lambinus ex ingenio suo adumbravit: *Sic vos vestrum in me crudele et immane odium in meam domum profudistis*. Nunc lectores nobis omnem harum inanium sententiarum perpetuitatem animo complectantur inde a §. 60. Nihil attinet, (inquit) de vestra crudelitate queri — non enim vos arbitror tam cupidos fuisse columnarum et valvarum mearum — neque porro illa manus Catilinae bonis meis famem suam explere (ea ad se trahere) voluit — sed, ut capitales hostes non aviditate praedae etc. Num potest ebrius homo dissolutius scribere?

62. *Non adesse eram iussus etc.*) Usque ad ravim repetit, quae supra audivimus, non iudicium aut legem de se latam esse. Ergo *incolumis* est, qui nullo iudicio damnatus est, *integer* §. 87. Antea uno spiritu legi suadebat Garatonius *non citatus afueram*, gratiore sane structura. Deinde in puras putas quisquillas incidimus. Domus et villa, nescio quibus machi-

et crudelitate funditus everteretur. Domus ardebat in Palatio, non fortuito, sed oblato incendio: Consules epulabantur, et in coniuratorum gratulatione versabantur; quum alter se Catilinae delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Hanc ego vim, Ponti- 63. fices, hoc scelus, hunc furorem, meo corpore opposito, a bonorum omnium cervicibus depuli, omnemque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quae inveterata, compresso odio atque tacito, iam erumpebat, nacta tam audaces duces, excepi meo corpore: in me uno consulares faeces, iactae manibus tribunitiis; in me omnia, quae ego quondam retuderam, coniurationis nefaria tela adhaeserunt.

nis, *ablatae* sunt ad duo Consules; columnae ex domo asportatae; ex villa non solum ornamenta, sed et instrumenta, sed et ipsae arbores asportatae: (quid iam reliqui censes?) *ipsa villa* funditus eversa, ac ne hoc quidem factum est cupiditate praedae, (non multum enim offerebat res angusta domi: cf. tamen §. 60.) sed solo incredibili amore vindictae. — In mediis his verbis destituunt nos Mss. omnes, haec exhibentes sensu expertia: *Senatus consulta volabant s. vetabant, s. vocabant*, ex quibus varia comminisci licet, nihil autem, quod pro manu Auctoris haberi possit. Ad *socrum Pisonis* conf. in Pis. c. 11. et ad seqq. locum pro Sext. §. 54.

63. *Hanc ego vim etc.*) Dura transitio. Postque eam offendit tautologia, *meo corpore opposito*, et *excepi meo corpore*. Et quid dicit *vim improborum*? Explicant *iram*, quia haec Latine et *colligi* dicitur et *erumpere*; non male: cf. §. 86: at h. l. maius quiddam velle sibi videtur vaga vox, qua aptiorem casus fortasse non obiecit scribenti. In ceteris plerique codd., ut Oxonn., *erumpebat in actum*: unus modo Ps. videtur confirmare eximiam correctionem Mureti Varr. Lectt. VI, 19., quae nunc vulgo recepta est.

Quodsi, ut multis fortissimis viris placuit, vi et armis contra vim decertare voluissem: aut vicissem cum magna interneccione improborum, sed tamen civium; aut interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, una
 64. cum republica concidissem. Videbam, vivo Senatu populoque Romano, celerem mihi summa cum dignitate reditum; nec intelligebam fieri diutius posse, ut mihi non liceret esse in ea republica, quam ipse servassem. Quod si non liceret, audieram et legeram, clarissimos nostrae civitatis viros se in medios hostes ad perspicuam mortem pro salute exercitus iniecisse: ego pro salute reipublicae universae dubitarem? hoc meliore conditione quam Decii, quod illi ne auditores quidem suae gloriae, ego etiam spectator meae laudis esse potuissem.

64. *Videbam, vivo Senatu etc.*) Hic quoque notanda est insipiens sapientia, qua facile praevidit reditum suum, et celerem, et summa cum dignitate. Iam in Or. ad Quir. §. 15. monuimus, Ciceronem non ita calide sperasse, se revocatum iri a *vivo* Senatu populoque Rom. Porro cur non paullo audacius *viva republ.*? Placuisse homini id genus loquendi, apparet ex §. 96. et 102., ubi id paullo tolerabilius est. Etiam constructio nihil habet Ciceronianum, *videbam mihi reditum*. Mox nulla transpositione egemus, tantum sublata distinctione ante *fieri*, ut ordo verborum sit: *nec diutius fieri posse intellig.* h. e. *longius*. Reliqua viri docti variis modis sanare student, quae tamen sic, ut leguntur, ab Auctore profecta praestare ausim, dummodo cum Graevio et aliis deleatur verbum *esse*, quod nullus bonus cod. exhibet, ne unus quidem Oxonn. Ita hoc dicit: *Si non licebat redire, sciebam, clarissimos viros se in medios hostes iniecisse: at ego dubitarem facere?* (non quidem in hostes me iniicere, sed aliquid simile,

Itaque infractus furor tuus inanes faciebat 25.
 impetus: omnem enim vim omnium scelera-
 torum acerbitas mei casus exceperat: non
 erat in tam immani iniuria tantisque ruinis
 novae crudelitati locus. Cato fuerat proxi-
 mus: quid ageres? non erat, ut qui modus 65.
 omnibus moribus fuerat, idem esset iniuriae.
 Quid? posses extrudere ad Cypriam pecu-
 niam: praeda perierit; alia non deerit: hunc

quodcumque lubet) *qui tanto meliore essem con-
 ditione* (absolute posito ablativo) *quam viri illi
 clarissimi, Decii: nam hi ne audire quidem lau-
 dem suam poterant, postquam se devoverant, ie-
 rantque eo, unde negant redire quemquam: ego vero
 superstes etiam spectare meam laudem potuissem:*
 v. c. in scena, in tragoedia, agente fortasse aliquo Ae-
 sopo. — Videmur iam nobis non contemnendos pro-
 gressus fecisse in hac Latinitate. Conf. pro Sext. §. 48.
 ubi item Decios habebis.

65. *Quid ageres? non erat, ut etc.)* Ex verbis
ut qui modus moribus intelligitur, quam miserabilem
 in modum hic locus depravatus sit: in quo quidem
 aliquot Mss. tales lectiones praebent, quae commodam
 contextui sententiam faciant, verum ita variantes, ut,
 quid genuinum, quid interpolatum sit, certo discerni
 nequeat. Sic vetus liber Hotomani: *Quid ageres, non
 erat: nisi ut, qui mihi dux in omnibus meis rebus
 fuerat, socius idem esset iniuriae? Quid? eiicere
 posses? non? quid ergo? extrudere ad Cypriam
 pecuniam? praeda perierit: alia non deerit: hic
 modo amandatus sit.* Alius liber, Stephani, cui
 Oxonn. suffragantur, si modo eorum varietas diligenter
 enotata est, sic exhibebat: *Quod ageres, non erat,
 nisi ut, qui mihi dux omnibus in rebus fuerat, idem
 esset iniuriae socius. Quid posses? extrudere ad
 Cypr. etc.* His addidit coniecturam suam Garatonius:
*Quid ageres, non erat, ut, qui mihi socius omni-
 bus in rebus fuerat, idem esset iniuriae? quid?
 posses extrudere etc.* Potior his omnibus videtur
 scriptura Hotomani; sed de auctoritate non anxie
 quaerendum est.

modo amandandum esse. Sic M. Cato invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur. Eiiciuntur duo, quos improbi videre non poterant; alter per honorem turpissimum, alter
 66. per honestissimam calamitatem. Atque, ut sciatis, non hominibus istum sed virtutibus hostem semper fuisse; me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit, quo auctore, quo adiutore, in concionibus, ea quae gerebat omnia, quaeque gesserat, se fecisse et facere dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium iudicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam datum non arbitrabatur. Qui ex eius custodia per insidias regis amici filium hostem captivum surripuisset, et ea iniuria virum fortissimum laccessisset, speravit iisdem se copiis cum

Sic M. Cato invisus) *Invisus*, quod nonnullis displicet, quandam lucem habebit ex sequentibus: *quos improbi videre non poterant*, quae sunt quasi veriloquium istius vocabuli. Deinde miretur aliquis, cur non concinnius scriptum sit, *per honorem calamitissimum, per honestissimam calamitatem*. Hoc forsitan esset, ex idea Scriptoris emendare.

66. *Quo auctore, quo adiutore)* Pro Sext. §. 39. „Omnibus in concionibus illa furia clamabat, se, quae faceret contra salutem meam, facere auctore Cn. Pompeio.” Mox quum codd. quidam habeant *se effecisse*, viri docti malunt *et fecisse et facere*, admodum solliciti de elegantia Ciceronis. Neque id h. l. improbabile est.

Qui ex eius custodia regis filium) Tigranem, Tigranis Armenii filium, quem Romam abductum Pompeius apud Flavium Praetorem in publica custodia tenuit. De ea re, quae prima causa fuit gravis inimitiae inter Pompeium et Clodium, vide Asconium ad Milon. c. 14. Plutarchum Pompeio p. 645. A. Dionem XXXVIII, 30. Eademque occasio erat Gabinio a Clodio suo definiendi. Vide in Pis. §. 27.

illo posse configere, quibuscum ego noluissem bonorum periculo dimicare: et primo quidem adiutoribus Consulibus; postea fregit foedus Gabinius; Piso tamen in fide mansit. Quas iste tum caedes, quas lapidationes, 67. quas fugas fecerit, quam facile ferro quotidianisque insidiis, quum iam a firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro curiaque privarit, domumque conieceroit, vidistis. Ex quo iudicare potuistis, quanta vis illa fuerit oriens et congregata, quum haec Cn. Pompeium terruerit iam distracta et extincta.

Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis 26. Ian. vir prudentissimus, et quum reipublicae, 68. tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit; qui me consuluisse reipublicae,

67. *Iam distracta et extincta*) Quid? etiam *extincta* vis terruit Pompeium Magnum? Esto: *extinctane* dici iam potuit vis, quae eodem versu tantum *distracta* dicebatur, i. e. *divisa*, scil. Gabinio ad Pompeii partes transgresso? Hiccine quoque stupor ut Ciceronis ingenio adscribatur! MARKL. Numquam in mentem videtur viro nimis severo venisse illud Emmanuelis Thesauri, nisi fallor, emblemata, (sic enim vocant imaginem cum sententia,) quo depictis titionibus, ut disiiciuntur a manu ferro armata, adscripta sunt verba Italica, *Distinti, estinti*. GESN. Garrit homo, quicquid ei in buccam venit, si modo antithetis et minutis imagunculis ludere potest, nihil curans, quam sibi ipse constet. Initio capitis dixit, *Itaque infractus furor tuus inanes faciebat impetus*: nunc hisce extinctis titionibus viros terreri legimus.

68. *Hoc vidit*) Quid vidit? Nos profecto nihil nisi aegri somnia vidimus. De toto hoc genere transitionum nusquam non tacent Intpp., rati fortasse ad Ciceronem, non ad se, eam curam pertinere. De Cotta,

cessisse tempestati, amicio rem vobis ceterisque civibus quam mihi ac meis exstitisse, vi, armis, dissensione hominum ad caedem instituta, novoque dominatu pulsum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri, nihil esse inscriptum, aut posse valere; omnia contra leges moresque maiorum temere, turbulente, per vim, per furorem esse gesta. Quodsi illa lex esset, nec referre ad Senatum Consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque quum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni; ne illa, quae nulla esset, esse lex iudicaretur. Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublicae nulla esse potuit: hominis enim scelere et furore notato, similis a republica labes in posterum de-

qui *censuit* legem non ferendam, lege non opus esse, conf. pro Sext. c. 34., unde huc translata sunt plura, non sine quibusdam variationibus.

Dissensione hominum ad caedem instituta) Conf. quae de voc. *dissensu* notata sunt Or. ad Quir. §. 7. Sed in toto genere loquendi nulla est bona Latinitas.

Nihil esse inscriptum) Sic codd. omnes praeter unum Palat. et Erf., ubi nihilo melius legebatur *proscriptum*. Ex varia ab eruditis allata medicina optimum videtur *iure scriptum*, tam propter vestigia corruptionis, quam ob Cic. l. 1. Quamquam ex eodem fonte peti potuit *iure rogatum*; itemque dici licuit, ut aliis placebat, *iure scitum* s. *iure actum*. Ita nihil certum haberi posse, statuit Garatonius.

Nec — Consules — sibi licere) Facillima est Lambini correctio, *Consulibus*, ut respondeat alteri dativo *sibi*: eademque certa esset, si nunc versaremur in Cicerone. Eodem prorsus modo constructum meminimus verbum *licere* §. 37. „Cur enim quisquam vellet Tribunum pl. se fieri non *licere*?” et §. 51. „Quem tu ipse non poteras dicere non *licere* esse Romae.” Quibus in locis rectius fuisset *sibi* et *cui*.

movebatur. Neque hoc Cn. Pompeius, qui 69. ornatissimam de me sententiam dixit, vosque, Pontifices, qui me vestris sententiis auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi iudicio restituti videremur. Eodemque consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, Senatus sententiam sequutus est, ut vos de mea domo statueretis: non quod dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil iure esset actum; sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis aedibus aliquam religionem residere diceret. Nam legem quidem istam nullam esse, quotiescumque de me Senatus sententiam dixit, toties iudicavit: quoniam quidem scripto illo istius sententiam dicere vetabatur.

69. *Illam esse nullam — vocem furoris*) Inepta sunt haec omnia. Primum dura ellipsis est in *illam*; nisi excidit *legem*, quod sponte inseruit Lambinus. Tum quis nefariam legem dixit *flammam temporum*? et *interdictum sceleris*? Posterius benigne explicant scelestum, ex scelere ortum, tyrannicum; etiam afferitur similis loquutio Cic. in Pis. §. 18. *interdicta crudelitatis tuae*, ubi imperiosum Consulis edictum notatur, quo Senatus ad vestitum suum redire iussus erat. Quomodo tamen haec, de qua nunc agitur, lex *interdictum* vocari potuerit, equidem nondum satis assequor.

Scripto illo istius) Loquitur de lege, cuius caput in poste curiae fixum erat, *ne quis pedibus iret* etc. in Sen. §. 8. Ceterum male vineta est oratio: *Senatus sententiam dixit — quoniam sententiam dicere vetabatur*. Ipsa res paucis interiectis putide repetitur §. 71.

70. Atque hanc rem par illud simile, Piso et Gabinius, vidit. Homines legum iudiciorumque metuentes, quum frequentissimus Senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. Erat hoc verum; nam impediebantur: verum ea lege, quam idem iste
27. de Macedonia Syriaque tulerat. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque Consul, legem esse unquam putasti. Nam Tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus Consul saepe dixisti: ex Kalendis Ian. quoad perfecta res est, de me retulisti, legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi a P. Clodio iudicarent, Piso et Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodii, quum de me ad Senatum tecum una retulit, iudicavit. Sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras observarunt? Senatus quidem, cuius est gravissimum iudicium de iure legum, quotiescumque de me
- 71.

70. *Atque hanc rem*) Et hic licet interrogare, *quamnam rem?* Etsi enim aliqua ratio reddi potest huius iuncturae, tamen eam nimis negligenter factam esse, attente legenti apparebit.

Quum frequentissimus — quotidie flagitaret) Augetur res ultra modum et verisimilitudinem. Nihil dicerem, si Senatores *quidam* dicerentur flagitasse *quotidie*; sed *frequentissimus Senatus* id facere non potuit: quippe non habebatur *quotidie* Senatus.

Sententiam de me — saepe dixisti) Octo Tribunis pl. saepenumero referentibus, credo. Vide Or. in Sen. §. 4. et 8. Unam Lentuli designati Cos. de se sententiam laudat Cic. pro Sext. §. 70.

consultus est, toties eam nullam esse iudicavit. Quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti. Nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed ut **VENIREM**. Non enim voluisti id, quod licebat, ferre ut liceret, sed me ita esse in republica, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer, quam ad administrandam civitatem restitutus.

Hunc tu etiam, portentosa pestis, exulem ^{72.} appellare ausus es, quum tantis sceleribus esses et factis notatus, ut omnem locum, quo adisses, exilii simillimum redderes? Quid est enim exul? Ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? Re vera, quum est poena peccati; opinione autem hominum, etiam si est poena damnati. Utrum igitur peccato meo exulis nomen subeo, an re iudicata? Peccato?

^{71.} *Ut venirem*) Nihil huiusmodi legimus apud Ciceronem. Haud absonum quidem fidei est, sic in lege sua Lentulum scripsisse, quamvis conformatio sententiae rhetoricam scholam redoleat. Neque nimis Latina sunt verba *me ita esse in republ.*; ultima vero talia, quae sane non fierent deteriora, si ordinem inverteres, ut serio coniecit Ernestius; *magis ut arcessitus ad admin. civitatem viderer, quam imperio populi Rom. restitutus*. Sed vulgatum ordinem ut servet, ita explicat Garatonijs: Ut populus Rom. magis videretur Ciceronem absentem adesse iussisse, quam ius civitatis administrandae, quod ademptum fuerit, ei restituisset. Neque nos aliud remedium videmus his ineptiis, nisi magnum illud et efficax, lituram.

^{72.} *Sceleribus et factis notatus*) Haerent Intpp. in *factis*, vocabulo ignave subiuncto. Quare Graevius ex fide nonnullorum codd. delevit verba, *et factis*; Ernestius magis Ciceronianum putat *malefactis*.

Iam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant. Non modo iam nemo est tam imperitus, qui ea, quae gessi in consulatu, peccata esse dicat; sed nemo est tam inimicus patriae, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur. Quod enim est in terris commune tantum tantulumve consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quae mihi essent optatissima et pulcherrima, iudicarit? Summum est populi Romani populorumque et gentium omnium ac regum consilium Senatus: decrevit, ut omnes, qui rempublicam salvam esse vellent, ad me unum defendendum venirent; ostenditque, nec stare potuisse rempublicam, si ego non fuisset, nec futuram esse ullam, si non redissem. Proximus est huic dignitati ordo equester: omnes omnium publicanorum societates de meo consulatu ac de meis re-

73. *Quod — tantum tantulumve consilium*) Affectata dictio, simulque *φοβητικωτάτη*, plane ut §. 75. ubi de suis *in omnes mortales meritis* atque *nationum, provinciarum, regum, orbis terrarum iudicio* gloriatur. Libenter sua in rempubl. merita commemorat Cicero: sed ubi id facit tam molesta et mendaci arrogantia? Conf. pro Sext. §. 32. a quo loco abest illud *in terris*.

Ostenditque — si non redissem) Vix intelligas, quomodo Senatus id ostendere potuerit illo decreto; nisi dicamus, simile quid in eo scriptum fuisse isti Gelliano testimonio ad Quir. §. 17. At probabilius videtur, haec quoque verba habenda esse pro verbis, quibus amplior fieret periodus. In reliquis dedi cum Ernestio *si ego non fuisset*, ubi vulgo addebant *restitutus*, in quo ipsa tautologia satis displicere debuit. Conf. infra §. III.

74. *Omnium publicanorum societates*) Retinui

bus gestis amplissima atque ornatissima decreta fecerunt. Scribae, qui nobiscum in ra-

lectionem Graevianam, quam reperio in quinque Oxonn. Ernestius rediit ad antiquam, *publicorum*, quam Latinam esse nemo neget; sed quum hic facilis mutatio sit, utram Scriptor dederit, dubitari potest. Nihil enim certo affirmare ausim; attamen mihi magis placet *publicanorum*, nec temere moveor frigore, quod ita est in *omnium*. Immo, quo frigidior quaeque est lectio, eo interdum magis videtur genuina esse.

Scribae — decretumque esse voluerunt) Sigonius de ant. iure civ. Rom. II, 9. monuerat, non admodum gravem et honestum Romae fuisse ordinem scribarum: sed Sigonio, cuius liber mihi, haec scribenti, non est ad manum, hunc nostrum locum opponit Graevius, quod in eo scribae statim ordini equestri subiiciantur. Cuius rei causa adhibere etiam poterat locum Catil. IV, 7., ubi id genus hominum itidem Equitibus subiungitur, interpositis Tribunis aerariis. Immo in Verr. III, 79., ubi Hortensio, quasi obiicienti, *Est ordo honestus*, respondet Cicero, *Quis negat?* Neque tamen horum omnium locorum auctoritas tanti est momenti, quanti unum perspicuum, incorruptum nullaque re suspectum testimonium Corn. Nepotis Eum. c. 1. Nam illa scribarum mentio in IV. Catil. dumtaxat casui debetur, ut ipse Cicero testatur: „Scribas item universos; quos quum *casu* hic dies ad aerarium frequentasset” etc. In altero autem loco spectandum est consilium Oratoris, in quem Hortensius videbatur hunc ordinem scribarum concitaturus, quasi commoda eorum praeter aequum immodice aucta a Cicerone labefactarentur. Eorum igitur voluntatem ne offendant, de honestate ordinis se dubitare negat. *Est honestus ordo*, inquit, (hanc ob causam) *quod eorum hominum fidei tabulae publicae periculaque magistratuum committuntur*; ex quibus verbis adumbrata sunt haec ipsa, *qui nobiscum — versantur*. Ceterum Cicero et illo et praecedente capite atque c. 66. parum honorifice in universum de his hominibus sentit; etsi concedit, in eorum numero viros optimos et honestissimos esse. Sed de loco et honore scribarum in republ. cum Nepote, *mercenarios* eos appellante, iungendus est Cic. Verr. III, 78., ubi dicuntur *apparitores, parva mercede conducti*, et Liv. IX, 46. XXXVIII, 51. 55.

tionibus monumentisque publicis versantur, non obscurum de meis in rempublicam be-

Suet. Vesp. c. 3. Erant illi fere libertinae conditionis, (Hor. Serm. I, 5, 66.) emebantque munus suum, id est enim, *decuriam emere, scriptum sibi comparare*. Ergo si h. l. scribae proximi Equitibus ponuntur dignitate, quod putabat Graevius, et persimile veri est ab Auctore factum esse, quum facile ei fraudem facere posset locus in Catilinaria, manifestum hoc indicium est, Orationem a peregrino homine, i. e. extra Urbem habitante, scriptam esse. MARKL. Sic valde peregrinum Romae fuisse oportet, aut forte auctorem librorum de legibus non esse oportet Tullium, qui in fine operis §. 46. seqq. hoc ipsum conqueratur, non esse peculiari magistratui mandatam legum custodiam: *Itaque leges sunt, inquit, quas apparitores nostri volunt* (sunt enim in apparitorum classe, quod satis constat, scribae) *a librariis petimus litteris consignatam memoriam, publicam nullam habemus*. Suadet deinde hanc curam dare Censoribus. Et paullo post ex persona Attici, cum respectu ad illa, dicitur: *Nam ut modo etc.* Quibus similia ostendi possunt ex Catonis Uticensis quaestura apud Plutarchum. Sed nimis honestos facit hic Auctor, quod proximos facit ordini equestri? Nonne vero idem fit in Catilinaria IV? nam quod hic causatur vir doctus, evanescit, ubi primum locus ipse totus inspicitur. Et quid dicet de altero loco? quem non ignoravit, sed non totum accurate considerasse videtur, ubi genera scribarum distinguit Tullius, inde a verbis, *Scribae nomine de tota pecunia usque ad haec, in secundum ordinem civitatis se venisse dicunt*. Quis potest ille *secundus ordo* alius esse quam equester? in quem est aditus scilicet, ubi primum aliquis quadringenta illa habet. Itaque isti scribae quum decuriam emerunt, rem lucrosam, si quis se instituat, ut Verris illi apparitores, iam se Equites putant, quum expeditum illis sit, quadringenta illa corradere. *Tametsi, quum in eo ordine videamus esse multos non idoneos, qui ordo industriae propositus est et dignitati, mirabimur, turpes aliquos ibi esse, quo cuivis licet pretio pervenire?* Quod de equestri ordine modo dixi, extra dubitationem constituitur ea narratione, quae c. 80. sequitur, de annulo aureo, equestri, quo scribam suum Verres in concione donavit. Non igitur peregrinum

neficiis suum iudicium decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac Urbe collegium, nulli pagani, aut montani, (quoniam plebi quoque urbanae maiores nostri conventicula et quasi consilia quaedam esse voluerunt,) qui non amplissime, non modo de salute mea, sed etiam de dignitate decreverint.

se Romae prodidit hactenus Auctor. GESN. Nolo arguere, quae in his aliena sunt et parum apta ad illum refellendum: neque id ad causam nostram magnopere attinet. Nam si re vera decretum ab *universis* scribis in Ciceronis gratiam factum esset, vix eorum mentio fieri alio loco potuisset. Sed male dictum videtur, *non obscurum suum decretum esse voluerunt*; toti autem loco materia sumpta ex illo pro Sext. §. 32. „Nullum erat Italiae municipium, nulla colonia, nulla praefectura, nulla Romae *societas vectigalium*, nullum *collegium* aut *concilium*, quod tum non honorificentissime decrevisset de mea salute.” De scribis ne *re*, ne significatio quidem.

Nulli pagani aut montani) Graevius de his *montanis*, Cogitabam, inquit, viliores cives forte habitasse in Ianiculo, Vaticano, Aventino, qui tum erat extra pomoerium Urbis: sed qui illorum meminerit praeter Cic. h. l., non invenio, nec satis causae video, cur illi praecipue commemorentur. — Sane, ubicumque vixit Auctor, ignorare non potuit, Romam in *septem montibus* exstructam esse: unde ipsi fors coniectura nata est, plebem, in his montibus habitantem, distinguere posse a reliqua, in plano et in vallibus degente; ex quo gentem habemus, ut verisimillimum videtur; ipsius Declamatoris ingenio creatam. Nam nulla, quod constet, mentio illorum est apud alium Scriptorem, cui antiqua Urbs nota fuerit. MARKL. At est illorum mentio diserta apud Varronem de L. L. V, 3. p. 49, 7., quem totum locum recitasse non poenitebit. „Dies Septimontium nominatus ab heis septem montibus, in quibus sita Urbs est, feriae non populi (*totius Romani*) sed MONTANORUM modo; ut Paganalibus, qui sunt alicuius pagi.” Non diserte distinguit Varro *Montanos* a *Paganis*? Nonne ipsa feriarum diversitas indicat, *conventicula* et *concilia* peculiariter Montanis fuisse et Paganis? Ergo hic etiam

75. Nam quid ego illa divina atque immortalia municipiorum et coloniarum et totius Italiae decreta commemorem? quibus tamquam gradibus mihi videor in caelum ascendisse, non solum in patriam revertisse. Ille vero dies quis fuit, quum te, P. Lentule, legem de me ferentem populus Romanus ipse vidit, sensitque, quantus et quanta dignitate esses? Constat enim, nullis umquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, aetatum, ordinum floruisse. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum iudicium unumque consensum: adventus meus atque introitus in Urbem qui fuit? Utrum me patria sic accepit, ut lucem salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an

nihil est, quod non M. Tullio dignum sit. GESN. Hic quidem nihil, ut opportuna doctrina praeclare docuit Gesnerus. Sed quod statim sequitur de *conventiculis plebis urbanae*, velut publica auctoritate florentibus, vix illo tempore Cicero scribere potuisset. Ut alia omittam, lege locum Asconii in Or. pro C. Cornel. p. m. 137. „Frequenter tum coetus factiosorum hominum sine publica auctoritate malo publico fiebant; propter quod postea collegia S. C. et pluribus legibus sunt sublata, praeter pauca atque certa, quae utilitas civitatis desiderasset, ut fabrorum lictorumque.”

75. *Quantus et quanta dignitate esses*) Insulse, de quocumque verba acceperis: nam miram optionem praebent codd., *essem, esses, esset*, praeter variationes quasdam in ceteris quoque verbis. Inde sensu quidem commendabilior lectio oritur haec, iam Faërno probata: *Ille vero dies qui* (sic C.) *fuit, quum, te, P. Lentule, legem de me ferente, populus Romanus (ipse se) vidit, sensitque, quantus et quanta dignitate esset.* Conf. §. 90. et in Sen. §. 28.

ut crudelem tyrannum? quod vos, Catilinae gregales, de me dicere solebatis. Itaque ille 76. unus dies, quo die me populus Romanus a porta in Capitolium atque inde domum sua celebritate laetitiaque comitatum honestavit, tantae mihi iucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas, si ita est appellanda, excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat iam reprehendere consulatum meum, tot, tantis, tam ornatis iudiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum. Quodsi in isto 29. tuo maledicto probrum non modo mihi nullum obiectas, sed etiam laudem illustras meam, quid te aut fieri aut fingi dementius potest? Uno enim maledicto, bis a me patriam servatam esse, concedis: semel, quum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti: iterum, quum tuum multorumque propter te inflammatum in bonos omnes impetum meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem.

Esto; non fuit in me poena ulla peccati: 77. at fuit iudicii. Cuius? Quis me umquam ulla

76. *Itaque ille unus dies etc.*) Pro Sext. §. 128. „Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me studio gloriae putet iccirco exisse, ut ita redirem.” In verbis *sua celebr. laet. comitatum* nihil est, quod nos in hoc certe genere scripturae offendere queat: potius iunctura verborum seqq., *Quare illa calamitas excussit — ne quis etc.*

lege interrogavit? quis postulavit? quis diem dixit? Potest igitur damnati poenam sustinere indemnat? Hoc tribunitium est? hoc popolare est? Quamquam, ubi tu te popularem, nisi quum pro populo fecisti, potes dicere? Scilicet! quum hoc iuris a maioribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit: quod tu ipse potuisti in tua causa discere. Credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, AUCTORNE ESSES, UT IN TE P. FONTEIUS VITAE NECISQUE POTESTATEM HABERET, UT IN FILIO. Quaero, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id XXX curiae iussissent, num id iussum esset ratum? Certe non. Quid ita? Quia ius a maioribus nostris, qui non fecte et fallaciter populares, sed vere et sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut civis Romanus

77. *Scilicet quum hoc iuris etc.*) Ita coniuncta haec, ut vulgo leguntur, non habent apodosin. Id vitium Lambinus sibi videbatur ἐστὶν ὁ λόγος emendasse, ex voc. *scilicet* et antecedentibus duobus fingendo: *Potest desinere civis esse, quum hoc iuris etc.* Quam acutam temeritatem nemo praetulerit rationi a Manutio inventae, cuius totam annotationem et sensus et lectionis causa apponam. *Pro populo facere* non solum est, populi rem causamque tueri, sed etiam pro populo sacra facere; quod sacerdotum est. (Vide Epp. ad Att. I, 12. 13. de H. R. §. 37. uti dicitur *facere pro frugibus* s. aliis rebus.) Ludit igitur Cicero in ambigua sententia: sed re vera pungit acerbe Clodium, renovata illius temporis memoria, quum Pompeiae, Caesaris uxoris, amore flagrans, ad sacra Bonae Deae muliebri vestitu, quasi et ipse pro populo facere vel-

nus libertatem nemo posset invitus amittere. Quin etiam, si Decemviri sacramentum in 78. libertatem iniustum iudicassent, tamen, quotiescumque vellet quis, in hoc genere solo rem iudicatam referre posse voluerunt: civitatem vero nemo umquam ullo populi iussu amittet invitus. Qui cives Romani in colonias La- 30. tinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant: id autem ut esset faciundum, non ademptio-

let, accessit. Vocem *scilicet* a seqq. disiunxi; alioqui sententia penderet: est autem in *scilicet* ironia, ut dicatur: *Scilicet hoc tribunitium, hoc populare est.* Illud vero, *quamquam* — *dicere?* parenthesi includatur. Haec ille; quem plane sequendum arbitrabar.

78. *In hoc genere solo rem — referre*) Posteriorius habent libri prope omnes: pauciores *solo rem*, in quibus verbis varie erratum est, *sororem, se rem, errorem*. Docti autem nonnulli malunt *referri*, recte: sed ipsa loquutio vix debet recta videri, quippe obscura et inaudita auribus Romanis. Ita et Lambinus censebat, qui sagaciter divinabat, *referre rem iudicatam* esse, rem iam iudicatam, quasi adhuc controversam, iudicum sentiis de integro permittere, ut rursus de ea, quasi numquam ante in iudicium adducta atque cognita, cognoscant et sententias ferant.

Qui cives Romani — nomenque dederant) Gravis sententia: Non sunt in colonias profecti, qui nomen non dederunt, h. e. qui noluerunt profisci in colonias, qui non sunt profecti. Voluit rem illustrare ex historia, id est, ex Cic. pro Caecina c. 33., ubi plura comparanda sunt.

Id ut esset faciundum — faciebant) H. e. ut verterent solum, non ademptione etc. cogeabantur. Ineptissima sribligo.

ne civitatis, sed tecti et aquae et ignis interdictione faciebant. Populus Romanus, L. Sulla Dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit; ademit iisdem agros. De agris ratum est; fuit enim populi potestas: de civitate ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc vero Volaterranis, quum etiam tum essent in armis, L. Sulla victor, republica recuperata, comitiis centuriatis civitatem eripere non potuit; hodieque Volaterrani non modo cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac civitate: Consulari homini P. Clodius, eversa republica, civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis operis non solum egentium, sed etiam servorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmat Romae non fuisse?

80. Quod si non fuit, quid te audacius, qui in eius nomen incideris? Quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? Sin autem is primus scivit, quod facile potuit, propter ino-

79. *Hanc vero Volaterranis etc.)* An vero edidit Lambinus suo periculo, ut esset argumentum a maiori. Sulla non potuit Volaterranis adimere civitatem etc. Clodius potuit Ciceroni? Huic rationi certe interpunctionem accommodandum putavi. Eandem formam periodi habes §. 123. Ceterum hic *optimi cives* sunt ii, quos vulgo vocamus *cives optima lege*.

80. *Qui in eius nomen incideris)* Hoc incorruptum putat et interpretando defendit Ernestius in Clavi. *In* abest a plerisque Mss., etiam Oxonn., et vel ipsum est delendum, vel, addito alio verbum, quod facile omitti potuit, scribendum, *qui in aes eius nomen incideris*. Plebis enim scitis, in aes incidi solitis, si-

piam tecti in foro pernoctans, cur non iuret se Gadibus fuisse, quum tu te fuisse Interamnae probaveris? Hoc tu igitur, homo popularis, iure munitam civitatem et libertatem nostram putas esse oportere, ut, si, Tribuno plebis rogante, *VELITIS, IUBEATISNE?* Sedulii centum *se velle et iubere* dixerint, possit unusquisque nostrum amittere? Tum igitur maiores nostri populares non fuerunt, qui de civitate et libertate ea iura sanxerunt, quae nec vis temporum, nec potentia magistratum, nec res iudicata, nec denique universi populi Romani potestas, quae ceteris in

cuti legibus, praescribebantur nomina eorum, qui *sci-vissent primi* in praerogativa. Conf. I. F. Gronovii Observatt. IV, 1. Ceterum *ἀναγοι* est in forma loquendi, *adumbrare ementiendo*.

Quum tu te fuisse Interamnae probaveris) Illo die, quo Bonae Deae sacra Romae polluerat. Res nota: sed non minus ineptus hic aculeus est quam §. 77.

Hoc tu — oportere — amittere) Quinque Oxonn. et alii nonnulli cum priscis editt. *amittere civitatem*, idque nuper Editoribus quibusdam probabatur. Mihi ex glossemate additum videtur. Loquitur etiam posthac *de civitate et libertate*. Antea *oportere* erat supervacaneum, ut et §. 88.

Tum — qui — potentia magistratum — possit) Unum Garatonium pungit vocula *tum*, in principio posita ita, ut eam fere hodie ponunt, quum dicere volunt, *hoc si ita est*. Improbatur autem mox ipse emendationem suam: *Tum igitur — quum de civ.*, aliisque vitium relinquit sanandum; quod eveniet, spero, quando tot alia sanabuntur, Kalendis Graecis. Ita Guilielmio displicebat *potentia magistratum*, et forte legendum dicit *impotentia*. Sane hoc quoque scribi forte poterat ab eo, qui tam multa forte, casu, temere scripsit; quin fortasse legitimo vocabulo *potestas* usus esset, nisi id alii membro reservandum putasset. In fine Ernestius correxit *posset*, audacter, ut ait, sed iubente certa lege Latinitatis.

81. rebus est maxima, labefactare possit. At tu etiam, ereptor civitatis, legem de iniuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menulae per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam in meis aedibus posuit; ut locus ipse in tua tanta iniuria legem et inscriptionem statuæ refelleret. Quæ res municipibus Anagninis ornatissimis multo maiori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator scelera Anagniae fecerat. Quid, si ne scriptum quidem umquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat scivisse; tu huius, ut acta tui praeclari tribunatus hominis dignitate honestes, auctoritatem amplecteris?
82. Sed tametsi nihil de me tulisti, quo minus essem non modo in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocarunt; tamenne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus Consulum superiorum tot vides iudiciis Senatus, populi Romani, totius Italiae honestatum? quem ne tum quidem, quum aberam, negare poteras esse tua lege Senatorem? Ubi

81. *At tu etiam — tulisti Anagnino etc.*) Nihil nobis hac de re aliunde notum est. Videtur Clodius aliquam legem de iniuriis publicis tulisse, ut gratificaretur homini, qui quum multa scelera in municipes suos commisisset, eorum graves iras et vindictam meruerat. Illam ob rem testandae gratiae causa Clodio ille statuam cum inscriptione posuerat in area domus Ciceronianæ. Mox in *Anagninis ornatissimis* adiectivum aberat a codd. Lambini; quare, quum parum sapiat Ciceronem, ab illo et Ernestio abiectum est. In reliquis, qui innotuere, libris id legitur omnibus, et plane hunc Ciceronem mihi sapere videtur, qui percomis saepe et humanus est, oratorii ornatus gratia.

enim tuleras, ut mihi aqua et ignis INTERDICERETUR? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit: homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus non, ut ESSET INTERDICTUM, quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut INTERDICERETUR. Ubi cavisti, ne meo me loco Censor in Senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Quaere hoc e Sex. Clodio, scriptore 83. legum tuarum; iube adesse: latitat omnino: sed si requiri iusseris, invenient hominem apud sororem tuam, occultantem se, capite demisso. Sed si patrem tuum, civem, medius fidius, egregium dissimilemque vestri, nemo umquam sanus exulem appellavit, qui, quum de eo Tribunus plebis promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum; si in illo poena legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta

82. *Quod ferri non poterat*) Conf. §. 47., unde maxime defendi debet haec lectio. Nam in aliis Mss. est, *quod ferre non poterant*, et sic edidit Graevius.

83. *Occultantem se, capite demisso*) Parum decet haec lascivia. Cicero quum Attico II, 1. narrasset, quid in Senatu obscoenus iecisset in Clodii sororem, Metelli Cos. coniugem: *Non consulare, inquires, dictum: fateor; sed ego illam odi male consularem.* At aliud loqui licet, aliud scribere. Quid? nonne in genuinis Oratt. similia leguntur? ut *sororius adulter, stupra sororia, oris et linguae* obscoenitas. Haud dubie haec sunt ex eodem genere; sed ista licentia plane est epigrammatis digna. Conf. totam Or. pro Coelio.

Sed si patrem — vestri — eique imperium etc.) Quod patrem, Appium Claudium, dissimilem dicit ve-

- numquam est, qui reus non fui, qui numquam sum a Tribuno plebis citatus, damnati poena esse potuit, ea praesertim, quae ne in
32. ipsa quidem rogatione perscripta est? At
84. vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui casum et hanc fortunam conditionemque nostram. Patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, qua severitate fuit, tu profecto non viveres, L. Philippus Censor avunculum suum praeteriit in recitando Senatu: nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quae erant acta in ea republica, in qua se illis ipsis temporibus Censorem esse voluisset: me L. Cotta, homo Censorius, in Senatu iuratus dixit, se, si Censor tum esset, quum ego aberam, meo
85. loco Senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum locum iudicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit,

stri, aspere simul incessit Appium, huius anni Praetorem, cuius honori usque adhuc tam modeste pepercit. Nam unam sororem Clodii intelligere velle, misericordia esset; et conf. §. 112. Paulo post constructio, *qui — adesse — noluit, ei que* etc. facile defendi potest exemplis a Wopkensio allatis Lectt. Tull. p. 105. Maior quaestio est, quomodo imperium viro abrogatum dici potuerit *poena legitima*, praesertim irrogata rectori provinciae, qui publica auctoritate abesset. Ferratius quidem interpretatur, quod secundum leges die dicta, citatus fuerit a Tribuno. Verum, ut nihil non fieri licuit Cinnano tempore, sic, nihil non loqui licet huic Scriptori. Ad antitheta tendit: Ille adesse citatus est, ego non sum; ille poenam meritam tulit, *in me* damnati poena esse non potuit etc. et illa paullo post etiam absurdiora sunt de L. Philippo Censore et L. Cotta Censorio.

85. *Discessu meo*) I. e. me absente. Notanda loquutio, inquit Hotomanus. Addere debebat: vix pro-

qui mihi non idem tribuerit, quod et si adessem? quis me non modo civis, sed socius, recipere contra tuam legem et iuvare dubitavit? Denique universus Senatus multo ante, quam est lata lex de me, GRATIAS AGENDAS censuit CIVITATIBUS IIS, QUAE, M. TULLIUM — tantumne? immo etiam, CIVEM OPTIME DE REPUBLICA MERITUM, recepissent. Et tu, unus pestifer civis, eum restitutum negas esse civem, quem eiectum uni-

babilis, vix Ciceroniana. Alibi dicitur, *quum discessissem s. post discessum meum*.

Lata lex, de me gratias agendas) Mutanda est haec vitiosa interpunctio, quae significaret legem a Clodio latam, cuius modo mentio fiebat, plane contra mentem Auctoris. Intelligit enim legem *de reditu meo*, quo modo rectius scripsisset. Contra §. 68. benedictum est, *ut de me lex ferretur*, quum ibi ante scriptum esset, *legem de meo reditu ferendam non censuit*; itemque pro Mil. §. 38. primum dicitur, *quum de reditu meo legem ferret*, mox, *quum est lata lex de me*. Quae brevitatis, in utroque loco obscura fuisset, nisi Orator rem brevi intervallo plenius et accuratius explicasset. MARKL.

Gratias agendas — recepissent) Confundere videtur duas diversas epistolas, a Senatu ad exterarum civitates et populos missas, quarum altera iis magni exulis salus commendabatur, altera posteriore iisdem gratiae agebantur, quod eum passim errantem benevole recepissent. Nam voluit fortuna, ut verba prioris epistolae servata sint a Cic. in Pis. c. 15. „Me idem Senatus exteris nationibus, me legatis magistratibusque nostris auctoritate sua, consularibus litteris, non, ut tu Insuber dicere ausus es, *orbatum patria*, sed, ut *Senatus*, illo ipso tempore *appellavit, civem conservatorem reipublicae*, commendavit.” Alterius epistolae nusquam accurata mentio fit, etsi ipsa quidem res commemoratur pro Sext. c. 60. et ap. Plut. in Cic. p. 877. Iam quum *civis optime de republ. meritis* tralatitii honoris appellatio sit, et eiusmodi, quae sexcentis civibus omni tempore tribui posset, absi-

versus Senatus non modo civem, sed etiam egregium civem semper putavit?

86. At vero, ut annales populi Romani et monumenta vetustatis loquuntur, Kaeso ille Quintius et M. Furius Camillus et M. Servilius Ahala, quum essent optime de republica meriti, tamen populi incitati vim iracundiamque subierunt; damnatique comitiis centuriatis quum in exilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quodsi his damnatis non modo non imminuit calamitas claris-

mile vero videtur, tam perfunctorie nunc virum laudari ab Senatu, a quo antea appellationem tulisset infinito ampliore et nulli umquam civi impertitam. Ac, ne forte putes, Ciceronem h. l. modestius de se scribere voluisse, quam ab Senatu factum esset, ea modestia et crimen falsi haberet, et aliena esset ab Oratore gloriae studiosissimo, ineptaque imprimis eo loco, ubi ei res erat cum invisissimo adversario. Quod quid sit, intelligas, si illa verba Pisonianae ad tenorem nostrorum immutare experiaris. Nam alia ratio est loci in Paradox. IV. „Ergo ego semper civis; et tum maxime, quum meam salutem Senatus exteris nationibus, ut *civis optimi*, commendabat.” Hic bene locum habuit illa modestia, nec ipsa verba litterarum afferri necesse fuit. Quocirca iste *optime de republ. meritis civis* vel ex fingentis ingenio vel ex puerili errore profectus videtur: quamquam ex his quoque effugium patet cuiusdam possibilitatis. MARKL. Nimis hoc leve esse, ipse videtur Marklandus agnoscere. GESN. Immo notatur ab illo levitas eorum, quibus satis est, aliquam rem possibilem esse, ut pro vera habeatur, quamvis veri sit minime similis. Ita fac, scriptum esse h. l. *bonum civem*: ne hoc quidem scribere non potuit Cicero.

86. *M. Servilius Ahala*) Falsum est illud praenomen: *Caius* fuit, ut Muretus alique monuerunt ad Or. Catil. I, 1. De comitiis centuriatis mox credendum est Rhetori. Conf. Dionys. Halic. X, 5. Liv. III,

simi nominis gloriam, sed etiam honestavit: (nam etsi optabilius est, cursum vitae conficere sine dolore et sine iniuria, tamen ad immortalitatem gloriae plus affert, desideratum esse a suis civibus, quam omnino numquam esse violatum:) mihi sine ullo iudicio populi profecto, tum amplissimis omnium iudiciis restituto, maledicti locum aut criminis obtinebit?

Fortis et constans in optima ratione civis, 87.
 P. Popillius, semper fuit: tamen eius in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quam calamitas ipsa. Quis enim iam meminisset, eum bene de republica meritum, nisi et ab improbis expulsus esset, et per bonos restitutus? Q. Metelli praeclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis: tamen huius viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit. Quodsi et illis, qui expulsi sunt 33.
 inique, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate Senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiae, non desiderio civitatis, inimicorum iniuria probro non fuit: in me, qui

13. V, 32. Valer. Max. V, 3, 2. Consuetudo haec erat, ut, si quis ante comitia centuriata solum vertisset exilii causa, deinde plebs tributis scisceret, id ei iustum exilium esset. Vide e. g. Liv. XXVI, 3.

Mihi sine ullo iudicio populi profecto) Debebat esse *in me*, nec Latinus videtur usus huius dativi. MARKL. Voluit simile facere consequens antecedenti, ut bene monuit Ernestius. Posthac rursus eandem rem facere neglexit: *Quodsi et illis — in me* etc. Sed dativum ibi facile pertulerim.

profectus sum integer, afui simul cum repub-
blica, redii maxima cum dignitate, te vivo,
fratre tuo altero, Consule, reducente, altero,
Praetore, petente, tuum scelus meum probrum
88. putas esse oportere? Ac si me populus Ro-
manus incitatus iracundia aut invidia e civi-
tate eiecisset, idemque postea mea in rem-
publicam beneficia recordatus se collegisset,
temeritatem atque iniuriam suam restitutione
mea reprehendisset: tamen profecto nemo
tam esset amens, qui mihi populi tale iudi-
cium non dignitati potius, quam dedecori
putaret esse oportere. Nunc vero, quum me
in iudicium populi nemo omnium vocarit;
condemnari non potuerim, qui accusatus non
sim; denique ne expulsus quidem ita sim, ut,
si contenderem, superare non possem; con-
traque a populo Romano semper sim defen-
sus, amplificatus, ornatus: quid est, quare
quisquam mihi se ipsa populari ratione ante-

87. *Te vivo — altero, Praetore, petente*) His
verbis usi sumus in Sen. §. 23. et ad Quir. §. 10. ita
scriptis, ut ea exhibemus omnium Mss. consensu.
At iure in iis haeserunt viri acuti, Pantagathus, qui vo-
lebat *Te invito*, Manutius, qui *petente* mutabat in
patiente, vehementer probante Garatonio. Nam Prae-
torem illum constat a nemine petiisse, ut Cicero revo-
cetur, sed Lentulo non est adversatus; quod ipsum
in beneficii loco erat habendum: satis enim fuit, ab
eo fratrem germanum non fuisse adiutum. Conf. in
Pis. §. 35. et Epp. ad Famil. III, 10. circa med. Nempe
haec animum huius Scriptoris non tetigerunt. *Inter-*
fectis inimicis etc. aliquid respondere iubebant prae-
cepta rhetorica.

88. *Ipsa populari ratione — anteponat*) H. e.
ex ea ipsa, quam tu sequeris, ratione, cui rei §. 87.
contraria ponitur *ratio optima*, i. e. optimatum. Mu-
tatione opus esse non puto.

ponat? An tu populum Romanum esse illum 89.
 putas, qui constat ex iis, qui mercede con-
 ducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant
 magistratibus? ut obsideant Senatum? optent
 quotidie caedem, incendia, rapinas? quem
 tu tamen populum, nisi tabernis clausis, fre-
 quentare non poteras: cui populo duces
 Lentidios, Lollios, Plaguleios, Sergios praefe-
 ceras. O speciem dignitatemque populi Ro-
 mani, quam reges, quam nationes exterae,
 quam gentes ultimae pertimescant, multitudi-
 nem hominum ex servis, ex conductis, ex faci-
 norosis, ex egentibus congregatam! Illa fuit 90.
 pulchritudo populi Romani, illa forma, quam
 in campo vidisti tum, quum etiam tibi con-
 tra Senatus totiusque Italiae auctoritatem et
 studium dicendi potestas fuit. Ille, ille po-
 pulus est dominus regum, victor atque Impe-
 rator omnium gentium, quem illo clarissimo
 die, scelerate! vidisti, tum, quum omnes prin-
 cipes civitatis, omnes ordinum atque aetatum
 omnium, suffragium se non de civis sed de
 civitatis salute ferre censebant; quum deni-
 que homines in campum non tabernis, sed
 municipiis clausis venerunt. Hoc ego populo, 34.
 si tum Consules aut fuissent in republica, aut 91.

89. *Optent — frequentare non poteras*) Ergo, *ut optent, impelluntur*. Satis ridicule. Itaque locum integrum esse negat Garatonius. Contra nemini displicuit iste usus verbi *frequentare*, pro cogere seu congregare; Graevius adeo cum eo comparabat dissimile genus loquendi in Or. Catil. IV. §. 15.

90. *Non tabernis sed municipiis clausis*) Argute dictum. Asconius Argum. Or. pro Milone sub fin. „T. Munatius pro concione populum adhortatus est, ut

omnino non fuissent, nullo labore, tuo praecipiti furori atque impio sceleri restitissem. Sed publicam causam contra vim armatam sine populi praesidio suscipere nolui: non quod mihi P. Scipionis, fortissimi viri, vis intima, privati hominis, displiceret; sed Scipionis factum statim P. Mucius Consul, qui in gerenda republica putabatur fuisse segnior, gesta, multis Senatus consultis, non modo de-

postero die frequens adesset et elabi Milonem non pateretur, iudiciumque et dolorem suum ostenderet. Euntibus ad tabellam ferendam postero die iudicibus — *clausae fuerunt tota urbe tabernae*” etc. Conf. supra §. 54. et ipsum Cic. Acad. IV, 47.

91. *Sine populi praesidio*) Scil. quod mihi Clodius et scelerati Consules eripuerant. At, si praesidio populi caruit, qui potuit dicere, *Hoc ego populo — restitissem?* Adde, quod pro Sext. §. 43. et saepe alias contrarium affirmatur: „Scio, tum *non mihi studium vestrum* (populi) sed meum prope vestro defuisse.” Duplex igitur repugnantia h. l. tollenda erat, nisi Intpp. plerique tacere ac sibi quam Ciceroni suo diffidere maluissent. Unus tandem Ernestius rem explicatione egere putavit: sed ea, quam attulit, talis est, ut sola desperatio apti sensus inveniendi eam a viro docto extorquere possit. „Quum populus praesidio ipse careret, et obnoxius esset armatis Clodianis.” Aliam viam iniiit Garatonius, corrigens *sine publico praesidio* vel *consilio*, h. e. sine Senatus consulto, quod Ciceroni publicum armorum auxilium dedisset.

Non quo — vis intima — gesta) Pro quo correxi *quod*; cuius mutationis rationem alibi reddam diligentius. *Intima*, quod in Oxonn. quoque omnibus est, insolens epitheton, olim nemini placuit: Guilielmus coniecit *incita*; Manutius *ultima*, i. e. extrema, summa: nuper Ernestius scripturam receptam defendit Taciti loco, quo nihil admodum expediri vere censuit Garatonius. Hunc et veteres Editores etiam paullo post sequutus, posui distinctionem post *gesta*, (scil. *republica*) quod, voci *gerenda* oppositum dicitur pro *Tib. Graccho interfecto*. Tum enim, *re* per Scipionem Nasicam fortiter *gesta*, ipsum et reliquos optimates

fendit, sed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum Consulibus, aut te vivo, et tecum et cum illis, armis decertandum fuit. Erant 92. eo tempore multa etiam alia metuenda. Ad servos, medius fidius, res pervenisset: tantum homines impios ex vetere illa coniuratione inustum nefariis mentibus bonorum odium retinebat.

Hic tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quae soleam de me praedicare, et homo facetus inducis etiam sermonem urbanum ac venustum: me dicere solere, esse me Iovem; eundemque dictitare, Minervam esse sororem meam. Non tam insolens sum,

aperte P. Mucius defendit, qui vivo Graccho favisse putabatur. Conf. Cic. pro Planc. §. 88. et Acad. IV, 5. quem locum contulit iam Balduinus. Sed, dum in his rebus laborant Intpp., vel graviter errant, ut Ernestius, fefellit omnes ἀνατάλλων structurae: *Publicam causam suscipere nolui; non quod Scipionis factum improbarem: sed Scipionem Mucius defendit et ornavit; mihi aut cum Coss. aut tecum et cum illis pugnandum fuit.* Quid est, si hoc non absurdum est?

92. *Ad servos — res pervenisset*) In servorum potestatem civitas tota venisset, §. 111. Pro Sext. §. 47. „Sin victi essent boni, quid superesset? Non *ad servos* videtis *rem venturam* fuisse?” Sed ibi haec sententia bene iuncta est superioribus; h. l. hiat, quasi forte casuque iniecta.

Homines impios — odium retinebat) Scribendum erat Latinitatis causa *tenebat*. Vide in Or. ad Quir. §. 11. MARKL. Ad duriolem et poeticam rationem confugit Ernestius in Indice; Garatonius exempla affert, ubi *retinere* sit pro simplici *tenere*: sed ea exempla ex alieno sunt genere.

Non tam insolens sum — sivist) In hoc putidissimo loco operam contere piget. Credere iubemur, derisum a Clodio Ciceronem, quod se Iovem appellare soleret, (forsitan, narrant Intpp., quatenus

quod Iovem esse me dico, quam ineruditus, quod Minervam sororem Iovis esse existimo. Sed tamen ego mihi sororem virginem adscisco: tu sororem tuam virginem esse non sivisti. Sed vide, ne tu te debeas Iovem dicere, quod tu iure eandem sororem et uxorem appellare possis. Et quoniam hoc reprehendis, quod solere me dicas de me ipso gloriosius praedicare: quis umquam audivit, quum ego de me nisi coactus ac necessario dicerem? Nam si, quum mihi furta, largitiones, libidines obiiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus patriam esse conservatam, non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de obiectis non confiteri. Sed si mihi ante haec durissima reipublicae tempora nihil umquam aliud

se conservatorem Urbis vocarat) simulque, quod Minervam sororem suam: quae res sane eo referri potest, quod ille, pridie quam in exilium iret, Minervae simulacrum in Capitolio dedicarat. Vide Cic. de Legg. II, 17. Plut. p. 876. E. Dio XXXVIII, 17. Iam in illa iactatione aliquis *parem inscitiae insolentiam* esse dixerit: hic Declamator harum rerum comparisonem instituit nescio quam: ambiguum enim hominis acumen fecerunt librarii; neque apparet, quae verior aut minus stulta lectio sit. Naugerius et Victorius ediderunt: *Non tam insolens sum, quod — dico, quam eruditus* etc. Lambinus: *Non — sum, qui — dicam; non tam ineruditus, qui M. Iovis filiam meam esse sororem existimem.* Manutius: *Non — qui — non tam ineruditus, qui M. Iovis sororem meam esse sororem exist.* Ursinus cum Pantagatho: *Non — sum, qui — dicam; nec tam ineruditus, qui Minervam sororem exist.* — Graevius: *Non — quod — non tam ineruditus, quod M. s. I. esse existimo.* Ego cum Ernestio retinui scripturam Gruteri, ex optimo libro Gemblacensi petitam, quum una ex tot diversis esset ponenda.

obiectum est nisi crudelitas illius temporis, quum a patria perniciem depuli: quid? me huic maledicto utrum non respondere, an demisse respondere decuit? Ego vero etiam 94. reipublicae semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate Senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriae gessissem, splendorem verbis dignitatemque retinere: praesertim quum mihi uni in hac republica, audiente populo Romano, opera mea hanc Urbem et hanc rempublicam esse salvam, iurato dicere fas fuisset. Extinctum est iam illud maledictum crudelitatis, quod me, non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem, omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident.

Aliud exortum est. Obiicitur mihi meus 95. ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. Quid enim, Pontifices, debeo dicere? Peccati me conscientia profugisse? At id, quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, sed

94. *Facti quod — gessissem*) Haec nulla est Latinitas; numquam Romanus scriptor dixit *factum gerere*, sed *rem*, sed *negotium*. Causa haec est, quod *res* s. *negotium* intelligi potest *infectum* et non *absolutum*, quum *factum*, ut ipsa vox sonat, sit *res facta* seu *gesta*. Ergo si, quod negito, dicere liceret, *factum quod gessissem*, aliud quiddam ea forma significaret, quam quod Scriptor voluit. MARKL. Oblitus videtur eorum, quae paullo ante disputavit, quum contendit, idem plane esse *interdictum sit* et *interdicatur*. Non valde accurate dictum, *factum gerere*, nec ipse negaverim: Ciceroni abiudicare non auserim. Quid enim? Patri eloquentiae numquam licuit

erat res post natos homines pulcherrima. Iudicium populi pertimuisse? At id nec propositum ullum fuit, et, si fuisset, duplicata gloria discessissem. Bonorum mihi praesidium defuisse? Falsum est. Me mortem timuisse?

36. Turpe est. Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus: (nihil enim umquam de me dixi sublatius adsciscendae laudis causa potius, quam criminis depellendi:) dico igitur, et quam possum maxima voce
96. dico: Quum omnium perditorum et coniuratorum incitata vis, duce Tribuno plebis, Consulibus auctoribus, afflicto Senatu, perterritis Equitibus Romanis, sollicita ac suspensa tota civitate, non tam in me impetum faceret, quam per me in omnes bonos: me vidisse, si vicissem, tenues reipublicae reliquias, si victus essem, nullas futuras. Quod quum iudicassem, deflevi coniugis miserae discidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimae familiae ruinas: sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium,

esse aliquantulum negligenti? Quodsi *facinoris* posuisset vel *rei*, non reprehenderet, credo, quisquam. Et quis nescit, *factum* hic nominis notionem habere, temporis significationem deponere, ut *pactum*, *ostentum*, *portentum*, *visum*, et id genus alia. Denique *factum*, quod *gessi*, antequam gererem, *factum* non fuit; *factum* est eo ipso, quod *gessi*. GESN. Etiam Ernestius verborum insolentiam notavit; eodemque iure mox notare debuisset verbum *retinere* pro *tueri*. Sed Rhetori satis est, utrumque nonnumquam sine vitio commutari. Vide ultimam annot. ad §. 110.

vium; remque publicam concidere unius discessu, quam omnium interitu occidere malui: speravi, id quod accidit, me iacentem posse a vivis viris fortibus excitari; si una cum bonis interiissem, nullo modo posse recreari.

Accepi, Pontifices, magnum atque in- 97.
credibilem dolorem; non nego: neque istam mihi adscisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque afflicto loquebantur. An ego poteram, quum a tot rerum tanta varietate divellerer, (quas iccirco praetereo, quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum,) infitiri me esse hominem, et communem naturae sensum repudiare? Tum vero neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum a me in rempublicam profectum dicerem, si quidem ea reipublicae causa reliquissem, quibus aequo animo carerem;

96. *Concidere — occidere malui*) Ne dubita, quin ita scripserit Auctor; neque necesse est aliquid corrigere. Bene viris doctis animadversus est lusus in verbis, *concidere* et *occidere*, hoc Scriptore dignissimus, neque per se Latinae consuetudini repugnans. *Concidere* enim est cadere cum dolore, sic ut excitari et recreari possis; *occidere*, cadere cum exitio, cum interitu. Conf. ad Or. in Sen. §. 18. In seqq. nihil tam certum est, quam quod *sensit* homo (*speravit*) *si interiisset, nullo se modo posse recreari.*

97. *A tot rerum tanta varietate*) Ernestius corrigebat *caritate*, nescio quomodo, putans de *multitudine* rerum praedicari non posse *varietatem*. Ea tamen coniectura admodum placet Garatonio, qui vulgato vim et *πάθος* deesse dicit, quod sequentia requirant. Nos modestiores communi sensu contenti sumus.

37. eamque animi durtiam, sicut corporis, quod
 98. quum uritur, non sentit, stuporem potius
 quam virtutem putarem. Suscipere tantos
 animi dolores, atque ea, quae capta urbe
 accidunt victis, stante urbe, unum perpeti,
 et iam se videre distrahi a complexu suorum,
 disturbari tecta, diripi fortunas, patriae deni-
 que causa patriam ipsam amittere, spoliari
 populi Romani beneficiis amplissimis, praeci-
 pitari ex altissimo dignitatis gradu, videre
 praetextatos inimicos, nondum morte com-
 plorata, arbitria petentes funeris: haec omnia
 subire conservandorum civium causa, atque
 ita, ut dolenter absis, non tam sapiens quam
 ii, qui nihil curant, sed tam amans tuorum
 ac tui, quam communis humanitas postulat;
 ea laus praeclara atque divina. Nam qui ea,
 quae numquam cara atque iucunda duxit,
 animo aequo reipublicae causa deserit, nul-

Eamque animi durtiam — putarem.) Sententia
 Crantoris ex Dispp. Tusc. III, 6. „Minime assentior
 iis, qui istam nescio quam indolentiam magnopere lau-
 dant; quae nec potest ulla esse, nec debet. Istud ni-
 hil dolere non sine magna mercede contingit, immani-
 tatis in animo, stuporis in corpore.”

98. *Praetextatos — arbitria petentes funeris)*
 Codd. plerique habent *praetextos*, mendose. De *ar-
 bitriis funerum* minus certam notionem habemus, sed
 talem tamen, ut iudicare possimus, quam ingenioso acu-
 mine hoc a Cicerone dictum sit in Pis. §. 21. Nam
 quum *arbitrium* sit, quicquid ab arbitris constituitur
 ex aequo et bono, illa Romae videtur propria loquu-
 tio fuisse de infinitis mercedibus et impensis, quae in
 publica funera fieri solebant. Nempe locari ea consue-
 visse constat, et mercede quadam pactum cum libiti-
 nariis, ut in eam pompam omnia necessaria praeberent.
 Ea merces fuit aestimatio multarum rerum et opera-

lam benevolentiam insignem in rempublicam declarat: qui autem ea relinquit reipublicae causa, a quibus cum summo dolore divellitur, ei patria cara est, cuius salutem caritati anteponit suorum. Quare disrumpatur licet 99. ista furia, atque audiat haec ex me, quoniam laccessivit: Bis servavi, ut Consul togatus armatos vicerim, privatus Consulibus armatis cesserim. Utriusque temporis fructum tuli maximum: superioris, quod ex Senatus auctoritate et Senatum et omnes bonos meae salutis causa mutata veste vidi; posterioris,

rum, quae certis legibus vix comprehendi possent. Socii conductionis fuisse videntur designatores, quos *funerum arbitros* appellat Tertullianus de Spect. c. 10, quoniam eos in operis libitinariorum non numerant Tabulae Heracleenses p. 415. Accedebant autem ludi funebres cum epulo publico, certe in amplissimis, quae hic respici oportet, funeribus. Quidni illa quoque locata fuerint? Ac fortasse haec varietas mercedum indicatur eo, quod non *arbitrium* scriptum est, sed *arbitria*. Igitur Piso et Gabinius, tamquam funeris reipubl. conductores, iidemque arbitri, amplissimam, quam ipsi fecerant, eius funeris aestimationem a Clodio, morte illa vix obita, postularunt, pretia dico proditi Ciceronis. Ad hunc fere modum rem sollertius ceteris, etiam Gesnero in Thes. L. L., illustravit Garatonius.

99. *Atque audiat haec — cesserim*) Plurimorum vel omnium codd. lectio est, in qua si Ciceronem quaerimus, plura nobis molesta esse debent. Itaque Ernestius delere suadet *atque*, ut absolute et in parenthesis dicantur verba, *disrumpatur licet ista furia*. Quid enim est, inquit, *audiat licet*? At hoc modo ut parum benigne caperetur constructio, forsitan non expectabat Orator. Et gravior offensio est in verbo *servavi*, quod caret nomine, et in ipsa structura, *servavi ut vicerim, ut cesserim*. Quanto rectius eadem sententia procedit in Sext. §. 49. „Servavi rempublicam discessu meo — — unus bis rempubl. servavi, semel gloria, iterum aerumna mea.” Ad hanc formam

quod et Senatus et populus Romanus et omnes mortales et privatim et publice iudicarunt, sine meo reditu rempublicam salvam esse non posse.

100. Sed hic meus reditus, Pontifices, vestro iudicio continetur. Nam, si vos me in meis aedibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisque fecistis; video me plane ac sentio restitutum: sin mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum praebet inimico doloris mei, sceleris sui, publicae calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potius quam poenam sempiternam putet? In conspectu praeterea totius Urbis domus est mea, Pontifices: in qua si manet illud, non monumentum Urbis, sed sepulcrum, inimico nomine inscriptum, demigrandum potius aliquo est, quam habitandum in ea urbe,

supplendo et emendando aliquid sani ex ista strigine extundere studuit Lambinus: *Quare rempublicam (disrumpatur l. i. f. atque audiat — laceravit) bis servavi, et quum Consul t. a. vici, et quum p. C. a. cessi.* Quam rationem paullo digniorem esse Cicero-
ne, nemo dubitaverit praeter Gruterum, qui vulgatam nostram reduxit, omnium aetatum lectionem, ut ait, inquinatam mirifice nugis Lambini.

100. *Quod in omni mea causa — fecistis*) Quid? ut eum in Palatina domo collocarent? An illud pertinet potius ad sequentia? ut sensus sit: tum plane restitutum me putabo, atque id effectum, quod in omni causa mea semper in Senatu egistis.

Non monumentum Urbis) Recte animadvertit Ernestius, ineptam esse adiectionem *Urbis*, quum et alibi et §. 51. absolute ponatur *monumentum*, interdum cum genitivo diversi generis, ut de H. R. §. 33. Conf. Ruhnkenium ad Velleium p. 43. Quare ille uncus apposuit, non videns, istum genitivum de industria ad *sepul-*

in qua tropaea et de me et de republica videam constituta. An ego tantam aut animi 38.
duritiem habere aut oculorum impudentiam 101.
possim, ut cuius urbis servatorem me esse Senatus omnium assensu toties iudicarit, in ea possim intueri domum meam eversam, non ab inimico meo, sed ab hoste communi, et ab eodem exstructam et positam in oculis civitatis, ne umquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Maelii regnum appetentis domus est complanata. Ecquid aliud? aequum accidisse Maelio populus Romanus iudi-

crum referri, quemadmodum dicitur *sepulcrum hominis*, ut sepultura Urbis (reipublicae) intelligenda sit. Sic saepe bonas emendationes ipse diserte respuit Declamator.

101. *Domum — ab eodem exstructam*) Hic quoque haerent Intpp. culpa non sua. Lambinus coniecit *ab eodem aedem*, similitudine vocum blandiente: Pantagathus, *exstructam sepulturam in oculis civitatis*: alii vulgato favent, collatis verbis extremae Orat. *Domo per scelus erepta — occupata — sceleratius etiam aedificata quam eversa*. Recte: nam et alius locus conferri poterat §. 105. *Quum suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, et eam iisdem manibus consecrasse*. Ernestii autem defensio nulla est, neque ipse ei multum videtur tribuisse.

Aequum accidisse Maelio — est) Hinc et ex aliis rebus oritur suspicio, notum huic Scriptori fuisse Valerium Maximum, VI, 3, 1. sic scribentem: „Eadem ausum Sp. Maelium (s. Melium) consimili exitu patria multavit; *area* vero *domus* eius, quo *iusti supplicii* notitia ad posteros perveniret, *Aequimaelii* appellationem traxit.” At Orator noster, occasione ex uno Valerii vocabulo capta, longius evagatur, docens, *Aequimaelium* dictum ex eo esse, quia *Maelio acciderit aequum*, i. e. quia vir iusta poena affectus sit. Quae notatio perquam puerilis et ridicula est, nihilque habet, quod proprie ad Maelium pertineat; siquidem,

cavit: nomine ipso Aequimaेलii stultitia poena comprobata est. Sp. Cassii domus ob eandem causam eversa, atque in eodem loco aedes posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quae publicata est et eversa, ut illius facinus memoria et nomine loci no-

quocumque quis *iusto supplicio* afficitur, ei dici potest *aequum accidere*; eademque adeo proprietate locus, in quem de rupe Tarpeia deiectus est Manlius Capitolinus, appellari potuisset *Aequimanlium*. Recte verique notavit Varro de L. L. IV. p. 37. (43.) „*Aequimaेलium*, quod *aequata Maelii* domus publice, quod regnum occupare voluit is.” Item Aurelius Victor c. 17. „Sp. Maelium, regnum affectantem, a Servilio Ahala, Magistro equitum, occidi iussit Quintius Cincinnatus: domum eius solo *aequavit*; unde locus ille *Aequimaेलium* dictus.” Itaque verissima et rei consentanea videtur opinio Hotomani, *aequum* interpretantis *planitiem*, et prius a Romanis dictum putantis *aequum Maelii* pro *area Maelii*, postea conjuncte *Aequimaेलium*. Isti vero etymologiae minime patrocinator Valerius, quod ex suo iudicio interponit, *iustum Maelii supplicium* fuisse: ut paullo ante eodem capite *iustam* Manlii dicit *ultionem*. Ergo tam aperte falsa notatio vocis *Aequimaेलium* tribui non potest Ciceroni, sed *color* est declamatorius, ex Valerio derivatus, ut arbitror, eoque perperam intellecto. Ceterum lectori, hunc scriptorem l. l. cum Oratione comparanti, etiam in ceteris sententiis magna similitudo dictionis eademque exempla se offerent. Valerius: „Par indignatio civitatis adversus Sp. Cassium erupit.” h. l. „Sp. Cassii domus ob eandem causam eversa.” Valerius: „In solo autem aedem Telluris fecit:” h. l. „In eodem loco aedes posita Telluris” etc. In proximis verbis nostri loci Graevio videbatur *stultitia* nescio quo casu irrepsisse, nomen *Maelii* autem excidisse: affectationem enim tyrannidis nemini sanae mentis, nedum Tullio, *stultitiam* dici; ergo scribendum esse, *nomine ipso Aequimaेलii Maelii poena est comprobata*. Haec crisis valde probabilis foret in diligentiore scriptore: apud hunc etiam *stultitiam* illo significato ferri oportet, satisque erit, interpunctionem sic mutari: *Aequum accidisse M. populus Rom. iudi-*

taretur. M. Manlius, quum ab adscensu Capitolii Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloria; regnum appetisse est iudicatus: ergo eius domum ever-
sam, duobus lucis convestitam videtis. Quam igitur maiores nostri sceleratis ac nefariis ci-

cavit (vel indicavit) nomine ipso Aequimaelii; stultitia poenā comprobata est. MARKL. Iusta videtur reprehensio: iusta, inquam, in foro Grammaticorum etymologias scrutantium, sed non eo valere debet in foro Criticorum, quos nunc dicimus, ut a Cicerone tale quid dictum non videatur; nisi quis propter ineptum *fidei* etymon abiudicare viro libros de Officiis velit. Quam expeditum mihi esset proferre magnam vim notationum, quae Ciceroni Varronique placuere, nihilo sane meliorum! Numquam Roma habuit Grammaticos ad amussim, vel Rhetoras, vel similis subtilitatis praeceptores. Quas notationes vocat Varro et etyma, illae plerumque allusiones sunt, nec satis illae semper venustae. *Aequimaelium* esse aequum s. planitiem Maelii, novimus: sed permittamus uti Tullium more saeculi sui, et alludere ad aequitatem supplicii. Quod magna similitudo observatur inter hunc locum et Valerii Maximi narrationem, scilicet familiaris erat Valerio Tullius. At *stultitiae* nomen sceleri Maeliano hic datum nolint viri docti; aliter iudicaturi, puto, si recordati essent orationis, quam Quintio Dictatori in ea re tribuit Livius IV, 15., ubi quum specimina stultitiae memorasset, *Sp. Maelium, cui tribunatus pl. magis optandus* etc. pergit: *Nec satis esse sanguine eius expiatum, nisi tecta parietesque, inter quae tantum AMENTIAE conceptum esset, dissiparentur.* Scio, *stultitiae* nomen interdum esse levius; sed scelera eo ipso quoque fiunt detestabiliora, quod *stultitiae* notam habent. Nota est Stoicorum sententia: sed plura forte, quam opus est, dicimus. GESN. Ergo *stultitia* eadem est atque *amentia*, quod ne ipsum quidem vocabulum huic loco aptum fuisset; et ne *aequum* quidem satis Latinum est illa potestate. At in quatuor quinque exemplis variatione opus videri potuit Rhethori. De reliquis tacere praestat quam verba perdere apud eos, apud quos adhuc verbis opus est.

vibus maximam poenam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo ac sustinebo; ut apud posteros nostros non exstinctor coniurationis et sceleris, sed auctor et dux fuisse
 102. videar? Hanc vero, Pontifices, labem turpitudinis et inconstantiae poterit populi Romani dignitas sustinere, vivo Senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci ad memoriam poenae publice constitutae coniuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra salutem reipublicae fecerat, et Senatus sententia est interfectus, et eius domus eversa et publicata est: in qua porticum post aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Ista autem fax ac furia patriae, quum Urbem Pisone et Gabinio ducibus cepisset, occupasset, teneret, uno eodemque tempore et clarissimi viri mortui monumenta delebat, et meam domum cum M. Flacci domo coniungebat: ut, qua poena Senatus affecerat eversorem civitatis, eadem iste, oppresso Senatu, afficeret eum, quem Patres Conscripti
 39. custodem patriae iudicassent. Hanc vero in
 103. Palatio atque in pulcherrimo Urbis loco por-

102. *Eius domus — in qua porticum*) Eodem ordine Valerius Max. l. l. „Flacciana area, quum diu Penatibus vacua mansisset, a Q. Catulo Cimbricis spoliis adornata est.” Sed incito errore Auctor noster scripsit, *domus eversa est, in qua porticum Q. Catulus fecit*, quum scribendum esset *in cuius area*. Hoccine quoque Ciceronianum? MARKL. Conf. primam annot. ad §. 101. ubi plura exempla erant huius erroris.

ticum esse patiemini, furoris tribunitii, scele-
ris consularis, crudelitatis coniuratorum, ca-
lamitatis reipublicae, doloris mei defixum in-
dicium ad memoriam omnium gentium sem-
piternam? Quam porticum pro amore, quem
habetis in rempublicam et semper habuistis,
non modo sententiis, sed, si opus esset, ma-
nibus vestris disturbare cuperetis: nisi quem
forte illius castissimi sacerdotis superstitiosa
dedicatio deterret.

O rem, quam homines soluti ridere non 104.
desinant, tristiores autem sine maximo dolore
audire non possint! Publiusne Clodius, qui
ex Pontificis maximi domo religionem eri-
puit, is in meam intulit? Hunc cene vos, qui
estis antistites cerimoniarum et sacrorum, au-
ctorem habetis et magistrum publicae religio-
nis? O dii immortales! (vos enim haec au-
dire cupio:) P. Clodius vestra sacra curat?
vestrum numen horret? res omnes humanas
religione vestra contineri putat? hic non il-
ludit auctoritati horum omnium, qui adsunt,
summorum virorum? non vestra, Pontifi-

103. *Furoris tribunitii — defixum indicium*)
Monumentum vult dicere, quod appellat *indicium*;
neque *defixum indicium* est stili Ciceroniani. Paulo
post in verbis, *nisi quem forte* etc. transitio latet ad
pollutas cerimonias Bonae Deae: quod probrum scili-
cet hic quoque necessario inculcandum fuit.

104. *Res omnes humanas — putat*) Absurde di-
ctum. Non hoc pertinet ad Clodii facinus. Nimirum
coniunguntur, quae faciunt descriptionem religiosi ho-
minis. Mox quod scriptum est *religionis*, Auctor ad-
amavit hanc formam loquendi, quae h. l. satis tolera-
bilis est; aliquanto minus infra §. 128. et de H. R.
§. 11. ubi vide.

ces, gravitate abutitur? ex isto ore religionis verbum excidere aut elabi potest? quam tu eodem ore, accusando Senatum, quod severe de religione decerneret, impurissime te-
 40. terrimeque violasti. Adspicite, adspicite, Pon-
 105. tifices, hominem religiosum, et, si vobis videtur, (quod est bonorum Pontificum) monete eum, modum quendam esse religionis, nimium esse superstitiosum non oportere. Quid tibi necesse fuit, anili superstitione, homo fanatice, sacrificium, quod alienae do-

105. *Nimium esse superstitiosum non oportere*) Accurate de h. l. dixit Lambinus, ut sibi suspectam esse scripturam demonstraret. Nam quid est, inquit, *nimium esse superstitiosum*? Quale est, *nimis avarum, nimis intemperantem esse*, et similia. Quo modo si quis loquatur, significet, *vitium* horum habituum nasci ex eo, quod est *nimium*, non ex rebus ipsis; et eum, qui sit *avarus* aut *intemperans*, modo non sit *nimis avarus* aut *nimis intemperans*, non esse vituperandum: quod absurdum dictu est. At, sicut *avaritia* et *intemperantia* nomina sunt *vitiorum*, ita et *superstitio* vitii nomen est. Ut igitur aliquis reprehendatur, *nimis superstitiosum* esse non necesse est; sed quisquis *superstitiosus* est, eo ipso vituperandus est. Haec Graevius refellere conatur ex eo, quod Orator loquatur cum vulgo, non in schola Stoica. Vere; sed parum apte ad id, quod voluit, defendendum. Concesso enim, *superstitiosi* habitum in *vitio* esse, id quod nemo negabit, tum demonstrandum erit, sic umquam loquutum esse vel vulgus, vel Ciceronem, vel etiam quempiam bonum scriptorem. Quae res priusquam demonstrata erit, ea forma iuste videbitur nostram reprehensionem merere. MARKL. Severa sententia, sed quam hic non deprecor. An non *ingratum* esse iam vitiosum est? Atqui Pamphilus Terent. Hec. V, 4, 13. *Egon' te — sinam sine munere a me abire? ah nimium me ingratum putas?* Qui ita loquitur, hoc indicat, si etiam aliquantulum superstitionis concedatur, in confusis adeo et permixtis religionis

mi fieret, invisere? Quae autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? Quem umquam audisti maiorum tuorum, qui et sacra privata coluerunt, et publicis sacerdotiis prae-fuerunt, quum sacrificium Bonae Deae fieret, interfuisse? Neminem, ne illum quidem, qui caecus factus est. Ex quo intelligitur, multa in vita falso homines opinari, quum ille, qui nihil viderat sciens, quod nefas esset, lumina

superstitionisque terminis, tamen nimium excedere modum religionis, nimium superstitiosum esse non convenit. GESNER. Alii aliter verba defendere ausi sunt. Scriptori libelli adversus Marklandum p. 40 seqq., ut illum irrideret, placuit tres Terentii fabulas, Heautontimorumenon, Adelphos, Hecyram, velut suppositas notare, quod in iis haec legantur: *nimis inhumane, nimis indiligens, nimis ineptus, nimium ingratus*. Etiam aptius ex vulgari Anglica versione Bibliorum attulit locum Act. Ap. XVII, 22. *Ye are too superstitious*. Sed nimis facete haec monita sunt, non vere. Nam quis dubitet, quin quasi gradus quosdam habeat omnis pravitas, omne vitium? Quam ob causam saepe in universum dicitur *nimium male*. At verba *non oportere* plane arguunt, aliquem superstitiosum esse *oportere*, non modo *licere* vel *concedi*, ut Gesnerus ait. Id bene sensit alius Britannus, illius adversarius, p. 27. Eandemque rem, quod non ita difficile erat, animadverterunt, opinor, ii, qui docere studebant, *superstitionem* Latine dici pro *religione*; quod tamen exemplis nititur falso intellectis. Nobis sic videtur, Rhetorem facile hanc censuram effugere potuisse, si scripsisset *nimium religiosum*; quo etiam plane ducebat bis posita vox *religionis*. Tametsi omnem hanc ironiam vehementer frigere sentiet, quisquis non expers est talium rerum sensu.

Quum ille — lumina amisit — est conversa)
Quum h. l. poscebat coniunctivum *amiserit*. MARKL.
 Hic se nimis Grammaticum, aut parum potius, prodit

amisit; istius, qui non solum adspectu, sed etiam incesto flagitio et stupro polluit ceremonias, poena omnis oculorum ad caecitatem mentis est conversa. Hoc autore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, Pontifices, non commoveri, quum suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, et eam iisdem manibus consecrasset?

106. Quae tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, si quid ius non esset rogare, ne esset rogatum? Ius igitur statuetis esse, uniuscuiusque

vir doctus. GESN. Hoc non capio. An forte satis est, aliquid apud Ciceronem legi, ut illico Latinum habeatur? de grammatica ratione anquirere nihil necesse erit? Quae ratio hic ita poscit coniunctivum, ut, quomodo illa scriptura defendi queat, non videam. Quin omnino scribendum erat *siquidem* — *amisit*. Sed plura hae Orationes afferunt exempla coniunctionum, modorum, temporum, repugnante bono usu, commutatorum: ut supra §. 32. in Sen. §. 7. 14. ad Quir. §. 4. 5. 6., quibus locis et aliis plerumque notavit Ernestius. Ceterum tota sententia mirum in modum fatua est, et ipsa commemoratio Appii Caeci: nam hunc respici, non Caecilium Metellum, ut Graevius putabat, clamant omnia. Hic enim posterior viderat sane sciens, quod videre nefas erat, quum Palladium ex flammis eriperet; illius caecitas fuit naturalis, non ex ira deorum, ut significatur quidem ab Oratore et plerisque: nam diversam famam sequi putandus est Liv. IX, 29. Quod vero Graevium in errorem suum rapuit, effecitque ut putaret, Appii Caeci nunc absurde mentionem fieri, nihil aliud est, quam ipsius Auctoris imperitia scribendi, qua Appium Caecum nominavit in iis, qui interfuissent sacris, quibus interesse non liceret.

106. *Non exceperas — rogatum*) Id, quod rogationi ad populum ferendae adscribi solebat. SI QUID IUS NON EST ROGARI, EIUS EA LEGE NIHILUM ROGATUM. Vide Brissonii de Form. II, 19. p. 128.

vestrum sedes, aras, focos, deos Penates, subiectos esse libidini tribunitiae? in quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, huius domum non solum affligere, quod est praesentis insaniae, quasi tempestatis repentinae, sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obligare? Equidem sic accepi, Pontifices, in religionibus suscipiendis caput esse, interpretari quae voluntas deorum immortalium esse videatur; nec est ulla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum ac mente opinio, quum expeti nihil ab iis, quod sit iniustum atque inhonestum, arbitrere. Hominem invenire ista labes tum, quum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas aedes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse, quum loci illius, quum aedium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam una iusta illa rogatione sua, vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset, tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cuius cupiditate inflammatus erat, possidere: deos immortales existimatis, cuius labore et consilio sua ipsi templa tenuerunt, in eius domum afflictam et eversam per unius hominis sceleratissimi

107. *Una iusta illa rogatione sua*) Bellas ironias suas Auctor non ita facit, ut facile intelligantur. Hanc quidem Lambinus assequi non potuit, nec Ernestius, non obesae naris viri: alter coniecit *universa illa rogatione*; alter, *iniusta*. Garatonio dumtaxat *una* vitio irrepsisse videbatur. At talia vocabula iterare, pertinet ad πᾶσις huius hominis. Mox *unius* superlativo additum sine controversia Latinum est, et perquam usitatum Ciceroni.

108. nefarium latrocinium immigrare voluisse? Civis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam et cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit: at, qui aliqua se contagione praedae, societatis, emptionis contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici iudicii poenam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium iudicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulchra Libertas deos Penates et familiares meos Lares expulit, ut a te ipsa tamquam in
109. captivis sedibus collocaretur? Quid est sanctius, quid omni religione munitius, quam domus uniuscuiusque civium? Hic arae sunt, hic foci, hic dii Penates, hic sacra, religiones, caerimoniae continentur; hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem
42. fas sit. Quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quae maiores nostri religionibus tuta nobis et sancta esse voluerunt, ea iste non solum contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit.

108. *Qui aliqua se contagione — contaminarunt*) Verba *societatis, emptionis*, quae male coeunt cum genitivo praecedente, glossemata esse putabat Ernestius. Quam rationem ut refellat Garatoni, ad §. 50. genitivos hos omnes pendere censet a *contagione*, ut primum universe dicatur *praeda*, dein *societas* intelligatur inita a pluribus ad coemendum ab hasta, item fortasse ad opus ex lege Clodiana redimendum, tum *emptio* ad ipsos mancipes pertineat. — Sic levius fit, ut ait poeta, quicquid corrigere est nefas.

At quae dea est? Bonam esse oportet, 110.
 quandoquidem est abs te dedicata. Libertas,
 inquit, est. Eam tu igitur domi meae collo-
 casti, quam ex Urbe tota sustulisti? Tu, quum
 collegas tuos, summa potestate praeditos, ne-
 gares liberos esse; quum in templum Casto-
 ris aditus esset apertus nemini; quum hunc
 clarissimum virum, summo genere natum, sum-
 mis populi beneficiis usum, Pontificem et
 Consularem et singulari bonitate et mode-
 stia praeditum, (quem, satis mirari, quibus
 oculis adspicere audeas, non queo,) audiente
 populo Romano a pedisequis conculcari iu-
 beres; quum indemnatum exturbares, privile-

110. *Quandoquidem est abs te dedicata*) Scili-
 cet ab eo, qui paullo ante dicebatur *vir bonus*, seu,
 alia Latinitate huius Scriptoris, *vir bonitate prae-*
ditus. Ipsa ironia habet puerile frigus, iunctumque
 vitium ambigui; nisi id forte ex industria quaesitum
 est, ut hic quoque de pollutis sacris Bonae Deae cogi-
 tetur.

Quum collegas tuos — negares liberos esse)
 Elatorie dictum notant, atque eo spectare, quod Clo-
 dius collegis suis ius intercedendi aut obnuntiandi eri-
 pere tentaverit. Nos declamatorie dictum putamus
 inepteque. Et eiusdem notae videtur, quod paullo
 post narratur Lentulus, seu quemquem intellexit *cla-*
rissimum virum, a pedisequis Clodii conculcatus esse.
 Memoriae recurrunt *fracti fascies Consul*.

Quum indemnatum exturbares) De sua eie-
 ctione loquitur personatus Cicero. Verus autem in
 verbo *exturbandi* non omittit ablativum, nisi ubi ex
 alio membro orationis subaudiri potest. Vide Or. pro
 Quint. c. 15. 31. pro Murena c. 22. pro Sulla c. 25.
 pro Sext. c. 30. ad Att. VIII, 16. „Quaero, qui sint
 isti optimates, qui me *exturbent*, quum ipsi domi ma-
 neant.” Ubi non opus est Victorii correctione, *extur-*
bent Cumis, ipsi etc. immo usitata est talis ellipsis,
 et elegantior adeo, quam si dictum esset, *qui me ex*
domo exturbent, quum ipsi domi maneant. Similiter

giis tyrannicis irrogatis; quum principem orbis terrae virum inclusum domi contineres; quum forum armatis catervis perditorum hominum possideres; Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quae domus erat ipsa indi-

accipe pro Cluent. c. 5. „Lectum genialem — in eadem domo sibi ornari et sterni, expulsa atque exturbata (*ex domo*) filia, iubet.” Eadem vero omissionis insolentia notanda est in Epistt., quae feruntur Bruti I, 16. extr., ubi forsan ipsa verba *in exturbando Antonio* Tacitus Annal. II, 2. suggessit Auctori, qui pluribus post Tacitum saeculis videtur vixisse. MARKL.

Quum forum armatis — possideres) Graevius dubitans, an apud probatum scriptorem hoc sensu legatur *possidere*, coniicit *obsedisset*. Mihi lectionem omnium codd. Auctor duxisse videtur ex verbis pro Sext. c. 15: „Armati homines forum et conciones *tenebant*.” Scilicet quum saepe eiusdem potestatis esse vidisset *tenere* et *possidere*, illa sic licere variari putabat: ac bona fortuna evenit, ut ei non videretur scribendum *haberet*, siquidem haec omnia, *habere*, *tenere*, *possidere*, interdum synonyma sunt. Cur autem *tenere* nostro loco rectum sit et unice Latinum, ut multa exempla Ciceronis, Caesaris, Livii et aliorum docent, haec est ratio, quia id verbum proprium est rei militaris, notante Servio ad Virg. Aen. VIII, 653. et IX, 168. Ita legitur verbum apud Caesarem B. C. I, 12. et 15. Curt. IV, 5., quo significatu si quis vel unum exemplum attulerit verbi *possidere*, magnam apud nos gratiam merebitur. MARKL. Qui praeterea sic dixerit, non possum iam indicare, nempe ut infinita alia. Sed quis negabit, *possideri* etiam, quae vi iniusta occupavimus? Verbum vehemens h. l. placuit, quo indicatur, Clodium se pro domino fori gessisse. Hoc est castrare optimos quosque oratores, si quis audacius quodque verbum et generosius sine alio exemplo nolit admittere. Quot putamus usum dictionibus Tullium, quarum hodie nihil superest? Non quaeritur hic, quid liceat nobis, qui scribimus hodie, sed quid scripsisse Cicero potuerit. GESN. „*Ἀνεγον*” significationis sensit etiam Garatonijs, et ante hunc Wopkenius ad Iustinum XXXVIII, 4. plusque tribuunt coniecturae Graevii, quam ipse faciebat Vir modestus.

indicio tui crudelissimi dominatus et miserri-
mae populi Romani servitutis? Eumne potis- ^{111.}
simum Libertas domo sua debuit pellere, qui
nisi fuisset, in servorum potestatem civitas
tota venisset?

At unde inventa est ista Libertas? Quae- ^{43.}
sivi enim diligenter. Tanagraea quaedam
meretrix fuisse dicitur: eius non longe a Ta-
nagris simulacrum e marmore in sepulcro
positum fuit. Hoc quidam homo nobilis, non
alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote,
ad ornatum aedilitatis suae deportavit: ete-
nim cogitarat omnes superiores muneris splen-
dore superare. Itaque omnia signa, tabulas,
ornamentorum quod superfuit in fanis et
communibus locis, tota e Graecia atque in-
sulis omnibus, honoris populi Romani causa,
sane frugaliter domum suam deportavit. Is ^{112.}
posteaquam intellexit, posse se, interversa
aedilitate, a L. Pisone Consule Praetorem
renuntiari, si modo eadem prima littera com-

^{111.} *Quidam — non alienus — sacerdote*) In-
sulta irrisio Appii Claudii Praetoris, quasi primo petie-
rit, aedilitatem, vel certe eius petendae populo spem
fecerit, signis, quod fieri solebat, undique contrahendis,
mox vero, nescio qua Pisonis Cos. fraude, praeturam
adeptus sit. Videtur etiam Auctor nondum satis apud
animum constituisse, inimicumne adhuc Appium face-
ret Ciceroni, an reconciliatum. Conf. ad §. 87. Quare
nos in ea re torqueri non oportet, uti accidit Gara-
tonio.

^{112.} *Is posteaquam — interversa aedilitate etc.*)
Perobscurum est, quid sit *interversa aedilitate*, et
quo modo Appius ille pro Aedile Praetor factus esse
dicatur. Prius illud Abramius ad Philipp. II, 32. di-
ctum putabat de rebus, quae ad ornatum aedilitatis et
ludorum magnificentiam comparaverat, in proprium et

petitorem habuisset aliquem, aedilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis suis collocavit: signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum quam publicae libertatis. Hanc deam

privatum usum translatis; qua in ratione etiam Garatonius acquiescit. Non male, si de mente Scriptoris quaerimus: qui non dubitavit fortasse verbum *invertendi* ponere de re *omissa*, non reddita, quae *plebi Romanae* quasi *deberetur*, quoniam aedilitas fere propter munera flagitabatur a divitibus et nobilibus: obscuritas tamen est in hoc genere loquendi, indigna eleganti scriptore. Deinde quod dicitur de *competitore eadem prima littera*, videtur significari occulta quaedam ars, qua quis beneficio Consulis comitia habentis posset invito populo honorem adipisci; quales artes tum in republ. non ignotas fuisse, credibile est. Reiectis ergo opinionibus Manutii, Schotti, Sam. Petiti, una haec tenenda erit coniectura Ferratii, rem ad compendia nominum in tabellis perperam lecta referentis. Etenim fac v. c., eodem anno cum Appio Claudio praeturam petisse quendam Aulum Postumium. Quodsi tabellis primae tantum litterae nominum cuiusque inscriberentur, necesse erat in una ex multis tabellis *A. P.* pro Postumio, in alia *A. C.* scribi pro Claudio: ita promiserat Consul, se in excutiendis uniuscuiusque centuriae suffragiis tabellas omnes inscriptas *A. P.* pro Appio accepturum; quorum accessione suffragiorum facta ad ea, quae ipse tulisset, dubium non erat, quin Appius Praetor renuntiandus esset. Iam reliqua quisque pervidet; sed quo modo expressa sint, spectata dignum est: *Aedilitatem in arca collocare, in hortis*, scil. pecuniam collectam in arca reponere, opera artificum, aedilitati coempta, in hortis statuere.

Signum — magis istorum quam publ. libertatis) Illam ab Appio, fratre suo, Tanagris avectam statuam Graecae meretricis P. Clodius, in arca Ciceronis collocatam, vertit in signum deae Libertatis. Audimus: sed quaerimus, quo sensu illa appellari possit *signum* potius *istorum* quam *publicae libertatis*. Immo, si verbis bene delectis uti vellet Orator, ita scribere debuisset: *Quod esset signum magis istorum LICENTIAE quam publicae LIBERTATIS*. Sic recte §. 131. *Simulacrum non libertatis sed licentiae collo-*

quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulcri, a fure sublatam, a

casti, ubi tamen legendum forsitan *licentiae tuae*, quod pronomen facile haurire potuerunt syllabae praecedentes. Similiter Liv. III, 37. *Licentiam suam malle quam populi libertatem*. XXVII, 31. *Libertatem quum aliis vanam ostendisset, totam verterat, in suam licentiam*. Ipse Cic. de Legg. II, 17. hoc aedificium Clodii vocavit *templum Licentiae*. MARKL. Si coniectura tali errorem librario- rum emendandum censet; transeat, potest fieri. Sed si ex illa comprehensione *libertatis* colligit, ergo Cicero non scripsit hanc Orationem: leviculum est et facile refellendum, quum nihil sit frequentius, quam verbum unum inaequali velut iure ad duo nomina, aut duo ad unum nomen verba, referri. *Liberum* et *libertatem* etiam ad peccandi impunitatem pertinere, non est inusitatum. GESN. Iam olim fuit, nescio quis, sane prudens vir, qui coniceret, vocem *sceleris* excidisse post *istorum*.

A fure sublatam) Si quid uspiam verisimile est, ausim contendere, hoc a Cicerone scribi non potuisse. Is enim, ut, quid deceret seque dignum esset, prorsus oblivisci potuerit, non potuit profecto adeo stulte et inconsiderate scribere, adeo animi causa ignominiam sordidissimi et probrosissimi nominis inurere viro primariae dignitatis, hoc ipso anno Praetori, haud multo post Censori, et ei, quem aliquoties ipse excusavit ob partes P. Clodii probatas, ei denique, quocum paucos post annos intimam amicitiam iunxit; quam sperare nullo pacto potuisset, si quid huius notae in hac Oratione in eum dixisset, numquam ignoscendum a feroci spiritu gentis Claudiae. Nusquam, opinor, stolidius ruit Declamator, aut magis aberravit a decore sumptae personae, quam in isto uno unius syllabae vocabulo. MARKL. Haec eum movere possunt, qui nesciat Romanum morem et libertatem maledicendi, post quam tamen reditus in gratiam facilis pateret; qui nesciat, quid in Toga candida contra C. Antonium dixerit Tullius, quem deinde collegam coluit, et observavit hactenus certe, ut ea ipsa observantia quasi constrictum teneret; qui non legerit longam illam, et politicam maxime, ad Lentulum Ciceronis epistolam (famil. I, 9.) ubi de reditu in gratiam, cum Appio, Caesare, Crasso, Vatinius, memorat; cum Vatinius, inquam,

sacrilego collocatam? Haec me domo mea pellet? haec ultrix afflictæ civitatis reipublicæ spoliis ornabitur? haec erit in eo monumento, quod positum est, ut esset indicium oppressi Senatus ad memoriam sempiternam
 113. turpitudinis? O Q. Catule, (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii est, et cum rebus meis gestis coniunctior:) tan-

cui aeterna, Oratione in eum habita editaque, stigmata inussit, quem defendit non multo post, a quo iis, quæ adhuc exstant, (Fam. V, 9. seqq.) epistolis cultus est. Conf. Dionem Cass. XXXIX, 6. Non ita insedabiliter implacabiliterque magni illi homines de potentia et opibus in rep. summis contendebant, ut de litteris et syllabis, et si quid his est minutius, interdum eruditi homines eruditæ iniuriis contumeliisque contendunt. Quid senserit verus Cicero de Appio, etiam post hæc tempora, ex epistolis ad Atticum obscurum non est. Si usquam alias, hic frustra ingenium et declamationem Vir doctus consumpsit. GESN. Etiam melior fortasse color dari his potuisset ex dicto Q. Catuli ap. Cic. de Orat. II, 54, 220. *Furem video*, etsi in illo satis magna est dissimilitudo. Attamen tali animadversione verbum excusari posset, si nihil in reliqua Oratione personam Ciceronis dedeceret; posset etiam *forte* obelo notari, ut spurium. Nunc statuatur quisque pro suo de tota re iudicio; per nos licebit. Pighium ad a. U. 696. aliud offendit in h. l. Nam quoniam putat, Appium illum iam in gratiam redisse cum Cicerone, hunc ingratum et inhumanum facit, quod virum sibi reconciliatum beneque de se meritum tam contumeliose tractare ausus sit.

Haec ultrix afflictæ civitatis) Quasi ultura civitatem afflictam a Cicerone, *vindictam expetitura* tyrannicæ iniuriæ ab eo suis civibus illatæ. Quippe huc refer consilium Clodii in statua Libertatis constituenda: quale consilium et Graeci sequuti sunt in variis templis Iovis Eleutherii ponendis. Nihili est coniectura Ernestii, *victrix*.

113. O Q. Catule, patremne appellem etc.) Manutius propter formam dicendi comparat Cic. Orat. c. 63. et Philipp. III, 11. Neque tamen hæc similitudo hanc vim habet, ut minus frigeat totus locus us-

tumne te fefellit, quum mihi summa et quotidie maiora praemia in republica fore putabas? Negabas fas esse, duos Consules esse in hac civitate inimicos reipublicae. Duo sunt inventi, qui Senatum Tribuno furenti constrictum traderent; qui pro me Patres Conscriptos deprecari et populo supplices esse edictis atque imperio vetarent; quibus inspectantibus, domus mea disturbaretur, diriperetur; qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias suas in domos comportari iuberent. Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, quum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut eius, qui perniciosa reipublicae consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi aedificanti illam porticum diceret, fore tempus, quum is Tribunus plebis, qui auctoritatem Senatus, iudicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, Consulibus non modo inspectantibus, verum adiuvantibus, disturbaret, everteret, idque cum eius civis, qui rempublicam ex Senatus auctoritate Consul defendisset, domo coniungeret: nonne responderes, id, nisi eversa civitate, accidere non posse?

At videte hominis intolerabilem audaciam 44. cum proiecta quadam et effrenata cupiditate. 115. Monumentum iste numquam aut religionem

que ad finem capitis. De dicto Catuli filii vide animadversionem ad Or. in Sen. §. 9.

115. *Monumentum iste — excogitavit*) Manifesto latuit Rhetorem, quid differrent *excogitare* et *cogi-*

ullam excogitavit: habitare laxe et magnifice voluit, duasque et magnas et nobiles domos coniungere. Eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam caedis eripuit, a Q. Seio contendit, ut sibi domum venderet: quum ille id negaret, primo se luminibus eius esse obstructurum minabatur. Affirmabat Postumus, se vivo illam domum istius numquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret:

tare. Nam obiiciens Clodio, quod demolitus sit porticum vel monumentum Q. Catuli, ut in parte areae sibi domum aedificaret, dicere vult, cupidum hominem non *cogitasse de monumento aut religione ulla, neutrum* horum ab eo *spectatum* esse, sed id unum, ut laxius ipse habitaret. Discrimen verborum discere potuisset ex Cicerone suo. Famil. V, 20. „Quum rem, a me non insipienter *excogitatam*, ne *cogitatam* quidem putes.” Ad Att. IX, 6. „Ad haec *cogita*, mi Attice, vel potius *excogita*. Quemvis eventum fortius feram, quam hunc dolorem.” Nam *cogitare quippiam* est, animo agitare; *excogitare* autem comminisci, investigare, invenire. Philipp. V, 5. „Si ullam speciem reipubl. *cogitavisset?*” Mox c. 6. „Hanc tertiam decuriam *excogitavit.*” Ita Tusc. Disputt. I, 25. „Quid? illa vis quae tandem est, quae *investigat* occulta; quae *inventio* atque *excogitatio* dicitur?” ubi locum non habuisset *cogitatio*. Sed ne verbum illud cum Manutio et Lambino corruptum censeas, tuentur id codd. omnes, satisque bene nosse videor hunc Auctorem, ut ineptam scripturam ipsi deberi non dubitem. MARKL. Alii Intpp. indulgentius verbum compositum pro simplici videntur accepisse; certe is, qui tacet, Gesnerus, quem mirere hoc exemplum prae-terminasse supra p. 104.

Ut Q. Postumius sibi domum venderet) Recte duo nomina deleta sunt a Graevio, pluribus Mss. iuventibus. Ac verum nomen Seii, sed cognomen, fuisse putandum est *Postumus*, ut et paullo post vulgatur a recentt. Editoribus. De variatione, qua primo omissum est cognomen, deinde solum subiectum, Manutius apte contulit locum Cic. de Orat. II, 69. §. 280.

hominem veneno apertissime sustulit: emit domum, licitatoribus defatigatis, prope dimidio carius quam aestimabat. Quorsum igitur 116. haec oratio pertinet? Domus mea illa prope tota vacua est: vix pars aedium mearum de-

116. *Domus mea illa prope tota vacua est*) His nimium perplexe et αἰνυπαράδοξοις scriptis apponenda videtur, quantumvis longa, annotatio Ferratii, ne cui variam ex ea affusam lucem invideamus. Vacuam Ciceronis domum, inquit, iccirco dici putat Manutius, quod eam possidere Clodius ausus non sit, ut c. 41. legitur. Verum neque ad argumentum, quod tractatur, hoc pertinere ullo modo potest, neque cum iis, quae sequuntur, recte congruere, si tota res diligentius perpendatur. Contendit Orator, dedicationem illam a Clodio excogitatam fuisse, non religionis causa, sed quia *habitare laxe et magnifice voluit, duasque et magnas et nobiles domos coniungere*: explicat autem singillatim, quo pacto id factum sit. Clodianis aedibus proxima erat domus Q. Seii, a P. Clodio empta: non enim potuisset ille Seii *luminibus obstruere*, (i. e. fenestrarum illius domus lumina impedire contra structo pariete,) nisi proxime habitasset. Post Q. Seii domum porticus erat Catuli, eandemque porticum ab altera parte attingebat Ciceronis domus. Itaque Clodius disiecit monumentum Catuli, quandam etiam illarum aedium partem, quae Ciceronis fuerant, et aream praeclaram quum haberet, novam ipse porticum extruxit, dedicavitque Libertati: *in Palatio, pulcherrimo prospectu* etc. Videlicet laxe habitare voluit, ut dictum est. Hinc porro nemo ignorat, qua ratione Seianam et Tullianam, magnas et nobiles domos, coniunxerit, quum media inter utramque porticus esset a P. Clodio exstructa. Sed iam ad alterum locum aggredior: *Domus mea illa prope tota vacua est*, non impedita religione, neque per Pontificem dedicata; rationem quoque statim affert: *vix pars aedium mearum decima ad Catuli porticum accessit*. Haec pars tantummodo et religioni poterat esse obnoxia, et an posset restitui, nec ne, cognoscere Pontifices debebant: reliqua enim domus, quam alieno nomine ab hasta emptam Clodius possidebat, et cuius inferiorem partem genti suae Clodiae assignaverat, ab omni religione vacua erat, et sine controversia restituenda; adeoque

cima ad Catuli porticum accessit: causa fuit ambulatio, et monumentum, et ista Tanagraea, oppressa libertate, Libertas. In Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylum, cetera eiusmodi, facile ut omnium domos et laxitate et dignitate superaret. Et homo religiosus, quum aedes meas idem emeret et venderet, tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emptioni illi adscribere: posuit scilicet Scatonem illum, hominem sua virtute egentem, ut is, qui in Marsis, ubi natus est,

sic prosequitur Cicero: *Causa fuit ambulatio* etc. Nullam, inquit, religionem P. Clodius excogitavit; meas ille aedes occupare voluit, easque cum Seiana domo coniungere; aliquam tamen partem addidit ad porticum Catuli duas ob causas, tum ut mea etiam domus videretur Libertati dedicata, ne quando per Senatum restitueretur, tum ut porticum ipse haberet magis amplam et splendidam ad deambulandum. Sic decrevisse Pontifices de Ciceronis domo dicuntur ad Att. IV, 2. *Videri posse sine religione partem areae mihi restitui*. Cur non totam aream? Quia decima tantum aedium pars dedicata fuerat, et domus prope tota a religione iam vacua erat. Quid enim de eo decernerent, quod non venerat in controversiam, quod restitutum iam erat a Senatu? Haec Ferratius. Manutio obscurum fuit *vacua*, immemori verborum de H. R. c. 6. princ.

Causa fuit — Libertas) *Causa* hoc quoque loco accipitur pro *praetextu*, ut §. 11. Sed ne sic quidem omnia satis intelligimus; id apparet, Ernestium infelicitate coniecturam experiri.

Scatonem — in Marsis) Non habeo dicere, unde sumpta sit forma loquendi, *homo sua virtute egens*; sed videtur ea mihi Rhetoris ingenium redolere. Viri nomen mutuatus est, ni fallor, ex Philipp. XII, 11. „Cn. Pompeius, Sexti F. Consul, me praesente, quum essem tiro in eius exercitu, cum P. Vettio Scatone,

tectum, quod imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, aedes in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem aedium partem assignavit non suae genti Fonteiae, sed Clodiae, quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate aut scelere perditus. Hanc vos 45. Pontifices, tam variam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis?

Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, 117. quum apud Pontifices res agatur, Pontificem dicere, non collegium Pontificum, affuisse? praesertim, quum Tribunus plebis vel denun-

duce *Marsorum*, inter bina castra colloquutus est." MARKL. Ut ironiam faceret, de industria quaesivit ambiguum. Nam, proprio sensu, is bonus et fortis est, qui *eget virtute sua*, h. e. cui virtus sua est causa egestatis.

Quem in numerum etc.) Puta, in numerum eorum, quibus partem aedium Clodius assignaverat. Quod quid sit, aut qualis assignatio, parum explicat homo balbutiens. Rem ad testamentum referri volebat Hotomanus.

117. *Pontifex, inquit, affuit*) Abrupte transit ad aliam rem, Pontificis, qui consecrationi praefuerit, indignitatem. Ob cerimoniam confer, si tanti videtur, Gutherii de Iure pontif. III, 11.

Praesertim quum Tribunus pl. — cogere) Fuit quidem populi, teste Livio et alibi et IX, 46., mandare sacerdoti cerimonias in talibus dedicationibus peragendas: sed dubitari debet, an populo vel Tribuno pl. ius fuerit cogendi alium sacerdotem, (unus enim sufficebat,) ut adesset invitus, ac, si recusaret, multam exigendi. Quippe huc pertinet verbum *cogendi*. Dionysius Halic. A. R. II, 73., cuius maxima in hoc genere auctoritas est, tradit Pontifices fuisse ἀντισυνδόνες πάσης δίκης τε καὶ ζητίας, i. e. *immunes a iudiciis et multa*, ut Graevius quoque vertit: certissimum tamen est, Pontificem max. habuisse ius multae sacerdotibus

tiare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti. Quid? de collegio quis

indicendae. Cuius rei exstant duo luculenta exempla apud Liv. XXXVII, 51. XXXX, 42. et aliud in Cic. Philipp. XI, 8. Legimus quidem his locis, multam, a Pontifice max. dictam, remisisse populum: sed accuratius excussi docebunt, in rebus ad sacra pertinentibus omnino Pontifici max. paruisse reliquos sacerdotes omnes: etsi iis ab sententia eius sine dubio provocare licuit ad populum, praesertim in causis civilibus, quales illae sunt apud laudatos scriptores. Nisi igitur Tribuno pl. legitima consuetudine licuit cogere et compellere sacerdotem ad functionem muneris sui, haec ignorantia Auctoris erit nobis argumentum novum peregrinitatis. MARKL. Non pugnabo auctoritate, neque dicam, Gutherium, quum de iure pontificio ageret II, 11., damnare Dionysium hic maluisse, quam Orationem pro Domo. Sed peto ab iis, qui sedent harum vindiciarum iudices, ut historiam Rom. et totum velut tenorem antiquitatis considerent. Nemo in Roma libera proprie est ἀντιπρόεδρος, solus populus habet summam rerum omnium potestatem, ad hunc semper provocatio est, quam qui tollit vel laedit, perduellionis reus fit etc. Ergo verum dicit Dionysius in tantum, quatenus ipsi rationem non coguntur ordinarie reddere suarum actionum, sententiarum: non quasi ipsi tyrannico more grassari in suas Vestales, in Pontifices alios, in scribas, nedum in alium quempiam civem Rom. possent. Et provocatum esse ad populum, ac de multa certatum, quam dixerant Pontifices, multamque remissam a populo, exempla sunt apud Livium et ipsum Ciceronem II. cc. Provocant apud Liv. XXXIII, 42. ipsi, quum Quaestor tributa ab illis exigeret, ad Tribunos frustra. Ut sciamus, quam ἀντιπρόεδμοι Pontifices fuerint etiam ante haec tempora Clodiana, ubi reges et tyranni erant Tribuni, audiamus Asconii ad Milon. c. 12. narrationem: „Quo tempore Sex. Peduceus Tribunus pl. criminatus est L. Metellum Pont. max. totumque collegium Pontificum, male iudicasse de incestu virginum Vestalium, quod unam modo Aemiliam damnaverat, absolverat autem duas, Marciam et Liciniam, populus hunc Cassium creavit, qui de eisdem virginibus quaereret; isque et utrasque eas et praeterea complures alias, nimia etiam, ut existimatio est, asperitate usus, damnavit.” An Asconius etiam

tandem affuit? Posuerat enim auctoritatem in uno, quae est in his omnibus: sed tamen auget et aetas et honos dignitatem: opus erat etiam scientia; quam etsi omnes consequuti sunt, tamen certe peritiores vetustas facit. Quis ergo affuit? Frater, inquit, uxoris 118.

Romae peregrinatur? Pontifices cogere non possunt Tribuni? At vix adolescente tribunatu ad Censorem Appium Tribunus pl. Sempronius apud Liv. IX, 34. *Nisi, inquit, Aemiliae legi parueris, in vincula duci te iubebo.* Hoc idem facit Marius Tribunus pl. adolescens, ut Consules in ipso Senatu in vincula duci iubeat. V. Plut. in Vita p. 407. D. Flavius Tribunus pl. Metellum Consulem in carcerem ducit, comitante hunc Senatu: qua de re qui Dionem consuluerit XXXVII, 50. p. 142. et quos advocavit ibi Fabricius, ille miratur, potuisse dubitare Marklandum, quid potuerit ea tempestate Clodius. Et quidnam dicitur potuisse? *Vel denuntiare Pontificibus, vel etiam illos cogere.* Fac *cogere* hic esse vim adhibere: quid tum non potuit Clodius? Sed ne opus quidem est hac significatione: *cogere* est nomine populi iubere ut convenient, ut muneris sui parte fungantur, sicut *cogunt Senatum* Consules etiam sine pignorum captione, solis dimissis viatoribus etc. Ne quidem opus erat longa disputatione. Populus Romae potest omnia. Sic olim, Livio teste IX, 46., *coactus consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex max. verba praeire*, aedem concordiae dedicante Aedile Flavio. Porro anima, vox, instrumentum populi erant Tribuni, Tribunorum importunissimus Clodius. GESN. Potuit omnia populus: quis dubitet? at Marklandus loquebatur de iuris consuetudine tempore Ciceronis. Nisi subtilius disputare didicisset, ista omnia et ipse afferre poterat.

Posuerat enim auctoritatem in uno) Rectius scripsisset, *opus enim erat auctoritate*; uti paullo post, *opus erat scientia*. Quamquam prius nondum sic ad exactam regulam redigitur. MARKL. Haud dubie vult dicere: Putavit, vel in uno Pontifice eandem auctoritatem esse, quae est in universo collegio. Mox supervacua vox est *honos*: non enim caret honore recens adoptatus in collegium.

118. *Frater, inquit, uxoris meae*) L. Pinarius Natta, ut Intpp. hinc et ex §. 134. et loco Or. pro

meae. Si auctoritatem quaerimus, etsi id est aetatis, ut nondum consequutus sit: tamen quanta est in adolescente auctoritas, ea propter tantam coniunctionem affinitatis minor est putanda. Sin autem scientia est quaesita; quis erat minus peritus, quam is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, quum se, fratrem uxoris tuae, fratri tuo germano antelatum videbat: etsi in eo provi-

Murena c. 35. collegerunt, quibus locis adde Epp. ad Att. IV, 8. Non liquet tamen, quantum veri in ista narratione insit, nec quae fuerit uxor Clodij. Pinariam fuisse, docebat Perizon. Animadv. hist. p. 200., sed peccans in eo ipso, quod ibi vituperabat in aliis, quum plus poneret, quam esset in testimoniis auctorum; quae de re scite monuit Garatonius. Ne quid certi affirmari possit, obstat etiam dubia significatio *fratris*.

Quanta est — minor est putanda) Prava haec Latinitas utrum Scriptoris sit, an libreriorum, diiudicare non audeo. Nemo enim est, qui non expectet *quantumcumque* vel *quanta quanta*. Sic Cic. pro Marc. c. 2. „Totum hoc, *quantumcumque* est, quod certe maximum est” etc. Pro Corn. Balbo c. 25. „Pecuniam L. Cornelii, quae neque invidiosa est, et, *quantumcumque* est, eiusmodi est, ut conservata magis quam correpta esse videatur.” Ad Att. XII, 23. „Sed *quanti quanti*, bene emitur, quod necesse est.” Terent. Adelph. III, 3, 40. „Tu, *quantus quantus*, nihil nisi sapiens es.” Ad eundem modum Liv. XXXI, 8. utitur *quibus quibus* pro *quibuscumque*, et XXXII, 57. *ubi ubi*; item alii *qualis qualis*, de quo vide Cellarii Cur. posterr. p. 236. At illud plane Auctori tribuendum video, quod de auctoritate adolescentis sacerdotis detrahatur propter Clodii affinitatem. De *teste* si ageretur, fidem hominis illa affinitas in suspicionem adducere iure posset: *sacerdotis* vero auctoritas nec minor nec maior propter affinitatem Clodii dici debebat, quam si is affinis fuisset Pompeio aut Ciceroni. MARKL.

Etsi — accusare posset) Obscurius crimen; qualia interdum iaciunt oratores in adversarios suos. Ho-

disti, ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum Pontificem, non denique adolescentem quemquam, quum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is, si modo affuit, quem tu impulisti: soror rogavit, mater coegit. Videte igitur, Pontifices, 119. quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. Ergone Pontificem putatis, si is postem tenuerit, et aliquid dixerit, domum uniuscuiusque consecrare posse? An istae dedicationes, et templorum et delubrorum religiones, ad honorem deorum immortalium, sine ulla civium calamitate a maioribus nostris constitutae sunt? Est inventus Tribunus

tomanus de veneficio aliquo cogitabat, quae suspicio confirmari forsitan possit §. 26. ubi Clodius vocatur *patricida*, *fratricida*, *sororicida*; et de H. R. §. 34. *eius arbitrio nunc omnia venena tractantur*.

Adolescentem quemquam) H. e. qui tibi non esset affinis, ut bene Ferratius. Acutius quam verius divinavit Lambinus, *adolescentem scientem quemquam*. Neque tamen plane ad veritatem revocari potest sensus verborum. Nam finge, alium quemcumque ex collegio *familiarissimum* Clodio adhibitum esse: annon eidem criminationi obnoxia fuisset familiaritas, cui nunc affinitas?

119. *Ergone Pontificem — constitutae sunt*) Prior pars huius interrogationis mire quam variat in codd., quorum scripturis coniecturas suas adiecerunt Editores. In plerisque vett. editt. et aliquot Mss., ut quinque Oxonn., legitur *verbone Pontifices* s. *Pontificis*, mox in omnibus fere *consecrari*; in Graevianis autem Mss. erat *ergone*: tum, ne eadem compellatio statim recurreret, Lambinus malebat *Pontificem*; quae coniectura Ernestio quoque in mentem venit, cuius et haec altera est: *Ergo per Pontificem — consecrari posse?* Contendit enim, vitium latere in *verbo*, quia

plebis, qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculsum ipsa respublica suis manibus
 46. extolleret. Quid, si quis similis istius (neque
 120. enim iam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui respublica non tantum debeat, per vim afflixerit, domum eius per Pontificem dedicarit: id vos ista auctoritate constituetis ratum esse oportere? Dicetis: quem reperiet Pontificem? Quid? et Tribunus plebis idem esse non potest et Pontifex? M. Drusus ille, clarissimus Tribunus plebis, Pontifex fuit: ergo, si is Q. Caepionis inimici sui

mox sequatur, *si aliquid dixerit*. Sed huius iudicii vanitatem recte vidit Garatoni, cui *ergone* minime aptum sententiae videtur; ita is ad lectionem revertitur, quae iam magnum patronum habuit Gronovium, et a Lallemando nuper est ex Mss. Pariss. recepta, *verbone Pontificis putatis, si is (Pontifex) p. tenuerit et a. dixerit, domum u. consecrari posse*. In seqq. novum offendiculum afferunt verba, *sine ulla civium calamitate*, si modo codd. et editt. scripturam *an* tuemur, quum Graevius mallet *at*, sublata simul interrogatione. Nimirum minutus error subest Auctoris, ab uno Graevio deprehensus, *an* ponentis pro *nonne*; quod h. l. molestius est ob verba *sine ulla*. Significat enim, maiores ita constituisse religiones, ut *cum nulla* civium noxa coniunctae essent. In reliquis h. l. et alibi sic loquitur Orator, tamquam nullum omnino discrimen agnosset inter *consecrationem* et *dedicationem*, quum §. 125. nescio quod discrimen facere videatur. Sed non est operae has nugae scrutari, aut refellere Ernestium, qui in Clavi potius Graevio et Hotomano ad Institutt. II, 1, 8. quam huic Ciceroni (nam melior auctor deest) fidem habere debuerat.

120. *Et Tribunus pl. — Pontifex*) Hoc si verum est, Clodius fortasse plus etiam fecit, quam postulari poterat, quandoquidem Pontificem tamen adhibuit. Conf. §. 125. Ita ipse Scriptor sua vineta caedit nonnumquam.

postem aedium tenuisset, et pauca verba fecisset, aedes Caepionis essent dedicatae? Nihil loquor de pontificio iure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, ceremoniis: non dissimulo me nescire ea, quae, etiam si scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vestra disciplina, quae etiam ad nostras aures saepe permanant. Postem teneri in dedicatione oportere videor audisse

121. *Postem teneri — templi*) Non dubitabat modo prae se ferre ignorantiam iuris pontificii; etsi multa in illa disciplina esse, quae ad aliorum aures permanarent. Ex quibus multis, ecce, nunc specimen profert: *postem teneri oportere in dedicatione templi*. Mirifica, hercle, res, quam hic videtur audisse! Ciceronem, hominem institutorum patriae peritissimum, ita futiliter hoc, velut arcanum, susurrare, quod nemini puero in Urbe obscurum esse potuit! Nam dedicationis templorum publicam fuisse cerimoniam, coram populo fieri solitam, arguit Plutarchus in Vit. Poplic. p. 104. referens de templo Iovis Capitolini per Horatium Pulvillum dedicato: Ἡθροισμένων πάντων εἰς τὸ Καπιτώλιον ὁ μὲν Ὠράτιος κ. τ. λ. „Congregata concione, silentio indicto peractisque rebus reliquis, *postem de more tenens*, effatur sollemnem dedicationis formulam.” Publice etiam et a populo, ut praediximus, constitui solebat huic rei sacerdos, itemque magistratus. Igitur aut ego nescio, quid sit peregrinari in civitate sua, aut hic facit Auctor profecto. MARKL. Dissimulat Cicero suam pontificii iuris scientiam. At mihi hoc ipsum vel maxime Ciceronianum videtur, h. e. eius civis, qui suos cives optime nosset, qui in omnibus rebus, quid opus esset, videret. Qua ex causa dissimulavit Tullius in Oratione de signis Verr. IV, 3. suam Graecorum artificum notitiam et intelligentiam artificiorum; qua causa excusavit philosophiae in Murena defendendo c. 30. cognitionem; qua interiores litteras apud populum semper occultat: eadem causa Pontificum se disciplinae non satis consultum fingit, arcanae nimirum, religionum aliarum modo, quae ut oracula quaedam non minus quam fasti olim, quam

templi. Ibi enim postis est, ubi templi aditus est et valvae. Ambulationis postes nemo umquam tenuit in dedicando: simulacrum autem aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. Sed iam hoc dicere tibi non licebit, quoniam Pontificem postem tenuisse dixisti.

Quam-

iuris actiones et formulae, a Pontificibus petebantur. Unde Liv. VI, 1. „Quae ad sacra pertinebant, a Pontificibus maxime, ut religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa.” Decori ergo seu decetiae rationem, ut solet, hic etiam habet Tullius: dissimulat notitiam earum rerum, quas forte melius plerisque Pontificum ipse tenebat. Formularia fuit, uti omnia tum Romae, disciplina Pontificum, libris comprehensa pontificalibus, quos habere forte nec licebat sine curiositatis crimine; certe non curabant habere vulgo homines, ut ne quidem officiorum suorum commentarios: unde fiebat, ut omnia a scribis repeterent, qua de re querelam Ciceronis, ex fine operis de Legibus, ad c. 28. memorabam. Ergo decens valde hic locus est et dignus illa Tullii prudentia, si quis alius. Conf. c. 54. GESN. Semel professus sum, contrarias animadversiones me allaturum omnes: sed non ubique necesse habeo aliquid subnotare. Pro suo quisque capto interpretetur silentium nostrum.

Ibi enim postis est — valvae) In hac misera sententia, scire velim, quorsum spectet *enim*. Mihi id non alium usum habere videtur, quam supra §. 84. in verbis, *nihil enim poterat dicere*, id est, nullum usum; et utroque loco omnes Dialecticos advocandos censeo, ut interiore sapientia succurrant. Dum id fiat, vix dubitem, quin *autem* melius scriptum fuerit. MARKL. Non ego opus hic esse Logicorum arcanis quibusdam praeceptionibus; sano tantum et communi sensu opus esse arbitror. Rationalis particula causam affert, cur postem in dedicando teneat Pontifex. Dedicatione per certa symbola traditur deo sua domus: quod autem significantius est symbolum, quam postem et valvas ianuae velut tradere, aperiendi et claudendi ius illi dare. Traditio, inquam, quaedam est dedicatio. Itaque nunc magistratus postem tenere dicitur, ut

Quamquam quid ego de dedicatione lo-^{122.}
 quar? aut quid de vestro iure et religione
 contra, quam proposueram, disputabo? Ego^{47.}
 vero si omnia sollemnibus verbis, veteribus
 et priscis institutis, acta esse dicerem; tamen
 me reipublicae iure defenderem. An quum
 tu eius civis discessu, cuius unius opera Se-
 natus atque omnes boni civitatem esse inco-
 lumem toties iudicassent, oppressam teterrimo
 latrocinio cum duobus sceleratissimis Consu-
 libus rempublicam teneres; domum eius, qui
 patriam a se servatam perire suo nomine
 noluisset, per Pontificem aliquem dedicasses;

ille Horatius Pulvillus in Capitolio ap. Liv. II, 8. qui
 tradat Iovi suam aedem; nunc Pontifex, ut hic, qui
 nomine dei, cuius personam gerit, eam accipiat. Cur
 ergo postem tenet in dedicando templo Pontifex? Quia
 ibi est aditus templi. Hoc non convenit in ambula-
 tione seu porticu, quae ubique patet, tota porta est
 etc. Eadem, et apertior etiam, ratio est alterius loci
 c. 32., ubi mihi, et puto quicumque recte intelligunt,
 rationalis particula unice convenire videtur. „L. Phi-
 lippus Censor avunculum suum praeteriit in recitando
 Senatu: *recte fecit*: nihil *enim* poterat dicere, quare
 rata non essent, quae erant acta in ea republica, in
 qua se Censorem esse voluisset.” Eo ipso, quod Cen-
 sor fieri voluit, probare statum reipubl. qui tum erat,
 probare res iudicatas et acta magistratum, etiam quan-
 tum ad iniuriam suo avunculo factam, debuit. GESN.

^{122.} *Quamquam — loquar — disputabo*) Non-
 nulli Intpp. corrigi iubent *loquor* et *disputo*, quamvis
 renuentibus codd. omnibus, praeter Guelferb., in quo
 tamen est *disputo*.

Veteribus et priscis institutis) Sic S. et Ps. Ce-
 teri Oxonn. et plerique reliquorum habent *vet. et prae-*
dictis vel *publicis*. Vulgo receptum se tuetur bono-
 rum scriptorum consuetudine, quam illustravit, ne hoc
 quidem exemplo omisso, Ruhnkenius ad Velleium I, 16.

Domum eius — respubl. sustinere) l. e. *domum-*
que eius: nam etiam huc pertinet particula *quum*.

123. posset recreata respublica sustinere? Date huic religioni aditum, Pontifices: iam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit Pontifex, et verba, ad religionem deorum immortalium composita, ad perniciem civium transtulerit, valebit ad iniuriam nomen sanctissimum religionis: si Tribunus plebis verbis non minus priscis et paene sollemnibus bona civis cuiuspiam consecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius patrum memoria bona Q. Metelli, qui eum ex Senatu Censor eiecerat, avi tui, Q. Metelle, et tui, P. Servili, et proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in rostris, adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor Tribuni plebis, ductus ex nonnullis perveterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit,

Quamquam omnis constructio vitiosa est: *quum domum dedicasses, possetne id republ. sustinere?* Et quid deinde est *fortunis exitum reperire?* Divinare hoc satis commode possumus, non interpretari: nisi forte *exitus* concinne relatus est ad *aditum*.

123. *Paene sollemnibus*) Haud placent coniecturae, *non minus sollemnibus*, sive *plane s. bene soll.* Conf. ad §. 30. Optime sensum vidit Manutius, explicans: *prope iisdem, quibus utuntur Pontifices ad consecrandum*. Nihil tamen nisi formam et umbram rectae orationis habet tota periodus: *si Pontifex — valebit, si Tribunus pl. — non valebit?* Nam haec constructio, etsi usitatissima Ciceroni, ad summam sententiae hic nihil proficit. Ceterum de C. Atinio Labeone, qui statim commemoratur, vide imprimis Ruhnkenium ad Vell. I, 11. ubi ad veterem interpretationem iure reversus est nuper Krausius.

Avi tui, Q. Metelle) Metellum Nepotem h. a. Consulem appellari putabat Manutius; Q. Metellum Creticum, Ferratius et Norisius in Cenot. Pis. p. 64. Conf. ad H. R. §. 12.

summo illi et clarissimo viro? Certe non fuit. Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo Censori Tri-^{124.} bunum plebis facere. Numquid igitur is bona Lentuli religionibus obligavit?

Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras, consecrasti. Quod si tum nihil est actum, quid in meis bonis agi potuit? Sin est ratum, cur ille gurgis, helluatus tecum simul reipublicae sanguinem, ad caelum tamen extruxit villam in Tusculano visceribus aerarii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam Urbem esse passus non sum, adspicere non licuit? Omitto Gabinium: quid? exemplo tuo bona^{48.} tua nonne L. Mummius, vir omnium fortissi-^{125.} mus atque optimus, consecravit? quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere; ea iura constituisti in praeclaro tribu- natu tuo, quibus in te conversis recusares,

^{124.} *Tu — bona tui Gabinii consecrasti*) Intell. eo tempore, postquam Gabinius a Clodianis partibus discessisset, de quo notavimus §. 67. De villa hominis Tusculana vide in Pis. §. 48. et pro Sext. §. 93. Pro perfecto *extruxit* Franc. Barb. Ch. C. et forsitan alii habent *exstruit*, in quo plus est veritatis.

^{125.} *L. Mummius, vir omnium fortissimus*) Recte observat Garatonius, hunc eundem virum videri, in cuius nomine tot locis a libris erratum est, ut in Sen. §. 3. pro Sext. §. 26. etc., L. Ninnium Quadratum. Sic enim huius Tribuni nomen aliquoties scribit Dio Cass. inde a XXXVIII, 4. ubi v. Fabric. Mox *omnium*, ingrata vox, abest a quinque Oxonn. De rebus ipsis autem in toto loco graviores auctores desideramus.

Ea iura — recusares — everteres) Hotomano scribendum videbatur *uti recusares*. Bene quidem;

alios everteres? sin ista consecratio legitima
 est; quid est, quod profanum in tuis bonis
 esse possit? An consecratio nullum habet ius,
 dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tua
 tum obtestatio tibicinis? quid focus? quid
 preces? quid prisca verba voluerunt? Emen-
 tiri, fallere, abuti deorum immortalium nu-
 mine ad hominum timorem, voluisti? Nam si
 est illud ratum; mitto Gabinium; tua domus
 certe, et quicquid habes aliud, est Cereri
 consecratum: sin ille tibi ludus fuit, quid te
 impurius, qui religiones omnes pollueris aut
 126. ementiendo aut stuprando? Iam fateor, in-
 quit, in Gabinio me nefarium fuisse: quippe
 vides, poenam illam, a te in alium institu-
 tam, in te ipsum esse conversam. Sed, homo
 omnium scelerum flagitiorumque documen-
 tum, quod in Gabinio fateris, cuius impudi-
 citiam pueritiae, libidines adolescentiae, de-
 decus et egestatem reliquae vitae, latrocinium
 consulatus vidimus, cui ne ista quidem ipsa
 calamitas iniuria potuit accidere, id in me
 infirmas? et gravius esse dicis, quod uno ado-
 lescente, quam quod concione tota teste
 127. fecisti? Dedicatio magnam, inquit, habet re-

sed non suspicabatur vir doctus tantam egestatem et
 misera effugia, ad quae hunc Auctorem saepe detrudit
 imperitia scribendi. MARKL. An forte *recusare* ita
 dativo iungere voluit, ut *excusare* construitur poste-
 riore aetate Latinorum?

126. *Quod in Gabinio fateris — infirmas*) Quod
 concedis, nefarie te egisse in Gabinii bonis consecran-
 dis, id de mearum aedium consecratione valere negas?
 Nihil, opinor, insulsius esse potest ipsa illa fictione
 concessionis.

ligionem. Nonne vobis Numa Pompilius vi- 49.
detur loqui? Discite orationem, Pontifices,
et vos, Flamines; etiam tu, Rex, disce a gen-
tili tuo: quamquam ille gentem istam reli-
quit: sed tamen disce ab homine religioni-
bus dedito, iusto, tum omnium religionum
perito.

Quid? in dedicatione nonne, et quis di-
cit, et quid, et quomodo, quaeritur? An tu
haec ita confundis et perturbas, ut, quicum-
que velit, quod velit, quomodo velit, possit
dedicare? Quis eras tu, qui dedicabas? quo
iure? qua lege? quo exemplo? qua potesta-
te? ubi te isti rei populus Romanus praefe-
cerat? Video enim esse legem veterem tri-
bunitiam, quae vetet, INIUSSU PLEBIS AE-
DES, TERRAM, ARAM CONSECRARE. Ne-
que tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc le-
gem rogavit, sensit, neque suspicatus est, fore

127. *Etiam tu, Rex, — tuo*) Appellat L. Clau-
dium, qui nominatur de H. R. §. 12. Pronomen *tuo*,
quod cum Graevio reposui, unice poscit Latinitas:
vulgo post Victorium edebant *a gentili homine tuo*,
deinde *a gentili homine*. Dicitur, *gentilis meus*,
gentilis tuus, ut *curialis*, *tribulis* et similia, non *ho-*
mo gentilis, *homo tribulis*.

Quis dicit) Subiunctivum sua sponte praefert Er-
nestius, ex usu Ciceronis rectissime. Non omnino ta-
men ab usu Latino abhorret illud genus structurae, de
quo iam olim eruditi Grammatici egerunt locis variis.

Legem veterem tribunitiam etc.) Ergo Q. Pa-
pirius Tribunus pl. legem tulerat de consecratione re-
rum, qua lege erat cautum, ne quis quid iniussu po-
puli consecraret; id omisum erat, ne quis indemnati
civis bona consecraret. Nos neque hunc Q. Papirium,
nec legem eius aliunde novimus: verum ea h. l. ita
describitur, vix ut operae pretium videatur eam ferri.

periculum, ne domicilia aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur. Neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neque erat causa, cur prohibendo non tam deterrire videretur, quam admonere.

128. Sed quia consecrabantur aedes, non privatorum domicilia, sed quae sacrae nominantur; consecrabantur agri, non ita, ut nostra praedia, si quis vellet, sed ut Imperator agros de hostibus captos consecraret; statuebantur arae, quae religionem afferrent, ipso si loco essent consecratae: haec, nisi plebs iussisset, fieri vetuit. Quae si tu interpretaris de nostris aedibus atque agris scripta esse; non repugno: sed quaero, quae lex lata sit, ut tu aedes meas consecrares; ubi tibi haec potestas data sit; quo iure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrum, nec de pontificio, sed de iure publico disputo.

50. Lex Papiria vetat, aedes iniussu plebis consecrari. Sit sane hoc de nostris aedibus, ac non de publicis templis. Unum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege, si illa lex est, ac non vox sceleris et crudelitatis
129. tuae. Quodsi tibi tum in illo reipublicae naufragio omnia in mentem venire potuissent;

128. *Non ita ut — ipso — vetuit*) Hic non satis est, singula vocabula reprehendere, ut Graevius fecit et Ernestius: universus locus et sententia et constructione misere laborat. Sed nihil ad vivum reseco, nausea victus.

129. *Quodsi — naufragio — incendio etc.*) Ioculares sunt hi terrores, modo *naufragium*, iam *incendium*. Scilicet in vita hominum nulla sola est calamitas. Mox de scriptore scitorum vel legum, Sex.

aut si tuus scriptor in illo incendio civitatis non syngraphas cum Byzantiis exulibus et cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia, si minus re, at verbis legitimis consequutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum, foedera feriebantur provinciarum, regum appellationes venales erant, servorum omnium vicatim celebrabatur tota Urbe descriptio, inimici in gratiam reconciliabantur, imperia adscribebantur novae iu-

Clodio, vide §. 47. Ei tribuuntur factae cum Byzantiis exulibus, cum legatis regum, syngraphae eiusmodi, ut pacisceretur pecuniam, pro qua P. Clodius illis reditum in patriam, his regale nomen per tribunitias rogationes conficeret. Sic bene Ferratius, item Ernestius, qui et seqq. verborum, *si minus* etc. sensum sic aperit: Non tu quidem vere ius accepisses istorum facientium, quia tota lex est vitiosa, at verbis tamen; quia in lege scriptum esset, ut tu consecrare mea bona posses. Ad syngraphas conf. de H. R. §. 29. et 34.

Foedera feriebantur — venales erant) Vidit Graevius, Clodii transacta cum Pisone et Gabinio de provinciis priora fuisse ceteris rebus, quae hic commemorantur; simul miratur, quid sit *foedera provinciarum ferire*: itaque, mutata interpunctione, sic legendum putat: *foedera feriebantur, provinciarum, regum app. venales erant*. At nos vicissim miramur, quid nunc sint *appellationes provinciarum*, et qui illae *venales* esse potuerint eo sensu, quo *regum*: neque adeo in vulgata distinctione ullam difficultatem reperimus. Ut enim notissima loquutio est *foedus ferire*, sic *foedus provinciarum* saepe legitur in hisce libris et apud ipsum Ciceronem de Clodiana ista cum Consulibus pactione Macedoniae et Syriae, ad Cicero-
nis exitium facta: tamquam pro Sext. c. 10. 14. 15. in Pis. c. 12. in Sen. c. 7. ad Quir. c. 5. Quod autem parum in tempore iniecta notatur mentio eius foederis, id verissimum est, et addendum tot similibus erroribus, quos in his Oratt. deprehendimus. MARKL.

Imperia adscribebantur novae iuventuti) Libros, non multum variantes, his verbis nihil auxilii afferre,

ventuti, Q. Seio venenum misero parabatur, de Cn. Pompeio, propugnatore et custode imperii, interficiendo consilia inibantur, Senatus ne quid esset, ut lugerent boni semper, ut capta respublica Consulum proditione, vi tribunitia teneretur. Haec quum tot tantaque agerentur; non mirum est, praesertim in furore animi et caecitate, multa illum et te fefellisse.

130. At videte, quanta vis sit huius Papiriae legis in re tali; non qualem tu affers, sceleris plenam et furoris. Q. Marcius Censor signum Concordiae fecerat, idque in publico collocarat. Hoc signum C. Cassius Censor quum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causae videretur, quin id signum curiamque Concordiae
51. dedicaret. Quaeso, Pontifices, et hominem cum homine et tempus cum tempore et rem cum re comparate. Ille erat summa modestia et gravitate Censor: hic Tribunus plebis scelere et audacia singulari: tempus illud erat tranquillum, et in libertate populi

fatentur omnes; coniecturam autem in hoc genere nimis ancipitem esse, saepius monui. Garatonius ex Or. pro Sext. §. 66. exsculpsit, *imperia describebantur nova iuventuti*, adiecta hac explicatione: Curationes illae, provinciae, alia eiusmodi, cum imperio varii generis et potestate, quae antea numquam auditae erant, a Clodio tunc primum instituebantur, et adolescentibus assignabantur, vel pretium dantibus, vel violentorum adiutoribus et participibus consiliorum. Hoc ferri saltem et intelligi posse, putabat ille: sed minus Ciceroniana nobis videtur haec verborum collocatio.

130. *Tempus — in libertate — positum Senatus*) Minime ferenda Latinitas. Mox probabilis coniectura

et gubernatione positum Senatus: tuum porro tempus, libertate populi Romani oppressa, Senatus auctoritate deleta: res illa plena iustitiae, sapientiae, dignitatis. Censor enim, penes quem maiores nostri (id quod tu sustulisti) iudicium Senatus de dignitate esse voverunt, Concordiae signum volebat in curia, curiamque ei deae dedicare. Praeclara voluntas atque omni laude digna. Praescribere enim se arbitrabatur, ut sine studiis dissensionis sententiae dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici consilii religione Concordiae devinxisset. Tu quum ferro, quum metu, quum edictis, quum privilegiis, quum praesentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore et minis, Consulum societate et nefario foedere, servitute oppressam civitatem teneres, Libertatis signum posuisti magis ad ludibrium impudentiae, quam ad simulationem religionis. Ille in curia, quae poterat sine cuiusquam incommodo, dedicabat: tu in civis optime de republica meriti cruore ac paene ossibus simulacrum non libertatis

est Lambini, *de Senatus dignitate*; nisi Auctor dicere voluit *de dignitate cuiusque*, ut Censor potestatem suam nomine Senatus exercere significetur.

131. *Praescribere enim — Concordiae devinxisset*) Planioribus verbis: Sperabat in Senatu protinus nullas dissensiones futuras esse, si curiam deae Concordiae dedicasset. Vah, callidum consilium! praeclaram voluntatem!

Ad ludibrium impudentiae) Hanc lectionem bonis rationibus commendat Garatoni, reiecta scriptura unius cod. *impudicitiae*, et alia marginis Lambiniani, *pudicitiae*, quam temere in textum intulit Ernestius.

132. publicae, sed licentiae collocasti. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti? Si quid deliberares, si quid tibi aut piandum aut instituendum fuisset religione domestica; tamen, instituto ceterorum vetere, ad Pontificem detulisses: novum delubrum quum in Urbis clarissimo loco, nefando quodam atque inaudito instituto, inchoares; referendum ad sacerdotes publicos non putasti?

At, si collegium Pontificum adhibendum non videbatur: nēmone horum tibi idoneus visus est, qui aetate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempsisti,
 52. sed pertinuisti dignitatem. An tu auderes quaerere ex P. Servilio aut ex M. Lucullo: quorum ego consilio atque auctoritate rempublicam Consul ex vestris manibus ac faucibus eripui: quibusnam verbis, aut quo ritu, primum hoc dico, civis domum consecrares; deinde civis eius, cui princeps Senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctae gentes, testimonium huius Urbis atque imperii conservati dedissent? Quid diceres, o nefanda et perniciosa labes civitatis?

132. *Si quid deliberares — detulisses*) Subaudi *iure, recte*: ita *detulisses* est pro *deferre debuisses*. Ut §. 70. *iudicarent*, omnium Mss. lectio, est pro *iudicare deberent*. Neutrum per se satis Latine.

Princeps Senatus) Ambigue et parum usitate scripsit Auctor, si intelligi voluit *primo* s. primum *Senatus*; importune vero, si, quod verisimilius est, de aliquo *Senatus principe* loqui voluit, ut Q. Catulo, quo censente Cicero primus Romanorum parens patriae appellatus est. Conf. Or. in Pis. c. 3.

Ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico do- 133.
 mum Ciceronis, ut mihi praeceatis, postem-
 que teneatis. Es tu quidem quum audacia,
 tum impudentia singulari: sed tibi tamen
 oculi, vultus, verba cecidissent, quum te viri,
 qui sua dignitate personam populi Romani
 atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis
 gravissimis perterruiissent, neque sibi fas esse
 dixissent, furori interesse tuo, atque in pa-
 triae parricidio et scelere. Quae quum vi- 134.
 deres, tum te ad tuum affinem, non delectum
 a te, sed relictum a ceteris contulisti. Quem
 ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos
 memoriae proditum est, ab ipso Hercule,
 perfuncto iam laboribus, sacra didicisse, in
 viri fortis aerumnis non ita crudelem fuisse,
 ut in vivi et iam spirantis caput bustum suis

133. *Ades, ades — dum dedico — teneatis*) Ex
 h. l. Brissonius de Form. I. p. 126. (103.) excerp-
 sit verba sollemnia, quibus Pontifex magistratum vocare
 consuevisset ad illam cerimoniam. Qua de re nihil
 esset dubitandum, si alibi simile exemplum exstaret:
 nunc nihil aliud quam sententiolam ipsius Scriptoris
 legere nobis videmur. De totius loci eloquentia dixi-
 mus in Praefatione. MARKL.

134. *Quem ego tamen — didicisse*) Haec verba
 sine ulla memorabili varietate laudantur a Servio ad
 Virg. Aen. VIII, 269., ubi Grammaticus affert „Cice-
 ronem auctorem, qui in *De Domo sua*, Pinarium
 Nattam appellans, sic dicit: *Quem ego*” etc. si modo
 ab ipso Servio haec auctoritas adscripta est. Quam-
 quam non est dubium, quin aetas Serviana hanc et re-
 liquas tres Orationes pro Ciceronianis legerit. In pro-
 ximis etsi corrigas, quod facillimum est, *in vivi etiam*
spirantis, tamen omnis forma loquendi ineptissima
 est, *bustum imponere in caput alicuius*, pro, signum
 de busto meretricis dereptum in alicuius domo seu
 area collocare.

manibus imponeret: qui aut nihil dixit, aut fecit omnino, poenamque hanc maternae temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam, nomenque praeberet; aut, si dixit aliquid verbis haesitantibus, postemque tremebunda manu tetigit, certe nihil rite, nihil caste, nihil more institutoque perfecit. Viderat ille Murenam, vitricum suum, Consulem designatum, ad me Consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se a me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum universis. Quare quis est, qui existimare possit, huic novo Pontifici, primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti vocemque mittenti, non et linguam obmutuisse, et manum obtorpuisse, et mentem debilitatam metu concidisse: praesertim quum ex collegio tanto, non Regem, non Flaminem, non Pontificem videret; fierique particeps alieni sceleris invitus cogere-
 135. tur, et gravissimas poenas affinitatis impurissimae sustineret?

53. Sed, ut revertar ad ius publicum dedi-
 136. candi, quod ipsi Pontifices semper non solum ad suas cerimonias, sed etiam ad populi iussa accommodaverunt: habetis in commen-

Separatim semel, iterum cum universis) Hic cuncti Mss. conspirant in voce *separatim*, ut hinc quoque fidem nanciscatur Victorii lectio supra in Sen. §. 21. defensa p. 44.

135. *Quare quis est — metu concidisse*) Nemo profecto est, qui sic existimare possit; ac multo melius fuisset, si nugacissimo Scriptori iam dudum manus obtorpuisset: mentem debilitatam eius ubique videmus.

tariis vestris, C. Cassium Censorem de signo Concordiae dedicando ad Pontificum collegium retulisse, eique M. Aemilium, Pontificem maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim praefecisset, atque eius iussu faceret, non videri ea recte posse dedicari. Quid? quum Licinia, virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio praedita, T. Flaminio Q. Metello Consulibus, aram et aediculam et pulvinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate Senatus ad hoc collegium Sex. Julius Praetor retulit? quum P. Scaevola, Pontifex maximus, pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, Caii filia, iniussu populi dedicasset, sacrum non videri. Quam quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia Senatus sustulerit, ex ipso Senatus consulto facile cognoscetis. Recita Senatus consultum.

136. *Non videri ea recte posse dedicari*) Quo pertineat *ea*, quod constanter praebent libri, nemo Intpp. reperire potuit. Iure. Ergo *id* reponunt, vel, *non videri eum r. p. dedicare*, vel, *ab eo r. p. dedicari*, affatim remediorum. Paulo ante de Manutii sententia edidi *ius publicum dedicandi*, ubi alii *vindicandum*. Argumento sint verba c. 54. „Quae sunt adhuc a me de *iure dedicandi* disputata.”

Aram — sub saxo sacro) Parte montis Aventini, in qua templum fuit Bonae Deae, nomine Subsaxanae. Vide Ovid. Fast. V, 150. et ibi VV. DD.

Quam quidem rem — Senatus sustulerit) In postremo verbo plures bonum sensum desiderant, optantque *curarit*, vel *persequutus sit*, vel aliquid simile. Uni Garatonio contigit videre sententiam huiusmodi: Rem omnem ab Licinia actam, ad Senatum et Pontifices a magistratu delatam, ita delevit Senatus, ut nullum eius vestigium exstare voluerit.

SENATUS CONSULTUM . . .

137. Videtisne, Praetori urbano negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? et ut, si quae essent incisae aut inscriptae litterae, tollerentur? O tempora! o mores! Tum Censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiae dedicare Pontifices in templo inaugurato prohibuerunt; post autem Senatus in loco augusto consecratam eam aram, tollendam ex auctoritate Pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione litterarum exstare monumentum: tu, procella patriae, turbo ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio, reipublicae tenebris offusis, demerso populo Romano, everso atque eiecto Senatu, dirueris, aedificaris, religione omni violata, reipublicae tantum nomine contaminaris: in civis huiusce aedibus, et in Urbe, quam suis laboribus ac periculis conservasset, monumentum deletae reipublicae collocaris, ad Equitum notam, ad dolorem

137. *In templo inaugurato*) Recte iudicat Ernestius, epitheton hic male abundare: nullum templum non esse inauguratum. Igitur hoc simile *publicis templis* §. 128., siquidem in utroque loco concinnitatis studio imputanda sunt molesta epitheta.

Reipublicae tantum nomine) Sic legebant ante Graevium, qui coniecturam Manutii *tamen* praetulit de consensu Mss. quorundam. Mihi vero ex loco c. 42. etiam *religionis* scribendum videtur pro *reipublicae*, cui vitio causa esse potuit compendiarie scriptura *rel.* perperam lecta. MARKL. Acu tetigit vir summus. *Rei* habent plures Mss., ut quatuor Oxonn., eandemque coniecturam fecit etiam Garatonijs, eodemque loco probavit.

Ad Equitum notam — esse laturam) Nihil proficiunt emendationes doctorum, in primis verbis tenta-

bonorum omnium, sublatoque Q. Catuli nomine incideris; id sperasti rempublicam diutius, quam, quoad mecum simul expulsa careret his moenibus, esse laturam?

At si, Pontifices, neque is, cui licuit, ^{138.} neque id, quod fas fuit, dedicavit: quid me attinet iam illud tertium quod proposueram, docere, non iis institutis ac verbis, quibus cerimoniae postulant, dedicasse? Dixi a principio, nihil me de scientia vestra, nihil de ^{54.} sacris, nihil de abscondito iure Pontificum dicturum. Quae sunt adhuc a me de iure dedicandi disputata, non sunt quaesita ex occulto aliquo genere litterarum, sed sumpta de medio, ex rebus palam per magistratus actis, ad collegiumque delatis, ex Senatus consulto, ex lege. Illa interiora iam vestra

tae, recteque Garatonius divinavit, Equitum mentionem fieri propter praesidium, quo is ordo Ciceronem nuper Consulem et rempubl. defenderit; ut et alias in scriptis Ciceronianis respectu horum temporum iunguntur *Senatus, Equites, boni omnes*, v. c. pro Sext. §. 29. pro Mil. §. 94. Idque forsitan suffecit Auctori, qui ultro scripsit *notam pro ignominia*, significatione minime apta h. l. Ita pergit balbutire: *sublato Q. Catuli nomine incideris*, ubi requiri apparet *tuum*, quod Ernestius, nescio quomodo, mutat in *tuo*; Garatonius, diverso errore, repeti mavult *quod*, ut sit *quod incideris*, id esse, inscriptionem, litteram. Denique *respublica*, aliis locis *exterminata*, nunc inscitius dicitur *carere his moenibus*. Nam illud excusari posset collato loco de provv. cons. c. 2.

^{138.} *At si neque is — dedicasse*) Interpretatur haec Manutius: Non licuit Clodio dedicare, nec fas fuit dedicare domum meam; quum praesertim Pontifex ille, quem adhibuit, postem porticus tenuerit in dedicando; quod antea factum erat numquam.

sunt, quid dici, quid praecipere, quid tangi,
 139. quid teneri ius fuerit. Quae si omnia ex
 Coruncanii scientia, qui peritissimus Pontifex
 fuisse dicitur, acta esse constarent: aut si M.
 Horatius ille Pulvillus, qui, quum eius dedi-
 cationem multi propter invidiam fictis reli-
 gionibus impedirent, restitit, et constantissima
 mente Capitolium dedicavit, huiusmodi alicui
 dedicationi praefuisset: tamen in scelere re-
 ligio non valeret; nedum valeat id, quod im-
 peritus adolescens, novus sacerdos, sororis
 precibus, matris minis adductus, ignarus,
 invitus, sine collegis, sine libris, sine au-
 ctore, sine fictore, furtim, mente ac lingua
 titubante, fecisse dicatur; praesertim quum
 iste impurus atque impius hostis religionum
 omnium, qui contra fas inter viros saepe
 mulier, et inter mulieres vir fuisset, ageret il-
 lam rem ita raptim et turbulente, ut neque
 mens, neque vox, neque lingua consisteret.

55. Delatum tum est ad vos, Pontifices, et
 140. post omnium sermone celebratum, quemad-
 modum iste praeposteris verbis, ominibus ob-
 scoenis, idemtidem se ipse revocando, dubi-
 tans, timens, haesitans, omnia aliter ac vos
 in monumentis habetis, et pronuntiarit, et fe-
 cerit.

Quid praecipere) Ita codd. prope omnes, quod
 Garatonius male defendit verbis Or. pro Ligar. §. 14.
 quae ipsa incerta sunt, *id* — *oppugnari* — *tollere*.
 Ernestius ad grammaticam quidem rationem recte cor-
 rexit *praecipi*, ex uno tamen Guelf.

40. *Delatum tum est* — *et fecerit*) Supra §. 134.
 in dubio ponebatur, an omnino aliquid dixerit aut fe-
 cerit Pontifex: nunc etiam omnium sermone celebra-

cerit. Quod quidem minime mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia, ne audaciae quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo umquam praedo tam barbarus atque immanis fuit, qui quum fana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto, somniis stimulatus aut religione aliqua, consecraret, non horreret animo, quum divinum numen scelere violatum placare precibus cogeretur: qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum atque tectorum totiusque Urbis praedonem, fuisse censetis, quum pro detestatione tot scelerum unam aram nefarie consecraret? Non poterat ullo modo, quamquam et insolentia dominatus extulerat animos, et erat 141 incredibili armatus audacia, non in agendo ruere, ac saepe peccare, praesertim illo Pontifice et magistro, qui cogeretur docere, antequam ipse didicisset. Magna vis est quum in deorum immortalium numine, tum vero in ipsa republica. Dii immortales suorum templorum custodem ac praesidem sceleratissime pulsum quum viderent, ex suis templis in eius aedes immigrare nolebant: itaque istius

tum dicitur, quo quidque modo factum sit et pronuntiatum. Quamquam ex seqq. intelligitur, Oratorem nunc non de Pinario loqui, sed de Clodio. Quibus tandem cachinnis talia aegri capitis somnia excepturi fuissent eruditi, si Ciceronem ridere fas esset! Iam haec et multa alia, spero, tirunculis risum exprimere.

141. *Qui cogeretur docere*) Verba praecire, ritu sacro. Itaque h. l. certe arguitur, verba praeivisse Pontificem. In seqq. *Magna vis est* etc. intellige, si placet, ad metum hominibus incutiendum.

vecordissimi mentem cura metuque terrebant. Res vero publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur ante oculos exstinctoris sui, et ab istius inflammato atque ignito furore iam tum me seque repetebat. Quare quid est mirum, si iste metus furore instinctus, scelere praeceps, neque institutas cerimonias persequi, neque verbum ullum sollemne potuit effari?

56. Quae quum ita sint, Pontifices, revo-
 142. cate iam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad universam rempublicam, quam antea cum viris fortibus multis, in hac vero causa solis vestris cervicibus sustinetis. Vobis universi Senatus perpetua auctoritas, cui vosmet ipsi praestantissimi semper in mea causa praefuistis; vobis Italiae magnificentissimus ille motus, municipiorumque concur-

Exstinctoris sui) Franc. et pauci alii, *exterminatoris*, quod bene convenit verbo praegresso.

142. *Ab hac subtili nostra disputatione*) Immo, *futili*. Quam mutationem si quis pro emendatione accipere volet, non minus deerit Ciceronis auctoritas, quam in tot aliis correctionibus. Quippe et hoc est vocabulum Ciceronianum. Mox Lambinus corrigit *solis vestris cervicibus* pro *solis*, recta Latinitate, etsi idem significare voluit Auctor, non *cervices* opponere *pedibus* aut aliis partibus corporis. Quid autem fiet reliquis ineptiis, quarum partem iam senserunt alii? quae certe non omnes miseris librariis imputari possunt: ut statim *praestantissimi*, quod verbum dissimili analogia tueri conatur Garatonius. In ceteris satis habui ponere Graevii coniecturam, ex vestigiis codd. ductam, *omne suum* pro *omne vobis*; quamvis melius fuisset *vobis omne suum*. Etiam quinque Oxonn. habent *omnes tum*. Contra servavi *bona*, quod alii mutant in *boni*, speciose, non vere. Deinde pro *ar-*

sus; vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuistis; vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re aut spe denique sunt bona, omne suum erga meam dignitatem studium et iudicium non modo commissum, verum etiam commendatum esse arbitrabuntur. Denique ipsi dii immortales, qui hanc Urbem atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus posteritatisque perspicuum, divino me numine esse reipublicae redditum, iccirco mihi videntur fructum ipsum reditus et gratulationis meae ad suorum sacerdotum potestatem iudiciumque revocasse. Hic est ¹⁴³ enim reditus, Pontifices, haec restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focus, in diis Penatibus recuperandis: quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta sedesque convellit, ducibusque Consulibus, tamquam Urbe capta, hanc unam domum, quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putavit; tamen illi dii Penates ac familiares mei per vos in meam domum mecum erunt restituti.

bitrabuntur inde a Lambino plures ediderunt *arbitrantur*, neque id praecise reiecerim. Sed etsi paullo post sequitur instans tempus, hic tamen quodammodo futuri iudicii et decreti Pontificum respectus haberi potuit. Iam restant alia, *motus Italiae et municipiorum*, ex priore tempore inculcatus, *societates* dictae pro collegiis, particulae *verum etiam* appositae voci levioris dignitatis, de qua elegantia vide in Sen. §. 2.

¹⁴³. *Hic* — *haec restitutio in domo etc.*) H. e. simplicius: Tum mihi vere redisse ac restitutus esse videbor, quum domum meam, sedes etc. recuperavero.

57. Quocirca te, Capitoline, quem propter
 144. beneficia populus Romanus Optimum, pro-
 pter vim Maximum nominavit, teque, Iuno
 regina, et te, custos Urbis, Minerva, quae
 semper adiutrix consiliorum meorum, testis
 laborum exstitisti, precor ac quaeso; vosque,
 qui maxime me repetistis atque revocastis,
 quorum de sedibus haec mihi proposita est
 contentio, patrii Penates familiaresque, qui
 huic Urbi et reipublicae praesidetis; vos ob-
 testor, quorum ego a templis ac delubris
 pestiferam illam et nefariam flammam depuli;
 teque. Vesta mater, cuius castissimas sacer-
 dotes ab hominum amentia, furore et scele-
 re defendi, cuiusque ignem illum sempiter-
 num non sum passus aut sanguine civium
 restingui, aut cum totius Urbis incendio com-
 145. misceri: ut, si in illo paene fato reipublicae

145. *Ut, si in illo — commissam putabo*) Iam olim fuerunt, qui haerent in particula *ut*, eamque vel delere vellent, vel in *et* mutare. Sed neutra harum rationum medetur vitio graviori, quod in hac periodo supra tribus verbis notavit Marklandus; neque perspicuum fit, quid sit illud, quod Orator nunc quum maxime precetur a Capitolino suo, a Iunone, a reliquis diis. Nam si tantum narrare voluisset, quid olim *in illo paene fato reipublicae*, quid deinde *ite- rum* precatus esset, eam narrationem aliquanto minore offensione facere poterat, ad eundem modum, quo id fecit in exordio Orat. ad Quirites; certe nunc nulla nova precatio erat ordienda. Verum pietas haec rhetorica quaedam est, satis infelix. Maiore enim spiritu in longissimae Orationis clausula sibi utendum ratus, bono Eventui se imprudenter commisit; qui quo perduxerit hominem, docebit perpensa compages totius periodi: *Precor ac quaeso Iovem etc. ut, si obieci caput meum, et, si iterum — deos sum testatus, me- que ita devovi, ut, si — laborassem, tum mihi rep.*

obieci meum caput pro vestris cerimoniis atque templis perditissimorum civium furori atque ferro; et, si iterum, quum ex mea contentione interitus honorum omnium quaereretur, vos sum testatus, vobis me ac meos commendavi, meque ac meum caput ea conditione devovi, ut, si et eo ipso tempore, et ante, et in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, praemiis praetermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil nisi de salute meorum civium laborassem, tum mihi republica aliquando restituta liceret frui;

liceret frui; sin autem mea consilia patriae non profuissent, ut perpetuum dolorem sustinerem: — hanc ego devotionem capitis mei — convictam et commissam PUTABO. Durum in his ἀνακόλουθον inesse, Intpp. ii, qui plurimum sapiunt, videntur concedere, et nimium facetus est Rossius Anglus in colligendis similibus, ut putat, constructionibus, propter quas ex Marklandi scilicet ratione toti libri confodiendi sint. At aliter, o bone, catuli olent, aliter sues: nullum *tale* ἀνακόλουθον exemplum usquam invenietur, ne in libris quidem de philosophia, in quibus scriptorem frequentius et facilius in hoc genus inducit sermonis familiaris imitatio et negligentia: in Orationibus omnino id multo rarius est, etiam in longissimis periodis. Tironi non peius, opinor, hodie res cederet, si ei amplificanda et ornanda daretur sententia, quam Livius Camillo tribuit in exilium abeunti V, 32. *Si innoxio sibi ea iniuria fieret, dii primo quoque tempore sui desiderium civitati facerent:* nam ex tali fonte has ampullas derivatas esse apparet. Iam alia quoque res est, in qua nobis non minus haerendum sit, si usum loquendi et Latinum et Ciceronianum quaeramus. Cur enim, quum supra dixerit *se ipsum devotionis convictum*, nunc *devotionem ipsam convictam et commissam* dicit? Sed hanc formulam, cuius non melior quam alterius, i. e. nulla auctoritas reperietur, eam ex iure civili explicare conantur tum alii, tum Schwarzius ad Mamertini Panegyri. Maximian. c. 6. Nempe, sicut *convicti dicantur votorum, qui debitores votorum,*

sin autem mea consilia patriae non profuissent, ut perpetuum dolorem, avulsus a meis, sustinerem: hanc ego devotionem capitis mei, quum ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam esse et commissam putabo.

146. Nam nunc quidem, Pontifices, non solum domo, de qua cognoscitis, sed tota Urbe careo, in quam videor esse restitutus. Urbis enim celeberrimae et maximae partes adversum illud non monumentum, sed vulnus pa-

votis obligati seu damnati; sicut commissa dicatur stipulatio, quae sit facto et commisso promissoris impleta: item convictam et commissam devotionem esse narrant eam, quae adimpleta sit et ipso exitu comprobata. Laudant etiam Salmasium de modo usurr. c. 14. Ego vero puto, si damnatam devotionem scripsisset Rhetor, eadem arte illos id explicare et defendere ausuros fuisse. Adderem praeterea aliquid, nisi istos metuerem, qui mera mendacia ad oratoriam fidem pertinere putant. Mentiri dicerem Ciceronem nostrum in altero utro horum locorum, quoniam in hoc vota a se diis facta refert ad restitutionem domus, in illo ad ipsum reditum in patriam: ex quo illic profitetur se iam votorum compotem factum esse, atque de ea re laetatur, hic autem factum se iri postero tempore putat, immo putabit. Sed haec variatio, si ingeniose instituta esset, promptiorem ex consilio Oratoris excusationem haberet.

146. Nam nunc — tota Urbe careo) TOTA Urbe? Additur ratio: Urbis enim celeberrimae et maximae PARTES adversum — contuentur. Numne quaedam PARTES Urbis constituunt TOTAM Urbem? Et qui fit, ut, quod in celeberrimis PARTIBUS aedificavit Clodius, TOTA Urbe careat Cicero? Annon expectabit quisque, quum dictum sit, TOTA Urbe careo, ut postea inferatur, TOTA enim Urbs adversum illud monumentum contuetur? Etsi haec ipsa argumentatio admodum puerilis fuisset, et vix scholastico declamatore digna. Videamus tamen sequentia: Quem quum mihi — Urbis PARTIBUS velle esse privatum. An nunc quoque PARTIBUS? Aut stupidus fuit hic Rhe-

triae contuentur: quem quum mihi conspectum morte magis vitandum fugiendumque esse videatis; nolite, quaeso, eum, cuius re-ditu restitutam rempublicam fore putastis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam Urbis partibus velle esse privatum.

Non me honorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio praediorum, non praeda Consulum ex meis fortunis crudelissime capta permovet: caduca semper et mo-

58.

tor, aut ebrius erat, quum haec scriberet. Scribit enim perinde, ut si quis quereretur Londini, *carere se tota urbe*, quod ferre adspectum *Curiae mercatorum* non posset. Fuge istum locum, clamaremus: satis magnum spatium tibi relictum est in *tota urbe Londini* reliqua; atque etiam plus spatii praebebat *tota antiqua Roma*. MARKL. Locus mihi videtur inter vehementiae oratoriae specimina referendus. Verba, *nam nunc — restitutus*, non ad verbum, sed figura quadam dicta esse, res ipsa clamat: loquitur enim in Urbe Tullius. Sed nempe *caret* re aliqua, qui illa non fruitur; caret urbe, qui ea non fruitur, qui discedere malit, quam adesse etc. Satis hoc declarant, quae sequuntur: *Urbis enim celeberrimae et maximae partes* (quibus qui caret, h. e. abstinet, ne adspectus dolorem moveat, tota Urbe videtur carere) *adversum illud — esse videatis* etc. Sermo est de summo cive, qui in luce, in foro versari vult, si in Urbe sit, qui se non putet in Urbe esse, Urbem videre, si in foro esse sine summo dolore et ignominia non liceat. GESN.

Nolite — velle esse privatum) Ne cui dura videatur loquutio, conferenda sunt exempla apud Ciceronem, quale hoc est: *Nolite igitur id velle, quod fieri non potest*. Philipp. VII, 9. et simillima pro Balbo c. 28. pro Coel. c. 32. pro Murena c. 25. Liv. VII, 41. MARKL.

Non me — tectorum excisio — permovet — non possum) Haec verba, quae coniunxi, tametsi diducta sunt interpositu plurium, faciunt tamen quasi unam periodum, cuius longitudo Scriptorem obliviosum facile in fraudem impellere potuit. Nam in priora parte

bilia haec esse duxi, non virtutis atque ingenii, sed fortunae et temporum munera; quorum ego non tam facultatem umquam et copiam expetendam putavi, quam et in uten-

dicat, *tectorum excisione se non moveri*; in posteriore, *domum ereptam se sine dolore suo ferre non posse*. Hic primum, quo discrimine sunt *tecta* et *domus*, ut huius iactura tantopere gravari potuerit, quum illorum excisione non moveatur? *Tecta* si *villas* significarent, *domus* autem *aedes in Urbe*, (quae Auctoris haud dubie mens fuit,) satis probabilis ratio sermonis afferri posset. Sed hoc discrimen verborum ignorat lingua Latina: immo *tectorum excisio*, quae eum *non permovet*, complectitur *destructionem omnium aedificiorum eius*, in iisque *domus* istius, quae tanto eum dolore affecit. Palatina enim domus non minus erat *excisa*, quam cetera *tecta* eius omnia, ut *Formianum*, ut *Tusculanum*, sive *Suburbanum*; atque adeo illa *tecta* seu praedia non minus quam *domus urbana* erant *per scelus erepta*, *per latrocinium occupata*. Nimirum hoc dicere voluit: *Non ceterorum tectorum excisio me permovet; urbana autem domo etc.* MARKL. Vidit sententiam Censor, neque tamen non accusat magnam Scriptoris inadvertentiam, quem docet aliter scribere debuisse. Sed, ut sunt diversa hominum iudicia et veluti gustus, puto, si inter Pontifices assiderem, magis motum me fuisse brevitate illa vehementi, quam additis exceptionibus, veris illis quidem, sed non necessariis et languorem orationi conciliantibus. GESN. Quid vir doctus Göttingensis sensurus fuisset, si Romae inter Pontifices *assedisset*, dubitem an ipse divinando assequi potuerit: at certum est, (*neque de talibus rebus diversa hominum iudicia sunt*) ei Pontifici non excidere potuisse barbarum vocabulum *inadvertentiae*, quo ne Anglice quidem scribens Marklandus usus erat.

Extendendam putavi) Credimus Grutero et Graevio, hanc codd. esse scripturam. Haud nego, *facultatem et copiam bonorum* recte dici *extendi*; at nullo sensu *extendi* dicas *rationem in utendo*, vel *patientiam in carendo*. Videlicet de prior parte sententiae sollicitus erat Auctor: circa mediam sententiam recurrebat natura, et posterior pars ignave deserta iacet. Ad utramque partem aptius fuisset

do rationem, et in carendo patientiam. Etenim ad nostrum usum propemodum iam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis ac nostrae memoriae relinquemus: domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam aedificata quam eversa, carere sine maxima ignominia reipublicae meo dedecore ac dolore non possum.

Quapropter, si diis immortalibus, si Senatui, si populo Romano, si cunctae Italiae, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismet

expetendam, uti Graevius bene monuit, idque videmus in aliquot editt. receptum, sed invitis codd. omnibus. MARKL. Ut saepe alibi, optarunt Editores, quod dignum esset Cicerone, non ita docuerunt legendum. Unus tamen inter Oxonn. Ps. hanc correctionem videtur confirmare.

Etenim ad nostrum — rei familiaris) Cicero-
nianum fuisset, opinor, *definitus modus rei familiaris*. Videtur diversa res esse *moderatio rei familiaris*, scil. *domesticarum rerum administratio*. Sed, ut verbum tolerabile sit, rem falsam esse ostendi in Or. ad Quir. §. 3. MARKL. Non quod valde opus sit, sed ne quid praetermisisse videar, illud addo, *moderationem r. f.* non simpliciter pro modo et mediocritate poni, sed pro ipso actu fortunae, quo illa moderata est, et ad mediocritatem quandam reduxit rem familiarem Ciceronis. GESN.

Domo per religionis vim eversa) Bene c. 42. *nomine religionis* dixit pro eo, quod h. l. est *per vim religionis*. Notissimum est, tamquam contraria poni *vim* et *nomen* seu *speciem*. Liv. XXVIII, 24. „Ut *vim* imperii abstulerant, ita *speciem* dicto parentium ultro sibi imperantes servabant.” Igitur plane aliud dixit Auctor, aliud voluit dicere. MARKL. Quod *vim relig.* male hic positam ait pro *specie et obtentu* religionis, in eo *vim* et *δεινότητα* orationis non videtur mihi assequutus. Ut in prima ad Lentulum epistola

ipsis, qui in mea salute principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gratum et iucundum meum reditum intelligitis esse: quaeso obtestorque vos, Pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis restituistis, nunc, quoniam Senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

calumniae religionis posset aliquis forte substituere speciem et obtentum religionis; sed non illud diceret, quod significat simul Cicero, illam speciem niti perversa interpretatione et applicatione carminis Sibyllini: ita hic possis pro *vi religionis* ponere *speciem* s. *simulationem*. At non hoc tantum vult Auctor, sed *vim* hic grassatam esse, quam religionis armaret simulatio. GESN. Polypus Haguae.

O R A T I O

DE

HARUSPICUM RESPONSIS

I N S E N A T U .

OTARIO

HARRISBURG RESPONDS

17 SEP 21

SUMMARIUM.

Quum in agro suburbano, qui Latiniensis seu Latinensis vocabatur, fremitus quidam auditus esset, Senatus, ut solebat in similibus prodigiis, Haruspices censuit consulendos. Ii hoc fere responsum reddiderunt:

„Postulationes esse Iovi, Saturno, Neptuno, Telluri, diis caelestibus; expianda autem delicta esse huiusmodi:

- I. Ludos minus diligenter factos pollutosque,*
- II. Loca sacra et religiosa profana haberi,*
- III. Oratores contra ius fasque interfectos,*
- IV. Fidem et iusiurandum neglectum,*
- V. Sacrificia vetusta occultaque minus diligenter facta pollutaque.*

Monere igitur deos: Ne per optimatum discordiam dissensionemque Patribus principibusque caedes periculaque creentur, auxilioque deminuti deficientur; qua

re ad unum imperium provinciae redeant, exercitusque pulsus deminutioque accedat: ne occultis consiliis respubl. laedatur: ne deterioribus repulsisque honos augeatur: ne reipubl. status commutetur."

Ex his responsis P. Clodius Aedilis a. U. 698. concione quadam in Ciceronem invectus, illud imprimis arripuit de sacrorum locorum profanatione, quod ad domum Ciceronis traheret, a se consecratam, nuper autem a Senatu restitutam. Qua ex concione Orator (nescias, utrum per egressionem relationis, an quo alio modo) occasionem nanciscitur iterum defendendae domus suae, ita ut criminationes Clodii repellat, et prope omnia Haruspicum responsa in ipsum retorqueat. Nam quod ad primam causam attinet, ludos, qui polluti dicantur, non posse alios significari nisi Megalenses, ab adversario paullo ante cum insigni vericulo civium factos, in caveam immissa multitudine servorum, quum ad ludos liberi tantum homines accedere so-lerent. De locis sacris responsum non pertinere ad domum suam, utpote ab omni religione omnibus iudiciis libera-tam, sed ad eam, quam Clodius possi-deat, vetere domino Q. Seio interfecto; quippe in ea sacellum atque aras fuisse, quae nunc profano usu habeantur: in

eademque causa etiam Clodii amicos esse, L. Pisonem, qui sacellum Dianae, Sex. Serranum, qui plura sacella sustulerit. Tertio responso Oratores significatos videri legatos, Theodosium et Platonem, quorum ille per Clodium, hic Pisonis fraude occisus sit. Quarto fidem iurisiurandi notari spretam olim a iudicibus, qui Clodium manifesto incestus crimine absolverint. Quinto denique scelus Clodii facillime agnosci, qui sacrificia Bonae Deae, omnium vetustissima et occultissima, stupro nefario polluerit.

Simili modo deorum monita, quae subiuncta feruntur, sic explicat Orator, ut ea maximam partem ad Clodium et Clodii similes homines pertinere, et, quaecumque mala civitati impendeant, ad istius scelus et furorem referenda videantur. Ad extremum in peroratione excusat, quod tam gravi et tristi oratione sit usus, atque ad religiones diligenter procurandas hortatur.

Prodigia, quae huius Orationis fundamentum faciunt, anno supra notato observata esse, Cn. Cornelio Lentulo Marcellino, L. Marcio Philippo Coss., non obscure colligi potest ex §§. 11. 14. 15. In eiusdemque anni actis de prodigiis istis et Haruspicum responsis

similia Orationi haec narrantur a Dione Cassio XXXIX, 20. „Interim ostenta quaedam facta sunt. Nam parvum quoddam sacellum Iunonis, quod in Albano monte dedicatum super mensa orientem solem spectabat, ad septemtriones conversum erat; fax, a meridie erumpens, ad aquilonem porrigi visa; lupus in Urbem intraverat; terra movebat; aliquot cives de caelo tacti; in agro Latino strepitus sub terra auditus erat. Haec quum vates expiare vellent, aliquod numen populo iratum esse dixerunt, quod locis quibusdam religiosis inaedificatum esset. Ibi Clodius Cicero-nem publica oratione adortus est, quod is in area Libertati dedicata aedificasset: semelque eo se contulit, ut domum denuo dirueret; sed id facere a Milone prohibitus est.”

Ne quem tamen fallat haec auctoritas, illud repetendum est, quod supra Marklandus notavit, nihil tradere Dionem de Oratione illo tempore a Cicero-ne habita, tum id, quod recte monuerunt Dionis Intpp., non nisi unius ab illo memoratorum ostentorum mentionem fieri apud Oratorem nostrum; qui si plura scivisset, haud dubie multo verbosius in his rebus versatus esset. Ceterum Garatonius, quaerens de ordine temporis,

ris, quo inter plures hoc anno habitas Orationes haec nostra sit ponenda, accurate subductis rationibus tandem docere conatur, eam post Orationes pro Sextio, in Vatinius, pro Coelio, et ante eas, quae sunt de provinciis consularibus et pro Balbo, habitam esse.

Pauci, opinor, iam erunt lectores, quibus non ubique hic Cicero aniliter garrere, et vel ipsa illa Romanorum, qui dicuntur, vatum Latinitas inepta, puerilis et parum Latina esse videatur.

The first part of the book is a history of the
 country from the first settlement to the
 present time. It is a very interesting and
 valuable work, and is well worth a
 perusal. The second part is a history of
 the city of New York, from the first
 settlement to the present time. It is a
 very interesting and valuable work, and
 is well worth a perusal. The third part
 is a history of the State of New York, from
 the first settlement to the present time. It
 is a very interesting and valuable work, and
 is well worth a perusal. The fourth part
 is a history of the United States, from the
 first settlement to the present time. It is a
 very interesting and valuable work, and is
 well worth a perusal.

Hesterno die, Patres Conscripti, quum I.
me et vestra dignitas et frequentia Equitum 1.
Romanorum, quibus Senatus dabatur, magno-
pere commosset, putavi mihi reprimendam
esse P. Clodii impudicam impudentiam; quum

1. *Hesterno die — impudentiam*) *Impudicam impudentiam* Cicero non coniunxisset, ut arbitror. MARKL. Id nihil habet indignum Cicerone, sive alliterationem spectes, sive sententiam. Qui impudicus est, quod saepe obiicitur Clodio, illum impudentem esse, eo facilius creditur; et exsequitur hanc argumentationem ipse Auctor c. 3. GESN. Consentunt in hac lectione membranae omnes praeter duas tres Oxonn. et Barb., quae habent etiam peius *impudicam impudicitiam*, lapsu, opinor, scribarum. *Impudicus* ad corpus pertinet, *impudens* ad animum: sed, quamvis haec saepe coniuncta esse in vita non abnueris, illud tamen absurdam ἀνερολογίαν habere senties, si alia ad eandem normam conformes, aut Germanice scribas, *eine schamlose Unverschämtheit*. Quin minore forsitan offensione Latine dixeris *impudentem impudicitiam*, etsi hoc quoque abhorret a bono usu loquendi. Denique vere Ernestius crimen impudicitiae ab h. l. alienum putat, coniicitque *impunitam*, probante Garatonio. At ea coniectura nobis non librarios castigare videtur, sed Oratorem, ut interdum facit, liberius evolantem: neque adeo hic nisus invidendus est homini, cuius tot alia in hoc prooemio ineptissime languent. Quis enim non statim intelligit, prooemiandi occasionem ieiune captari ex *narratione* rerum, quas hic idem Senatus, ad quem Oratio dicitur, non nuper, sed hesterno demum die factas viderat? Quo die publicanis Syriacis datum Senatum puta eum, cuius mentio fit in Epist. ad Q. Fr. II, 13. init. Quamquam alii, quibus Tullio Syrus fortasse servus Romanus videbatur, minus probabiliter Senatum vocatum putabant ob causam agri Campani, populo dividundi ex lege Iulia.

is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, et P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei sese, cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus vendicaret. Itaque hominem furem exsultantemque continui, simul ac periculum iudicii intendi; duobus inceptis verbis omnem impetum gla-

Stultissimis interrogationibus) Melius fuisset *improbis* vel *malitiosis*, etiam aptius *furenti exsultanti-que*. Neque enim *stultitia* scelus est ac dignum, in quod tanti terrores et iudicii periculum intentetur: humanum erat, eam corrigi monendo docendoque.

Duobus inceptis verbis) Nullum ex probatis scriptoribus sic loquutum puto, Ciceronemque potius dicturum fuisse *duobus primis verbis*, quemadmodum loquitur ad Famil. IX, 19. „Ego *primis tribus verbis*: Quid noster Paetus?” MARKL. Quidni sic dicere potuit Tullius eadem sententia, qua deinde §. 7. „Voce tantum *attigi legum initium* et iudicii.” Si neutra forma alias usus est in his, qui nobis supersunt, libris; quod ne ipsum quidem simpliciter negare ausim: an ideo plane indignas Cicerone pronuntiabimus? Numquam deerit scilicet accusatori, qui status controversiam movere scripto cuicumque voluerit, si licebit hanc damnare formulam, quod sit imitatione expressa, vel surrepta adeo plagio; hanc rursus, quod alias apud scriptorem, cuius nomen prae se fert, non inveniatur. GESN. Notis suis discernuntur propria et communia ab iis, quae quis aliunde imperite sumpsit vel plagio surripuit: sicut alia rursus leguntur *semel dicta*; alia, quae omnino dici vetat analogia sermonis. Qualia si quis indigna iudicat probato scriptore, is rectissime et ex arte iudicat; secus, qui, quicquid in scripto Latino antiqui temporis legitur, continuo bene et ex usu optimae Latinitatis dictum putat. Nempe, hac ratione nihil potest perversius esse, nihil efficacius ad tollendum omne iudicium de rectis et pravis, de sanis et corruptis, de genuinis et adulterinis. Adde, quod, si quis negat, hoc vel illo genere loquendi usum esse aliquem scriptorem in reliquis, qui eius exstant, libris, hoc refutaturum tibi necessario imponitur negotium talis exempli demonstrandi, nec dicere sufficit, te id negare non audere. Quippe alter negavit; nunc

diatoris ferociamque compressi. Attamen 2. ignarus ille, qui Consules essent, exsanguis atque aestuans se ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis iam atque inanibus minis, et cum illius Pisoniani temporis Gabianique terroribus. Quem quum egredientem insequi coepissem, cepi equidem fructum maximum et ex consurrectione omnium vestrum, et ex comitatu publicanorum: sed vecors repente sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit; deinde respexit; et simul ac Cn. Lentulum Consulem adspexit, concidit

demonstrandum est tibi. Atque hoc quidem saepe non admodum difficile est, et merus labor digitorum: at subtilior res est, ipsam linguae analogiam exquirere, et quid ea ferat, quid respuat, iudicare. Ita aio recte scribi, *attingere initium legis*, etsi numquam me id legere memini: contra Latine dici *incipere verba*, ausim negare, nullo libro inspecto; eamque ob causam damnamus hanc formulam, *duobus inceptis verbis*, ubi satis usitate scribi potuerat *vix duobus verbis prolatis*. Iam tu, qui ista defendere audes, vel eorundem vel certe similium usum debes ostendere comparandis locis scriptorum, non autem respondere, *Quidni potuit?* Neque hoc ita Latine dicitur: nam et analogia et constans usus poscit ut dicatur, *Quidni potuerit?*

2. *Attamen ignarus ille etc.* Vix exputo, quid sibi velit hoc *attamen*. Utrum, quia mirum erat, compressum hominem vel unam vocem hiscere et minari ausum esse? an, quod tanta debilitatio animi non videbatur istis *duobus verbis* tribuenda? Neque mihi clarum est, cur dicatur *ignarus, qui Coss. essent*. Nam si illud est *non reputans, quam severi Coss. essent huius anni, quam priorum istorum dissimiles*, minime oportebat hominem tam exigui pulveris iactu debilitari et comprimi, nec minas eius iam inanes et fractas vocari.

Simul ac Cn. Lentulum) *Ad Cn. Lentulum* praebent Franc. Barb. sex Oxonn. et pleraeque vett. editt. nullo, quod videam, discrimine. Sed apud animum reputemus totam hanc temerariam et turbulentam spe-

in curiae paene limine, recordatione, credo, Gabini sui, desiderioque Pisonis. Cuius ego de effrenato et praecipiti furore quid dicam? Haud potest gravioribus a me verbis vulnerari, quam est statim in facto ipso a gravissimo viro, P. Servilio, confectus ac trucidatus. Cuius si etiam vim et gravitatem illam singularem ac paene divinam assequi possem, tamen non dubito, quin ea tela, quae conie-

ciem rerum. Furebat primum suo more Clodius, publicanos in gratiam Syrorum oppugnans; Cicero eius furem mox confutat duobus verbis: ille repente se exsanguis e curia proripit, minas iactans; ad limen paene progressum insequitur Cicero, comitatus Equitibus. Gravem conflictum metuis. Nihil minus. Repente vecors consistit quasi attonitus, nec tamen deinde non audet respicere; tandem concidit (animo) in ipso paene limine vir alias intrepidus, sive quod Lentuli vultum ferre non potest, seu Gabinii sui et Pisonis desiderio percussus. — Admirabilis pictura, in qua nihil quaeras amplius, nisi quid misero homine postea factum sit, ad Laremne suum an in Senatum reverterit.

Cuius ego de effrenato etc.) Intell. Clodii, non Pisonis. At de illius furore iterum loquens, quid affert, quod non alio quovis loco garrire potuisset? Deinde paulum refert, *haud an aut* praeferas. Illud quidem est in multis Mss., hoc in nonnullis: in paucis deest utrumque, id quod Lambino ornatus et acius esse videbatur. Mox parum perspicuum est, quid sit *in facto ipso*, si Ciceronianum usum verborum spectes. Itaque Ernestio insolentia Latinitatis movit suspicionem glossematis.

Cuius si etiam — videantur) H. e. *etiamsi*, si xxi, ut §. 7. Tamen in Pall. Barb. sex Oxonn. et aliquot editt. legitur *si iam*. At prorsus inutile est commentum Ernestii, *quam ea* paullo post propter Latinitatem mutantis in *iis*. Potius notabilis erat scholasticus sensus, quo graviora et acutiora tela dicuntur ea, quae miserit collega patris in consulatu, P. Servilius Appii Claudii Pulchri, (a. U. 675) quam ab inimico coniecta Cicerone.

cerit inimicus, quam ea, quae collega patris emisit, leviora atque hebetiora esse videantur.

Sed tamen mei facti rationem exponere 2. illis volo, qui hesterno die dolore me elatum et iracundia longius progressum arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postulare. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum ac multo ante meditatum. Ego enim, Patres Conscripti, inimicum me semper esse professus sum duobus, qui me, qui rempublicam, quum defendere deberent, servare possent, quumque ad consulare officium ipsis insigni-

3. *Qui hesterno die — postulare*) Ita sensisse aliquos, vix credibile est in consurrectione Senatorum et comitatu Equitum. Ergo resipuerunt illi fortasse, Senatu dimisso, more Phrygum; et qui eum antea adiuverant, nunc in eo moderationem (*cogitatam rationem*) requirebant. Tametsi me imperfecti temporis usus offendit. Nimirum levis Declamator, ut sensit, illa narratione exordii se nihil progredi, subito novam comminiscitur viam, qua ad liberioris orationis cursum deferatur. In ipsis verbis cum Lamb. dedi *longius progressum*, ex Memm. et Ps., quum vulgo legeretur *l. prope progressum*, vel *prope digressum*, quod in *degressum* sine causa mutari volebat Ernestius in Clavi. Denique *postulasset* est in U. Ch. Barb. et aliquot vett. editt. minus Latine.

Nihil feci — meditatum) Quid fecit? Post verba illa, quibus Clodio ius et iudicium minatus erat, eum insequi coepit. Id scilicet multo ante erat meditatus.

Qui me, qui rempublicam) Ad hoc referenda sunt verba, *reliquerunt, prodiderunt, oppugnarunt*, ut grammatica certe ratio iubet; contra ac voluit Auctor, qui sui oblitus mox subiungit *una cum republ.* Mentio *insignium* (fascium, sellae curulis etc.) non absimilis est loco pro Domo §. 2. de *specie* Pontificum, dignitatem reipubl. sustinente. Tum inepta h. l. loquutio est, *supplicia prohibere moenibus*; nec

- bus illius imperii, ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur, primo reliquerunt, deinde proderunt, postremo oppugnarunt, praemiisque nefariae factionis funditus una cum republica oppressum extinctumque voluerunt; quique suo ductu et imperio, cruento illo atque funesto, supplicia neque a sociorum moenibus prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt, excisionem, inflammationem, eversionem, depopulationem, vastitatem eam sua cum praeda meis omnibus tectis atque agris
4. intulerunt. Cum his furiis et facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis ac paene huius imperii pestibus, bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum; neque id tamen ipsum tantum, quantum meus ac meorum, sed tantum, quantum vester atque omnium
3. bonorum dolor postulavit. In Clodium vero non est hodie meum maius odium, quam illo

Cicero sic, puto, posuisset *eam* in extrema periodo, quod acute explicat Ernestius, *quam hostium urbibus inferre non potuerat*. Nam pleonasmus pronomini huc non convenit, de quo vide ad Or. in Sen. §. 32. vel Burm. et Oudendorp. ad Suet. Aug. c. 67.

4. *In Clodium non est hodie etc.*) Eodem iure, forsitan etiam meliore, dicere poterat *heri*: nam *heri nihil fecit iratus*. Sed in toto loco quantae sint ineptiae et sententiarum et orationis, longa demonstratione non opus erit. Mitto, quod dicit, non nimio sibi odio fuisse Clodium: nonne sic loquitur, quasi odisse eum non admodum potuerit, quod dudum sensisset, hominem perniciosissimum fore reipublicae? Quantam enim tempestatem concitaturus esset, praeviderat vir sapiens statim tum, quum iste deprehensus esset *ambustus religiosis ignibus*. Cuius phraseos festivam audaciam, opinor, admirati sunt Intpp., etsi in

die fuit, quum illum ambustum religiosissimis ignibus, cognovi muliebri ornatu ex incesto stupro atque ex domo Pontificis maximi emissum. Tum, inquam, tum vidi, ac multo ante prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impenderet procella reipublicae. Videbam, illud scelus tam importunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis, nobilis, vulnerati, non posse arceri otii finibus: erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem civitatis. Non multum 5. mihi sane post ad odium accessit. Nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio severitatis, odio dignitatis, odio reipublicae:

ea explicanda dissentiunt. Ernestio *ambustus ignibus* (in sacrificio Bonae Deae) est impune dimissus, non sine nota turpitudinis, sicut *ambustus iudicio* dicatur, qui iudicii periculum aegre evaserit. Nemo vero, quod sciam, illo modo loquutus est; quamvis de damnatione usitata sit imago flammae et incendii, ut allatis Livii locis XXII, 35. 40. XXXIX, 6. docuit Gronovius Diatr. in Statium p. 211. Tales autem loci nostrum non satis excusant, nisi forte, si correptus Clodius sceleris sui poenas luisset, recte dicas, eum *ignibus Bonae Deae conflagrasse*. Praeferenda tamen est illa explicatio huic Manutianae: *Quasi ad sacrificia ita prope accesserit, ut ignibus ambustus videri possit*. Ergone ipsae mulieres, quae fecerunt sacrificium, *combustae* atque *ustulatae* dici potuissent?

Videbam — arceri otii finibus) Ut hoc verbum capias pro composito *coercere* s. *continere*, usu satis noto, durus tamen et molestus manet modus loquendi, *scelus arcere finibus otii*: neque modestior iunctura verborum, *furentis, nobilis, vulnerati*, sc. *infamia iudicii*, ex quo evasit, corruptis iudiciis.

5. *Nihil enim — odio mei*) Quicquid fecit Clodius, non fecit odio *Ciceronis*, sed odio severitatis et dignitatis *Ciceronianae*. Ridete, Patres Conscripti, quicquid est vobis cachinnorum!

non me magis violavit, quam Senatum, quam Equites Romanos, quam omnes bonos, quam Italiam cunctam: non denique in me sceleratior fuit, quam in ipsos deos immortales. Etenim illos eo scelere violavit, quo nemo antea: in me fuit eodem animo, quo etiam eius familiaris Catilina, si vicisset, fuisset.

Itaque eum numquam a me esse accusandum putavi, non plus, quam stipitem illum, qui quorum hominum esset, nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar, pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum et glande corruptum? Qui si sensit, quo se scelere devinxer-

Eodem animo — si vicisset, fuisset) Quasi odio non nimium dignus fuisset Clodius, quia praeter ipsum alius non minus saevus videbatur futurus. Ferremus, si scripsisset: In me fuit eodem animo, quo et alii homines improbi in me antea fuerant. Sed aliquem nominare voluit, nemoque succurrebat nisi Catilina, vel potius locus pro Sext. §. 28. „Exanimatus evolat ex Senatu, non minus perturbato animo atque vultu — advocat concionem, habet orationem talem Consul, qualem numquam Catilina victor habuisset.”

Quid enim hunc persequar) Intell. non Aelium Ligurem, sed Clodium, ut sequentia arguunt, ex quibus saepissime apud malos scriptores lux mutuanda est. Clodium ergo *pecudem vocat et belluam corruptam*, ut ex uno Ms. Franc. notatur et probatur a Graevio. Eaque constructio, illustrata ab Intpp. ad Liv. XXIX, 12. et alibi, imprimis apta h. l. esset, nisi praecedens *hunc* faceret, ut in vulgata *corruptum* acquiesceremus. Ceterum hic causam affert, si quam omnino affert, facetissimam, cur non accusarit Clodium. *Non accusavit, quia bellua est*. Longas tamen orationes in hanc belluam componere non dedignatur.

Qui si sensit — defendat) Praeclara sententia; sed huius Scriptoris sensum longe egrediens, eoque

rit, non dubito, quin sit miserrimus: sin autem id non videt, periculum est, ne se stuporis excusatione defendat. Accedit etiam, 6. quod expectatione omnium fortissimo et clarissimo viro, T. Annio, devota et constituta ista hostia esse videtur: cui me praeripere desponsam iam et destinatam laudem, quum ipse eius opera et dignitatem et salutem recuperarim, valde est iniquum. Etenim, ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad 4.

magis conspicua, quod inepta verba iniecta sunt: *Quid enim — pabulo inimicorum meorum et glande corruptum.* Nempe illud transtulit partim ex Philipp. XIII, 17. partim ex Or. pro Caecina c. 11. De his conf. pro Sext. §. 78. MARKL.

6. *Accedit etiam — valde est iniquum*) Occisus est Clodius a. d. 13 vel 14 Kal. Febr. a. U. 702., quod factum iri, iam nunc praevidet Orator tribus ante annis et amplius. Nam de occidendo Clodio eum loqui, planum est ex verbis, *hostia, devota, constituta*, et §. 7. *consecratum Miloni.* Cicero quidem in epistola quadam ad Atticum, etiam anno ante scripta, IV, 3. sic ait: „Publium (Clodium), nisi ante occisus erit, fore a Milone puto: si se inter viam obtulerit, occisum iri ab ipso Milone video. Non dubitat facere; prae se fert; casum illum nostrum non extimescit.” Sed probe notandum est, haec scripta esse in epistola privatim missa ad amicum, quem secretorum sibi omnium socium et intimum arbitrum habebat: eadem vero si publice dixisset in Senatu, auditores eum pro stulto vel cerrito homine habituri fuissent. MARKL. Inepte profecto fictum fuerit, si quid hic fictum sit, quum totis viribus illud contenderit verus Cicero, (familiarissimus ille profecto huius Orationis scriptori,) Milonem non voluisse, quum facultatem haberet interficiendi Clodii, illa uti etc. Ecquid vero potuit fingi a minuto etiam et semibarbari aevi declamatore absurdius, quam praedicentem facere Tullium, fore ut Clodium Milo interficiat? Profecto fecit amor susceptae sententiae hic etiam, ut non videret vir doctus, plane hic sermonem non esse de caede, sed de

viro numquam mea voluntate praeripiam eum praesertim reum, cuius ille inimicitias non solum suscepit propter salutem meam, verum etiam appetivit. Sed si etiam nunc illaqueatus iam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, expectatione supplicii iam non diuturna implicatus, feretur tamen haesitans, et in me impetum impeditus facere conabitur: resistam, et, aut concedente aut etiam adiuvante Milone, eius conatum refutabo; velut hesterno die, quum mihi stanti iacens minaretur, voce tantum attigi legum initium et iudicii: consedit ille; con-

ratorium consentientem habeo; quamquam is multo subtilius ratiocinatur, quam videtur fecisse Auctor, suo more aucupans lusum verborum.

7. *Si etiam nunc illaqueatus etc.*) Notanda sunt vagae potestatis vocabula, *illaqueatus*, *irretitus*, *implicatus* (et quidem *expectatione*), *haesitans*, *impeditus*, quae omnia nihil, quod ad rem pertineat, satis dilucide exprimunt. Sed etiam obscurius est, quid mox illud sit, *stanti iacens minaretur*, vel potius, quae in his vera sit scriptura Auctoris. Nam in codd. plerisque, ut Oxonn., est *stanti tacens*, quae mature tamquam vulgata lectio editiones occupavit: sed eam, etsi a Ferratio defensam, refellit verbum, quod certiore fide legitur, *conticuit*. Igitur Graevius, ingenio fretus, correxit *tacenti stans*, quod explicat ille, *quum consurrexisset et mihi tacenti minaretur*. At multo, opinor, lenius ac melius olim Manutius et Lambinus coniecerunt, quod nuper Ms. Franc. firmavit, *stanti iacens*, concinno antitheto, ut *iacens* sit *fractus*, *metu percussus*. Nam proprie quidem hoc nemo explicabit cum Ferratio, quaerente: Quis umquam Senator iacuit in curia?

Consedit ille: conticuit) Supra scripsit §. 2. Clodium, auditis duobus verbis, repente *se proripuisse ex curia*: h. l. *consedissee*. Quamquam video, sic Manutium alicubi haec verba citare, *concidit ille*: eaque scriptura si in Mss. esset, immunem ab er-

ticuit. Diem dixisset, ut fecerat: fecissem, ut ei statim tertius a Praetore dies diceretur. Atque hoc sic moderetur, et cogitet, si contentus sit iis sceleribus, quae commisit, iam se esse consecratum Miloni: si quod in me telum intenderit, statim me esse arrepturum arma iudiciorum atque legum. Atqui 8. paullo ante, Patres Conscripti, concionem habuit, quae est ad me tota delata; cuius concionis primum universum argumentum sententiamque audite: quum riseritis impudentiam hominis, tum a me de tota concione audietis.

rore praestaret Auctorem. Neque sane improbabilis est lectio, utpote quam Auctor petere potuit ex Epp. ad Att. I, 16., ubi de eodem homine: „Magnis clamoribus afflictus *conticuit ac concidit.*” MARKL. Non pugnare, quae hic dicuntur, cum iis, quae alias narrantur, sed eiusdem actus diversas velut scenas proponi, spero, intelliget, quisquis libero animo, idoneus aliqui talium interpretes et arbiter, utrumque locum contulerit. GESN. Id non verisimile videbitur ei, qui totum locum cum illo superiore comparaverit. Sed salva res est scilicet. Manutiana lectio haud plane caret auctoritate librorum, et illam nuper etiam Garatonius probabat.

Diem dixisset, ut fecerat — moderetur) Haec captum nostrum prorsus superant. *Meditetur* coniecit Lambinus; Ernestius *iecerat*, sed non ita certa correctione, ut in textum inferri debuerit. Ciceronianum certe non est sic sine casu et verbo positum *iacere* sensu *minandi*, et *fecerat* pertinere potest ad illud tempus, quo Ciceronem in exilium pellebat Clodius. De ipsa re accurate monet Garatonius: Clodio, quum erat in magistratu, Praetor aliquis Tullii rogatu diem dixisset; id enim maiori potestati in minorem licebat. *Tertius dies* est quidem perendinus, sed non legitimae comperendinationis, quae primam causae actionem sequebatur, ut patet ex Verr. I, 9. etc. atque ut ipse, qui nobis hic non satisfacit, Ernestius agnovit

5. De religionibus, sacris et cerimoniais est concionatus, Patres Conscripti, Clodius: P., inquam, Clodius sacra et religiones negligi, violari, pollui, questus est. Non mirum, si hoc vobis ridiculum videtur: etiam sua concio risit hominem, quomodo ipse gloriari solet, ducentis confixum Senatus consultis, quae sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus Bonae Deae stuprum intulerit, eaque sacra, quae viri oculis, ne imprudentis quidem, adspici fas est, non solum adspectu virili, sed flagitio stuproque violarit, in concione

in Clavi et ad Brut. c. 22. Si diem, inquit, mihi dixisset, fecissem, ut ipsi tibi esset ante me causa dicenda. Cur propiorem diem Praetor Clodio, quam Aedilis Tullio, posset constituere, mihi est adhuc obscurum. Ita ille, satis ingenue. Mox addidi se ex vet. editt., quoniam h. l. vix tolerabilis erat ellipsis pronominis.

8. *Quomodo ipse gloriari solet*) Error obrepsit Ernestio, haec verba ad vocem *sua* referenti: quasi gloriatus sit, concionem in sua semper potestate esse. Pertinent potius ad 200 Senatus consulta, quibus frustra a Senatu petitus sit: quae elatorie mentitus est Scriptor, etsi istum numerum de *sexcentis*, de quovis magno, interpreteris. Recte enim monitum est, non videri *omnia* in Clodium facta SS. CC. ad religiones pertinuisse, uti nihil ad eas pertinuerunt recentia duo, quorum mentio fit infra c. 8. et ad Q. Fr. II, 3.

Non solum adspectu virili) Quid opus erat addere *virili*, postquam dictum est *vir* oculis? Num periculum erat, ne *vir* sacra polluisse videretur adspectu *muliebri* aut *equino*? Melius ipse scripsit pro Domo c. 40. „Qui non solum *adspectu*, sed etiam incesto flagitio et stupro polluit ceremonias.” MARKL. Adeo non sensit Vir doctus, quam augeatur crimen hoc epitheto? Potuitne vir adspicere sacra Bonae Deae adspectu *fortuito* vel *frigido* vel *religioso*? in quo

cione de religionibus neglectis conqueri. Ita- 9.
que nunc proxima concio eius expectatur
de pudicitia. Quid enim interest, utrum ab
altaribus religiosissimis fugatus de sacris et
religionibus conqueratur, an ex sororum cu-
biculo egressus pudorem pudicitiamque de-
fendat? Responsum Haruspicum hoc recens
de fremitu in concione recitavit; in quo cum
aliis multis scriptum etiam illud est, id quod
audistis, LOCA SACRA ET RELIGIOSA PRO-
FANA HABERI. In ea causa esse dixit do-
mum meam, a religiosissimo sacerdote, P.
Clodio, consecratam.

Gaudeo mihi de toto hoc ostento, quod 10.
haud scio an gravissimum multis his annis
huic ordini nuntiatum sit, datam non modo
iustam, sed etiam necessariam causam esse
dicendi. Reperietis enim ex hoc toto pro-

minor culpa, culpa tamen. At Clodius vir etiam *vi-
rili aspectu* ea contaminavit, reduplicativa signifi-
catione, ut loquuntur scholastici, quatenus vir erat, qua-
tenus virum volebat in Pompeia exserere. GESN. Acu-
tius interdum movetur Vir doctus.

9. *Responsum — de fremitu*) Armorum in caelo
seu terra, strepitum bellicum imitantium. Conf. §. 20.
Ovid. Met. XV, 783. „Arma inter nigras crepitantia
nubes, terribilesque tubae, auditaque cornua caelo.”
Ab hoc caelesti fremitu distinguitur terrestris sive in-
fernus. Conf. Oudendorp. ad Iulium Obseq. c. 105.
Qualis autem hic fremitus fuisset, vel, ut absurde infra
loquitur, (notabiliter, ait Boherius ad Petronii Carmen
v. 134) *strepitus cum fremitu*, fortasse ipse non
admodum scivit Auctor. Dioni l. l. est *θόρυβος ὑπὸ γῆς*.

10. *Datam iustam — necessariam causam*) O-
ptima loquutio est: sed vehementer dubito, an Ciceroni
nostro tam necesse fuerit verba facere de hoc ostento.
Nam, si necesse fuisset, si v. g. in hoc ipso Senatu
actum esset de prodigiis illis et Haruspicum responsis,

digio atque responso, nos de istius scelere ac furore ac de impendentibus periculis maximis prope iam voce Iovis Optimi Maximi
 11. praemoneri. Sed primum expiabo religionem aedium mearum, si id facere vere ac sine cuiusquam dubitatione poterò: sin scrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur, non modo patienti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium religionique parebo.

6. Sed quae tandem est in hac Urbe tanta domus, ab ista religionis suspicione tam vacua atque pura? Quamquam vestrae domus, Patres Conscripti, ceterorumque civium multo maxima ex parte sunt liberae religione, tamen una mea domus iudiciis omnibus liberata in hac Urbe sola est. Te enim appello, Lentule, et te, Philippe: ex hoc Haruspicum responso decrevit Senatus, ut de locis sacris, religiosis, ad hunc ordinem referretis: potestisne referre de mea domo? quae, ut dixi, sola in hac Urbe omni religione, omnibus iudiciis, liberata est. Quam primum inimicus ipse in illa tempestate ac nocte reipublicae, quum cetera scelera stilo illo impuro Sex. Clodii ore tincto conscripsisset, ne una quidem attigit littera religionis; deinde ean-

non tam misere erravisset Orator in toto exordio, antequam ad novissimam Clodii concionem et hinc ad ista responsa perveniret.

11. *Ne una — littera religionis*) Ut Ciceronem tibi legere videare, illico reponas *de religione*. Sic ipse pro Cluent. c. 65. „In quibus tabellis *de furto* (non *furti*) *littera* nulla invenitur.” Et mox ibidem:

dem domum populus Romanus, cuius est summa potestas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium aetatum ordinumque suffragiis, eodem iure esse iussit, quo fuisset: postea vos, Patres Conscripti, non quod dubia res esset, sed ut huic furiae, si diutius in hac Urbe, quam delere cuperet, maneret, vox interdiceretur, decrevistis, ut de mearum aedium religione ad Pontificum collegium referretur.

Quae tanta religio est, qua non in nostris dubitationibus atque in maximis superstitionibus unius P. Servilii ac M. Luculli responso ac verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis, de deorum Penatium Vestaeque matris cerimoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani, quod post

„De eo, quod quaerebatur, *verbum* nullum fecit.” Contra similiter iste pro Domo c. 50. „Unum ostende *verbum consecrationis*,” ubi Cicero scripturus fuisset *de consecratione*. MARKL. Poterat sane ita dicere: sed qui *religionis* damnat, is eadem *calumniam religionis*, qua Cicero ad Lentulum I, 1. utitur, et omnem illam rationem damnat, quam Grammatici genitivum obiecti solent appellare. GESN. Quam disparia hic misceantur, suus quemque grammaticus sensus docebit. Perbene dicitur *calumnia religionis*, quia dici potest *calumniari religionem*: quid autem simile in isto est? Immo et Ernestio non tam perspicuum visum esse hunc genitivum, ostendit ei necessaria visa explicatio: Nihil in lege scripsit, quod eo pertineret, ut domus religiosa, religione devincta fieret. De *comitiis centuriatis* mox nihil nobis innotuit in hac causa; sed verba, fere eadem sunt, quae pro Domo §. 75.

12. *Huic furiae — vox interdiceretur*) Habent hoc codd. nostri omnes, et ferendum putant Oudendorp. ad Suet. Ner. c. 32. et Garatonius ad h. l.; quibus assentimur. Alii correxerunt *intercluderetur*, Guilielmus *interciperetur*, Gronovius pater *incideretur*.

Romam conditam huius unius casti tutoris religionum scelere violatum est, quod tres Pontifices statuissent, id semper populo Romano, semper Senatui, semper ipsis diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At vero meam domum P. Lentulus, Consul et Pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M'. Glabrio, M. Messalla, L. Lentulus, Flamen Martialis, P. Galba, Q. Metellus Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, Rex sacrorum, M.

P. Lentulus — Q. Metellus) Coniunguntur hi viri, ut et h. l. debebant, capite proximo: *P. Lentulo, Q. Metello, Coss. referentibus.* MARKL. Vide ad Orat. pro Domo §. 123.

L. Claudius, Rex sacrorum) Duae fuerunt familiae gentis *Claudia* s. *Clodia*, altera *Pulchrorum* vel *Neronum*, altera *Marcellorum*; illa patricia, haec plebeia. Sed Claudii patricii iam aliquot ante annos, communi consensu, praenomen Lucii repudiarant, quod duo homines eo praediti (Lucii Claudii Pulchri) opprobria fuerant gentilibus suis, teste Suetonio Tib. c. 1. Cui rei simile quiddam de praenomine Marci in gente Manliorum traditur ap. Liv. VI, 20. et Cic. Philipp. I, 13. Quare ubicumque illa aetate Lucium reperi-
mus in Claudia gente, oportet eum ex Marcellis existimari atque plebeium; v. c. illum, L. Clodium in Epp. ad Fam. III, 4. 5. 6. 8. Indeque etiam intelligi licet, istum L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, cuius meminit Or. pro Cluent. c. 14., libertinum vel ex posteris libertini fuisse, manumisso quodam ex plebeia stirpe Clodiorum. Nam de Sex. Clodio Phormione, qui nominatur pro A. Caecina c. 18., etsi ipse quoque libertinae conditionis fuit, non constat, utri illarum familiarum debuerit libertatem suam. Iam si haec pauca cognovisset Declamator, non venditasset nobis L. Clodium aliquem pro Rege sacrorum, quod ut Ciceroni ne imputari quidem potest, ita error facilis erat homini scholastico, Romanarum rerum non tam gnaro, quam in Urbe natum decebat. MARKL. Subtilis scrupulus oritur ex eo, quod in Pontificibus

Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Caesar, Flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albino-
vanus, Q. Terentius, Pontifices minores, cau-
sa cognita, duobus locis dicta, maxima fre-

ponitur L. Claudius, quum constet, illud praenomen abdicatum esse a patriciis Claudiis, sacrificulus autem Rex non potuerit esse nisi ex patriciis. Sed quid? si non ita sancte illa observata lex fuit? Quid? si illa L ex C corrupta est? Similis plane haec disputatio illi est, qua de L. Claudio Praetore quaeritur, cui Siciliam decretam legimus Liv. XL, 21. al. 26. GESN. Quid denique? si haec Oratio ab homine indocto composita est?

Pontifices minores) His tribus atque etiam Rege sacrorum et duobus Flaminibus numero exemptis, restant XIII in collegio Pontificum, quod ex lege Sullana ad XV adauctum erat. Desunt igitur duo, Jul. Caesar et Pinarius Natta (pro Domo §. 118.) quorum ille tum in Gallia bellum gerebat, hunc Norisius ad Cenotaph. Pis. I, 5. humane suspicatur, prae pudore non affuisse ad illud iudicium. Sed Flamines in Pontificibus annumerati arguunt, illos quoque in Pontificum collegio locum et ferendae sententiae ius habuisse. Unum mireris, cur ii non iunctim positi sint, si modo apud talem Scriptorem omnino de ordine nominum quaeri posset. Conf. ad Or. pro Domo §. 50. p. 195. Sine causa ergo mirabatur Manutius, quod Metellus non statim cum Lentulo nominatus, non Consul appellatus esset: quamquam alii propter eam ipsam rem alium Metellum intelligi malebant. Quod autem praetermissus est Flamen Dialis, perquam memorabile est, eum locum tum vacasse, auctore Tacito Annal. III, 58. Id casuine an doctrinae Oratoris adscribam, deus aliquis scierit; at Gesnerus si animadvertisset, hinc sane probabile argumentum suae causae ducere potuisset.

Causa cognita, duobus locis dicta) Nihil huiusmodi apud Ciceronem legi, iam p. 143. animadverti. Itaque age, totam Ferratii ad illum locum coniecturam adscribam. Primum, inquit, dicta erat haec causa de domo, quum Cicero nondum reversus esset in patriam: sed non eandem utriusque iudicii formam fuisse, indicio est diversitas loci. Nam *Pontifices, causa* duobus locis *dicta*, domum liberasse dicuntur. In Senatu pri-

quentia amplissimorum ac sapientissimorum civium adstante, omni religione una mente
 7. omnes liberaverunt. Nego, umquam post sa-
 13. cra constituta, quorum eadem est antiquitas, quae ipsius Urbis, ulla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium, tam frequens collegium iudicasse; quamquam ad facinoris disquisitionem interest, adesse quam plurimos. Ita est enim interpretatio illa Pontificum, ut iidem potestatem habeant iudicum. Religionis explanatio vel ab uno Pontifice perito recte fieri potest; quod idem in iudicio capitis durum atque iniquum est: tamen sic reperietis, frequentiores Pontifices de mea domo, quam umquam de cerimoniis virgi-

mum actum est, factumque S. C. ut sua illi domus restitueretur, iam tum dissentiente Clodio; deinde, quum dedicatio scrupulum faceret, ne deorum cerimoniae violari viderentur, ut Pontifices de religione cognoscerent, decretum est. Rem luculenter explanat epistola ad Att. IV, 1. „Nos tacemus, et eo magis, quod de domo nostra nihil adhuc Pontifices responderunt (*non-dum dicta apud Pontiff. causa*); qui si sustulerint religionem, aream praeclaram habebimus, superficiem Consules ex S. C. aestimabunt.” Decreverant igitur Patres de domo Ciceronis, antequam de illius religione Pontiff. respondissent. Prosequitur et alteram partem: „Sin aliter (*h. e. si secundum postulata Clodii iudicaverint*) demolientur, et suo nomine locabunt, rem totam aestimabunt Consules.” Tria haec, demolitio, locatio, aestimatio, praescribebantur S. C., quamvis aliter Pontiff. sensissent. — Ad illam priorem dictionem causae Garatonijs refert orationem M. Calidii, a Quintil. X, 1. memoratam. Mihi his omnibus nihil incertius, nihil tortuosius videtur.

13. *Ita est enim interpretatio*) Minime Cicero-nianum est hoc *ita*, eo modo positum, ut pro Domo §. 71. Deinde *explanatio*, quod plures Mss. habent, etiam sex Oxonn., nihil aliud est quam modo erat in-

num iudicasse. Postero die frequentissimus Senatus, te Consule designato, Lentule, sententiae princeps, P. Lentulo et Q. Metello Consulibus referentibus, statuit; quum omnes Pontifices, qui erant huius ordinis, adessent, quumque alii, qui honoribus populi Romani antecederant, multa de collegii iudicio verba fecissent, omnesque iidem scribendo adessent, *domum meam iudicio Pontificum religione liberatam videri.*

De hoc igitur loco sacro potissimum videntur Haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc praecipue iuris habet, ut ab ipsis, qui sacris praesunt, sacer non esse iudicatus sit? Verum referte, quod ex Senatus consulto facere debetis: aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam

interpretatio, supra responsum, ex quo posthac fiebat expiatio. Quod postremum vocabulum a Lambino et aliis vulgatum erat, invitissima sententia, ut recte docuerunt Ernestius et Garatonius. Iam vide, quam parum h. l. sibi constet Declamator, in rebus non minus ludens quam in verbis. Antea tollendae religioni duorum Pontificum responsum ac verbum sufficiebat; deinde tribus erat opus; iam vel per unum, scilicet peritum, res fieri potest. Conf. ad Or. pro Domo §. 120.

Postero die) Similem diligentiam admirati sumus ad Or. in Sen. §. 26. Hic autem designandus erat dies, a quo ille *posterus* numeraretur. Post paullo: elegantem periphrasin *magistratum* puta, *qui honoribus populi Rom. antecederant*: sed verbum ineptum.

14. *De hoc igitur loco sacro*) Ultimam vocem absurdam esse, nemo non videt, deletque eam Garatonius suffragio unius Erfurt. Sententia haec est: Non putandi sunt Haruspices loqui de domo mea i. e. de loco, quem sacrum non esse iudicaverunt Pontifices. Mox, quum dicit *Referte*, Cn. Lentulum et Philippum Consules alloqui videtur ob locum c. 6. init.

dixistis, et eam religione omni liberastis; aut Senatus ipse iudicabit, qui, uno illo solo antistite sacrorum dissentiente, frequentissimus antea iudicavit; aut, id quod certe fiet, ad Pontifices reiicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiae maiores nostri sacra religionesque et privatas et publicas commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud iudicare ac iudicaverunt? Multae sunt domus in hac Urbe, Patres Conscripti, atque haud scio an paene cunctae iure optimo, sed tamen iure privato, iure hereditario, iure auctoritatis, iure Mancipi, iure nexi: nego esse ullam domum aliam aequae privato iure atque optima lege, publico vero omni praecipuo et humano et

Aequae privato iure atque) Intpp. ex varietatibus librorum alii aliam praeferunt, ut, *Nego esse ullam domum aliam privato eodem, quo quae optima lege* ex Franc. Barb. Erf. H. T. Ch., quod imprimis Garatonio placet: et structura confirmatur verbis legis Or. in Rullum II, 11. extr. Nihili est suspicio Ernestii, verba *atque optima lege* pro glossemate habentis. Rectius, puto, defendere licebit vulgatam scripturam, sic interpretando: Quum omnes privatorum domus sint iure optimo, verum tamen privato; nulla omnino domus aequae (ac mea) simul privato et publico iure munita est. At quicquid praeferes, variae, quae deinceps memorantur, species iuris privati nobis partim obscurae sunt, partim declamatoriae futilitatis videntur, ad quas illustrandas, pervelim videre, quid eruditi Iureconsulti post Budaenum et Sigonium ex fontibus suae doctrinae afferre possint. Nos enim, quum *domos optimo iure* easdem putemus, quae vocantur alias *praedia urbana optimo iure*, de quibus lib. VIII. Digestorum agitur, si modo hoc *ius* ad *servitutes* pertinet, primum nullo pacto videmus, quomodo *cunctae* (seu *paene cunctae*) domus in Urbe esse potuerint *iure optimo*, i. e. tales, quae nullam servitutem patiantur, deinde multo minus, quid h. l. sibi velint iura

divino iure munitam. Quae primum aedifi- 15.
 catur ex auctoritate Senatus pecunia publica;
 deinde contra vim nefariam huius gladiatoris
 tot Senatus consultis munita atque septa est.
 Primum negotium iisdem magistratibus est 8.
 datum anno superiore, ut curarent, ut sine
 vi mihi aedificare liceret, quibus in maximis
 periculis universa respublica commendari so-
 let: deinde quum ille saxis et ignibus et ferro
 vastitatem meis aedibus intulisset, decrevit
 Senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi,
 quae est in eos, qui universam rempublicam
 oppugnassent, teneri. Vobis vero referenti-
 bus, o post hominum memoriam fortissimi
 atque optimi Consules, decrevit idem Sena-
 tus frequentissimus, qui meam domum vio-
 lasset, contra rempublicam esse facturum.

Nego, ullo de opere publico, de monu- 16.
 mento, de templo, tot Senatus exstare con-
 sulta, quot de mea domo: quam Senatus
 unam post hanc Urbem constitutam ex aera-
 rio aedificandam, a Pontificibus liberandam,
 a magistratibus defendendam, a iudicibus pu-

quatuor, hereditarium, auctoritatis, mancipi, nexi, h. e.,
 ut Ferratius interpretatur, hereditatis, usucapionis, ven-
 ditionis, oppignerationis.

15. *Iisdem magistratibus — quibus — solet*)
 Periphrasin *Consulum* esse videmus, respectu notissimi
 S. C. *Videant, ne quid respubl. detrimenti capiat*.
 Sed durissimam constructionem faciunt haec verba,
quibus — solet, tanto intervallo disiuncta a nomine
 suo. Praeterea in toto loco finguntur tria decreta,
 (*primum — deinde — vobis vero —*) praeter mo-
 rem et historiae fidem, nimirum ut appareat, cur *tot*
Senatus consultis munitam domum dixerit.

16. *A iudicibus puniendam*) Hoc verbum Latine

niendam putaret. P. Valerio pro maximis in rempublicam beneficiis data domus est in Velia publice; at mihi in Palatio restituta: illi locus; at mihi etiam parietes atque tectum: illi, quam ipse privato iure tueretur; mihi, quam publice magistratus omnes defenderent. Quae quidem ego si aut per me aut ab aliis haberem, non praedicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer: sed quum sint mihi data a vobis, quum ea attententur eius lingua, cuius antea manu eversa vos mihi et liberis meis manibus vestris reddidistis; non ego de meis, sed de vestris factis loquor; nec vereor, ne haec mea vestrorum beneficiorum praedicatio non grata potius quam

scientissimis viris merito displicuit, optaruntque illi *muniendam*. Bene contra Ernestius, ne hoc quidem satis aptum esse *iudicio*, monuit, ac servandum vulgatum ex omnibus Mss. sensu *ulciscendi*. In hoc ipso tamen usu nihil rectum est, siquidem nulla analogia *domus* vel alia *bona*, quae quis violavit, *puniuntur*.

In Velia publice) Dedi correctionem eruditorum, in qua et Lallemandus et Garatonius acquiescunt. Codd. plerique mendose exhibent *in villa publica*, pauci *in via publica*, corruptiones factas ex depravatis scripturis, *vella* et *velia*, littera minuscula. Pantagathus quidem et Sigonius coniecerunt *in vico publico*, abusi falsa lectione apud Plut. in Poplic. p. 102. D. quicum conferendus est locus Livii II, 7. Ex his maxime et Asconio ad Orat. in Pis. c. 22. Ianus Palmerius duxit *in Velia*, idque etiam Rubenio placuit Elect. I, 7.; prior vero simul correxit *publice*, quae unice vera scriptura est. Nam nihili est *publica Velia*, nec *domus publica* construendo iungi potest, nec denique *publica* ea domus sed *publice data* vocari debuit. Ut Pomponio de O. I. §. 37. dicitur *P. Scipioni Nasicae publice domus data in sacra Via*. Ernestii dubitationem sagaciter sustulit Garatonius. Quae enim *Penatium aedes* a Livio XLV, 16. Var-

arrogans videatur. Quamquam, si me, tantis 17.
 laboribus pro communi salute perfunctum,
 efferret aliquando ad gloriam in refutandis
 maledictis improborum hominum animi qui-
 dam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim
 hesterno die quendam murmurantem; quem
 aiebant negare ferre me posse, quia, quum
 ab hoc eodem impurissimo parricida roga-
 rer, cuius essem civitatis, respondi, me, pro-
 bantibus et vobis et equitibus Romanis, eius
 esse, quae carere me non potuisset. Ille, ut
 opinor, ingemuit. Quid igitur responderem?
 quaero ex eo ipso, qui ferre me non potest:
 me civem esse Romanum? Litterate respon-
 disse. Tacuissem? Desertum negotium. Po-
 test quisquam vir, in rebus magnis cum in-
 vidia versatus, satis graviter contra inimici
 contumeliam sine sua laude respondere? At

rone, aliis, traditur fuisse *in Velia*, eadem *sub Velia*
 ponitur a Dionysio Halic. I, 68. ubi cum Cuiacio scri-
 bendum ἐπ' Ἐλίας i. e. *sub Velis*.

17. (*Pro communi salute*) Absunt haec a Franc.
 Barb. sex Oxonn. et editt. nonnullis, invito, opinor,
 Scriptore.

Quem aiebant negare) Cicero haud dubie addi-
 disse *se*, ut vere notavit Ernestius. In reliquis usque
 ad finem capitis vel patientissimum lectorem offendet
 garrulitas studiumque immane loquendi. Primum, quid
 opus erat aliena auctoritate, si illum *quendam* ipse
vidit, vel potius *audivit*, *murmurantem*? Deinde *me*
 absurdo loco collocatum est: nam dicere voluit, re-
 spondisse se, probantibus Senatu et Equitibus. Et
 quid est *litterate respondere*? Nesciebant hoc Manu-
 tius et Graevius, ut docent eorum interpretationes, qui-
 bus novam Ernestius addidit ex contextu, *ad litteram*.
 Quasi uspiam ita loquutus esset bonus scriptor. Conf.
 Intpp. ad Cic. Brut. c. 28. Mox Oxonn. quinque cum
 quibusdam editt. *An tacuissem*.

ipse non modo respondet, quicquid potest, quum est laccessitus; sed etiam gaudet, se ab amicis, quid respondeat, admoneri.

9. Sed quoniam mea causa expedita est, vi-
 18. deamus nunc, quid Haruspices dicant. Ego enim fateor, me et magnitudine ostenti et gravitate responsi et una atque constanti Haruspicum voce vehementer esse commotum. Neque is sum, qui, si cui forte videor plus quam ceteri, qui aequae atque ego sunt occupati, versari in studio litterarum, his delecter aut utar omnino litteris, quae nostros animos deterrent atque avocant a religione. Ego vero primum habeo auctores ac magistros religionum colendarum maiores nostros; quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, ut satis superque prudentes sint, qui illorum prudentiam non dicam assequi, sed, quanta fuerit, perspicere possint: qui statas sollemnesque cerimonias pontificatu, rerum bene ge-

18. *Litteris, quae — avocant a religione*) Ad philosophiam hoc referendum est, et quidem maxime ad Epicuream.

Qui statas sollemnesque — putarunt) Hic est locus ille, quem ad suum usum convertisse creditur Valerius Max. I, 1. „Maiores nostri statas sollemnesque cerimonias, Pontificum scientia; bene gerendarum rerum auctoritates, Augurum observatione; Apollinis praedictiones, vatum libris; portentorum depulsa, Etrusca disciplina explicari voluerunt.” Quae si Valerius sumpsit a Cicerone, imitator multo rectius scripsisse videri debet. Nam quod in Oratione nostra dicitur *pontificatus*, illi est *Pontificum scientia*, rectiore loquutione. *Pontificatus* enim nusquam significat *scientiam*, *peritiam*, *artem Pontificis*, sed *munus ipsum*; sicut *auguratus*, *tribunatus*, *consulatus* etc. non significant *Auguris*, *Tribuni*, *Consulis scientiam*, sed

rendarum auctoritates augurio, fatorum veteres praedictiones Apollinis vatum libris, portentorum explanationes Etruscorum disciplina contineri putarunt: quae quidem tanta est, ut nostra memoria primum Italici belli funesta illa principia, post Sullani Cinnanique temporis extremum paene discrimen, tum hanc recentem Urbis inflammandae delendique imperii coniurationem non obscure no-

munus et honorem. Ex eodem genere apud Valerium legitur *Augurum observatio* pro *augurio* Oratoris nostri. Tametsi hoc paullo tolerabilius est, quoniam haec vocis vis apud poetas certe reperitur, ut Virg. Aen. IX, 328. ubi id Servius notatu dignum duxit: *Augurio hic pro scientia augurali*: similiterque, puto, apud eundem Aen. I, 392. Simul illud mirere, quod Auctor non eandem formam posuit in utroque vocabulo, neque *auguratu* scripsit sicut *pontificatu*, quum ratio esset minime diversa. Hoc amplius: Valerius quidem simpliciter et perspicue scribit *Apollinis praedictiones*, at Orator noster, *fatorum veteres praedictiones Apollinis*, inepta circumloquutione, nisi forte quis coniungere malit *Apollinis vatum libris*; qua in re duo vocabula minime apta essent, *veteres* et *Apollinis*. Quodsi imperitus Scriptor hoc sibi negotium fecisset, ut locum Valerii Max. interpolaret atque sic refingeret, ut suus esse videretur, non potuisset id exsequi melius, quam mutanda ad istum modum forma verborum. Atque ita plane rem factam esse, probabilem habemus causam suspicandi, id est, Oratorem eam sententiam mutuam sumpsisse a Valerio, non Valerium a Cicerone. Nam inter Valerium et Pedianum, a quo primo hanc Orationem laudari supra vidimus, satis longum temporis spatium interiectum est, quo illa componi potuerit, sive Pedianum a. U. 812 seu aliquot annis ante scripsisse arbitreris. Illa autem aetate nihil vulgatius fuit hoc genere fraudum, quo facile declamatores imponere potuerunt hominibus, iam tum ad insignem ignorantiam rerum delapsis. Ita M. Seneca Praef. Controv. I. „*Sententias, a disertissimis viris factas, facile in tanta hominum desidia, pro suis dicunt, et sacerrimam eloquentiam, quia prae-*

19. bis paullo ante praedixerint. Deinde etiam cognovi, multa homines doctissimos sapientissimosque et dixisse, et scripta de deorum immortalium numine reliquisse: quae quamquam divinitus perscripta video, tamen eiusmodi sunt, ut ea maiores nostri docuisse illos, non ab illis didicisse videantur. Etenim quis est tam vecors, qui aut, quum suspenderit in caelum, deos esse non sentiat, et ea, quae tanta mente fiunt, ut vix quisquam arte ulla ordinem rerum ac necessitudinem persequi possit, casu fieri putet; aut, quum deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium esse natum et auctum et retentum? Quam volumus licet, Patres Conscripti, ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Poenos, nec artibus Graecos,

stare non possunt, violare non desinunt." Et mox de iisdem: „Fere enim aut nulli commentarii maximorum declamatorum exstant; aut, quod peius est, FALSI." MARKL. De loco, quem ante oculos, h. e. in memoria habuit, ut adhuc omnes credidere, Valerius Maximus, satis supra dictum; nisi quod illud ad hunc locum reservari debuit, male reprehendi formulam, *Pontificatu statas sollemnesque cerimonias contineri*. Quid enim? Non *pontificatus* est munus Pontificis? Nonne autem munere eo continentur cerimoniae consecrandi, dedicandi, devovendi, de religione respondendi etc.? Piget, nescio, an pudet, in talibus versari: sed neutrum aequum est in iis, ad quae adhaesit, si serio adhaesit, Marklandus. GESN. Ego vero Gesnerum nos iam nimis diu ludos facere putabam.

19. *Quam volumus licet, ipsi nos amemus*) H. e. licet nos ipsi amemus, φιλαυτία capti, quantum volumus. Hinc bene Garatonius observat intelligi posse, quid Latinis sit *quamvis licet*, neque hunc esse pleonasmum, ut nonnullis visum est, sed tria verba, *quam*

nec denique hoc ipso huius gentis ac terrae domestico nativoque sensu Italos ipsos ac Latinos, sed pietate ac religione atque hac una sapientia, quod deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gentes nationesque superavimus.

Quare, ne plura de re minime loquar IO.
dubia, adhibete animos; et mentes vestras, 20.
non solum aures, ad Haruspicum vocem admove-
te: QUOD IN AGRO LATINIENSI AUDI-
TUS EST STREPITUS CUM FREMITU. Mitto
Haruspices, mitto illam veterem ab ipsis diis
immortalibus, ut hominum fama est, Etruriae
datam disciplinam: nos nonne Haruspices
esse possumus? EXAUDITUS IN AGRO PRO-
PINQUO ET SUBURBANO EST STREPITUS
QUIDAM RECONDITUS ET HORRIBILIS FRE-
MITUS ARMORUM. Quis est ex Gigantibus
illis, quos poetae ferunt bellum diis immor-

vis licet, ut iam Davisio ostendit Bentleius ad illud Cic. Tusc. IV, 24. *Quamvis licet insectemur istos*. Ceterum haec propter veritatem sententiae laudavit Schlözerus noster in Conspectu historiae univers. p. 305., haud scio an sine causa. Neque enim simpliciter verum est, ceteras gentes Romanis illo tempore multum cecidisse pietate et religione deorum; atque in toto loco declamatorium frigus facile sentias.

20. *Quod in agro Latiniensi*) Loqui videtur de iisdem Latiniensibus, quos inter populos veteris Latii recenset Plinius III, 9. p. 157. edit. Hard. Eorum agrum Urbi admodum propinquum fuisse, arguit mox eiusdem responsi ineptissima variatio. Conf. Cluverii Ital. ant. III, 3. p. 899. Paulo post Barb. et Ch. *Etruriae traditam*, ut cum C. Stephano correxit Lambinus.

Quis est ex Gigantibus — fateatur) Ridicule utitur hoc verbo atque adeo tempore eius praesenti,

talibus intulisse, tam impius, qui hoc tam novo tantoque motu non magnum aliquid deos populo Romano praemonstrare et praecinere fateatur? De ea re scriptum est, POSTULATIONES ESSE IOVI, SATURNO, NEPTUNO, TELLURI, DIIS CAELESTIBUS.

21. Audio, quibus diis violatis expiatio debeatur: sed, hominum quae ob delicta, quaero. LUDOS MINUS DILIGENTER FACTOS POLLUTOSQUE.

Quos ludos? Te appello, Lentule, (tui sacerdotii sunt tensae, curricula, praecentio, ludi, libationes, epulaeque ludorum publicorum:) vosque, Pontifices, ad quos Epulones Iovis Optimi Maximi, si quid est praetermissum aut commissum, afferunt; quorum de sententia illa eadem renovata atque instaurata celebrantur: qui sunt ludi minus diligenter facti? quanto aut quo scelere polluti? Respondebis et pro te et pro collegis tuis et pro Pontificum collegio, nihil cuiusquam aut negligentia contemptum, aut scelere esse pollutum: omnia sollemnia ac iusta ludorum, omnibus rebus observatis, summa cum cerimonia esse servata. Quos igitur Haruspices

22. ludos minus diligenter factos pollutosque esse di-

quasi aliquem Gigantem tum superesse aut inter Senatores esse significare velit. Scilicet animo hominis obversabantur verba Cic. de Senect. §. 5., quae et Sigonius expressit in Consolatione sua n. l. ab init.

21. *Quanto aut quo scelere*) *Quando aut quo* coniecit Ernestius; eleganter, i. e. speciose, non vere fortasse. Mox dicere debuit *negligentia omissum*: sed *contemptum* dixit, quia in tali negligentia fere contemptus esse solet.

dicunt? Eos, quorum ipsi dii immortales atque illa Mater Idaea te, te, Cn. Lentule, cuius abavi manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. Quod ni tu Megalesia illo die spectare voluisses, haud scio, an vivere nobis atque his de rebus iam queri liceret. Vis enim innumerabilis incitata, ex omnibus vicis collecta, servorum ab hoc Aedili religioso repente fornicibus ostiisque omnibus in scenam, signo dato, immissa irrupit. *Tua* tum, *tua*, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quae in privato quondam tuo proavo: te, nomen, imperium, vocem, adspectum, impetum tuum stans Senatus, Equitesque Romani et omnes boni sequebantur, quum ille ser-

22. *Cuius abavi manibus esset accepta*) Vulgatum *ab avia* constanter legitur in codd., nisi quod in T. est *ab avia vel avo*, Sed dudum verum coniectasse videntur Fabricius et Manutius; etsi P. Scipio, qui publica auctoritate Idaea Matris sacra recepit, non abavus Lentuli Marcellini, sed atavus fuit. Recte enim monuerunt Viri docti, avum illius fuisse Scipionem, sub belli Iugurthini initia mortuum; proavum, Nasicam Serapionem, qui Ti. Gracchum interemit; abavum vero, Scipionem Corculum. Verum ab hoc genere *μνημονικῶν ἀπαρτημάτων* ne Ciceronem quidem immunem esse constat: vulgata autem lectio ferri nullo pacto potest. Nam Claudia illa, quae suo cingulo sacrum navigium perduxit, non ex omnium narratione fuit virgo Vestalis, ut Dukerus demonstravit ad Liv. XXIX, 14. p. 328., at ne haec quidem Marcellini *avia* appellari potuit; id quod rationibus temporum diligenter subductis docuit Garatonius.

Vis — incitata — in scenam — irrupit) Statue, constructionem hanc esse: *vis innumerabilis servorum, collecta ex omnibus vicis, incitata ab hoc Aedile* (sic enim hunc ablativum, non *Aedili*, scribendum, ex bonis auctoribus praecepit Charis. lib. I. p. 96.) *religioso in scenam irrupit*. Sed multo me-

vorum et ludiorum multitudini Senatum populumque Romanum vinctum ipso consessu et constrictum spectaculis atque impeditum
 23. turba et angustiis tradidisset. An, si ludius constitit, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus et matrimus si terram non tenuit, aut tensam aut lorum omisit, aut si Aedilis verbo aut simpulo aberravit, ludi sunt non rite facti; eaque errata expiantur, et mentes deorum immortalium ludorum instauratione placantur: si ludi ab laetitia ad metum traducti sunt, si non intermissi, sed perempti atque sublati sunt; si civitati universae scelere eius, qui ludos ad luctum con-

lius scripsisset, si omisisset *incitata*, ut recte Ernestius notavit: qui etiam monuit, quod infra Marklandus, *scenam* hic pro cavea dictam esse sine exemplo. De re ipsa, quomodo et quando facta sit, nusquam vestigium exstat.

23. *An, si ludius constitit etc.*) Arnobius adv. Gentes IV. p. 148. (edit. Herald p. 186.) „In cerimoniis vestris rebusque divinis postulionibus locus est, et piaculi dicitur contracta esse commissio, si per imprudentiae lapsum aut in verbo quispiam aut simpuvio deeravit, aut si rursus in solllemnibus ludis curriculisque: commissum omnes statim in religiones clamatis sacras, *si ludius constitit, aut tibicen repente conticuit; aut si patrimus ille qui vocitatur puer omisit per ignorantiam lorum, aut terram tenere non potuit.*” Locum ex hac Oratione excerptum esse, manifestum est, quamvis non appositum sit nomen Ciceronis; ut adeo hinc nihil efficiatur, nisi hoc scriptum vetustius esse Arnobio, qua de re omnino nemo dubitabit. Inde autem non apparet, illud potius Ciceronis esse quam Hortensii aut Curionis: etsi lubens concesserim, Arnobii saeculo Orationem pro Ciceroniana lectam et ab ipso fortasse habitam esse. MARKL. *Tenere terram* h. l. esse manibus tangere, docent Varro R. R. I, 2. et Macrobius Sat. III, 9. Turnebo Adverss. XVI, 10.

ferre voluit, exstiterunt dies illi pro festis
 paene funesti; dubitamus, quos ille fremitus
 nuntiet ludos esse pollutos? Ac si volumus ^{24.}
 ea, quae de quoque deo nobis tradita sunt,
 recordari: hanc Matrem Magnam, cuius ludi
 violati, polluti, paene ad caedem et ad fu-
 nus civitatis conversi sunt, hanc, inquam, ac-
 cepimus agros et nemora cum quodam stre-

laudati: quare non necesse est, cum Heraldus in Ani-
 madvv. ad Arnobium p. 268. corrigere, *si tensam non*
tenuit aut lorum amisit, aut cum Salmasio et Fabret-
 to, *si acerram*. Quamquam, quum tensae apud Ar-
 nobium nulla mentio fiat, non plane improbabilis est
 opinio Ernestii, verba *aut tensam* pro spuris eiicien-
 da esse. Et probat eam coniecturam Garatoni-
 us, vel sic scribendum putat: *si terram non tenuit aut ten-*
sam, si lorum amisit. Nam *si*, non *aut*, habent Franc.
 Barb. T. U. et alii apud Gruterum; *amisit* autem est
 in C. et Ps. Denique pro *simpulo*, lectione Palat. no-
 ni, ex Auctore suo Heraldus et alii malunt *simpuvio*,
 uti vocabulum saepius scribi solet. Vulgo olim, *nutu*.

Dies illi pro festis paene funesti) Vulgo, *dies*
illi festi, haud dubie ex falsa correctione. Quam nos
 praetulimus scripturam, a pluribus commendatam, fir-
 mant multi Mss. vitiis suis, ut Oxonn. trium et alio-
 rum *profesti*, et H. *profestis*, atque notissimus usus
 Latine loquendi.

24. *Accepimus, agros et nemora — peragrarē*)
 Plura de h. l. dicenda habebam, quae partim occupa-
 vit, qui mihi postremus omnium, iam notulas meas ad
 librarium missuro, in manus venit, Garatoni-
 us. Nam is quoque admirari videtur, ut ego persaepe feci, cur
 non scriptum sit *peragrasse*. At si non verbum *ac-*
cepimus, sed illa respicio, *si volumus — recordari*,
 satis tolerabile rursus videtur *peragrarē* sive *pera-*
grare solere. Retrahunt quidem nos ea, quae statim
 adduntur: sed quid omnino laboramus in iis, quae
 quomodo intelligenda sint, ipse parum laboravit Auctor?
 Nimirum ei in mentem venerunt, quae alicubi legerat
 de furibundis cursibus Cybeles per fabulas tradita, ut
 apud Diod. Sic. III, 59., eorumque si antea memor
 fuisset §. 20., fortasse Telluri etiam Magnam Matrem

12. pitu fremituque peragraré. Haec igitur vobis, haec populo Romano, et scelerum indicia ostendit, et periculorum signa patefecit.

Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri maiores ante templum, in ipso Matris Magnae conspectu, Megalensibus fieri celebrarique voluerunt? qui sunt more institutisque maxime casti, sollemnes, reli-

adiecisset. At hanc quoque nomine Telluris significari potuisse censet Garatonius, motus auctoritate Lucret. II, 657. Quicquid erit, nemo non videt, quam inepte adiectum sit illud *de quoque deo*.

Nam quid ego de illis ludis loquar) Nihil loqui suaseris homini. Vix enim absurdius loqui potuisset de iisdem ludis, quos a Clodio pollutos esse dixit. Nam eosdem hic quoque commemorari, dubium esse nequit propter mentionem Palatii, quam et Livii locus habet a Manutio laudatus XXIX, 14. extr., etsi modus transitionis ad rem diversam ducere videtur. Ceterum ea, quae de istis ludis memorabilia ex antiquitate repetit Orator, doctiores viderint, quam accommodata sint rei propositae, uti statim de Senatorum subelliis, a plebeiorum consessu secretis. Adde his aliud etiam gravius. Quod Scipionem superiorem refert fecisse, fecit ille *ludis Romanis* seu *magnis*, ut tradit quidem Valerio Antiate auctore Pedianus ad Cornelianam p. 132., quocum Livius consentit XXXIV, 54. ubi adi Dukerum, huius Orationis, ut Intpp. omnes faciunt, tamquam Ciceronianae auctoritate utentem. At h. l. dicitur res facta esse *Megalensibus*, quae tum quoque mens Scriptoris maneret, si Criticis merito suspectum esset hoc vocabulum, sicut fuit Mureto in Scholiis ad Terent. T. II. p. 658. Opp. edit. noviss. et deinde aliis. Ac sane sedes, quam vocabulum occupat, Ciceronianae collocationi assuetum offendat necesse est, tum magis etiam, quod diserte Pedianus scribit, hic a Cicerone nullam mentionem factam esse Megalensium. Sed, ne dicam, huius Ciceronis et librario- rum vitia saepe inter se simillima esse, potuit etiam Declamator, quum *ῥῆσις*, a Pediano fortasse ex veri Ciceronis genuina Oratione servatam, totidem verbis in suam inferret, sive casu seu de industria, istud voca-

giosi; quibus ludis primum ante populi consessum Senatui locum P. Africanus iterum Consul ille Maior dedit: ut eos ludos haec lues impura polluerit; quo si qui liber aut spectandi aut etiam religionis causa accesserat, manus afferebantur; quo matrona nulla adiit propter vim consessumque servorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris arcessita in hac Urbe consederit; qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipso et appetita religio externa, et Matris Magnae nomine suscepta declaretur; hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt: tota denique, hoc Aedile, servorum Megalesia fuerunt. Pro dii immor- 25. tales! qui magis nobiscum loqui possetis, si essetis versareminique nobiscum? Ludos esse pollutos, significatis ac plane dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, perversum, conturbatum dici potest, quam omne servitium permissu magistratus liberatum, in alteram scenam immissum, alteri praepositum, ut alter consessus potestati servorum obiiceretur, alter servorum totus esset? Si examen apum ludis in scenam venisset, Haruspices

bulum et nonnulla alia addidisse, ut paullulum discederet ab exemplari suo, et his quoque sores periret indicibus suis. Non nimium ipse tribuo, fateor, huic suspicioni, sed eam tamen dissimulandam non putavi.

Qui uni ludi — declaretur) Notabilis animadversio, quasi ex Grammatici dictatis excepta. Sed absorta est haec ratio: Ludi vocabulo appellantur peregrino, ut eos Magnae Matri dicatos esse appareat. Videlicet, si statim cogites Θεῶν Μεγάλῃν.

accidendos ex Etruria putaremus: videmus universi repente examina tanta servorum immissa in populum Romanum septum atque inclusum; et non commovemur? Atque in apum fortasse examine nos ex Etruscorum scriptis Haruspices, ut a servitio caveremus, 26. monerent. Quod igitur ex aliquo disiuncto diversoque monstro significatum caveremus, id quum ipsum sibi monstrum est, et quum in eo ipso periculum est, ex quo periculum

25. *Videmus universi repente etc.*) Otiosum est *universi*, pro quo si scripsisset *pauci*, peraeque id et rei et sententiae convenisset. MARKL. At vero maius procul dubio, vel prodigium, vel scelus est, quod in omnium fit oculis, quam quod caret teste. GESN. Quidni liceat interdum illudere Scriptori, ubi indignus est seria reprehensione? Non ille *pauci* melius putavit, sed alterum illud ignavum esse arguit. Id vero ex eo genere non esse, a Gesnero docendi eramus; docendi etiam, cur non potius scripsisset *putaremus universi*, quae scriptura tamen in nullo libro est, quum sit in Franc. et duobus Oxonn. *si examen apum repente ludis*, id quod non sine causa placuit Graevio. Nobis autem vehementer displicet tota haec fictio de examine in scenam delato; neque illo etiam tempore Haruspices levis portenti causa ex Etruria acciri solitos esse arbitror.

26. *Id — ipsum sibi monstrum*) Romanus scriptor posuisset, opinor, *ipsum per se monstrum est*. Eoque modo loquitur hic idem Orator c. 17. princ. et Cic. de Legg. III, 14. Forsan iste in eo errore fuit, ut putaret, *sibi* hic similem locum habere, atque in illo Terentiano, *suo sibi hunc iugulo gladio*. MARKL. Mihi illud videtur acutius, ut quod est apud Silium XIII, 66. *Virtus sibi pulcherrima merces*; aut illud Senecae Epist. 97. *Sceleris in scelere supplicium*. GESN. Haec profecto sunt dissimillima; tum mera balbuties in *monstro disiuncto diversoque*, h. e. tali, in quo non tam aperta rei, quae portenditur, significatio inest; tota denique *vôneris* scholastica est.

portenditur, non pertimescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus? istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem facit, quum Athenionis aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quam Caii aut Appii Claudiorum? Illi quum ludos facerent, servos de cavea exire iubebant; tu in alteram servos immisisti, ex altera liberos eiecisti: itaque qui antea voce praeconis a liberis semovebantur, tuis ludis non voce, sed manu liberos à se segregabant.

Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat, 13. Sibyllino sacerdote, haec sacra maiores nostros ex vestris libris expetisse? si illi sunt vestri, quos tu impia mente conquiris, viola-

Istiusmodi Megalesia fecit pater — patruus)
Hic quoque, ut aliis locis multis, aliquid latet, quod hodie manifesto convinci nequeat. Nam dubium est, an Appius Claudius, huius Publii pater, unquam fuerit Aedilis: et Aedilem fuisse oportet, si Megalesia fecit: Cicero quidem pro Planc. c. 21. refert, illum nobilissimum hominem, vivo patre suo, Aedilem non factum, eundemque sine repulsa factum esse Consulem. Quem locum cum nostro vix satis probabiliter sic concilies, ut eum, mortuo patre, aedilitatem adeptum putes. Nam nullum eius rei certum argumentum est apud Ciceronem, qui quum addit *vivo patre, potentissimo et clarissimo cive, C. Claudio*, indicat fortasse, patris potentiam filio non profuisse ad repulsam effugiendam. De patruo certior res: quippe C. Claudius Appii F. Pulcher Aedilis fuit a. U. 655., dein Praetor a. 659. et Consul a. 662. Atque huius aedilitatem imprimis magnificam fuisse, notum est ex libro de Off. II, 16. Verr. IV, 3. Valerio Max. II, 4, 6. Mox observanda est transitio ad tertiam personam, *Is mihi* etc., hoc certe loco molesta, quum eodem spiritu oratio redeat ad personam secundam.

Si illi sunt vestri — attrectas) Quo spectat primum ista dubitatio, *si — vestri?* An libri Sibyllini

tis oculis legis, contaminatis manibus attre-
27. ctas. Hac igitur vate suadente quondam,

umquam erant ideo minus Sibyllini, quod unus Quindecimvir erat impius homo, eosque improbo animo perquirebat etc.? Sin vero ipsi libri manebant iidem, ut manebant sane, a quocumque hominum genere inspecti, ista dubitatio nihil ad sententiam facit, neque ad argumentationem: immo vocabula sunt cassa sensu, nisi te fallit hiatus oratorius. Neque vero in sequentibus verba meliora sunt sententiis. Quod enim dicitur, *libros tu impia mente conquiris*, nihil sibi vult aliud, quam quod Latini dicunt *adire* vel *inspicere libros*, ut magnus numerus docet exemplorum Livii, Ciceronis, aliorum scriptorum. Contra longe diversum quiddam est *conquirere libros Sibyllinos*, nimirum *colligere* eos, vel *dispersos* vel *reconditos*. Sed et c. 15. repugnante usu dicitur *conquirimus*, ubi dicendum erat *quaerimus*. Tum quid significant *violati oculi*? per quem violati, aut quam re? *sacrae caerimoniae* Bonae Deae erant *violatae* oculis Clodii: nemo praeter hunc Scriptorem dixerit ipsius hominis *oculos violatos caerimoniis*. Nam si v. c. aliquis migravit iura civitatis, *violatae* dicuntur *leges* seu *iura*, non is, qui illud fecit: sed Rhetor noster egregie usum linguae confundere solet, eique adeo oculi *violati* sunt tales, *qui violarunt*. Cicero si exstiterit ab inferis, et haec videat in nomen suum adscisci, quantam ille sibi factam iniuriam, quam indigno se modo tractatum indignetur! MARKL. Ad prima verba, *si — vestri*, non multum de eo, quod rectum sit, disputabo; Ciceronianam certe esse totam hanc dictionem, mihi constat. Movet Auctor oratoria ratione velut quaestionem status Clodio: quantumvis Quindecimvirum se et sacerdotem Sibyllinum ferat, indignum esse tamen, cuius dicantur esse libri Sibyllini, ea fere ratione, ut Consules esse negat Pisonem, Gabinium, similes; ut leges esse Clodii non vult, sed faces Urbis, pestes reipublicae. Iam enarrat Cicero munia Quindecimviralia, et quam perverse illis fungatur Clodius, ostendit: primum, libros Sibyllinos, ait, eum *impia mente conquirere*. Quid hoc est monstri, ait ille, *conquiris libros*? Putabam, *adiri* libros, *inspici*. Non falso putat vir doctus; nam et hoc Quindecimvirorum est: et hoc dum faciebat Clodius, *contaminatis manibus* eos contrectabat. Sed tum unum maxi-

defessa Italia Punico bello atque ab Hannibale vexata, sacra ista maiores nostri adscita

mum munus illud erat, ut *conquirerent libros*, et diiudicarent, qui vere Sibyllini essent: idque adeo post crematos sociali bello a. U. 670. ipso cum Capitolio veteres libros fieri coepisse, memorat Tacitus Annal. VI, 12, „dato sacerdotibus negotio, quantum humana ope potuissent, vera *carmina Sibyllina* discernere.” Et ne statim desiisse eam curam putemus, Augustum quoque ea occupavit, teste Suet. c. 31., et sub Tiberio *notioni Quindecimvirum liber* pro Sibyllino prolatus *subiectus est*, quae ipsa res occasionem dedit Tacito altius eam historiam repetendi. De *violatis oculis*, possemus quidem id ipsum non absurde affirmare, violari a rebus sanctis mentes et corpora male iis abutentium, eaque in re non indiserti esse. Sed non est necesse, nos eo descendere. *Contaminatae* in ipso h. l. *manus* profecto non proprie memorantur, vel Marklando iudice, quatenus ipsae sunt pollutae, sed quatenus suas sordes affricant his, quae attingunt: sic *violati oculi* non modo quatenus ipsi sunt in stupris, adulteriis, incestis polluti et corrupti, sed quatenus hanc suam impuritatem transfundere et impingere quodammodo videntur his, quae intuentur. Qua in re lectores illud recordari velim, fuisse vulgarem antiquis opinionem, nec recentioribus indictam medicis, communicari per ipsum adspectum vitia quaedam oculorum, et a morbo oculo in sanas transire, in cuius rei rationes inquirere tanti putat Plutarchus Sympos. V, 7. p. 681. D. ubi hoc transfert ad vitiorum animi contagium, eamque *οἶον ὀφθαλμίας ἀπορροήν καὶ ἀνάχρωσιν* appellat de Discr. adulat. et amici p. 52. C. Adde Ovid. Rem. am. 615. et Sen. de Clement. II, 6. Simile est, quod fascinare truci oculorum coniectu infantes, praesertim teneros, veneficae posse putabantur. Origo forte a telis Cupidinis, per oculos et emissis et receptis. Est igitur *violatorum oculorum* eadem, quae *manuum contaminatarum* ratio. Et quot sunt participia, quae sub passiva forma habent significationem activam? *Falsus* et *fictus*, nonne significant eum etiam, qui fefellit, qui finxit? Facile fuerit, indiculum talium texere, sed huic loco non satis aptum. Poterat, nisi fallor, compendifacere vir doctus illud *πάθος* de indignatione Ciceronis, ab inferis ad nos redeuntis. Ausim ego hactenus praestare veteris patroni iras, quem sic satis

ex Phrygia Romae collocaverunt: quae vir is accepit, qui est optimus populi Romani iudicatus, P. Scipio; femina autem, quae matronarum castissima putabatur, Q. Claudia, cuius priscam illam severitatem sacrificii mirifice tua soror existimatur imitata. Nihil te igitur neque maiores tui, coniuncti cum his religionibus, neque sacerdotium ipsum, quo est haec tota religio constituta, neque curulis aedilitas, quae maxime hanc tueri religionem solet, permovit, quo minus castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore
 28. maculares, scelere obligares? Sed quid ego id admiror? qui, accepta pecunia, Pessinuntem ipsum, sedem domiciliumque Matris deo-

mihi nosse videar. GESN. Faciat ita, quisquis voluerit perditarum causarum patronus esse: nos tantum periculum subire non audemus. Vir doctissimus quo longius progreditur in defendendis his ineptiis, eo melius discit ipse rhetoricari, et loco validorum armorum etiam corruptis machinis uti rudibusque inutilibus. Nam quid aliud est, quam argumentum desperationis, activam potestatem affingere participio *violatus*? Ac si paullo post a. U. 670. et deinde sub Augusto collectos, conquisitos veterum vatum libros, et conservatos retentosque Sibyllinos legimus; unde probabile est, eandem curam medio quoque tempore non intermissam, etiam Clodio commissam esse? Mirarer, quid dicturus esset Gesnerus, si Britanno tam temerariae rationes excidissent.

27. *Optimus populi Romani*) Antea legebatur *a populo Rom.*; sed illud melius, quod Gruterus edidit ex praestantissimis libris, quibus accesserunt nuper quinque Oxonn. Senatus tale iudicium fuit et debuit esse, non populi. Paullo post iidem fere codd. praebent *mirifica: sacrificii* autem, quod quocumque torqueas, absurdum est, in Mss. legitur omnibus. Delet tamen vocabulum Ernestius; ac merito, ait Garatonius.

28. *Pessinuntem ipsum*) Discimus ex hoc et aliis duobus postea locis, Pessinuntem usurpari potuisse

rum vastaris, et Brogitaro Gallograeco, impuro homini ac nefario, cuius legati, te Tribuno, dividere in aede Castoris tuis operis nummos solebant, totum illum locum fanumque vendideris; sacerdotem ab ipsis aris pulvinaribusque detraxeris; omina illa, quae vetustas, quae Persae, quae Syri, quae Reges omnes, qui Europam Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, perverte-
 ris; quae denique nostri maiores tam sancta duxerunt, ut, quum refertam Urbem atque Italiam fanorum haberemus, tamen nostri Imperatores maximis et periculosissimis bellis huic deae vota facerent, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram et in illo loco fanoque persolverent. Quod quum 29.
 Deiotarus religione sua castissime tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio atque amantissimum nostri nominis, Brogitaro, ut ante dixi, additum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen Deiotarum, saepe a Senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum Imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam Regem appellari cum Brogitaro iubes; sed alter est

masculino genere. Apud Strabonem et alios Graecos est ἡ Περσινύτης, ut et plura eiusdem formae nomina Latinis feminina esse solent. Propter rem conf. Or. pro Sext. c. 26.

Cuius legati, te Tribuno — solebant) Haec mendose absunt a parte codd. et omnibus editt. ante Victorium; comparent autem in Oxonn. omnibus. Conf. Or. pro Domo §. 129. De fano Pessinuntio vendito vide pro Sext. l. l. et Strab. XII. p. 567. C. ubi ne verbum quidem de vastatione loci legitur.

Rex iudicio Senatus per nos, pecunia Brogitarius per te appellatus; alterum putabo Regem, si habuerit, unde tibi solvat, quod ei per syngrapham credidisti. Nam quum multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maxime, quod tibi nummum nullum dedit; quod eam partem legis tuae, quae congruebat cum iudicio Senatus, ut ipse Rex esset, non repudiavit; quod Pessinuntem per scelus a te violatum, et sacerdote sacrisque spoliatum, recuperavit, ut in pristina religione servaret; quod cerimonias, ab omni vetustate acceptas, a Brogitaro pollui non sinit, mavultque generum suum munere tuo, quam illud fanum

29. *Alterum putabo Regem*) Scil. Brogitarum. Sed duplex hic difficultas est, ait Ernestius: prima, quod deest alterum membrum, huic respondens: quare Ursinus scribi malebat, *alterum semper, alterum tum putabo Regem*: deinde, quomodo Clodius crediderit Brogitaro pecuniam, qui ab eo accepisse dicatur. Nempe accepit, non praesentem pecuniam, sed syngraphas; unde iocose dixit *credidisti*. Haec ille: iam Garatonius, nunc praeter morem suum audax, *Brogitaro* ad marginem relegato, aut sic legendum censet, *Sed alter est Rex iudicio Sen. per nos, non pecunia per te, appellatus*, aut hoc modo, *pecunia per te alter appellatus; quem (vel hunc) putabo Regem* etc. Mihi religio est, hanc scabiem tangere. Alioquin haererem etiam in illis, *iudicio Senatus per nos* i. e. *per Senatum*; ubi *per ius* habet unus Oxonn., sensu tolerabili. Mox etiam hoc difficile est, quod dicitur, *eam partem legis tuae — non repudiavit*. Nam quae laus regia potest esse in eo, quod Clodii beneficio, nomine regali per plebiscitum confirmando, usus est Deiotarus? Delebat igitur negationem Gronovius pater; non sane bene, ut suspicor. Nam firmant eam quodammodo verba, *quae congruebat cum iudicio Senatus*. Quocirca fortasse dicere voluit Scriptor, id ipsum generosi ingenii esse, quod *non recusavit* a Clodio, detestabili homine, accipere id, quod

antiquitate religionis carere. Sed, ut ad haec Haruspicum responsa redeam, ex quibus est primum de ludis: quis est, qui id non totum in istius ludos praedictum et responsum esse fateatur?

ante a Senatu decretum esset. Exquisita sic existit sententia, haud indigna Declamatore.

Sed — praedictum et responsum esse fateatur) Loquitur de responso illo c. 10. *Ludos minus diligenter factos pollutosque*, de quo et proximis capitibus garrit, ostendens, illud non posse pertinere nisi ad Megalesia, quae Clodius Aedilis commiserit ita, ut libertas et vita civium in discrimen adducta fuerit; cap. 12. „Hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt; tota denique, hoc Aedile, servorum Megalesia fuerunt;” Ac paullo post: „Tu in alteram caveam (immo, scenam) servos immisisti, ex altera liberos eiecisti: itaque qui antea voce praeconis a liberis summovebantur, tuis ludis non voce, sed manu, liberos a se segregabant.” At talis praedictio rerum praeterito tempore factarum nonne perquam faceta et ridicula est? Tiresias ille Horatii, cui artem divinandi donarat Apollo, et qui pro eius artis specimine hanc vocem mittit: *O Laertiade, quicquid dicam, aut erit, aut — non*; ille, inquam, haud maior in suo genere artifex fuit, quam Oratoris huius Haruspices, qui praedicunt, non futura, sed facta dudum et praeterita. Scilicet, ne nimium dubites, praedictum isti significat dictum, ut iam monui in Or. ad Quir. §. 11. MARKL. Hic salinas totas ingenii exhaurit Vir doctissimus ad illud probe defricandum. Ac praecessisse illos Clodii ludos ante hos strepitus fremitusque, nemo negat. Respondent enim Haruspices, *ludos minus diligenter factos*. Quid igitur praedicunt fremitus illi? Non profecto, ludos esse factos negligenter; sed praedicunt et denuntiant poenas populo, nisi auctor puniatur; praedicunt, quid futurum sit, si ista praecesserint. Conferre potest, qui haec plane cupit cognoscere, quae deinde c. 25. et 26. in hanc rem, eodem praedicendi verbo adhibito, disputantur. Non agitur hic, utrum casus, superstitiosa imaginatio, fraus civilis, illos strepitus pepererit, interpretata sit; sed an repugnantia scripserit Auctor, quum praedictum esse aliquid dicit in ludos, qui iam facti erant. Quidni vero praedi-

14. Sequitur de locis sacris, religiosis. O im-
 30. pudentiam miram! de mea domo dicere au-
 des? Committe vel Consulibus vel Senatui
 vel collegio Pontificum tuam: ac mea qui-
 dem his tribus omnibus iudiciis, ut dixi an-
 tea, liberata est. At in iis aedibus, quas tu,
 Q. Seio, Equite Romano, viro optimo, per
 te apertissime interfecto, tenes, sacellum
 dico fuisse et aras: tabulis hoc Censorum,
 31. memoria multorum firmabo ac docebo: aga-
 tur modo haec res; quod ex eo Senatus con-
 sulto, quod nuper est factum, referri ad vos
 necesse est: habeo, quae de locis religiosis
 velim dicere, quum de domo tua dixero: in

catur poena sceleri iam perpetrato, effectus latens
 causarum iam apertarum? Ceterum, quoniam in prae-
 dictionum loco versamur, lubet illud admonere, mihi
 vix videri temperaturum sibi fuisse impostorem, qui
 Tiberiano saeculo scripserit, quo minus apertiores
 praedictiones de mutatione reipubl. ex eventu rerum
 fingeret, quam sunt illae, quae hic et paullo inferius
 ponuntur; quum praesertim divinationem quandam ci-
 vilem passim sibi arroget Cicero, (etsi non satis ille
 quidem semper divinus,) et Corn. Nepos illi tribuat.
 Talis certe declamator, qualis hic nobis fingitur, num-
 quam illam divinandi opportunitatem erat praetermis-
 surus. GESN. Plus quam humana est haec divinatio.

30. *Ac mea quidem — liberata est*) Num et
 hic, ut nuperus Interpres fecit, librariorum fidem ac-
 cusabimus? Errorem certe apparet inesse in *his tri-*
bus (omnibus) iudiciis; quasi aliud proprium Con-
 sulum iudicium fuisset, aliud universi Senatus.

31. *Agatur modo haec res*) Plura sunt in hoc
 toto loco, quae non satis assequar; nonnulla forsan
 propter rerum, ad quas respicitur, ignorationem: nec
 feliciores video fuisse ceteros; modo tacent sapientius.
 Ernestius quidem corrigit *quam pro quod*, atque inde
 usque ad verba *necesse est* parenthesin facit. Sed non
 sufficiunt haec, ut deliramenta ad rationem redigantur.

qua tamen ita est inaedificatum sacellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo sit demolendum; tum videbo, num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. Putant enim nonnulli ad me pertinere, armamentarium Telluris aperire: nuper id patuisse dicunt, et ego recordor: nunc sanctissimam partem ac sedem maximae religionis privato dicunt vestibulo contineri. Multa me movent: quod aedes Telluris est curationis meae; quod is, qui illud armamentarium sustulit, meam domum Pontificum iudicio liberatam, secundum fratrem suum iudicatam esse dicebat; movet me etiam in hac caritate annonae, sterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, et eo magis, quod eodem ostento Telluri postulatio deberi dicitur. Vetera fortasse lo- 32. quimur: quamquam hoc si minus civili iure perscriptum est, lege tamen naturae, communi iure gentium sancitum est, ut nihil morta-

Telluri postulatio deberi dicitur) In aliquot libris est *postillo* vel *postulo*, sub quibus mendis latet *postilio* seu *postulio* pro *postulatione*, ut ad Varro- nem de L. L. IV. p. 41. ed. Bipont. ex veteribus glossis demonstravit Scaliger. Ibidem recte Turnebus: Est *postulatio*, quum dii violati *expiationem postulant* voce Haruspicum, sicut Varronis l. l., „fortissimum civem in terram demitti.” Vanum enim discrimen est, quod Gutherius de I. P. IV, 15. statuit inter *postulionem* et *postulationem*. Sed si illa notio fuit sacri vocabuli ac similium, (cf. Festus in voce *postularium fulmen*) quomodo scribi potuit *postulatio diis deberi*? Non rectius, puto, quam supra §. 20. in exemplis ante Gruterum una voce auctius legebatur, *postulationes decretas esse*: nisi forte nunc *postulationem* pro ipsa expiatione usurpari censes, usu vix concessio Romanis.

- les a diis immortalibus usu capere possint.
15. Verumtamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus, quae fiunt quum maxime? quae videmus? L. Pisonem, quis nescit, his ipsis temporibus maximum et sanctissimum Dianae sacellum in Coeliculo sustulisse? Adsunt vicini eius loci; multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilitia, illo ipso in sacello, statuto loco, anniversaria factitarint. Et conquirimus, dii immortales quae loca desiderent, quid significant, de quo loquantur? A Sex. Serrano sanctissima sacella suffossa, incensa, inaedicata, oppressa, summa denique turpitudine esse foedata nescimus? Tu
33. meam domum religiosam facere potuisti? Ecqua mente? Quam amiseras. Qua manu? Qua disturbaras. Qua voce? Qua incendi iusseras. Qua lege? Quam ne in illa quidem impunitate tua scripseras. Quo pulvinari? Quod stupraras. Quo simulacro? Quod ere-

32. *In Coeliculo*) Sic edit. et codd. praeter unum Pucc. qui habet *Coelio*, ex coniectura, ut videtur. Nam *Coeliculi* nemo mentionem facit; sed *Coelioli* Varro de L. L. IV p. 15. atque alii. Conf. Adleri Descr. vet. Romae p. 114. Recte igitur hoc nomen reponendum nuper monuerunt Viri docti.

Statuto loco anniversaria factitarint) Et *statuto* et *anniversarii* habent codd. plerique. Sed illud frequens vitium est pro *stato*, quod hac in re proprium est, et eodem iure forsitan hic reponendum erat, quo *anniversaria*. Nam masculinum huius vocis minus aptum est h. l., etsi ex Floro comparari possunt *hostes anniversarii*, eo sensu, quo Livius dixit *arma anniversaria*. Ceterum in *loco* nihil vitiosum video, vel propter id, quod sequitur, *quae loca*.

33. *Quo pulvinari? Quod stupraras*) Formulam, *stuprare pulvinar*, ab Auctore excogitatam arbitror,

ereptum ex meretricis sepulcro in Imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quod impuri et sacrilegi parietem tangit? Itaque, ne quis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre; tollam altius tectum, non ut ego te despiciam, sed ne tu adspicias Urbem eam, quam delere voluisti.

Sed iam Haruspicum reliqua responsa videamus. ORATORES CONTRA IUS FASQUE INTERFECTOS. Quid est hoc? De Alexandrinis video esse sermonem: quem ego non refuto. Sic enim sentio, ius legatorum quum hominum praesidio munitum sit, tum etiam divino iure esse vallatum. Sed quaero ab illo, qui omnes indices Tribunus e carcere

non ex consuetudine Latinitatis adhibitam. Quantum enim reperio, *stuprare* iungitur personis, (ut *stuprare matronas, pueros* etc.) non rebus. Itaque dici debuerat, *cui stuprum intuleras*, ut ipse scripsit c. 5. et pro Domo c. 40. et Cicero in Pis. c. 39. extr. MARKL. Annon licuit etiam Ciceroni aliquid dicere, quod nec ipse alias dixerat? quod alias hodie non legitur? Ad quam pauperiem redigetur, si ita agimus, Latina oratio? Et nonne Tullii indubii sunt ad Att. I, 18. p. 141. *stuprata* (vel, quod habent quidam libri, *constuprata*) *iudicia*; ne provocem ad alteram pro Domo Orationem c. 48., ubi *religiones omnes polluisse* dicitur Clodius, *aut ementiendo, aut stuprando*. GESN.

Ne tu adspicias — voluisti) Inepte additur alia causa, postquam dictum est, *ne quis meorum* etc. Nimirum acutula sententia et praeclarum antitheton quoquo loco assuendum erat.

34. *De Alexandrinis video esse — refuto*) Bene interpretatur Ernestius: Audio, hoc vulgo sic accipi, ut ad Alexandrinos legatos pertinere dicatur. Sed ser-

in forum effudit, cuius arbitrio sicae omnes nunc atque omnia venena tractantur, qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit: ecquid sciat, unum acerrimum adversarium Hermachi, Theodosium, legatum ad Senatum a civitate libera missum, sica percussum. Quod non minus, quam de Alexandrinis, indignum
 35. diis immortalibus esse visum, certo scio. Nec confero nunc in te unum omnia: spes maior esset salutis, si praeter te nemo esset impurus; plures sunt: hoc et tu tibi confidis magis, et nos prope iure diffidimus. Quis Platorem ex Orestide, quae pars Macedoniae libera est, hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum, ut se ipse appellavit, Imperatorem venisse nescit? Quem ille propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula coniecit, et medicum intromisit suum, qui

monem esse a bonis scriptoribus non ita dicitur; neque video idem est atque audio, nisi apud eum, qui rationem loquendi omnibus modis corrumpere et violenter stuprare solet.

35. *Hoc et tu tibi confidis — diffidimus*) Scil. *saluti nostrae*. Plures sunt in republ. nefarii homines: id nos tanto magis habet sollicitos, quum tu hac malorum societate magis ad quidvis audendum impellaris. Verum haec simpliciora sordebant Rhetori prae bello antitheto, *confidis, diffidimus*. Et pari elegantia deinde *securas iunxit nomini populi Rom.* De Platore conf. in Pis. §. 83.

Ut se ipse appellavit) Non ipse se Imperatorem appellavit, sed a legionibus id nominis adeptus est ex more. Notavit Manutius Cic. in Pis. c. 16. „Appellatus est hic vulturius illius provinciae, si diis placet, Imperator.” Et c. 23. „Imperator appellatus eras — Macedonicus Imperator.” MARKL.

legato, socio, amico, libero, foedissime et crudelissime venas incideret. Secures suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem utatur?

Sed recitemus, quid sequatur. FIDEM 17.
ET IUSIURANDUM NEGLECTUM. Hoc quid 36.
sit, per se ipsum non facile interpretor; sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum iudicum manifesto periurio dici: quibus olim erepti essent nummi, nisi a Senatu praesidium postulassent. Quare autem de his dici suspicer, haec causa est, quod sic statuo, et illud in hac civitate esse maxime illustre atque insigne periurium, et te ipsum tamen in

36. *Ex eo, quod sequitur etc.) Sacrificia vetusta etc.* Ex illa statim adiecta mentione polluti sacrificii, quod manifesto ad flagitium Clodii in sacris Bonae Deae pertinebat, vi contextus efficitur, illud responsum de *fide neglecta* referendum esse ad maculosos et corruptos iudices in illa causa. Hoc dicere voluisse Oratorem, plane sentimus; quam recte voluerit, iudicent lectores. Nam ego iam sic affectus sum hac eloquentia, ut obmutescere libeat potius quam disertum esse in explicando; negligendumque puto lectorem, cui ne nunc quidem palatum per se sapiat. Duae tamen ineptiae omitti sine nota non debent. Nam primum parum opportune huc translata est ista sententia Catuli apud Cic. ad Att. I, 16. „Quum vidisset quendam (iudicum istorum): Quid vos praesidium a nobis postulabatis? an, ne nummi vobis eriperentur, timebatis?” Deinde quae est ratio in his, quae sequuntur, duabus rationibus interpretationis, *quod illud maxime illustre periurium fuit, et, quod Clodium iudices, quibuscum coniuravit, in periurii poenam non voca-*

periurii poenam ab iis, quibuscum coniurasti, non vocari.

37. Et video, in Haruspicum responsis haec esse subiuncta: SACRIFICIA VETUSTA OCCULTAQUE MINUS DILIGENTER FACTA POLLUTAQUE. Haruspices haec loquuntur, an patrii Penatesque dii? Multi enim sunt, credo, in quos huius maleficii suspicio cadat. Quis praeter hunc unum? Obscure dicitur, quae sacra polluta sint? Quid planius, quid gravius, quid religiosius dici potest? VETUSTA OCCULTAQUE. Nego, ulla verba Lentulum, gravem oratorem ac disertum, saepius, quum te accusaret, usurpasse, quam haec, quae nunc ex Etruscis libris in te conversa atque interpretata dicuntur. Etenim quod sacrifi-

runt? Et quid sibi volunt in his ipsis postrema verba? Interpretem audiamus, misso facto Auctore. *Coniurare*, inquit, est simul iurare. Promiserant iudices Clodio, se contra iusiurandum facturos, mercede accepta: vicissim iureiurando Clodius affirmaverat, se fideliter daturum, quae pollicitus fuisset, iudicibus. Confectum est opera Crassi negotium, numerata pecunia. Non igitur peieravit Clodius, quum pactam mercedem statim dederit, ipsique eum iudices fidelem ac minime periurum fateantur; atque adeo soli iusiurandum neglexerunt et fidem, qui iurati contra ius fasque iudicarunt. — Acumen hoc est Ferratii, locum hunc pluribus verbis exponentis, quia, nisi attendatur, aliquanto videatur obscurior, ut ait.

37. *Nego ulla verba Lentulum etc.*) Unum ex iis tribus Lentulis, a quibus Clodium accusatum esse memoravit Valerius Max. IV, 2, 5. Nam Cicero nomen accusatoris nullo ponit loco. Itaque ex ista una commemoratione profecit Freinshemius in Suppl. Liv. CIII, 31., merito notatus a doctis, quod Tribunum pl. appellavit P. Lentulum Spintherem, patricium faciens Tribunum pl.

cium tam vetustum est, quam hoc, quod a Regibus aequale huic Urbi accepimus? Quod autem tam occultum, quam id, quod non solum curiosos oculos excludit, sed etiam errantes? quo non modo improbitas, sed ne imprudentia quidem possit intrare? quod quidem sacrificium nemo nisi P. Clodius omni memoria violavit, nemo umquam adiit, nemo neglexit, nemo vir adspicere non horruit: quod fit per virgines Vestales, fit pro populo Romano, fit in ea domo, quae est in imperio, fit incredibili cerimonia, fit ei deae, cuius ne nomen quidem viros scire fas est: quam iste iccirco Bonam dicit, quod in tanto sibi scelere ignoverit. Non ignovit, mihi crede; non. Nisi forte tibi ignotum putas, quod te iudices dimiserunt excussum et exhaustum; suo iudicio, absolutum; omnium, condemnatum: aut quod oculos, ut opinio illius

18.

Nemo neglexit) Quid hoc est? quaerit Ernestius. Debet hic aliquid esse, quod sit medium inter *adire* et *adspicere*: est enim gradatio. — Vere quidem: at gradus unus, ut fit, infractus est; et accumulare verba voluit Scriptor, quae se quaerenti minus opportuna praebebant. Mox *domus in imperio* est vel Consulis vel Praetoris, non Pontificis maximi; hoc quidem tempore Praetoris. Pontificis enim max. domus non fuit illi sacro propria, sed si P. M. simul Consul aut Praetor erat, ei hic honor solebat haberi, ut apud ipsum fierent caerimoniae. Atque hinc explicandi sunt loci, ubi domi P. M. sacra Bonae Deae facta esse legimus, v. c. pro Domo §. 109. Conf. Plut. Caes. pag. 711. E. Caesar et P. M. et Praetor illo anno erat, quaestionemque inter sicarios exercebat.

Ut opinio illius religionis est) Scribendum erat, *ut falsa opinio*. Sic optime sequeretur argumentatio: *Quis ENIM ante te* etc. Atque ita scriptum est

38. religionis est, non perdidisti. Quis enim ante te sacra illa vir sciens viderat, ut quisquam poenam, quae sequeretur illud scelus, scire posset? An tibi luminis obesset caecitas

pro Domo c. 40. de eadem re: „Ex quo intelligitur, multa in vita *falso* homines opinari etc.” Nunc ne intelligimus quidem, cuius rei causam reddat particula causalis. MARKL. Merae calumniae sunt, (cavillationem intelligi verborum, non συκοφαντίας crimen, ne quis et hic calumniatur, placet monere:) quas puderet refellere, nisi Marklandus protulisset. Sed satis erit ad eas refellendas, simpliciter verba et brevissime explicare. Fingit Orator, dici quaedam a Clodio, quatenus sacra Bonae Deae violavit, eaque refutat. „Bona est dea, ignovit mihi. *Orator.* Unde hoc iudicas? *Clodius.* Iudices me absolverunt. *Or.* Dimiserunt te tantum excussum et exhaustum pecuniis, quibus illos corrupisti: aliorum omnium iudicio condemnatus es. *Clod.* Oculos non perdidi, quae opinio vulgata (*falsa* adiectum corrumpere vim sententiae) est de ea religione. *Or.* *Non est mirum, vanitatem illius esse opinionis tuo demum eventu comprobata.* Nemo ENIM ante te tale quid ausus fuerat.” Illorum verborum, quae diversis formis impressa sunt, ellipsin et usum τῆς enim aut ignorat Vir doctissimus, aut ignorare se simulat, quum in tali altercatione nihil sit frequentius. Quis non ita loquitur? *Maledixisti mihi.* Resp. *Prior enim laeseras.* GESN. Ipsa tota sententia putida est. Quid quaeramus de verbis singulis?

38. *An tibi luminis — quam libidinis*) Iam alio loco in his sensum communem desideravi. Dicere Auctor volebat: Nonne tibi melius fuerat, oculis privatum esse, quam *libidinis* impetu tantum scelus commisisse? Sed ut *caecitas luminis* significare possit, quod tamen vix ac ne vix quidem crediderim, sed ut illud significet *ablatum lumen*, id certo scio, *caecitatem libidinis* non magis dici posse pro *vacuitate libidinis*, quam *caecitatem divitiarum* pro *defectu divitiarum* vel *paupertate*. MARKL. Pergit Cicero in illo quasi dialogismo: Punitus tamen es deinde caecitate, nempe *caecitate libidinis* i. e. caecitate mentis, quae oritur a libidine, quae plus obest, quam *caecitas luminis* seu ablata facultas luminis naturalis videndi. Nodum in scirpo quaerere Vir doctus, si usquam alias,

plus quam libidinis? Ne id quidem sentis, conniventes illos oculos abavi tui magis optandos fuisse, quam hos flagrantes sororis? Tibi vero, si diligenter attenderis, intelliges homi-

hic videtur. *Caecitas luminis*, inquit, est privatio luminis; ergo etiam *caecitas libidinis* fuerit *libidinis absentia*? Quis vero umquam ita subtilis fuit, ut non diversarum relationum casus sic iungeret? Quid argu-
tari quis posset in illo Ciceronis loco Verr. IV, 50 „Neque tam *servi illi dominorum*, quam tu libidinum etc.” GESN. Sequentia verba errorem Marklandi satis arguunt: sed interdum legentem facile occaecat ipse Declamator futilitate sententiarum et antithetis suis. Non perdidisti, inquit, usum oculorum (*luminum*) sed mentis; poenam tulisti sceleris tui, vesaniam, furorem libidinis. Hanc *caecitatem libidinis* vocat, quatenus homo *caecus libidine*, inde ipsa *libido caeca* dici potest, ut *caecus amor*, *caecus furor* etc. Sed *caecos oculos* Latine non dici, recte mihi observatum videtur a Mureto ad Senecam de Benef. III, 1. ergo nec *caecitatem luminis* (oculorum).

Conniventes illos oculos — flagrantes sororis) Ignorantia vel affectatio misere vexat hunc Scriptorem. Admodum improprie, nisi potius vitiose, *conniventes* dicuntur oculi App. Claudii Caeci. *Conniventes* oculi sunt tales, qui alternis clauduntur et aperiuntur: App. autem ille Caecus plane fuit caecus, et oculi eius clausi perpetuo. MARKL. Imposuit viro vulgaris et receptus in optima etiam Lexica error de verbi illius potestate, qui, (fatebor enim) etiam a me relictus est. Interpretantur enim, palpebras oculorum alternatim movere, ut solent, qui lucem, aut vigiliam adeo, diutius ferre nequeunt. Quamquam video, hic sapientio-
rem me fuisse Birrium, qui in sua Thesauri Stephaniani recensione adiecit, *immo claudere*. Ipsa interim exempla nostra docent, *connivere* non esse movere palpebras, sed *claudere*. Quid est apertius loco Cic. de Nat. D. II, 57? „Munitae sunt palpebrae tamquam vallo pilorum, quibus et *apertis* oculis, si quid incideret, repelleretur, et *somno conniventibus*, quum oculis ad cernendum non egeremus etc.” Itaque in ancipiti, ni fallor ego, peccato ipse versatur V. D. Primo enim *connivere* non est alternis claudere et aperire oculos, sed claudere, clausos habere: deinde, si

num poenas deesse adhuc, non deorum. Homines te in re foedissima defenderunt: ho-

vera esset illa prior explicatio, quis ignorat, esse caecos etiam, quorum perpetua nictatione et alterna conjunctione ac discessu palpebrae moventur; et quis novit, an non in eo genere fuerit Appii caecitas? GESN. Huic postremae, sane levissimae, rationi nemo fidem tribuerit. Acutior et doctior est Io. M. Mattii, Annotatt. in varios auctt. c. 82., qui ex Diod. Sic. XX, 36. ideo *conniventes* dici putabat oculos Appii, quod is caecitatem simulasse a nonnullis traditus esset. Iure tamen et hoc displicet Garatonio, prudenter monenti, non, quid tradiderint alii, sed quid Cicero sequutus sit, considerandum esse; Ciceronem autem, ut et Plutarchum Pyrrho p. 394. E. et alios, ubique Appium re vera caecum fecisse: Tusc. V, 38. de Sen. c. 6. Or. pro Coel. c. 14. Philipp. I, 5. etiam pro Domo c. 40. Iam de verbo non negavit Marklandus, *connivere* etiam esse *claudere palpebras*, neque id negare mediocriter doctus potest, ne adiutus quidem a Forcellino, qui Lexicographus, saepe diligentior Birrio et aliis, propriae illius significationis optima exempla recensuit ex Cassio ap. Prisc. p. 866. et Gellio XVI, 3. Vellemus modo, talia Rhetorem nostrum liberare possent angustis suis. Sed id fecit cautior hoc periculo factus Gesnerus, in Specimine additamentorum Thesauri L. L. sic fines verbi proferens, ut hic quoque locus includeretur: „Palpebras oculorum vel plane et perpetuo, vel certe ad tempus, claudere.” Addit etiam, *conniventes oculos Appii* h. l. esse clausos, et usum potius intueri debuisse Marklandum, quam definitionem Grammaticorum. At quem usum? An umquam quisquam *caecum* hominem dixit *connivere* seu *oculos connivere*? Nonne plane analogia et notatio verbi docet, in *connivendo* non suppressam esse *proprii arbitrii* significationem? quam et Graeca habent *μύειν*, *συνμύειν*, *καταμύειν*, cum quibus illud Latinum exactissime convenit. An quisquam putabit, (ut et translatae significationis exemplum ponamus,) Gesnerum non aegre laturum fuisse, si quis dicere voluisset, illum in tot insulsi hominis ineptiis *connivere*, non voluntatis et humanitatis, sed ista *caecutiendi* potestate? Quaeris denique, quid Scriptorem ad illam pravam novationem deduxerit. *Flagrantes oculi*, ut opinor: his opponere voluit simile vocabulum; posuit ergo *conniventes*.

mines turpissimum nocentissimumque laudaverunt: homines prope confitentem iudicio liberaverunt: hominibus iniuria tui stupri illata in ipsos dolori non fuit: homines tibi arma, alii in me, alii post in illum invictum civem dederunt: hominum beneficia prorsus concedo tibi, ac maiora non esse quaerenda. A diis quidem immortalibus quae potest homini maior esse poena furore atque dementia? nisi forte in tragoediis, quos vulnere ac dolore corporis cruciari ac consumi vides, graviores deorum immortalium iras subire, quam illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi eiulatus et gemitus Philoctetae tam miseri, (quamquam sunt acerbi,) quam illa exsultatio Athamantis et quam somnium matricidarum. Tu, quum furiales in concionibus voces mittis, quum domos civium ever-

Immo haud dubie scripsisset *caecos*, nisi ei hoc vocabulum nimis vulgare visum esset.

Prope confitentem propter pecuniam) Ultima duo verba sustulimus; absuntque a pluribus et melioribus codd., ut Oxonn. omnibus. Illa priora sic explicantur: tam certis et manifestis argumentis convictum, ut prope confiteri cogeretur. Constat enim, hominem nihil confessum esse, sed mentitum se illo die Interamnis fuisse. Conf. ad Or. pro Domo §. 80.

39 *Somnium matricidarum*) Non deterius foret, si inversa ratione scriberes *somnia matricidae*, ut Orestis, in scena tragica. Non deserendum enim puto vulgatum *somnium*, in quo et plures Oxonn. conspirant, prae illo ceterorum librorum, *senium*, etsi id docte defendit Garatonius. At *senium* sic pro moerore et afflictatione dici a scriptoribus praeter scenicos non puto; neque in Tusculanis legitur toto illo libro, in quo tot undique species aegritudinis conquisitas suo quamque usitato nomine recenset. Iam conf. Or. in Pis. c. 20. seq.

tis, quum lapidibus optimos viros foro pellis, quum ardentes faces in vicinorum tecta iactas, quum aedes sacras inflammas, quum servos concitas, quum sacra ludosque conturbas, quum uxorem sororemque non discernis, quum, quod ineas cubile, non sentis, quum baccharis, quum furis: tum das eas poenas, quae sunt solae hominum sceleri a diis immortalibus constitutae. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se; denique ipsum corpus tenuissima saepe de causa conficitur: deorum tela in impiorum mentibus figuntur. Quare miserior es, quum in omnem fraudem raperis oculis, quam si omnino oculos non haberes.

19. Sed, quoniam de iis omnibus, quae Ha-
40. ruspices commissa esse dicunt, satis est dictum, videamus, quid iidem Haruspices a diis iam immortalibus dicant moneri. Mo-

Nam corporis quidem — conficitur) Ineptias horum verborum explodit, qui ea affert. Nihil aliud est *corporis infirmitas*, quam *infirmum corpus nostrum*; et *infirmum corpus nostrum* rursus idem, quod *corpus ipsum*. Verum *infirmitas* corporis nostri ex sententia huius Oratoris non tam *accidens* est eius, ut Logici loquuntur, sed potius res ab *ipso corpore* diversa; ut ipsi homo videatur constare tribus his partibus, *Infirmitate, Corpore, Anima*. MARKL. Iniqua censura. *Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se*, ob id ipsum, quia infirmum est corpus nostrum, multis casibus obnoxium est: *denique ipsum corpus*, quantum est, secundum omnes partes suas, *tenuissima saepe de causa conficitur*, morte nimirum, ut Anacreontis ab acino uvae passae, et id genus alia. Quis, quaeso, hinc nisi iocosa calumnia illud eliciat de tribus partibus hominis? GESN. Locum excitat imperfectus modus eloquutionis.

40. *Iam — moneri. Monent*) *Iam* abest Barb.

nent, NE PER OPTIMATIUM DISCORDIAM DISSENSIIONEMQUE PATRIBUS, PRINCIPIBUSQUE CAEDES PERICULAQUE CREENTUR, AUXILIOQUE DEMINUTI DEFICIENTUR, QUA RE AD UNUM IMPERIUM PROVINCIAE REDEANT, EXERCITUSQUE PULSUS DEMINUTIOQUE ACCEDAT. Haruspicum verba sunt haec omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimatium discordiam molitur? Idem iste: nec ulla vi ingenii aut consilii sui, sed quodam errore nostro; quem quidem ille, quod obscurus non erat, facile perspexit. Hoc enim etiam turpius afflicatur respublica, quod ne ab eo quidem vexatur, ut, tamquam fortis in pugna vir, acceptis a forti adversario vulneribus adversis honeste

T. U., et satis frigidum est. Sed verum esse vix dubito posterius illud *monent*, quod adscivi ex Oxonn. omnibus, et Gruterum in suis quoque invenisse puto: Auctor fortasse vim quandam ex hac verbi iteratione quaerebat. In ipsis deinde Haruspicum, si credimus, verbis cum pravo ingenio Rhetoris certarunt librarii loco sic vitiando, vix ut expediri hodie possit. Nam primum male posita sunt ista, *auxilio deminuti deficientur*, sive *deminutos* accipis pro *destitutis*, sive *auxilio defici* ita dictum putas, ut aliquis dicatur *viribus, pecunia, rebus aliis necessariis, defici*. Nemo enim, quod sciam, dixit *defici auxilio* vel alia re, quae non est in nostra potestate. Deinde unde pendeant verba, *quare ad unum imperium provinciae redeant* etc. aequè obscurum est, atque illud est, *exercitus pulsus deminutioque accedat*, ubi mirere, Garatonio *pulsum* substantive dictum videri pro *clade*. Ista tamen omnia fere totidem litteris leguntur in optimis codd., etiam Oxonn. Sed unam offensionem sustulit nescio quis scribendo *qua re* pro *quare*; reliquas vero neque ex libris nec aliunde tolli posse opinor, paulloque feliciorē esse audaciam Lambini coniicien-

41. cadere videatur. Ti. Gracchus convellit statum civitatis: qua gravitate vir! qua eloquentia! qua dignitate! nihil ut a patris avique Africani praestabili insignique virtute, praeterquam quod a Senatu desciverat, deflexisset. Sequutus est C. Gracchus: quo ingenio! quanta vi! quanta gravitate dicendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatemque esse conversa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus et paene demens, ut auctor esset egregius et ad animos imperitorum excitandos inflammandosque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cuius tanta in dicendo gravitas, tanta iucunditas, tanta brevitudo fuit, ut posset, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene sentirent, perficere di-

tis: auxiliisque deminutis efficiatur, quare ad unius imperium res redeat, (cf. §. 54.) exercitusque pulsus ad deminutionem accedat, vel Garatonii, exercitusque pulsi deminutique accedant.

41. *Auctor esset egregius — perfectus*) Usitatus erat *factus*; sed efficacius est *perfectus*, τετελεσμένος, ἐξηγετισμένος. Ita Ernestius. Ego vero dubitem, an multum efficaciae habeat laus Saturnini, quae talis est, ut eam etiam sibi sine ulla arrogantia vindicare potuerit Clodius. Nam *effrenatum* et *plane* (non *paene*, ut Rhetor scripsit suo more) *dementem* satis novimus hominem, neque alibi in Clodio desideratur ingenium perfectum *ad animos imperitorum inflammandos*. Itaque, quae in altero oppugnando maior *dignitas* esse, aut quae in tali homine *gravis causa male merendi de republ.* (cf. c. 21. pr.) fingi potuerit, nullo modo intelligimus. Sed hoc videmus, quum dixisset Declamator *Ipse L. Saturninus*, non succurrisse ei aptiores sententias et ad hunc Tribunum proprie pertinentes: ita amphoram instituit infelix artifex, sed exiit, ut saepe, urceolus.

cendo. Cum his conflictari et pro salute patriae quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam gubernabant, molestum: sed habebat ea molestia quandam tamen dignitatem. Hic vero, de quo ego ipse 20. tam multa nunc dico, pro dii immortales! 42. quid est? quid valet? quid affert, ut tanta civitas, si cadet, (quod dii omen obruant,) a viro tamen confecta videatur? Qui post patris mortem, primam illam aetatulam suam ad scurrarum locupletium libidines detulit: quorum intemperantia expleta, in domesticis est germanitatis stupris volutatus: deinde iam

42. *De quo ego ipse*) Vim, quae insit huic pronomini *ipse*, nullam video. Scribere sic solent homines pusillo ingenio et iudicio. MARKL.

Quod dii omen obruant) Affectata loquutio. Cicero semper dicit *avertant*, ut Philipp. III, 4. pro Murena c. 41. aliisque locis innumeris. MARKL. Formula mihi videbatur elegans, et translatio Tullio digna: sed quia alias diverso verbo utitur Cicero, hic indicium est fraudis. Scilicet, quod iam semel iterumque monendum fuit, quum de iisdem rebus, de quibus quotidie agere solebat Tullius, eadem verba adhibentur, furem tenet vir doctus; quum aliquid ponitur dignum Cicerone, sed nondum in aliis, quae supersunt eius, observatum, imperitia arguitur et Latini sermonis ignorantia. GESN. Si ulla est consuetudo sermonis, certum eius testimonium habet constans repetitio eorundem verborum, praesertim in vulgatissimo verborum usu, multo maxime in tali genere formularum. *Obruere* illa potestate non modo *nondum observatum* est apud Ciceronem, sed ne in posterum quidem reperietur; quandoquidem reperiri nequit, quod non inest: qua de re diligentium Criticorum certiora sunt responsa, quam Haruspicum ista aut Lexicographorum.

In — germanitatis stupris volutatus) Lambinus coniecit, *in domesticis est cum germanis sororibus stupris*, vel potius, *in domesticis germanisque stupris*. Quid, hoc sibi vult, inquit, *germanitatis stu-*

robustus, provinciae se ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpessus, etiam Cilicum libidines Barbarorumque satiavit: post, exercitu L. Luculli sollicitato per nefandum scelus, fugit illinc, Romaeque, recenti adventu suo, cum propinquis suis decedit, ne reos faceret: a Catilina pecuniam accepit, ut turpissime praevaricaretur: inde cum Murena se in Galliam contulit, in qua provincia mortuorum testamenta conscripsit, pupillos necavit, nefarias cum multis scelerum pactiones societatesque conflavit: unde

pris? Quis umquam hoc modo loquutus est? Graevio tamen *germanitas* hic dicta videbatur pro sororibus germanis, ut *matrimonium* pro uxore, *servitia* pro servis. Quod firmari fortasse potest usu Livii XL, 8. in oratione Philippi Macedonis ad filios, Perseum et Demetrium, inter se dissidentes: „Sed interdum spes animum subibat — subituram vobis aliquando *germanitatis memoriam*:” etsi ibi non personae significantur, ut h. l., sed ipsa res et necessitudo. Eandem sententiam Orator noster c. 27. sic expressit: „Quis umquam nepos tam libere est cum scortis, quam hic cum sororibus, volutatus?” MARKL. Nisi vocabulum violenter in alienum domicilium rapiatur, nihil aliud potest esse *germanitas* quam ius et vinculum fratrum seu germanorum. Usitatus dixeris *stupra cognationis*, sed non *germanitatis*, non *consanguinitatis*, non *propinquitatis*. Haec tenuia discrimina verborum ignorare non oportet eum, qui criticam exercere in veterum scriptis velit.

Post, exercitu L. Luculli sollicitato) Vide Plut. Lucullo p. 515. et Dionem Cass. XXXV, 14. seqq. qui tamen Clodium a piratis captum narrat *ante* istam exercitus Luculliani sollicitationem. Videlicet in his omnibus Rhetor non ubique Ciceronem suum, sed interdum vulgi famam sequutus videtur. De praevaricatione conf. in Pis. §. 23. At *divisores omnium tribuum a Clodio occisos* Iudaeus credat Apella, non quisquam Christianorum.

ut rediit, quaestum illum maxime fecundum
 uberemque campestem totum ad se ita red-
 egit, ut homo popularis fraudaret improbis-
 sime populum, idemque vir clemens divisores
 omnium tribuum domi ipse suae crudelissima
 morte mactaret. Exorta est illa reipublicae 43.
 sacris, religionibus, auctoritati vestrae, iudi-
 ciis publicis funesta quaestura: in qua idem
 iste deos hominesque, pudorem, pudicitiam,
 Senatus auctoritatem, ius, fas, leges, iudicia,
 violavit. Atque hic ei gradus (o misera tem-
 pora stultasque nostras discordias!) P. Clo-
 dio gradus ad rempublicam hic primus est
 aditus ad popularem iactationem atque ad-
 scensus. Nam Ti. Graccho invidia Numan-
 tini foederis, cui feriendo, Quaestor C. Man-
 cini Consulis quum esset, interfuerat, et in
 eo foedere improbando Senatus severitas do-
 lori et timori fuit: istaque res illum fortem
 et clarum virum a gravitate Patrum desciscere coegit. C. autem Gracchum mors fra-

43. *Ei gradus — Clodio gradus*) Absurda structura verborum; neque cetera illa placent, *hic primus est aditus — adscensus*. Neque omittenda saltem est elegans correctio Lambini, *gradus ad rempubl. hic primus fuit, hic primus aditus* etc.

A gravitate Patrum) Ne dubites, idem dicere voluisse Scriptorem, ac supra §. 41. *a Senatu, ab auctoritate Senatus*. Sed non animadvertit iste, aliud esse *a Senatu desciscere*, aliud *a gravitate Senatus*. Eaque forsitan causa est, cur in his explicandis sibi satisfacere nequeat doctus Annotator, putetque *patrum* de maioribus Gracchi accipi posse, vel etiam corrigi *a gravitate patria* ex c. 8. de provv. cons., ubi „Tib. Gracchus — patrem dico, cuius utinam filii ne degenerassent *a gravitate patria*.” Etsi alii ibi legunt *paterna*.

terna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domestici sanguinis poenas excitavit. Saturninum, quod in annonae caritate Quaestorem a sua frumentaria procuratione Senatus amovit, eique rei M. Scaurum praefecit, scimus, dolore factum esse popularem. Sulpicium ab optima causa profectum, Caioque Iulio, consulatum contra leges petenti, resistantem, longius quam voluit, popularis
 21. aura provexit. Fuit in his omnibus causa,
 44. etsi non iusta, (nulla enim potest cuiquam male de republica merendi iusta esse causa,) gravis tamen, et quum aliquo animi et virili dolore coniuncta. P. Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus soleis purpureisque fasci-
 olis, a strophio, a psalterio, a flagitio, a stupro est factus repente popularis. Nisi eum mulieres exornatum ita deprehendissent; nisi ex eo loco, quo eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset: populari homine populus Romanus, respublica civi-
 tali

A sua frumentaria procuratione) Nonnullis sua displicebat; aliis *frumentaria* magis glossam sapiebat. Novimus hoc genus emendationum. De re vide Orat. pro Sext. §. 39.

Consulatum contra leges petenti) C. Iulii illam *consulatus petitionem extraordinariam* dicit Cicero Bruto c. 63. *Extraordinariam*, quia statim petebat post aedilitatem, omisa praetura. Conf. Ascon. in Or. pro Scauro p. 175.

44. *A psalterio, a flagitio, a stupro*) Vulgo vitiose *psaltrio*, vel *psaltria*, ante Ernestium. Instrumentum hic requiritur, quo *grata feminis carmina dividat*, ut Horatius loquitur, et falsa scriptura est *psaltrio*. In ceteris vocabulis vide, quam subito a figurata dictione ad propriam defluat oratio.

tali careret. Hanc ob amentiam in discordiis nostris, de quibus ipsis his prodigiis recentibus a diis immortalibus admonemur, arreptus est unus ex patriciis, cui Tribuno plebis fieri non liceret. Quod anno ante frater Metel- 45. lus, et concors etiam tum Senatus, principe Cn. Pompeio sententiam dicente, excluserat, acerrimeque una voce ac mente restiterat: id post dissidium optimatum, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum est, ut, quod frater Consul ne fieret obstiterat, quod affinis et sodalis, clarissimus vir, qui illum reum non laudarat, excluserat, id is Consul efficeret in discordiis principum, qui illi unus inimicissimus esse debuerat, et eo fecisse auctore se diceret, cuius auctori-

Cui Tribuno pl. fieri non liceret) Factus est quidem Tribunus; sed non licuit ei fieri legitima ratione, ut verbosius docetur pro Domo c. 14. seqq. Similiter Cic. de Legg. III, 9. „Neminem in nos Tribunum potuisse reperiri, nisi cui *ne esse quidem licuisset Tribuno.*” Quo ipso loco, permirum est, abuti Garatonium ad defendendam coniecturam Ernestii, in nostro negationem expungentis. Dicit hic quidem, ad verba, *cui liceret*, intelligendum esse, quod sequutum sit, *facta adoptione*: at Orator ita adoptari negat licuisse homini, legitimam esse negat ipsam adoptionem, adeoque etiam tribunatum. Ignoscendum puto viris egregiis, si in his incompressi sermonis erroribus passim ipsi errarunt, et lapsi sunt; ut et Ernestius paullo ante, quum corrigeret, *nisi — ita non deprehendissent.*

45. *Quod anno ante frater Metellus*) A. U. 695. anno uno ante Caesaris et Bibuli consulatum. Ad illud igitur tempus pertinet, quicquid iam deblaterat homo insipiens. Q. Caecilius Metellus Celer *impedierat* Consul cum Senatu, ne iste fieret Tribunus plebis: id balbo Rhetori est, *quod excluserat, quod restiterat*: deinde hoc dissidiis Patrum, quum alii

tatis neminem posset poenitere. Iniecta est fax foeda ac luctuosa reipublicae: petita est auctoritas vestra, gravitas amplissimorum ordinum, consensio bonorum omnium, totius denique civitatis status. Haec enim certe petebantur, quum in me, cognitorem harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum coniiciebatur. Excepi, et pro patria solus exarsi; sic tamen, ut vos, iisdem ignibus circumsepti, me primum ictum pro vobis
 22. et fumantem videretis. Non sedabantur dis-
 46. cordiae; sed etiam crescebat in eos odium, a quibus nos defendi putabamur. Ecce, iisdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum Romanum desiderantem, flagitantes vos, non auctoritate sua solum, sed etiam precibus ad meam salutem excitavit, restituti sumus. Sit discordiarum finis aliquando: a diuturnis dissensionibus

Caesarem, alii Bibulum sequerentur, *ita perturbatum et permutatum est, ut, quod frater impedierat, quod Pompeius, sodalis Clodii* (cum ignarissimis nescio, unde hic honor veniat Pompeio, et ex quo sodalitus:) *excluserat, i. e. reiecerat, id Caesar perficeret, qui tamen ei propter opertum Bonae Deae vel maxime infestus esse debuisset, et qui, quum perfecisset, excusandi sui causa Pompeio se auctore usum simulavit.* Sic adoptione facta contra leges, iniecta est fax reipubl. etc. De illo Metello Celere, tribunatum Clodii impediante, vide Dionem XXXVII, 51.

Pro patria solus exarsi) *Arsi* malebat Ernestius, quod putabat, *pro patria exardescere* non satis Latine construi. Illam elegantiam vix verbo memorat, qua mox *fumans* Consul tamquam *incensa domus* describitur. Auctori, opinor, compositum verbum efficacius videbatur, et apud Virgilium fortasse non satis placebat *ardens Ucalegon*, nisi et *fumaret*.

conquiescamus. Non sinit eadem ista labes: eas habet conciones, ea miscet ac turbat, ut se modo vendat his, modo illis; nec tamen ita, ut se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet, sed ut eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror: quid enim faciat aliud? illos homines sapientissimos gravissimosque miror; primum, quod quemquam clarum hominem atque optime de republica meritum impurissimi voce hominis violari facile patiuntur; deinde, quod existimant, perditum hominis profligatique maledictis posse, id quod minime conducit ipsis, cuiusquam gloriam dignitatemque violari; postremo, quod non sentiunt, id quod tamen mihi iam suspicari videntur, illius furentes ac volaticos im-

46. *Illos homines — patiuntur — violari*) Valde admirabilia sunt, quae miratur personatus Cicero. In altera enim parte periodi *concedit*, se a Clodio *violatum* esse; in altera *negat*, se *violari* a tali nebulone posse. Praeterea observetur venusta et nervosa repetitio eiusdem vocabuli *hominis*: „*Illos homines* miror, quod quemquam clarum *hominem* voce *hominis* violari patiuntur; deinde quod existimant, perditum *hominis* etc.” MARKL. Oratoria est, et cote philosophica, Stoica imprimis polita disputatio haec Ciceronis. Quis non videt, modo velit videre, priori parte reprehendi animum principum a Tullio alienum; altera errorem. Si propitio animo fuissent in liberatorem patriae, non passi essent, maledictis Clodii illum apud populum proscindi; si philosophati fuissent, sensissent, veram illi dignitatem tamen sic non posse eripi. Ergo merito miratur utrumque, et passos esse grassari Clodium in dignitatem Consulis, et putasse, illius dignitatem viri sic violari. In priori loco *violare* conatum notat, in altero effectum. Haec talia qui ad vivum resecare omnia voluerit, et singulis ver-

47. petus in se ipsos posse converti. Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione a quibusdam, haerentia tela in republica; quae quamdiu haerebant in uno me, graviter equidem, sed aliquanto levius ferebam. An iste, nisi primo se dedidisset iis, quorum animos a vestra auctoritate seiunctos esse arbitrabatur; nisi eos in caelum suis laudibus praeclarus auctor extolleret; nisi exercitum C. Caesaris, (in quo fallebat, sed eum nemo redarguebat,) nisi eum, inquam, exercitum signis infestis in curiam se immissurum minitaretur; nisi Cn. Pompeio adiutore, M. Crasso auctore, quae faciebat, facere clamaret; nisi

bis eandem semper assignari potestatem postulet, ille non ad Ciceronem Virgiliumque, non ad eos, qui de negotiis humanis humaniter loquuntur, applicare se debet, forte ne semper quidem ad philosophos, quos ego norim; sed ad solos forte, dum suo in opere versantur, mathematicos. Quod repetitionem vocis *hominis* obiicit, plane videtur Ciceronianae in dicendo consuetudinis esse immemor, qui numquam refugit repetitionem verbi boni et non otiosi. GESN. Nobis hic locus in memoriam revocat alium, ubi eiusdem vocis repetitio legitur etiam magis ioculari gravitate, §. 38.

47. *Atque ex hac nimia etc.*) Hae miserae sordes uno et altero vocabulo corruptiores factae sunt a librariis, neque est nostrae artis, tales eluere et purgare. Lambinus primum coniecit, ut ipse ait, sane quam feliciter: *Atque ex hac a me nonnullorum alienatione et quibusdam occultis odiis haerent etiam tela in republica.* Ernestius, leniter et partim bene: *Ex hac — alienatione quibusdam haerent iam tela in republ.* Manutius: *Ex hac n. n. alienatione a quibusdam haerent ea tela in rep.* Et hoc quidem recepit Lallemandus, probante Garatonio, qui eam correctionem verissimam iudicat. Statim post haec scribere Auctor voluit, *graviter quidem, sed tamen minus quam debebam: id est ipsi graviter, sed aliquanto levius.*

Consules causam coniunxisse secum, in (quo uno non mentiebatur,) confirmaret; tam crudelis mei, tam sceleratus reipublicae vexator esse potuisset? Idem posteaquam respirare 23. vos a metu caedis, emergere auctoritatem 48. vestram e fluctibus illius servitutis, reviviscere memoriam ac desiderium mei vidit, vobis se coepit subito fallacissime venditare: tum leges Iulias, contra auspicia latas, et hic et in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex, quae totum eius tribunatum continebat, quam caecus amentia non videbat: producebat fortissimum virum, M. Bibulum: quaerebat ex eo, C. Caesare leges ferente, de caelo semperne servasset? semper se ille servasse dicebat: Augures interrogabat, quae ita lata essent, rectene lata essent? illi vitio lata esse dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri et de me optime meriti; sed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. Longius processit: in ipsum Cn. Pompeium, auctorem, ut praedicare est solitus, consiliorum suorum, inveli coepit. Inibat gratiam a nonnullis. Tum vero est ratus, se 49.

48. *Illa lex — quam — non videbat*) H. e. quae fallebat amentiam hominis. Non ausim enim corrigere cum Ernestio, *quod caecus a. non videbat*. Conf. §. 31. Eidem docto Viro etiam *lex* displicebat, quod vocabulum quam sit supervacuum, facile sensuras ait aures Latinas. Ego vero arbitror, quicumque talibus auribus utatur, eas iam sic occalluisse, ut et hoc et multo alieniora tolerantissime ferat.

49. *Tum vero est ratus etc.*) Melior et verbis et sententia lectio est, olim ex Erfurt. commendata Graevio, et nuper Garatonio: *Tum vero elatus* (f. ad-

posse, quoniam togatum domestici belli extinctorem nefario scelere foedasset, illum etiam, illum externorum bellorum hostiumque victorem, affligere: tum est illa in templo Castoris scelerata et paene deletrix huius imperii sica deprehensa: tum ille, cui nulla hostium diutius urbs umquam fuit clausa, qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium obiecta tela, semper vi et virtute perfregit, obsessus est ipse domi; meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meae consilio et facto suo liberavit. Nam si Cn. Pompeio, viro uni omnium fortissimo, quicumque nati sunt, miserum magis fuit, quam turpe, quamdiu ille Tribunus plebis fuit, lucem non

dendum est) *spe, posse se, quo modo togatum* etc. Iam divinabis, utrum haec commoda aberratio vel correctio librarii sit, an vera scriptura Ciceronis nostri.

Tum ille — altitudines — tela etc.) Quod Pompeius *perfregit tela et altitudines*, genus loquendi est, a stilo Ciceronis alienum. MARKL. Primo, ne ipsa quidem singulorum verborum proprietas habet aliquid, quod possit Latinam aurem, si ego habeo, offendere. Quid enim est non proprie dictum, *altitudines murorum perfringere, tela conserta et obstantia perfringere?* Deinde, illud ipse non negat Marklandus, *angustias perfringere* rectum esse: ad *angustias* igitur primario verbum referat, ad reliqua per eam figuram, quam zeugma vel syllepsin vel coniunctum vocares olent Rhetores et Grammatici, a qua non abhorre Tullium quoque, duobus modo exemplis ostendetur. Ad Att. X, 4. *conflictandi* verbo comprehendit et iungit *utramque fortunam*; sed separatim non dicturus erat *florentissima fortuna conflictari*. Sed hoc forte negligenter ad amicum. Ornatissima est Oratio Rosciana. In hac c. 8. de Sulla dicit: „Quum eodem tempore et ea, quae praeterita sunt, et ea, quae videntur instare, praeparet.” Quis, quaeso, *praeparat*, quae praeterita sunt? Sed com-

adspicere, carere publico, minas eius perferre; quum in concionibus diceret, velle se in Carinis aedificare alteram porticum, quae Palatio responderet: certe mihi exire domo mea ad privatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reipublicae gloriosum. Videtis igitur, hominem per se ipsum iampridem afflictum ac iacentem, perniciosis optimatum discordiis excitari: cuius initia furoris dissensionibus eorum, qui tum a vobis seiuncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua iam praecipitantis tribunatus, etiam post tribunatum, obtrectatores eorum atque adversarii defenderunt; ne a republica reipublicae pestis removeretur, restiterunt; etiam, ne causam di-

muni verbo copulantur res diversae. Miror, non reprehensum etiam a Viro docto illud, quod in hac Orat. c. 25. ponitur: *Utrique horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem.* — Sit illud vitiosum, sit certe ignoscendum potius magnis auctoribus, quam imitandum: non repugno. At abiudicari Tullio propter talia Orationem tot luminibus ingenii distinctam, tot sententiis, historiis, notitiis plenam, equidem non patiar. GESN. Non vitiosum aut venia dignum est illud genus, sed laude potius et imitatione; interdum, ubi res fieri potest, etiam nostris in linguis, quamvis ad haec et ad ceteras ellipses durioribus. Verum non omnia exempla, quae eiusdem sunt formae, eandem etiam vim et elegantiam habent. Quare hic aures Lambini, etsi is profecto non erat surdaster, offendeantur ita, ut coniiceret: *Qui omnes angustias, omnes altitudines montium obiectas semper — perfregit.*

50. *Praecipitantis tribunatus*) I. e. ad finem ruentis. Sed, si tria tempora indicare voluit Auctor, incipientis, desinentis, finiti tribunatus; quomodo sic loqui potuit, ut tempus *post tribunatum* sub altero illo, *reliqua praecipitantis tribunatus*, comprehendere videatur? Mera stribligo est. Non enim ita hoc

ceret; etiam, ne privatus esset. Etiamne in sinu atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam ac pestiferam habere potuerunt? Quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, esse, qui in concione detrahat de Pompeio. Detrahat ille vituperando? Velim sic hoc vir summus atque optime de mea salute meritus accipiat, ut a me dicitur: dicam quidem certe, quod sentio. Mihi, medius fidius, tum de illius amplissima dignitate detrahere, quum illum maximis laudibus efferebat, videbatur. 51. Utrum tandem C. Marius splendidior, quum eum C. Glaucia laudabat, an quum eundem iratus postea vituperabat? An ille demens et iampridem ad poenam exitiumque praeceps foedior atque inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quam in universo Senatu vituperando fuit? Quod quidem miror, quum alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis civibus non acerbum. Sed ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc eius concionem, de qua loquor:

dictum est, ut, *vitam alicuius laudare et defendere, etiam post mortem*. Paulo post *munere* videtur usus esse pro *praemio*, fortasse non male. At *decepti* non erat vocabulum aptum h. l.

51. *Ne id viros optimos diutius delectet*) Scil. *Pompeium a Clodio vituperari*, ut recte subaudit Manutius, sed divinitus, non ex bene vincto sermone. Nihil vero absurdus est, quam quod invitatur Senatus ad *legendam Clodii concionem*, quam tamen modo, forsitan paucis ante horis, habitam supra finxerat. Meminitne Declamator, se §. 8. dixisse, *ad se delatam concionem*, quod nemo de scriptis exemplaribus acceperit? an opinatus est, in paucis diebus talem orationem apud omnes Sosios in columnis expo-

in qua Pompeium ornat, an potius deformat? certe laudat, et unum esse in hac civitate 52. dignum huius imperii gloria dicit; et significat, se illi amicissimum esse, et reconciliationem esse gratiae factam. Quod ego quamquam, quid sit, nescio: tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad eius laudem minuendam facere potuisset? Videant ii, qui il-

sitam fuisse? Noli suspicacior esse: nihil meminit Declamator; oblitus est et loci et temporis harum nugarum suarum.

52. *Dignum huius imperii gloria*) Sic primus edidit Victorius, quum prioribus editt. deesset *gloria*, ut Franc. Barb. sex Oxonn. et aliis pluribus. Ita annumerandus hic locus esset iis, ubi *dignus* genitivo iungitur more Graecorum, non quidem apud Ciceronem, sed apud alios, quos imitari nunc putandus esset Clodius. Conf. G. I. Vossii de Construct. c. 11. Sed quo sensu dixerit *dignum huius imperii*, minus perspicuum est; nec tamen cum Ernestio statuerim, quaesitam quandam ambiguitatem in iis verbis inesse, ad eamque referri illud, *Quod ego — nescio*. Immo haec dubitatio pertinet ad factam reconciliationem. Iam vero quum addit, *tamen hoc statuo — fuisse*, haec, in quibus et Graevius haerebat, infelici acumine corrupta, explicet nobis Oedipus advocandus, Garatinius. Quid ineptius, inquit, si hoc serio dicatur? Sed risum excitat iocans Cicero venusta quadam fallacia: quasi ex eo, quod dixerat, Clodium de Pompeii dignitate detrahere, quum illum maximis efferebat laudibus, istud consequeretur. *Quid enim*, subiungit, *si illi inimicissimus esset, amplius ad eius laudem minuendam facere potuisset?* quam scilicet illum laudare? Fundus ioci est, quod Senatoribus, quos Cicero alloquebatur, plane constaret, cum Clodio Pompeium in gratiam non rediisse: quod etiam Epp. ad Q. Fratr. III, 4. confirmatur. Hinc deridetur potius, quam refellitur, mendacium hominis, qui falsam reconciliationis gratiae opinionem captabat, atque hac ia-

lum Cn. Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eamque causam in tot tantisque sceleribus connivebant, et nonnumquam eius indomitos atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequiebantur, quam se cito inverterit. Nunc enim iam laudat illum; in eos invehitur, quibus se antea venditabat: quid existimatis eum, si reditus ei gratiae patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiae irrepat? Quas ego alias optimatum discordias a diis immortalibus definiri putem? Nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus eius aut de

ctatione Pompeium ipsum irritabat. — Nobis ut reliqua horum non displicent, ita iocari nunc Orator non videtur, sed vulgarem sententiam de laude turpissimi hominis magnum virum dehonestante nimis pueriliter persequutus esse.

Si reditus ei gratiae patuerit) Falsa est haec Latinitas. Dicitur *redire in gratiam*, *reditus in gratiam*, non *reditus gratiae* Vide Or. de provv. cons. c. 20. pro Mil. c. 32. ad Att. II, 3. Sed exemplis non opus est ad docendum, quomodo in notissima formula loquuti sint Romani: isto autem modo eos loquutos esse, nemo poterit demonstrare. MARKL. *Reditus gratiae* nondum alias inventus. Sed an ideo non potuit a Cicerone poni? Nonne apud Horatium *prisca redit Venus*? Nonne *gratia* hic est mutuus amor, cuius reditus potest intercedere? Sed saepius iam hunc locum tractavimus. GESN. Ferremus, si REDITUM *gratiae* nobis Vir doctus excusavisset concinnitate antitheti, OPINIONE *gratiae*: quamquam imperiti scriptoris est, tales excusationes merere. At nequeo satis mirari eruditum et vetustum Lexicographum, adeo mala religione occaecatum, ut ne potuerit quidem vim illius reprehensionis assequi. Ridicule etiam affert exemplum poetae, quod ne eandem quidem analogiam habet. Quocirca equidem crediderim, si Marklandus, illa scribens, ab illius noti carminis lectione recens fuisset, eum non aliter iudicaturum fuisse: Gesnerum

consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quae in id genus civium cadere possunt. DETERIORES, REPULSOS, quod iam audietis, hos appellant, quorum et mentes et res sunt perditae, longeque a communi salute disiunctae. Quare, quum dii immortales monent de optimatum discordiis, de clarissimorum et optime meritorum civium dissensione praedicunt: quum principibus periculum caedemque portendunt, in tuto collocant Clodium, qui tantum abest a principibus, quantum a puris, quantum a religiosis. Vobis, o clarissimi atque optimi cives, 54. et vestrae saluti consulendum et prospiciendum vident. Caedes principum ostenditur; id, quod interitum optimatum sequi necesse est, adiungitur: ne in unius imperium res recidat, admonemur. Ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu coniecturaque raperemur. Neque enim ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros et potentes viros, nisi aut universus interitus aut victoris dominatus aut regnum. Dissensit cum Mario, clarissimo cive, Consul nobilissimus et fortissimus, L. Sulla: horum uterque ita cecidit victus, ut

autem, si Rhetor dixisset *gratiam dissilientem* et *male sartam*, vel *coeuntem* et mox *rescisam*, haec omnia pro Ciceronianis habiturum, quod Latina esse et apud poetam legi appareat.

53. *Deteriores, repulsos*) Bene monet, ex Etruscorum libris verba sua petisse Haruspices. Nam Romae non reperimus ista nomina tamquam certa et propria in hoc genere usurpata, oppositis *optimatibus*.

victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna dissedit: utrique horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem. Idem iterum Sulla superavit: tum sine dubio habuit regalem potestatem, quamquam rempu-
 55. blicam recuperavit. Inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus et inustum animis hominum amplissimorum: dissident principes: captatur occasio: qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen ac tempus expectant: qui sine controversia plus possunt, hi fortasse nonnumquam consilia ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur haec e civitate discordia: iam omnes isti, qui portentuntur, metus exstinguentur: iam ista serpens, quae tum hic delitescit, tum se emergit et fertur illuc, compressa atque illisa morietur. Monent enim iidem, NE OCCULTIS CONSI-
 26. LIIS RESPUBLICA LAEDATUR. Quae sunt occultiora, quam eius, qui in concione ausus

54. *Quamquam rempubl. recuperavit*) I. e. restituit, vel, ut Manutius explicat, de manibus improborum ereptam restituit optimatibus. Conf. pro Domo §. 79. Hoc ferri potest in studioso optimatum; sed quae statim addita sunt de discordia civitatis, inanes sunt logi.

55. *Quae — illisa morietur*) Sic libri plerique, satis bene; praesertim si *hic* ad Senatum, *illuc* ad populi conciones referatur. Graevii coniectura, *illico compressa*, quam Westerhovius quoque ad Terent. Andr. III, 3, 30. expromit, importuna est; melior altera eorundem, *elisa*. Mox obscurum est, quam connexionem faciat particula causalis. Ergo Garatonius *enim* mutat in *etiam*.

Quae sunt occultiora etc.) Videte mihi, quo Rhetorem abripiat studium omnia Haruspicum respon-

est dicere, iustitium edici oportere, iurisdictionem intermittere, claudi aerarium, iudicia tolli? nisi forte existimatis, hanc tantam collusionem illi tantamque eversionem civitatis in mentem subito in rostris nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenusque inconsideratissimae ac dementissimae temeritatis: verumtamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum,

sa in Clodium convertendi. Dum illud de occultis consiliis interpretari vult, sic scribit, ut, quid post tria verba positurus sit, nondum videatur cogitare. Magnopere ego discere velim, qui *consilia*, quae quis palam prodit in *concilio publico*, dici possint *occulta*, atque adeo, comparatione quadam, *occultiora*. Causa harum ineptiarum haec fuit, quod, quum Scriptor fingeret responsum Haruspicum, pro *occultis consiliis* dicere volebat vel debebat *scelestis s. nefariis*: ubi recte subiecturus fuisset, *Quae sunt scelestiora* etc. Nam *scelesta* dici poterant illa publice a Clodio prolata *consilia*: at quo sensu eadem dicantur *occulta* eo tempore, quo *in concione* proferuntur, nulla arte intelligere possum. Verum talibus rebus mire abundat haec Oratio. MARKL. Vix speciosius, et tamen nusquam fere iniquius, oppugnatur haec Oratio, quam in h. l. Fieri posse negatur, ut occulta sint, quae dicantur in concione. Sed quis ita stupidus est, ut affirmet? Non profecto Auctor. Sed illud admirabile est, Marklandum, qui librum scriberet ad movendas veteri possessione has Orationes, non diligentius advertisse animum ad ea, quae sequuntur, ubi aperte negat Scriptor, haec talia *in mentem subito, nec cogitanti* antea occulte, *venire potuisse*. — *Nocturnis vigiliis*, (itaque *occultis* profecto,) *etiam coitione hominum* etc. Ergo occultis consiliis nocturnis constitutum est, quomodo ageret ad populum Clodius. GESN. Non displicet haec speciosa interpretatio, qua tamen non admodum minuitur culpa Scriptoris.

In mentem — venire potuisse) Si quis attentius consideret, ait Lambinus, videtur ridiculum dictu, *venire cuiquam aliquid in mentem nec cogitanti*; nisi quis dicat, ea dici alicui in mentem venire nec

iustitium illud concoctum ac meditatum est. Mementote, Patres Conscripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras, et perniciosam viam audiendi consuetudine esse munitam.

56. Sequitur illud, NE DETERIORIBUS REPULSISQUE HONOS AUGEATUR. Repulsos videamus: nam, deteriores qui sint, post docebo. Sed tamen in eum cadere hoc verbum maxime, qui sit unus omnium mortalium sine ulla dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? Non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem vitio civitatis, non suo, non sunt assequuti. Nam id quidem multis saepe optimis civibus atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii,

cogitanti, quae cuiuspiam animo obiiciuntur *ex tempore*, et *aliud agenti*, aut certe sine magna animi aversione atque attentione. Sic ille: qui simul monet, *nec abesse a libris vett.*; unde novam extundit lectionem, *in rostris concionanti*. Non invenio tamen, omissionem istam a Grutero vel aliis postea ex codd. enotatam esse. MARKL.

Tentatas aures vestras) Quomodo tentatae sunt aures *Senatorum*, quum illa Clodius non in *Senatu*, sed in *concione* dixerit? Ita interrogans Manutius, sibi ipse respondet: Quia possunt et *Senatores* in concione adesse. Ac sane id *potuit fieri*; *potuit* vero etiam, ut Auctor oblitus fuerit, quid ageret. Et si quis nunc sit lector, cui hoc non item *verisimile* videatur, ego neque illum nec me ipsum diutius detinendum arbitror. MARKL. Iniuste illud oblivionem interpretatur Marklandus et stuporem. Ponamus enim, praesentem ne unum quidem in concione fuisse Senatorem, nec Tribunos quidem, eosdem, credo, Senatores tum omnes: annon putamus, notarios se suos misisse, qui concionem Clodii exceptam ad se afferrent? GESN. Igitur et nos errabamus, non Declamator, in ea re, de qua dicebamus ad §. 51.

quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos aper-
tissime largientes non solum alieni, sed etiam
sui, vicini, tribules, urbani, rustici repulerunt.
Hi ne honore augeantur, monemur. Debet
esse gratum, quod praedicunt: sed tamen
huic malo populus Romanus ipse nullo Ha-
ruspicum admonitu sua sponte prospexit.

Deteriores cavete: quorum quidem ma- 57.
gna est natio, sed tamen eorum omnium hic
dux est atque princeps. Etenim si unum ho-
minem deterrimum poeta praestanti aliquis
ingenio fictis conquisitisque vitiis deformatum
vellet inducere, nullum profecto dedecus re-
perire posset, quod in hoc non inesset; mul-
taque in eo penitus defixa atque haerentia
praeteriret. Parentibus et diis immortalibus 27.
et patriae nos primum natura conciliat: eo-
dem enim tempore et suscipimur in lucem,
et hoc caelesti spiritu augemur, et certam in
sedem civitatis ac libertatis adscribimur. Iste
parentum nomen, sacra, memoriam, gentem,
Fonteiano nomine obruit: deorum ignes, so-
lia, mensas, abditos ac penetrales focos,

56. *Ad omnia progredientes*) Significat *omnia
aggredientes, omnia sibi arrogantes*. Ceterum ple-
raque istorum pigmentorum de *repulsis* petita sunt ex
causa Vatinius, ut intelligitur ex Cic. in hunc Orat.
c. 15. extr. Clodius, quod sciam, nullam repulsam tu-
lerat.

57. *Solia, mensas*) Vulgo ante Graevium, *sol-
lemnes mensas*. Illud vero tuentur Erf. Franc. Barb.
T. U. alii permulti. *Solia* sunt pro *sellis*; unde et
solisternium seu *sellisternium* apud Festum. Conf.
Ernestium ad Tac. Annal. XV, 44.

occulta et maribus non invisa solum, sed etiam inaudita sacra, inexpiabili scelere pervertit: idemque earum templum inflammavit dearum, quarum ope etiam aliis incendiis
 58. subvenitur. Quid de patria loquar? qui primum eum civem vi, ferro, periculis, Urbe, omnibus patriae praesidiis depulit, quem vos patriae conservatorem esse saepissime iudicaveratis: deinde everso Senatus, ut ego semper dixi, comite, duce, ut ille dicebat, Senatum ipsum principem salutis mentisque publicae, vi, caede, incendiisque pervertit: sustulit duas leges Aeliam et Fufiam, maxime reipublicae salutare: censuram exstinxit: intercessionem removit: auspicia delevit: Consules, sceleris sui socios, aerario, provinciis, exercitu armavit: Reges qui erant, vendidit; qui non erant, appellavit: Cn. Pompeium vi, ferro, domum compulit: Imperatorum monumenta

Earum templum inflammavit dearum etc.) Simplicius Cic. pro Mil. c. 27. *Nympharum aedem incendit: et Paradox. IV. Nympharum aedes manu tua deflagrarunt.* Sed non illepidam est adiectio verborum, *Quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur*, si modo certum est, hanc aedem a Clodio incensam Nympharum fuisse Naiadum; quoniam tam multae aliae sunt Nymphae diversorum munerum ac nominum. MARKL. Rem ita esse, humane sperandum est. In eo autem non omnes, opinor, consentient, quod lepida vocatur ista huius loci exornatio. Nobis ea subfrigida et scholastica videtur, uti tot similes sententiae in his capitibus, quas singillatim notare non duximus operae pretium. Vere enim Aristoteles dixit: *Εὐηθὲς ἐστὶ τὸ τοὺς εὐηθεῖς τῶν λόγων λίαν ἐξετάζειν.*

58. *Cn. Pompeium — domum compulit*) I. e. domo se tenere coegit, *domi continuit, inclusit.* Loquutio sumpta ex Or. in Pis. §. 16., ubi respondet

numenta evertit: inimicorum domos disturba-
vit: vestris monumentis nomen suum inscri-
psit. Infinita sunt scelera, quae ab illo in
patriam sunt edita. Quid, quae in singulos
cives, quos necavit? socios, quos diripuit?
Imperatores, quos prodidit? exercitus, quos
tentavit? Quid vero? ea quanta sunt, quae in 59.
se ipsum scelera, quae in suos edidit? Quis
minus umquam pepercit hostium castris, quam
ille omnibus corporis sui partibus? Quae na-
vis umquam in flumine publico tam vulgata
omnibus, quam istius aetas fuit? Quis um-

contrariis verbis, *me domo mea expulistis*. Sed ma-
gis haeserit aliquis paullo ante in *Senatu mentis
publicae principis*: quod quid sit, nec capio satis,
neque alias mihi lectum memini.

59. *Ille omnibus corporis sui partibus*) Iste
corrigebat Lambinus, frustra: nam plurima loca do-
cent, hoc discriminis parum cognitum fuisse huic Scri-
ptori. Ipsa similitudo haec non multo minus absurda
est quam ea, quae statim notabitur; nec valde accom-
modatum verbum *parcendi*. Nulla enim laus est,
parcere corporis partibus omnibus: immo igna-
vorum hoc est et omnem laborem detrectantium. Igi-
tur ex his verbis minime intelligitur id, quod intelligi
voluit Declamator.

Quae navis — quam istius aetas fuit) Nihil
importunius est hac similitudine; et perperam *aetas*
posita est pro *adolescentia*, quam Cicero appellare
solet *florentem aetatem* vel *florem aetatis*; poetae
etiam saepe *bonam aetatem*, uti *senectus* ipsis dicitur
mala aetas. Vide notas nostras ad Statii Silv. I,
4, 7. Absolute an ponatur *aetas* illo sensu, nondum
didici. Scioppius quidem Verisimil. II, 20. affirmat,
veteres ita loqui; sed non probat rem ullo ex tribus,
quae affert, exemplis Afranii, Horatii et Propertii.
MARKL. In his grandibus similitudinibus nihil alie-
num, non dico a sensu communi, (de hoc enim dispu-
tari potest, quum quidam communem dicant, quem
habent soli et sine rivali,) sed a consuetudine Cicero-

quam nepos tam libere est cum scortis, quam hic cum sororibus volutatus? Quam denique tam immanem Charybdim poetae fingendo exprimere potuerunt, quae tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste Byzantium Brogitarorumque praedas exsorbuit?

nis est. Verum habet aliquid turpe oratio, a quo refugit animus. Illud unum ponetur, unde cupiditas viri docti (neque enim, absque hac si esset, ita ruere illum puto potuisse) appareat. Negat, *aetatis* nomen pro *pueritia* dici. Sed non satis illi familiarem esse Tullium, a qua tamen familiaritate paene sola iudicium huius omnis causae pendere certum est, etiam hic observare licet. De eadem turpitudine, de qua hic agitur, Cicero in Verr. I, 12. *Damna, inquit, dedecora, quae res patris eius, aetas ipsius pertulit, praetereantur.* Sed satis hac de re dictum in Thesauro vv. *aetas* et *aetatula*. GESN. Ad hanc significationem defendendam adde ex Rossii libello exempla Sallust. Catil. c. 10. Terent. Andr. I, 1, 27. Petron. c. 140. sed dubia omnia. Auctoris tamen usum satis tuetur locus in Verrinis, ubi vide Graevium.

Quantas — Brogitarorumque — exsorbuit) Nisi, quaenam res ista esset, aliunde scires, Clodium Byzantium urbem diripuisse crederes, alteriusque populi nomen sequi oportere, quem Byzantii socium calamitatis habuerint. Sed ex c. 26. pro Sext. cognoscimus, exules quosdam Byzantium fuisse a Clodio reductos in tribunatu, fanumque Pessinuntium *grandi pecunia* Brogitaro venditum. Quae duae res quum ibi coniungantur, neque alia exstet ulla apud Tullium praeda Clodiana, cuius hic mentio possit recte substitui, non est eadem hic recusanda coniunctio. De Brogitaro multa etiam supra c. 13., ex quibus Regem quoque lege Clodii eum appellatum pecunia discimus: ubi notandum, quod eundem, inquit, *putabo Regem, si habuerit, unde tibi solvat, quod ei per syngrapham credidisti.* Hoc certe Clodius non *exsorbuerat*, immo ne postea quidem videtur exsorbuisse; quoniam Pessinuntem cito iam Deiotarus Brogitaro eripuerat. Huc pertinent etiam *syngraphae cum Byzantiis exilibus et cum legatis regiis*, pro Domo c. 50. Similiter Clodius *cum Hermacho Chio syngraphas fecit*,

aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque ieiunis, quam quibus istum videtis, Gellii, Clodiis, Titiis, rostra ipsa mandentem?

Quare, id quod extremum est in Haruspicum responsis, PROVIDETE, NE REIPUBLICAE STATUS COMMUTETUR. Etenim vix haec,

60.

ut supra legebatur c. 16. pretium nempe pactus pro legato ad Senatum a Chiis misso adversus Hermachum interficiendo. Anno autem, qui hunc est consequutus, ita Cicero scribebat ad Fratrem II, 9. „Illud, quod cupit Clodius, est legatio aliqua, si minus per Senatum, per populum, libera, aut Byzantium, aut ad Brogitarum, aut utrumque. Plena res nummorum.” Manutius ibi recte annotat, eam legationem ad pecunias exigendas Clodium expetisse, quarum habebat syngraphas. — Haec omnia Garatonii verba adscripsi, quia sunt eiusmodi, ut vix aliter scribi potuisset vir optimus, si nostram sententiam de auctoritate Orationis amplexus esset. Sed ad reliquas ineptias accedit etiam usus numeri pluralis *Brogitarorum*, ex nota elegantia ductus, sed quae non erat huius loci.

Aut tam eminentibus — mandentem) Pro *eminentibus* scribendum est *imminentibus*; idque sumptum est ex Verr. II, 54. „Nam ipsum Verrem tantum avaritia semper *hiante* atque *imminente* fuisse.” Altera pars sententiae habet imitationem loci Verr. III, 11., ubi Orator, modestiore metaphora contentus, dicit: „Horum canum, quos *tribunal* meum vides *lambere*.” At magistellus noster suos canes Clodianos longe facit voraciores et rapaciores: non satis est iis *lambere*, etiam *mandunt* et *devorant* ipsa rostra. Iure hoc offendit Graevium, et *mandentem* coniectando mutabat in *lambentem*. Sed Vir ille doctissimus non videtur penitus cognitum habuisse huius Auctoris ingenium et stomachum, qui vel ligno sufficebat concoquendo, vel alii rei etiam duriori. MARKL. *Canes eminentes* Scyllae tribuit noster, phantasia quadam et pictura oratoria, qua ultra aquas exsilire et a corpore Scyllae, cui adnati sunt, recedere velle videntur. Non ergo opus videtur mutare in *imminentes*, quod commodum avaritiae alioquin epitheton est. Similis pictura et vehementia est in canibus Clodii, h. e. rabulis, *rostra ipsa mandentibus*, quam admirari satius

si undique fulciamus, iam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrum humeris
 28. cohaerebunt. Fuit quondam ita firma haec civitas et valens, ut negligentiam Senatus, vel etiam iniurias civium ferre posset: iam non potest. Aerarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: iudicia perierunt: suffragia descripta tenentur a paucis: bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus iam non erit: civem, qui se pro patriae salute opponat invidiae,

est, quam reprehendere. GESN. Vulgatam lectionem sic satis bene defensam esse apparet. Sed felicem audaciam sententiae ille solus et sine rivali admiretur. Qua de re etiam Ernestii memorabilis est notatio, qui locum a nemine adhuc explicatum questus, Lepide *rostra*, inquit, dixit pro *navibus*: illi Scyllae canes mandebant tantum *homines* e navibus fractis aut demersis; Clodii canes mandebant *ipsas naves* prae magnitudine famis i. e. *ipsam rempubl. per leges*, quas in *rostris* ipse ferebat. Adeo transversos interdum agit elegantes homines talium sensuum granditas.

60. *Auctoritas principum — divulsus etc.*) Haec falsa videntur, neque aliud nisi futilis amplificatio loci communis de iniquis temporibus in republ. corrupta. Nam ipse Cicero, hoc eodem anno dicens pro P. Sextio, longe diversum rerum statum describit c. 49. „Nunc iam nihil est, quod populus a delectis principibus dissentiat: — et dignitate optimi cuiusque, et universae reipubl. gloria delectatur.” Ergo non ceciderat auctoritas bonorum et principum in republ. Item c. 50. „Nunc, nisi me fallit, in eo statu civitas est, ut, si operas conductorum removeris, omnes idem de republ. sensuri esse videantur.” Non igitur divulsus erat consensus ordinum. MARKL. Qui conferre utrumque locum et comparare volent, illi sentient, utroque verum dici. Hic describitur respublica, qualis sit florente Clodio; illic, qualis sit eo cum suis mercenariis remoto. Imprimis illud, quod hic dicitur, *vectigali-*

frustra posthac requiretis. Quare hunc sta- 61.
 tum, qui nunc est, qualiscumque est, nulla
 alia re, nisi concordia, retinere possumus:
 nam, ut meliore simus loco, ne optandum
 quidem est, illo impunito: deteriore autem
 statu ut simus, unus est inferior gradus, aut
 interitus aut servitutis. Quo ne trudamur,
 dii immortales nos admonent, quoniam iam
 pridem humana consilia ceciderunt. Atque
 ego hanc orationem, Patres Conscripti,
 tam tristem, tam gravem, non suscepissem,
 non, inquam, nisi hanc personam et has par-
 tes honoribus populi Romani, vestris pluri-
 mis ornamentis mihi tributis, deberem et pos-
 sem sustinere: sed tamen facile, tacentibus
 ceteris, reticuissem; sed haec oratio omnis
 fuit non auctoritatis meae, sed publicae reli-
 gionis. Mea fuerunt verba fortasse plura,
 sententiae quidem omnes Haruspicum: ad

*bus non frui, qui redemerunt, ex asse convenit cum
 Pisoniana c. 5., ubi de Gabinii in Syria avaritia et li-
 bidine agatur. GESN. Quae de vectigalibus dicuntur,
 bene convenire, nemo neget: in ceteris, saltem conce-
 di oportebat, nimias superlationes inesse: et falsum
 est, quod dicitur Clodius cum mercenariis remotus
 fingi in Sextiana. Num talis sententia inest his verbis,
 si operas conductorum removeris?*

61. *Quare hunc statum, qui nunc est) H. e. mi-
 serum, qualis describitur inde a verbis, Etenim vix
 haec etc. Iam nihil quidem minus expectes, quam
 de hoc statu retinendo. Sed ex angustiis, quo delapsus
 erat, enatat Sophistes artificiiis suis: ut meliore simus
 loco etc. Nunc autem, si hoc sperare non licet, ac
 ne optare quidem, (Cicero dixisset, magis optandum
 quam sperandum est,) nisi iste puniatur: cur non id
 ipsum postulat Orator, ut puniatur? Cur satis habuit,
 duobus inceptis verbis periculum iudicii intendisse?*

quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est. Quodsi cetera magis pervulgata nos saepe et leviora moverunt: vox ipsa deorum immortalium non mentes omnium permovebit? Nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis saepe videtis fieri, ut deus aliquis delapsus e caelo coetus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur. Cogitate genus sonitus eius, quem Latinienses nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum est relatam, quod eodem fere tempore factus in agro Piceno Potentiae nuntiatur terrae motus horribilis, cum quibusdam multis metuendisque rebus: haec eadem profecto, quae futura prospicimus, impendentia pertimescetis. Etenim haec deorum immortalium vox, haec paene oratio iudicanda est, quum ipse mundus, quum aer atque terra motu quodam novo contremiscunt, et inusitato aliquid sono incredibilique prae-

62. *Quodsi cetera magis etc.*) Iam novum examen apum metuas, ut §. 25. At metum leviozem, ut fit, gravior expellit, *vox ipsa deorum immortalium* . e. sonitus apud Latinienses et terrae motus quidam.

Quod nondum est relatam) Nisi tandem hominem verba defecissent, aggredieretur fortasse nobis novam de nihilo historiam condere, aut ipse referre ad Senatum de terrae motu horribili. Verum, quaecumque demum causa nos defraudavit hac relatione, ipsa haec levissima rei mentio ante portam claudendam nimis putida videri debet.

Cum quibusdam multis) Hoc dictum puta pro aliis multis, inusitato genere loquendi. Attamen (ut Scriptorem cum pace dimittamus) defendi illud forsitan poterit hac loquutione, quae est in Pis. c. 4. „Col-

dicunt. In quo constituendae nobis quidem sunt procurationes et obsecratio, quemadmodum monemur. Sed faciles sunt preces apud eos, qui ultro nobis viam salutis ostendunt: nostrae nobis sunt inter nos irae discordiaeque placandae.

legia, non ea solum, quae Senatus sustulerat, restituta, sed *innumerabilia quaedam* nova, ex omni fece Urbis ac servitio concitata." Ubi *quaedam* significat *alia*. MARKL. Iniusta est haec lenitas. Nullo loco vox *quaedam* illam potestatem habere potest. *Nova* *QUAEDAM collegia* contraria sunt *notis et a Senatu sublati*; sicut dicitur *res inaudita quaedam, mirabilis quaedam*; nec pertinet *quaedam* ad innumerabilia.

Diximus.

*Ite iam, si videtur, in suffragium, Lectores; memores, de vestris etiam sententiis iudicatu*ros esse posteros.

Gesnerus.

I n d e x

verborum, loquutionum, rerum, vel explicatarum,
vel notabilium.

Accipere rempublicam, capessere pag. 92.

Ad eluviam civitatis pervenire 200.

Ad servos res venit 237.

Adhibere crudelitatem in aliquem 206.

Adire, inspicere, libros Sibyllinos 344.

Adoptare loco patris 175.

Adscriptor (adiutor) 26.

Adumbrare ementiendo 227.

Aequimaelium (vulgo *Aequimelium*) 245.

Aetas, bona, mala 385.

Alius, alter 63.

Ambustus, significatione impropria 312.

Antecedere 327.

Ἀντιπρόστυνοι Pontifices 265.

App. Claudius Caecus 360.

Arae, foci, dii Penates LXII.

Arbitria funerum 39. 242.

Arcere scelus finibus otii 313.

Architecti operum 190.

Arx omnium terrarum 12.

Auctor legis, suasor 26.

Aufert aliquem cognatio a genere 35.

Auguratus, augurium 333.

Bellum gentibus (contra gentes) 160.

Boni spes 27.

Bonitate praeditus vir 255.

Caecitas luminis 358.

- Calidius, orator Ciceroni aequalis* pag. *LXVIII*, 326.
Campanus Consul 37. 206.
Campanorum superbia 38.
Causa, praetextus 150. 264.
Centuriare, decuriare 109.
Cestius, declamator, M. Senecae aequalis *XX*.
Cicero an Actionem gratiarum in Senatu dictam
divulgarit, incertum 7.
Ciceronis Epistolae ad Brutum suppositae *VII. XV.*
LXI. seq. 256.
 — *nomine scriptae Declamationes* *XX*.
Ciceroni Consolatio nuper denuo vindicata *XXI*.
Cistophorum in Asia flagitare 199.
Citant (accusant) magistratus 185.
Civis optime de rep. meritis 231.
Claudii s. Clodii, patricii, plebeii 324.
Clodius, homo disertus 24.
Coeliolus collis 352.
Cogitata ratio 311.
Collegia in republ. Rom. 65. 222.
Collocare aedilitatem in arca 258.
Colores declamatorii 20.
Comitiorum auctores, Patres 178.
Committere se populo 191.
Conferre se ad populum 143.
Conniventes oculi, caeci 359.
Conquirere, quaerere 103.
Conquirere libros Sibyllinos 344.
Contaminare, polluere 174.
Contemptus (neglectus, omissus) 336.
Convictus devotionis 83. 293.
Cum imperio 72.
Cumulate gratias agere 9.
Curare aliquem cedere 144.
Curius s. Curtius 43.
Damnationis alienae socius 194.
De scripto dicere *LXIV*.
Decernere legem 162.
Declaravit Senatus (decrevit) 19.
Decuriam emere 220.

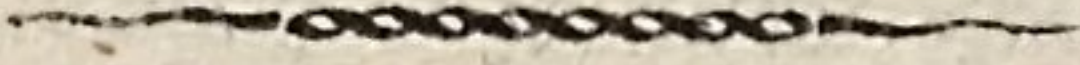
- Dedicare, consecrare* pag. 270.
Deficere in aliquo 85.
Delatum malum, oblatum, delectum 150.
Depellere alicui aliquid 41.
Deponitur odium utilitate reipubl. 122.
Deteriores 379.
Detrahere aliquid de capite alicuius 171.
Deus, deus quidam mortalis 117.
Devotio commissa, convicta 293.
Dicere, verbum Senatorium 24.
Dicere populo (ad populum) 166.
Digito, praeda etc. tangere scelus 192.
Dignus, cum genitivo 377.
Discessus 95. 230.
Disiunctum monstrum 342.
Displicet de aliqua re 199.
Dissensio 95. 214.
Dissipatus homo 48.
Divinitus, divine 60.
Domus in imperio 357.
Domus optimo iure 328.
Ducenta Senatus consulta 320.
Dum anima spirabo mea 125.
Duumvir Capuanus 37.
Efflagitare, flagitare 103.
Egens sua virtute 264.
Est mihi omnis aetas ad aliquid 60.
Ex ore alicuius erepta res 164.
Exardescere pro patria 370.
Excludere (adversari) 369.
Excogitare, cogitare 103. 262.
Extendere rationem, patientiam 296.
Exterminata (moenibus) respublica 66. 287.
Extremi temporis vox in republ. 48.
Exturbare, sine ablativo 255.
Facere pro populo 224.
Fasces fracti Cos. Gabinii 20.
Fatalis et voluntarius, contraria 14.
Flamma reipublicae, temporum 141. 215.
Fluctuans genus dicendi LIX.

- Foedera provinciarum ferire* pag. 279.
Fremitus caelestis, terrestris, infernus 321.
Frequens, frequentissimus, Senatus 49. 52. 148.
Frequentare (cogere) 235.
Fur, foedissimum probrum 259.
Gabinus a Cicerone defensus 104.
Gellii classis attentata 115.
Gerere factum, negotium 239.
Germanitatis stupra 365.
Habere in consilio 49.
Hic homo 48.
Homines omnium facinorum rei 195.
Horrificus, hostificus 206.
Hostia devota, constituta 315.
Humeris reip. Cicero reportatus de exilio 75.
Iacere (comminari) 319.
Ignota causa 203.
Illud quod (id quod) 99.
Imbutum omni odio bellum 208.
Immortalitas, sensu improprio 12.
Imperatori Quaestor 71.
Impudica impudentia 307.
In tribunali, pro tribunali 109.
In Velia, sub Velia 330.
Inceptis duobus verbis 308.
Ineptus (paedanta) 33.
Inflectere oculos 96.
Infra omnes mortuos amandatus 101.
Insignes equi 56.
Interdicere, intercludere 323.
Interdicitur, interdictum est 188.
Interdictum sceleris 215.
Interficere rempubl. 16.
Intervertere munus publicum 257.
Intestinum bellum, internecivum 208.
Invisus 212.
Ita 217. 326.
Iubere ut, iubere ne 184.
Iudicium et posteritas (iudicium posteritatis) 65.
Iuppiter Cicero 237.

- Iuxta ac si* pag. 42.
Latiniensium (Latinensium) ager 335.
Latrocinium imperii Rom. 157.
Legare sibi aliquem 198.
Legere Senatum 11.
Legitimum ius 175.
Lentuli tres, Clodii accusatores 356.
Lex Caecilia Didia 200.
Licentia, libertas 258.
Licere, cum quarto casu 214.
Littera religionis 322.
Litterate respondere 331.
Mandere rostra 388.
Megalenses ludi et Romani 340.
Mentis publicae princeps Senatus 385.
Minerva, Ciceronis soror 237.
Moderatio rei familiaris 297.
Montani, pars Romanorum 221.
Monumentum Urbis 244.
Munire (acuere, firmare) 142.
Murrhedi, rhetor, M. Senecae aetate LXXVIII.
Mutare vestem 30. 61. 71.
Nihil dicere (non prohibere) 31.
Nimis superstitiosum esse non oportet 250.
Ninnius Quadratus Trib. pl. 3. 12. 275.
Noli velle 295.
Non solum, verum etiam 29. 115. 145. 200. 291.
Novitii servi, venales 33.
Num 152. 196.
Numen populi Rom. 117.
Nympharum aedes incensa 22. 384.
Obruere, avertere, omen 365.
Occidere, concidere 241. 310. 319.
Oculus Pisonis vitiosus 35.
Oppressio curiae 144.
Optima ratio 234.
Oratio et convicium, contraria 142.
Oratoria calliditas XCVII.
 — *amplificatio* 114.
Ornate gratias agere 59.

- Paene* pag. 115. 168. 274. 292. 328. 364.
Parcere omnibus partibus corporis 385.
Parvus et Consularis, contraria 91.
Parva, prava, mens 26.
Pater (adoptivus) 43.
Pedibus ire 23.
Perfectus ad animos excitandos 364.
Perficere ut aliquid perficiatur 100.
Perfringere altitudines, tela 374.
Perspectae igne amicitiae 45.
Pessinus, genere masc. 347.
Pestis periculi 155.
Petere 48. 234.
Pinarius Natta 267. 325.
Pluralia pro singularibus 17. 22.
Poenam capitis coniungere cum pecunia 186.
Pontificatus 332.
Pontifices non omnes iidem Senatores 140.
Popilius Laenas, interfector Ciceronis 21.
Populi beneficium, Senatoria dignitas 10.
Positum in libertate tempus 280.
Possidere forum armatis catervis 256.
Postulatio, vocabulum sacrum 351.
Potentia magistratuum 227.
Praedicere, dicere 103. 349.
Prodicta dies, dicta 186.
Producere, promovere 158.
Progredi ad omnia 383.
Prolatio rerum 54.
Promeritum, meritum 10.
Punire, ulcisci 329.
Quaedam multa 390.
Quaestor doloris 73.
Quam volumus licet 334.
Quantus quantus 263.
Quantum facere possum 117.
Quid, cum nominat. et accusat. 55.
Quintilianus reprehensus LXXV.
Quorsum — ? quorsum? 90.
Quum, tum LXII. 51.

- Recuperare rempubl.* pag. 380.
Reddere aliquem sibimet ipsi 98.
Reditus gratiae, in gratiam 378.
Referre, ferre 101. 103. 125.
Referre rem iudicatam 225.
Repetere, petere 122. 125.
Repulsi 379.
Res redeunt 54.
Rescindere provincias 162.
Restitutio in domo recuperanda 291.
Retinere, tenere 103. 237. 240.
Sallustio supposita Declamatio LXXV.
Sanctissima pars corporis 27.
Sanguis, significatu improprio 317.
Saxum sacrum 285.
Sciscere primum in comitiis 227.
Scribae mercenarii 219.
Senatus potestas in plebis scita 178.
Senium 361.
Sententiae populi 37.
Si (etsi, quamvis) 86. 310.
Sibi (per se) monstrum 342.
Sibi ferre aliquid (in rogatione) 197.
Societates, collegia 291.
Sodalis Clodii, Pompeius 370.
Sortitu uno ferre 195.
Sparatus, sparo armatus 202.
Speciatim, separatim 44. 284.
Spiritu vivere 101.
Stultitia, scelus 247. 308.
Stuprare pulvinar 352.
Summae reipubl. praeesse 139.
Supercilium Pisonis 35.
Superiorem esse apud aliquem 143.
 — — *contra aliquem* 122.
Tecta, domus 296.
Templa publica, inaugurata 286.
Tenere, significatu militari 256.
Tenere numen (ut tenere locum) 126.
Tenetur odium difficultate ulciscendi 122.

- Terram tenere* pag. 338.
Thuscus, rhetor, M. Senecae aequalis LXXVIII.
Tripartita oratio 114.
Turbo et tempestas pacis 141.
Tutores reipublicae, Consules 18.
Vacuus (a religione) 263.
Varietas venditorum 148.
Verbum religionis 249.
Vetus, priscus 273.
Violati oculi 344. 345.
Vis et species 297.
Vis iudicis, Praetoris 28.
Vivo Senatu populoque Rom. 210.
Universim cunctus 93.
Voluptas laetitiae 87.
-

Cicero, Marcus Tullius, / Markland, Jeremiah, / Gesner, Johann Matthias,

M. Tulli Ciceronis quae vulgo feruntur Orationes quatuor I. Post reditum
in senatu ; II. Ad Quirites post reditum ; III. Pro domo sua ad Pontifices
; IV. De Haruspicum responsis

Berolini 1801

Coburg, Landesbibliothek -- Cas A 3080
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11928081-4